

Doktori (Ph. D.) értekezés

**Magyarországi borok
Krakkóban a 16. század végén
(1589–1600)**

Vinkler Bálint

Debreceni Egyetem

Bölcsészettudományi Kar

2013

Magyarországi borok Krakkóban a 16. század végén (1589–1600)

Értekezés a doktori (Ph. D.) fokozat megszerzése érdekében
a történelemtudományok tudományágban

Írta: Vinkler Bálint okleveles történelem és német szakos bölcsész és tanár
Készült a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolája
(Történelem programja) keretében

Témavezető: Dr. Papp Klára
a történettudományok doktora
egyetemi tanár

.....

A doktori szigorlati bizottság:

Elnök:

Tagok: 1.

2.

Szigorlati tárgyak: gazdaságtörténet, történeti segédtudományok

Bíráló bizottság:

Elnök:

Bírálók:

.....

Tagok:

.....

.....

Tartalék tag:

A nyilvános vita időpontja: 200...

NYILATKOZAT

Én, Vinkler Bálint teljes felelősségem tudatában kijelentem, hogy a benyújtott értekezés önálló munka, a szerzői jog nemzetközi normáinak tiszteletben tartásával készült, a benne található irodalmi hivatkozások egyértelműek és teljesek. Nem állok doktori fokozat visszavonására irányuló eljárás alatt, illetve 5 éven belül nem vontak vissza tőlem odaítélt doktori fokozatot. Jelen értekezést korábban más intézményben nem nyújtottam be és azt nem utasították el.

Debrecen, 2013. szeptember 5.

Vinkler Bálint doktorandusz

Az értekezés elkészítését a TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0024 számú projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.

SZÉCHENYI TERV

Tartalomjegyzék

1. ELŐSZÓ	7
2. ELMÉLETI ÉS MÓDSZERTANI ALAPVETÉS	9
2.1. Kutatási előzmények	9
2.2. A törvényi szabályozásról	11
2.2.1. A borkereskedelem országos szintű szabályozása	12
2.2.2. A borkereskedelem vajdasági szintű szabályozása	15
2.2.3. A borkereskedelem városi szabályozása	18
2.3. A forrásokról	22
2.2.4. Vámnaplók (Regestra Thelonei Civitatis Cracoviensi)	23
2.2.5. Bepincézési (<i>Schrott</i> vagy <i>szrot</i>) jegyzék (Wydawanie win z piwnic. Nigra Signa)	25
2.2.6. Városi boradó jegyzék (Regestra exactionis ducillariae. Czopowe od win)	27
2.2.7. Krakkó város számadáskönyvei (Regestra perceptorum et distributorum proventuum civitatis Cracoviensis)	29
2.2.8. Krakkó város tanácsának feljegyzési könyve (Consularia Crac. Inscriptiones)	30
2.2.9. A krakkói vajda piaci rendtartása és árszabása (Libri taxarum victualium et rerum mechanicarum)	30
2.2.10. Kalmár Gergely deák üzleti könyve	31
2.2.11. Nyomtatásban megjelent egyéb források és adattárak	31
2.2.12. A soproni borok forrásairól	33
2.4. Lengyel és magyar pénzrendszerek a 16. sz. végén	34
2.5. Célkitűzés és módszer	36
3. KRAKKÓI BORKIVITELÜNK VOLUMENE 1589 ÉS 1600 KÖZÖTT	38
3.1. Szakirodalmi előzmények	38
3.2. A krakkói forrásokban szereplő borfajták és mértékeik	39
3.3. A Krakkóban használt űrmértékekről	41
3.3.1. A krakkói híg űrmérték-rendszer (kwarta, garniec, barilla)	41
3.3.2. A borforgalom kiszámításának forrásai és módszere	47
3.3.2.1. A vámnaplók	48

3.3.2.2.	Bormérői és bepincézési-naplók (Wydawanie win z piwnic)	50
3.3.2.3.	A városi boradó napló (Ducellaria civitatis / Czopowe miejskie).....	51
3.3.2.4.	A három forrásból nyert eredmények összehasonlítása.....	52
3.3.2.5.	Krakkói borkivitelünk volumenének rekonstruálása 1597-re vonatkozóan	54
3.3.2.6.	„Magyar” borok 1597. évi krakkói behozatalának rekonstruálása.....	55
3.3.2.7.	A soproni, szentgyörgyi, morva és osztrák borok forgalma 1597-ben.....	62
3.3.2.8.	Összegzés.....	67
3.4.	Az 1589–1600 évek mennyiségi mutatói	69
3.4.1.	A korábbi szakirodalom az eredmények tükrében	70
4.	MINŐSÉG, ÁR, HASZON	75
4.1.	Szakirodalmi előzmények és módszer	75
4.1.1.	Módszertani kérdések N. Kiss István „Szőlő-monokultúra a Hegyalján, XVI–XVIII. század” című munkája kapcsán.....	75
4.1.1.1.	Észak-kelet-magyarországi borkivitelünk értékének megbecslése.....	76
4.1.2.	A minőség és ár kérdése a forrásokban	79
4.2.	Eredmények	80
4.2.1.	A borárak alakulása Felső-Magyarországon.....	81
4.2.2.	A borárak alakulása Kassán	90
4.2.3.	A borárak alakulása Sopronban.....	93
4.2.4.	A borárak alakulása Krakkóban	96
4.2.4.1.	Beszerezési ár.....	97
4.2.4.2.	Középár.....	97
4.2.4.3.	Nagybani eladási ár	99
4.2.4.4.	Kimérési ár	101
4.2.4.5.	Nemesi törekvések a borok árának és a borkereskedők hasznának korlátozására	106
4.2.5.	Az észak-kelet-magyarországi borok kereskedelmi haszna.....	109
4.2.5.1.	A magyar kereskedők útiköltsége.....	110
4.2.5.2.	A magyar kereskedő haszna.....	115
4.2.5.3.	A krakkói kereskedő haszna	116
4.2.6.	Táblázatos összefoglalás	118
4.3.	A Krakkóba szállított borok értéke	120
5.	A KERESKEDELEM INFRASTRUKTÚRÁJA	124
5.1.	Források, szakirodalom, módszer	126

5.2.	Útvonalak.....	130
5.2.1.	A „magyar” borok szállítási útvonalai	130
5.2.1.1.	Honnan érkezett a bor?	132
5.2.1.2.	Borutak a szabad királyi városokon keresztül	135
5.2.1.3.	Útvonalak Zemplén vármegyén keresztül.....	142
5.2.1.4.	Átkelés a Kárpátokon.....	144
5.2.1.5.	A határtól Krakkóba vezető lengyelországi útszakaszok.....	145
5.2.1.6.	Összegzés.....	150
5.2.2.	A nyugat-magyarországi borok szállítási útvonala.....	150
5.2.2.1.	A pozsonyszentgyörgyi borok szállítási útvonala	151
5.2.2.2.	A soproni borok szállítási útvonala.....	153
5.3.	A szállítás módja és ideje.....	162
5.3.1.	Szekerek, lovak, hordók, teher	162
5.3.2.	A szállítások ideje	165
5.3.3.	Az utak állapotáról.....	168
5.4.	Összefoglalás.....	170
6.	ÖSSZEFOGLALÁS	171
7.	SUMMARY	178
8.	RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE.....	184
9.	LEVÉLTÁRI FORRÁSOK JEGYZÉKE.....	185
10.	BIBLIOGRÁFIA	186

1. Előszó

A disszertáció témájának megválasztásakor az a szempont vezérelt, hogy lehetőleg kevésbé kutatott, vagy feltáratlan forrásokkal dolgozhassak. Ebben volt segítségemre H. Németh István, aki figyelmembe ajánlotta a krakkói vámnaplókat. Ezeknek elsősorban a magyarországi kereskedelem szempontjából van nagy jelentőségük, magyar részről mégsem kutatta őket behatóbban senki.

A munka nagyon sok kockázattal indult. Nem tudtam, hogy milyen jellegű információkat nyerhetek ki ebből az adattömbből. Egy 150 évet átfogó, mintegy 40.000 folio terjedelmű kéziratról van szó, amelynek feltárásárára magyar részről – feltehetően a nyelvi nehézségek és a roppant terjedelem miatt – még nem vállalkozott senki. Nem volt tehát szakirodalmi előzmény, sem egyéb támpont. Önállóan kellett megalkotni bizonyos módszertani kereteket mind az adatok rögzítéséhez, mind feldolgozásához, mind pedig kiértékeléséhez.

A forrásanyag többféle árucikk (posztó, fűszer, bányatermék, bor, gyarmati áru, élelmiszer stb.) forgalmáról tartalmaz – nem csak magyar vonatkozású – adatokat. Többszörös redukció után jutottam arra, hogy csak a borral kapcsolatos információkat gyűjtöm ki. De még ez is túllépte volna egy disszertáció kereteit, ha az egész, 150 éves évkört figyelembe vettem volna. A választás azért esett a címbe szereplő időszakra, mert ebből a korszakból a vámnaplókon túl egyéb, kontroll-források is előkerültek: a Krakkó városi bepincézési-, valamint a boradó könyvek.

További kockázatot jelentett az indulásnál, hogy meg tudok-e tanulni úgy lengyelül, hogy képes leszek olvasni az ó-lengyelül és latinul írott kéziratokat, ill. a vonatkozó lengyel szakirodalmat. Ehhez nagy segítséget jelentett, hogy kétszer is elnyertem egy-egy évre a Visegrad Fund ösztöndíját. A hosszas lengyelországi tartózkodás során – a nyelvtanuláson túl – alkalmam volt arra is, hogy bejárjam azokat az utakat, hágókat, amelyeken „anno” a bort szállították.

Ezúton is szeretnék mindenkinek köszönetet mondani, akik ebben a hosszadalmas, sok nehézséggel járó munkában támogattak. Elsősorban a Debreceni Egyetem Történeti Intézetének tartozom köszönettel a szakmai támogatásért, valamint az ösztöndíj-

ajánlásokért. Köszönet illeti továbbá a Visegrad Fund és az Erasmus alapítványokat. Segítségemre voltak még Kónya Péter, az Eperjesi Egyetem rektorhelyettese, Stanisław Stroka, a Jagello Egyetem Történeti Intézetének vezetője, Jan Małeczki akadémikus, Kamilla Follprecht krakkói főlevéltáros, és Adam Perlakowski a Jagelló Egyetem tanára. Ismételten köszönöm H. Németh Istvánnak a téma-ötletet, amivel elindított ezen az úton. A bőséges forrásanyag többféle továbbhaladási lehetőséget kínál még a jövőbeli kutatások tekintetében.

2. Elméleti és módszertani alapvetés

A bort Lengyelországban széles társadalmi körben fogyasztották, amelyet a kedvezőtlen éghajlati viszonyok miatt külföldről kellett behozni. Az oklevelek tanúsága szerint már a középkorban érkezett ide magyar, osztrák, rajnai, cseh, román, morva, spanyol, francia bor, görög malvázia, dalmát rivoli és muskotály.¹ A lengyel piacot azonban – egészen a 17. század végéig – a magyarországi borok uralták. A borok legfontosabb piaca Krakkó volt. Míg a középkorban főként a szerémségi bornak volt itt divatja,² a 16. század második felétől – a Szerémség pusztulása után – főként tokaji és soproni bort fogyasztottak.

2.1. Kutatási előzmények

A 16. és 17. században az egyik legfontosabb kiviteli cikkünk a bor volt, amely főleg Lengyelországban, ill. a Cseh Korona tartományaiban talált piacra. A kérdésnek az első gazdaságtörténeti folyóiratunk, a *Gazdaságtörténelmi Szemle* is kiemelt fontosságot tulajdonít, már az első számában (1894) egy összefoglaló tanulmány jelenik meg „A bortermelés hazai fejlődéséről”.³ A „Szemle” hasábjain Tagányi Károly és Takáts Sándor főként az észak-kelet-magyarországi borokra vonatkozó levéltári forrásokat közölnek. Ezek közül a legértékesebbek a Szepesi Kamara éves összesítő kimutatásai a borkivitel után szedett harmincad-jövedelmekről. Szintén 1894-ben hívja fel a tudományos figyelmet a nyugat-magyarországi borkivitelre Póda Endre „A soproni bor” című munkájával.⁴

A II. Világháború előtt témánk szempontjából két jelentős mű született. Lengyel részről Krystyna Pieradzka „Handel Krakowa z Węgrami w XVI. wieku” (Krakkó keresdelme a magyarokkal a 16. században) című művében 50 oldalt szentel krakkói borkivitelünk kérdésének.⁵ Északi borkivitelünket magyar részről lengyel források bevonásával Komoróczy György vizsgálja.⁶

¹ „...vina simplicia seu Terrestria, sicut Hungarica, australia, Rinensia, Bochemica, Valachica aut de Moravia vel [...] Malmaticum aut Italicum, Riwle et Muscatelle [...]” Idézet János Albert 1493-ban kelt adományleveléből, melyben megengedi, hogy Krakkó a kimért borok után városi ducellaria adót szedjen. *K. K. I.* 293–295.

² Pieradzka, 1935. 110.; Draskóczy, 1999. 101–105.

³ Herczegh, 1894.

⁴ Póda, 1894.

⁵ Pieradzka, 1935.

⁶ Komoróczy, 1944.

Gazdaságtörténet-írásunk a múlt század 60-as éveiben új lendületet vesz; ekkortól az egyes országok külkereskedelmét egész Európában az össz-európai gazdaság kontextusában kezdik el vizsgálni, főként a kereskedelmi útvonalak, az ár- és bértörténet, valamint a külkereskedelmi mérleg, ill. aktivitás tükrében. Magyar részről Ember Győző,⁷ Pákh Judit⁸ Zimányi Vera és Harald Prickler⁹ vizsgálják át az addig feltáratlan 16. és 17. századi harmincad-kimutatókat, míg csehszlovák részről Ondrej Halaga¹⁰ és Štefan Kazimír¹¹ értelmezik újra Magyarország északi és nyugati kereskedelmi kapcsolatait. Lengyelországban ugyanekkor Marian Małeckí hívja fel a figyelmet a Krakkó Állami Levéltárban található rendkívül gazdag városi vámanyagra.¹²

Északi borkivitelünkkel ebben az időszakban Házi Jenő,¹³ N. Kiss István,¹⁴ Harald Prickler,¹⁵ Márie Marečková¹⁶ és Fügedi Erik¹⁷ foglalkoznak, város- és társadalomtörténeti munkásságuk kapcsán pedig többek között Orosz István,¹⁸ Geccsényi Lajos¹⁹ Granasztói György²⁰ és Draskóczy István²¹ érintik a témát. A korszakunkra vonatkozó, szőlő- és bortermelés, valamint a borkivitel irodalmát Feyér Piroška²² foglalja össze, különösen a felső-magyarországi borok tekintetében. 1990. után a 16–17. századi kereskedelem-történetünket megismeréséhez Pap Ferenc járult hozzá a rendkívül fontos Kolozsvári harmincadjegyzékek (1599–1637) publikálásával.²³

Jelen dolgozat esetében az elsődleges célkitűzésünk az volt, hogy a krakkói vámnaplók alapján megbecsüljük Krakkóba irányuló borkivitelünk mennyiségét és értékét. Ennek ismeretében ugyanis meghatározható, hogy Krakkó városa milyen arányban részesedett az

⁷ Ember, 1988.

⁸ Pákh, 1980.

⁹ Zimányi–Harald, 1974.

¹⁰ Halaga, 1975; 1988.

¹¹ Kazimír, 1971.

¹² Małeckí, 1961.

¹³ Házi, 1959.

¹⁴ N. Kiss, 1960; 1968; 1973.

¹⁵ Prickler, 1965.

¹⁶ Marečková, 1971.

¹⁷ Fügedi, 1972.

¹⁸ Orosz, 1960.

¹⁹ Geccsényi, 1972.

²⁰ Granasztói, 1989.

²¹ Draskóczy, 1999.

²² Feyér, 1981.

²³ Pap, 2000.

északi összkivitelből, mind a felső-magyarországi, mind a soproni borok tekintetében. Az összehasonlításhoz N. Kiss (1973) és Prickler (1965) adatait vettük alapul.

Ahhoz, hogy a borok értékét meg tudjuk határozni, szükség volt a 16. század végi pénz- és mértékrendszerek, valamint a borárak tisztázására is. A pénzrendszerek Huszár Lajos és Marian Gumowski munkássága révén ismertek,²⁴ néhány lengyel és magyar űrmérték tisztázásához azonban saját kutatásra is szükség volt. Ami a borárakat illeti, ezek tekintetében egyrészt Dányi Dezső és Zimányi Vera²⁵ soproni ártörténeti tábláira, másrészt a Kerekes György által a századfordulón publikált Kalmár Gergely deák féle üzleti könyv borárakkal kapcsolatos feljegyzéseire támaszkodhattunk.²⁶

2.2. A törvényi szabályozásról

A bor Lengyelországban is közszükségleti cikknek számított annak ellenére, hogy csak külföldről lehetett beszerezni. Jóllehet a borkereskedelemnek Krakkóban mindig is nagy szerepe volt, mégsem lehetett intézményesíteni, mint pl. a só- vagy posztókereskedelmet, vagy éppen a sörfőzést. Nincs tudomásunk krakkói borkereskedők, vagy borkimérők céhéről, nem ismerünk semmiféle privilégiumot vagy monopóliumot, amely akár a borkereskedést, akár a bormérést valamilyen szabályzat alapján csak egy bizonyos testületnek engedte volna meg.²⁷ Borral bárki kereskedhetett nagy tételben, a városi borkimérést is csak a krakkói polgárjoghoz kötötték.²⁸ A borral – de jure – mindenki mellék-kereseti lehetőségként foglalkozott a rendes szakmája mellett, még akkor is, ha egyesek – de facto – kizárólag ezzel foglalkoztak. A borkereskedelem területén a rendet – testületi szabályzat hiányában – az állam, az egyes vajdák és a városok együttes erővel igyekeztek fenntartani (a mindenkori helyzethez igazodó, és ezért időről-időre változó) törvények, rendeletek és szabályzatok kiadásával.

²⁴ Huszár, 1989; Gumowski, 1960.

²⁵ Dányi–Zimányi, 1989.

²⁶ Kerekes, 1903.

²⁷ A borkimérés területén tapasztalható rendtelenségre hivatkozva a krakkói vajda 1595-ben határozatot hozott ugyan, hogy aki bort akar kimérni, az hagyjon fel minden korábbi tevékenységével – kereskedelemmel vagy kézművességgel – és csak a borméréssel foglalkozzon, a városi iratok azonban arról tanúskodnak, hogy ez a rendelet nem hozott változást a korábbi gyakorlathoz képest. AMKr. rkps. 1512. Fol. 96.

²⁸ Erre is csak közvetett módon, egy peres eset alapján következtethetünk. A városi tanács többek között azért kötelezi Christopherus Zagorski krakkói lakost 30 márka büntetés megfizetésére, mert úgy mért ki bort, hogy nem rendelkezik krakkói polgárjoggal. AMKr. rkps. 451. Fol. 610.

2.2.1. A borkereskedelem országos szintű szabályozása

A piacok borral való biztonságos ellátása a hatóságoktól a legapróbb részletekbe menő szigorú felügyeletet követelt. A kereskedelmi utak jó állapotát és biztonságát például az „úri kéz” (pańska ręka) jogszokás szerint maga a király garantálta. Az országutak ügye „regálé” volt, ami ebben az esetben nem királyi előjogot jelentett, hanem egyfajta kötelezettséget rótt az uralkodóra. Ebben a rendszerben a lengyel földesúr sem rendelkezhetett a saját területén áthaladó kereskedelmi úttal olyan szabadon, mint pl. Németországban. Nem létezett a nyugaton ismert és hírhedt „Grundherrschaft”, ami azt jelentette, hogy minden áru, amely (az utak rossz állapota miatt) a szekérről a földre esik, az a terület földesurát illeti meg. Az utakon a külföldi kereskedők ellen elkövetett vétségeket gyorsított eljárással és rendkívüli szigorral bírálták el.²⁹

Az utak állapotát időről időre felmérték az országgyűlésen kinevezett biztosok, akik utasíthatták a földtulajdonosokat, hogy a területükön áthaladó útszakaszt hozzák rendbe saját költségükön, ahol pedig a munkálatok túl nagy anyagi áldozatot követeltek, pl. hidakat vagy gátakat kellett fenntartani, útdíj szedését engedélyezhették. A magánszemélyeknek és közületeknek kiadott, útdíj szedésére jogosító privilégiumokat rendszeresen felülvizsgálták, és ahol az oka fogottá vált, ott azt visszavonták.³⁰ A kereskedők személyét, ill. a kereskedelmet nem véletlenül óvta a politika. A hatóságok gondoskodása többszörösen megtérült a kereskedelemből származó vámok, adók és illetékek formájában. A kereskedők az infrastruktúráért és a védelemért cserébe országvámost (theloneum regni/cło koronne), 1578-tól pedig – az állami borlerakatok megszervezése után – lerakati illetéket voltak kötelesek fizetni a lengyel államnak.

A külföldiektől rendes és rendkívüli jelleggel egyaránt szedtek vámot. A középkortól fogva rendes vámbevétel volt az ún. „öreg vám” (cło stare).³¹ Az „új vám” (cło nowe) szedését 1507-ben rendelte el I. (Öreg) Zsigmond, ez viszont a borokat nem érintette.³² Rendkívüli vámjövedelem volt az ún. „negyedik garas” (czwarty grosz), amelyet Báthori István

²⁹ Wyrozumska, 1977. 14–18; 37.

³⁰ *Lustracja dróg*, X–XI.

³¹ Małeckie, 1961. 256. Vö. Rybarski, 1928. II/1. 298–302.

³² *Vol. Cons.* I/1. 197–198. Vö. Rybarski, 1928. II/1. 295–298.

uralkodása alatt, 1578-ban szavazott meg először az országgyűlés. Ennek értelmében minden harmadik, „rendesen” szedett vámgaras után egy negyediket is beszedtek a vámosok.³³

A vámkamarákat a 16. század második felétől az ország belsejéből fokozatosan az országhatárra telepítették át. Báthori István uralkodása alatt valósult meg Lengyelországban az országhatárral megegyező egységes vámhatár, amely egyben a belső vámhatárok megszűnését is jelentette.³⁴ A krakkói királyi vámkamara csak 1589-ben zárt be, tulajdonképpen ennek a vámnak a szedési jogát kapta meg Krakkó városa.³⁵ A 16–17. századi országvám-regiszterek sajnos a II. világháborúban megsemmisültek, a megmaradt Krakkó városi vámnaplók azonban hasznos adalékokkal szolgálnak az országos vámszedés gyakorlatához és a tarifáihoz is.

A borkereskedelem hasznából a lengyel állam csak rendkívüli adó formájában részesült, melyet Kutrzeba szerint valamikor a 15. század második felében vetettek ki először.³⁶ A „ducellaria”, lengyelül „czopowe”, németül „Tschoppengeld” névre keresztelt adót csakis indokolt esetben, pl. háborús kiadásokra hivatkozva, és csak az országgyűlés jóváhagyásával vethette ki az uralkodó. A 1578-tól ezt a jövedelmet rögtön a határon szedték be a kereskedőktől, a soproni bor esetében a vámkamaráknál (soproni) akónként 10 lengyel garast, az észak-kelet-magyarországi borok esetében pedig a határmenti lerakatoknál hordónként 2 lengyel forintot.

A lengyel gazdaságpolitika a 16. század második felétől kezdve végig ellenezte, hogy a magyarországi bort lengyel kereskedők hozzák az országba. A tapasztalat azt mutatta ugyanis, hogy ha magyar kereskedők jöttek a borral, akkor az árakat alacsonyabban lehetett tartani.³⁷ A lengyel kereskedők eltiltása a borbehozataltól elsősorban a lengyel nemesség érdekeit szolgálta, de kétségtávol szerepet játszott a tiltásban az is, hogy a külföldi kereskedők nem részesültek vámkedvezményben, azaz velük a lengyel kincstár is jobban járt. Mivel a lengyelek behozatala nélkül nem érkezett elegendő bor az országba, 1578-ig csupán időről-időre kiadott rendeletekkel akadályoz(hat)ták a lengyel alattvalók borbehozatalát.

³³ *Vol. Cons. II/1.* 424. Vö. Małeck, 1961, 256.

³⁴ Rybarski, 1928. II/1. 310–312.

³⁵ Małeck, 1961. 257–258.

³⁶ Kutrzeba, 2009. 87.

³⁷ Bujak, 1914. nr. 285.; Rybarski, 1928. II/1. 324–325.

A lengyel alattvalókra vonatkozó borbehozatali tilalmat csak 1578-ban emelték törvényerőre.³⁸ Hogy ezt immáron következetesen be is tudják tarttatni, a magyar kereskedők számára borlerakatot nyitottak tíz határmenti lengyel településen. Ezek Nowy Targ, Nowy Sącz (Szandec), Biecz, Rymanów, Dukla, Jaśliska, Krosno, Lesko, Sambor és Stryj.³⁹ A sor 1601-ben a žmigródi,⁴⁰ 1607-ben a jordanówi,⁴¹ 1611-ben a grybówi⁴² és dynówi,⁴³ 1620-ban pedig a rybotyczei lerakattal bővült.⁴⁴ Ettől az időtől fogva, ha a magyar szállítók nem akartak az ország belsejébe menni, akkor a határ lengyel oldalán rögtön eladhatták a bort. A borlerakat-rendszer felállításával sikerült kiküszöbölni a borhiányt, így az országos politika nem szorult többé a lengyel kereskedők „kiegészítő” szolgálataira. A lerakatokat magyar kereskedő-kolóniák működtették. A századfordulón két ilyen magyar

³⁸ A törvény szövegét érdemes idézni: „47. A bor- és lókereskedőkről: Mivel pedig úgy tudjuk, hogy a korona minden lakójára nézve nagy kárral jár, ha alattvalóink közül egyesek – bármiféle renden vagy rangon legyenek is – makacs módon Magyarországra járkálnak és ott lovakat és bort vásárolnak, és azokat a Korona területén adják el, olyan áron, ami nekik tetszik, csak a maguk hasznára gondolván, amely haszon azonban a közt is megilletné. A közjóra törekedvén tehát, a régi szokások és rendelkezések figyelembe vételével, melyeket ebben az ügyben hoztak, a mostani szejm erejénél fogva megparancsoljuk, hogy a Korona egyetlen alattvalója se menjen borért és lóért Magyarországra, hanem csak az erre kijelölt királyi lerakatokhoz („Nasze”) menjenek, vagy bárhová máshová a Korona területén belül, és itt vásároljanak, hiszen alattvalóink bevárhatják a Korona területére érkező külföldieket. Hogyha pedig bármilyen rendű vagy rangú alattvalónk Magyarországra merészelne menni borért vagy lóért, megegyezvén más alattvalónkkal vagy a határ menti kereskedőkkel, vagy éppen olyan lovakat és bort merészelne küldeni akár saját nevében, akár ezzel megbízott emberek által, amelyeket odaát vásárolt, annak árúját a sztaroszták vagy vámosaink szabadon elkobozhatják, mely esetben még királyi levelünk sem szolgálhat a bűnös védelméül. Hogyha pedig a sztaroszták vagy vámosaink hanyagul járnának el az ügyben, vagy valakinek kedveznének, akkor megengedjük, hogy bárki az adott vajdasághoz tartozó bármelyik várbíróságon [gród] feljelentést tegyen.” [fordítás tőlem] Vol. Cons. II/1. 414–415.

³⁹ „[Magyar] bort csak Jaśliskán, Duklán, Rymanówon, Sądecen, Bieczon, Nowy Targon, Krosnon, Samboron, Leskon, Stryjen szabad keresztülszállítani. A sztaroszták, a korona-vámosok és a városi hatóságok ügyeljenek arra, hogy ezekről a határvidékekről más útvonalon ne merészeljen senki bort hozni a Korona területére, mert **a leraktnál minden félhordó után két zlotyt kell fizetni annak, aki azt a Korona területére hozza és két zlotyt annak, aki azt a városba, vagy városkába viszi, és ott csapra veri.** ... A malváziát és a muskotályt Kamieniec és Śniatyn felé kell vinni, ahol mindenkinek kivétel nélkül négy zlotyt kell fizetni minden egyes kuffa után. [...] Mivel pedig ezek behajtása odafigyelést és rendet igényel, erre a feladatra külön adószedők szükségesek. A borokhoz a fent említett helyekre Alexij Krasicki przemyśli wojski-t,³⁹ a malváziához Kamieniecbe és Śniatynba Prokop Raszek halicsi bírót jelöljük ki. A Litván Nagyfejedelemségben erre a szokásos adóbehajtók ügyeljenek. Ezek az adószedők, és a városi hatóság hit és eskü alatt adjanak számat az adószedőnek az adó beszedéséről minden bor, malvázia, muskotály után, amelyet ide hoznak. Ugyanakkor mindenki, aki fizet, vegyen nyugtát az adószedőtől, ill. a vám írnokától, amellyel ha Krakkóba, vagy bármilyen más városba megy és az ottani adószedőknek megmutatja, akkor ez után a bor után már nem kell fizetnie. Ha pedig ilyen nyugtát sem Krakkóban, sem máshol nem mutat fel, mert a fenti lerakatokat elkerülte, úgy veszítse el borát, melynek fele Minket, a másik fele pedig az adószedőt és a vámost illesse.” [fordítás tőlem] Ez a szöveg 1578 után is minden adómegajánlási formulában így szerepel. Az 1578. évre lásd Vol. Cons. II/1. 426.

⁴⁰ Vol. Cons. II/2. 301.

⁴¹ Vol. Cons. II/2. 371.

⁴² Vol. Cons. III/1. 50.

⁴³ Vol. Cons. III/1. 33, 285.

⁴⁴ Vol. Cons. III/1. 285.

kereskedőtelep iratanyagát találta meg Kerekes György, melyekből arra következtethetünk, hogy a „magyarok” Lengyelországban is saját, kassai jogszokásuk szerint élhettek.⁴⁵

Az új állami lerakatok kedvezőbb értékesítési feltételeket kínáltak a magyaroknak, mint a lengyel városok, hiszen itt időkorlát nélkül árulhatták a bort.⁴⁶ Ugyanakkor így a lengyel állam is jobban ellenőrizhette a kereskedelmet. Az országot felkereső magyarok akkor is kötelesek voltak érinteni a felsorolt lerakatok egyikét, ha nem akarták a bort rögtön eladni. Minden bort nyilvántartásba vettek, és ha az országgyűlés a rendkívüli adókat megszavazta, akkor itt a magyaroktól minden hordó után 2 lengyel forint lerakati illetéket (składne), a lengyel vásárlóktól pedig az imént említett állami ducellaria (vagy czopowe) adót szedték be.⁴⁷ A magyarok rendkívüli lerakati adóját 1611-ben rendes adóvá változtatták, azzal az indokkal, hogy a magyarok csak akkor hozzák a bort, amikor a lengyelek nem szedik a lerakati adót⁴⁸

A lengyel kereskedők borbehozatali tilalma az 1578-ban meghozott törvény értelmében a soproni és a pozsonyszentgyörgyi borok behozatalára is vonatkozott. Ezt 1593-ban mégis feloldották, mivel nem érkezett elegendő mennyiség az országba. A feloldó rendelkezés a hiányt arra vezti vissza, hogy a nyugat-magyarországi borok részére nem hoztak létre lerakatokat a sziléziai határ mentén.⁴⁹ Az 1578. évi törvény szerint ezeknek a boroknak azért nem lehetett lerakatot létesíteni, mert túl nagy határszakaszon – másrészt kis mennyiségben, más borokkal elegyesen érkeztek az országba.⁵⁰

2.2.2. A borkereskedelem vajdasági szintű szabályozása

A kereskedelemnek vajdasági szintű felügyelete is volt Lengyelországban. Az egyes vajdák feladata volt a vajdaságuk területén forgalomban lévő hiteles kereskedelmi mértékek megállapítása, valamint a piaci árak limitációja. Az árszabás vagy „taxatio” Rybarski

⁴⁵ Kerekes, 1901.

⁴⁶ A krakkói szokás szerint a bort csak három napig volt szabad árulni a külföldieknek. Vö. 2.1.22.2.2

⁴⁷ Vö 39. lábjegyzet (vastagon szedett rész)

⁴⁸ Vol. Cons. III/1. 17–18.

⁴⁹ „21. § A soproni borokról: Az 1578-ban hozott törvényt, miszerint alattvalóink Magyarországon nem vásárolhatnak bort, a soproni, az osztrák és a pozsonyszentgyörgyi borok esetében nem lehet fenntartani, mert ezeknek a boroknak nincsenek lerakataik, és az idegenek nem hozzák azt a Korona területére. Ezért megengedjük alattvalóinknak, hogy a fent említett helyeken bort vásároljanak és azt a Korona területére hozzák, a sztaroszták és vámosok pedig nem fogják akadályozni őket.” [fordítás tőlem] Vol. Cons. II/2 203.

⁵⁰ „Mivel a soproni, osztrák, morva, és rajnai borok elegyesen [promiscue], Kis- és Nagy-Lengyelországba egyaránt érkeznek, nem lehet lerakatuk. A morva és a rajnai borok minden wiadro-ja után, amely nyolcvan kwartot tesz ki, az adószedő a vámkamaráknál, a vámírnok és a városi hivatalnok jelenlétében szedjen hat garast, a soproni wiadro-ja után pedig, ami száznégyszáz kwartát tartalmaz, tíz garast.” [fordítás tőlem] Ez a szöveg is része a rendkívüli adók formuláinak. Az első 1578. évre lásd Vol. Cons. II/1 426.

meglátása szerint nem volt más, mint a lengyel nemesség fegyvere a városi polgárság ellen. Az országgyűlés a vajdák kötelességévé tette, hogy félévente olyan árszabást tegyenek közzé, amely a nemesség érdekeit veszi figyelembe, hogy ti. a külföldi árucikkekhez a nemesség olcsón juthasson hozzá a városokban.

A vajdákat az országgyűlésen (szejm) és a vajdasági gyűléseken (szejmik) sorra érték a vádak a köznemesség részéről amiatt, hogy elhanyagolják árszabási és piacfelügyelői kötelességüket. Ők viszont azzal védekeztek, hogy a piaci árakat képtelenek megfékezni, többek között azért, mert az iparcikket külföldre szállítják és hiányoznak azok a raktárak és lerakatok, amivel elejét lehetne venni az áruhiánynak, ill. gátat lehetne szabni az árak emelésének.⁵¹ Az árszabás intézménye már csak azért is ellentmondásos volt, mert a munka szakmai részét éppen azok a városi hivatalnokok végezték, akik ellen maga a rendelet irányult. A vajda – átlátva a helyzet lehetetlenségét – csak a látszat kedvéért és csak erős politikai nyomásnak engedve hirdetett árszabást, amit aztán a kereskedők nem vettek komolyan és ezt még csak nem is titkolták.⁵²

Szempontunkból az 1589. szeptember 19-én kiadott vajdai rendeletnek van a legnagyobb jelentősége, mely több példányban is fennmaradt. Ez nemcsak egy árszabási rendelet, hanem egy piaci rendtartás is, amely a borkereskedelmet és a borkimérést is érinti.⁵³ Az alábbiakban a borra vonatkozó részeket ismertetjük röviden.

A rendelet először is előírja, hogy bort tárolni és adni-venni nagy tételben csak Krakkóban szabad, az ikervárosokban (Kazimierz, Kleparz) tilos. A második pontban a „magyar” transzporthordó szabvány titulusát szünteti meg, arra hivatkozva, hogy a magyarok nem tartják be a kassai szerződést (bunt koszycki); az előírtnál hol kisebb, hol nagyobb hordóban hozzák a bort Felső-Magyarországról. A magyar kereskedők ezután kötelesek minden egyes magyar hordó tartalmát a vajdai hivatalnál leméretni és csak ezután, a hiteles mérési eredmény ismeretében kínálhatják fel a bort megvételre. A mérési eredményt krakkói

⁵¹ Ezt a választ adták az 1565. évi piotrkóvi szejmen az ellenük felhozott nemesi vádakra a lengyel vajdák. A szejm jegyzőkönyvéből idéz: Rybarski, 1928. 258–259.

⁵² Rybarski, 1928. II/1. 250–260. A Krakkó városi számadáskönyvben mi is szinte csak olyan borárakkal találkoztunk, amelyek a vajdai limitációnál magasabbak. Ez azért érdekes, mert a számadáskönyv egy példányát a vajdának is át kellett adni. A városiak nem féltek tehát attól, hogy a vajda elolvassa, ill. hogy írásos bizonyíték jut a kezébe a rendelet megszegéséről.

⁵³ AMKr. rkps. 1512. Fol. 1–46.; Ulanowski, 1895. 96–128.

barillában a hordó mindkét oldalára fel kell írni – minden bizonnyal krétával –, melyet, ha a „magyar” makacs módon le „merészelné” törölni, vagy elkenné, akkor elkobozzák a borát.⁵⁴

A vajdai rendeletről megtudhatjuk továbbá, hogy a külföldiek régi szokás szerint csak három napig árulhatták a bort Krakkó piacán. A negyedik naptól a negyedik vasárnapig ezután már csak az utcai árkádokban (sień) volt azt szabad árulni a városban, a negyedik hét letelte után pedig vagy pincébe kellett bocsátani, vagy el kellett szállítani a városból. A rendelet szigorúan megtiltotta ugyanakkor, hogy a külföldiek a bort valakinél elhelyezzék azzal a céllal, hogy a krakkói árak emelkedésére spekuláljanak.⁵⁵

A rendelet a borhamisítással (a silány borok édes borral történő feljavításával) is foglalkozik. Ennek elkerülése érdekében megtiltotta, hogy különböző minőségi kategóriába tartozó borokat egy pincében tároljanak. Egy helyen lehetett pl. tárolni az osztrák, a morva és a szentgyörgyi borokat; ebben az esetben a házra vagy kimérésre egy szalmakoszorút kellett kitenni cégérgyanánt. A „magyar” és a soproni borok jó minőségét mutatja, hogy ezek mellé malváziát és muskotályt is szabad volt tenni. A „magyar” és soproni borok cégére fenyőkoszorú, a malváziára és a muskotályra pedig egy bizonyos táblácska utalt. Ismét külön pincébe kellett tenni a „tengeri” (értsd kanári, madeira, olasz, francia, spanyol) borokat, ezek cégére fenyőkoszorúban kereszt volt.⁵⁶

Pincébe csak olyan bort volt szabad letenni, amelyet a város és a vajdai hatóság illetékesei előzőleg nyilvántartásba vettek. A borkereskedők korábban úgy csaltak, hogy egy hordóra szóló nyugtát többször is felhasználtak, eltitkolva a tényleges forgalmat. Ezt megakadályozandó, a vajda elrendelte, hogy a hordókat csak az alvajda engedélyével szabad csapra verni. Az engedélyezett hordókat beszámolták, melyekről a főtéren nyilvános listát vezettek. A listán feltüntették, hogy a hordó mikor kapta meg a csapra-verési engedélyt, ill., hogy melyik kimérésben van. Ezzel együtt a kiméréseknél is nyilvánosan fel kellett tüntetni, hogy hányas számú hordó van éppen csapon és mióta. Ha egy hordó túl sokáig volt csapon, akkor egyértelmű volt, hogy a bor nem éri meg az árát. Esetleg felmerülhetett a gyanú, hogy a kimérő utántöltögeti a hordót, vagyis adót csal. A csapra-verési engedélyeket hetente

⁵⁴ „A iesliby Węgrzyn on napis zmazał uporem, tracić ono wino ma do urzędu JM. P. Woiewody.” AMKr. rkps. 1512. Fol. 39. Vö. Ulanowski, 1895. 124.

⁵⁵ Uo.

⁵⁶ AMKr. rkps. 1512. Fol. 41., Ulanowski, 1895. 125.

kétszer, kedden és csütörtökön adta ki a polgármesteri hivatal az alvajda vagy helyettese aláírásával.⁵⁷

2.2.3. A borkereskedelem városi szabályozása

Krakkó városa Nagy Kázmér királytól 1306-ban nyert általános árumegállító (lengyelből szó szerint fordítva *lerakati*) jogot, melyet a lengyel uralkodók később többször is megerősítettek – utoljára az 1565. évi országgyűlés alkalmával.⁵⁸ Az adománylevél szövege szerint az árumegállító jog minden Krakkón keresztül utazó kereskedő minden árujára, így a magyarországi borokra is vonatkozik. Az 1589. évi vajdai rendelet kapcsán láthattuk, hogy Krakkónak a borra csak közvetett árumegállító joga volt, de az idegenek csak három napig voltak azt kötelesek a krakkóiaknak megvételre kínálni.

A lengyel városok árumegállító jogának szintén sarkalatos kitétele volt, hogy üzletelhet-e a városba látogató idegen más idegenekkel is, vagy csak a város polgáraival. Széles körben elterjedt szokás volt ugyanis – a magyar borra vonatkozó krakkói árumegállító jog esetében is nagy a valószínűsége –, hogy az idegenek Krakkóban csak az országos vásárok idején léphettek kapcsolatba egymással. Krakkóban évente háromszor volt országos vásár: a szent Szaniszló napi tavasszal, a szent Vid napi nyáron és a szent Mihály napi ősszel. Az tavaszi vásár május 3-tól 14-ig 10 teljes és két fél napig, a kis vásárként emlegetett nyári június 11-től öt teljes és két fél napig, az őszi szent Mihály napi pedig szintén tíz teljes és két fél napig tartott.⁵⁹ A borral – amint azt a vajdai rendelet kapcsán is láttuk – csak Krakkóban volt szabad kereskedni, az ikervárosokban (Kazimierz, Stradom, Kleparz, Garbary) csak borkimérések működhettek.⁶⁰

Saját borkereskedelmét csak igen későn, az imént tárgyalt rendkívüli állami czopowe (ducellaria) adóval egy időben adóztathatta meg. Az új állami adó ugyanis Krakkó heves tiltakozását váltott ki. Az elégedetlenséget az uralkodónak úgy sikerült megszüntetni, hogy a Krakkó is engedélyt kapott új, rendkívüli adó szedésére, mégpedig az állami adószedésével

⁵⁷ Uo. A rendelet egy 1581. évi, hasonló szövegezésű törvényre vezethető vissza. „A borkereskedelemről: A lerakatba behozott és elkelt magyar borokat senkinek nem szabad addig letenni a szekérről, amíg a hordó(ka)t a polgármesteri hivatal le nem pecsételi. A pincébe csak lepecsételt borokat szabad letenni. Ha ezen felül a bort valaki ki is akarja mérni, azt csak a vajdai hivatal tudtával és engedélyével teheti.” [fordítás tőlem] Vö. Vol. Cons. II/1. 447.

⁵⁸ Lewicki, 1910, 135.; Az 1309. évi privilégium szövegét lásd K. K. I. nr. 4, 8–9.

⁵⁹ A krakkói országos vásárok időpontját az 1432. évi városi statútumok rögzítik először. K. K. II. nr. 310. 422.

⁶⁰ Ez is a fent idézett 1589. évi vajdai árszabás, ill. piaci rendtartásból derül ki. AMKr. rkps. 1512. Fol. 39.

egy időben. A város minden állami adógaras után egy ternárt szedhettek, vagyis minden harmadik állami garas után a város egy garast szedhetett a városi pénztár javára. Ez a városi illeték a „garasok ternárja” (ternarii grossorum/ducillorum) nevet kapta, mely a 16. század végén egy magyar hordó (vas Hungaricum) vagy 5 soproni akó (urna magna) vagy 10 morva akó (urna parva) bor után 10 lengyel garas volt.⁶¹

A városi ducellaria (ducellaria civitatis/czopowe miejskie) adó szedésének a jogát 1493-ban nyerte el Krakkó városa, rendes adóként, örök érvénnyel.⁶² A kegyben egy várt, de végül be nem következett török-tatár támadás miatt részesült, a városi védművek ugyanis rendkívül rossz állapotban voltak és azokat sürgősen fel kellett újítani.⁶³ Az új ducellaria (czopowe) adót Krakkó az első években csak a városhatár kijavítására és korszerűsítésére fordíthatta. Az új városhatár tehát a borok városi adójából épült fel, mintegy 6 év alatt. Ennek a 15. század végi védműnek a része volt a ma is látható Flórián-kapu és a Barbakán, mely utóbbi mára Krakkó egyik jelképévé vált. A 16. század végén egy magyar hordó vagy 5 soproni akó vagy 10 morva akó bor után egy lengyel forint volt a tarifa.⁶⁴

A 17. század első feléig a legtöbb lengyel városban működött és városi privilégium volt az italszállító kocsi „Schrodtwagen” intézménye,⁶⁵ amely Magyarországon a „városi korcsolyának” feleltethető meg.⁶⁶ Az újonnan vásárolt sör és bor szállítása és pincébe tétele Krakkóban is városi privilégium volt, amelyet minden polgár köteles volt a városnak fizetendő díj fejében igénybe venni.⁶⁷ Mivel a város a borkereskedelmet nem adóztathatta meg nyíltan 1493-ig, a borszállítás monopóliuma nem jelentett mást, mint az italkereskedelem burkolt forgalmi adóját. A Schrodtwagen-t ugyanis – éppen úgy, mint a

⁶¹ A városi adónem történetére lásd Kutrzeba, 2009. 86–89., a tarifára pedig AMKr. rkps. 2344.

⁶² Kutrzeba, 2009. 86–89. Ez azért volt „nagy szó”, mert a borok kereskedelmét a nyugati joggyakorlatnak megfelelően csak az uralkodó adóztathatta volna meg. „In toto fere catholico orbe audimus videmusque, quod ex ductura propinacioneque vini et aliorum potagiorum respublica atque principes singularia habent tributa et subsidia.” – olvassuk János Albert 1493. évi Krakkónak írott adománylevelében. K. K. I. nr. 205.

⁶³ Kutrzeba, 2009. 100–103.

⁶⁴ A városi boradóijegyzékekre lásd még 2.2.6.

⁶⁵ A Schrodtwagen intézményt ismerteti: Kutrzeba, 2009, 46–56.

⁶⁶ A korcsolyások céhét Magyarországon az 1573. évi miskolci statútum említi. Boreladáskor a bort csak ők hozhatják fel a pincéből, rakhatják szekérre és szállíthatják ki a városból (Feyér, 1981. 86.). A helyzet Krakkóban annyiban más, hogy itt elsősorban a pincébe letenni kell a bort, nem pedig felhozni.

⁶⁷ 1591-ben Johannes Gorysowski krakkói polgár „contra consuetudinem et jura civitatis” borának pincébe tételekor nem vette igénybe a szrotwagent, ezért a tanács „ne deinceps et in posterum ullo praetextu et colore audeat” 14 lengyel márka (= kb. 18 magyar kamarai forint!) megfizetésére kötelezte. AMKr. rkps. 452. (Acta Consularia 1591.) Fol. 596.

„korcsolyát” – csak akkor kellett igénybe venni, ha az ital gazdát cserélt.⁶⁸ A krakkói Schrottwagen legkorábbi és legbővebb leírását Nagy Kázmér Krakkó város privilégiumait megerősítő oklevelében olvashatjuk: „currus, ducentes potabilia, ad quos pertinet depositio et suppositio vinorum” – vagyis az a szekér, amely az italok szállítására, pincébe bocsátására, ill. felhozatalára szolgál.⁶⁹

A szrotwagen szolgáltatásért fizetendő illetéket a hordók mérete és száma alapján állapították meg. 1488-ig külön kellett fizetni a szállításért (*Schrottgeld/szrotgeld*) és külön a pincébe bocsátásért (*Setzgeld*). Bizonyos visszaélések miatt azonban a két illetéket összevonták.⁷⁰ A város a szrotwagenre bízott borért garanciát is vállalt. Erre utalnak a városi számadáskönyvekben azok a kifizetések, amelyeket egy-egy hordó összetörése miatt a város fizetett ki a károsultaknak.⁷¹

A korrupció elkerülése érdekében a szrotgeld-et nem a hordárok munkáját irányító *szrotmagister*-nél, hanem a városházán kellett befizetni. Itt a bor tulajdonosa a pénzért cserébe zsetont (signa/Zeichen/cechy) kapott. A szrotmagister kezén tehát csak ezek a zsetonok fordultak meg. A zsetonok rézből készültek, és eleinte egységesek voltak; mindegyik kerek volt és egy garast ért. A kerek zsetonokat praktikus okokból később szögletes zsetonokra cserélték; ahány sarka volt a zsetonnak, annyi garast ért. Végül minden hordóméretnek és bornak külön zsetonja lett; a szolgáltatás árát ettől fogva nem a sarkak, hanem egyrészt a forma, másrészt a beléjük vert számok jelképezték. Az 1542. évi városi számadáskönyv szerint 24 garasért lehetett kiváltani a „XXIII” feliratú kerek zsetont, amellyel egy kuffa malvázia vagy muskotály bort lehetett pincéhez szállítani és lebocsátani. A nagy, négyzet alakú, „XVI” feliratú zsetonnal a rosszabb minőségű borok kuffáját, a „XII”-es számmal ellátott kis négyzet alakú zsetonnal a $\frac{3}{4}$ kuffa méretűt, a „VIII” számmal ellátott nyolcszögűvel pedig a $\frac{1}{2}$ kuffa méretűt vitték házhoz és tették pincébe. Háromszög alakú és egy „III” számmal ellátott zseton járt minden ennél kisebb hordó (légely) után.⁷²

Az egyszer már pincébe tett, de gazdát cserélő, ezért a pincéből kivonandó és egy másik pincébe teendő hordók esetében 1542 után is a régi kerek zsetonok maradtak forgalomban.

⁶⁸ Kutrzeba, 2009, 48, vö. K. K. II. 727.

⁶⁹ K. K. I. nr. 32, 36.

⁷⁰ K. K. II. nr. 343. 463.

⁷¹ Kutrzeba, 2009. 48.

⁷² K. K. II. 725–726.

Ezeknek a régi zsetonoknak a külalakja csak annyiban változott, hogy feketére festették őket, és egy „B” betűt vertek rájuk, de továbbra is mindegyik egy garast ért. A városi iratokban a „Nigra Signa” egyrészt ezeket a régi zsetonokat, másrészt a velük kiváltható magasabb díjszabású szolgáltatást jelenti. A magyar hordó után 8 garas szrotgeld-et, „nigra signa” gyanánt 9 garas kellett fizetni.⁷³ Ugyanez a díjszabás volt érvényes 5 (soproni) akó soproni, vagy 10 (morva) akó szentgyörgyi borra.⁷⁴

A pincébe letett bort – amint arról a vajdai rendelkezéseknél fentebb már szóltunk – csak akkor lehetett csapra verni, ha erre a város írásos engedélyt adott, és azt az alvajda vagy helyettese is aláírta. Jóllehet az engedély feltételeiről a szakirodalomban nem találunk adatokat, a forrásokból elég egyértelműnek látszik, hogy a hordó pontos tartalmáról és a bor kimérési-áráról egy bizottságnak kellett döntenie, melynek tagja volt a városi bormérő (viserator vini/fizerunkarz) és a polgármester is. A bormérő a hordó pontos tartalmát állapította meg; őt helyettesíthette a szrotmagister. A polgármester a bort kóstolta meg és megszabta, hogy hány garasért szabad kimérni kwartáját.⁷⁵ Amennyiben nem tudott jelen lenni, az árszabást a testőrei (strzelcy/saggitarii) is elvégezhatték.⁷⁶ Ha egy borkimérő elhunyt, a borvizsgáló bizottság a hozzátartozók kérésére ismét kiszállt és felmérte a hagyatékot. Ilyenkor az összes egyéb, csapra nem vert hordó pontos tartalmát is megmérték, majd kóstolás útján újra megállapították a borok fajtáját, ill. megbecsülték azok értékét.⁷⁷

⁷³ Miskolcon is megkülönböztetik a két szolgáltatást. Ha a bort csak a kamrából kell elszállítani, akkor fél akónként 6 dénár a tarifa, ha a pincéből is fel kell előbb hozni, akkor 8. Feyér, 1981. 86.

⁷⁴ AMKr. rkps. 2343; 2358.

⁷⁵ 1593. febr. 15-én (feria secunda in crastino Dominicae Septuagesimae) Christopherus Gaudis és Stanislaus Jankowicz a polgármester testőrei Sebastianus Myslkowicz krakkói sókereskedő kérésére írásos tanúvallomást nyújtanak be a krakkói tanács előtt arról, hogy Vojtachus Zminda krakkói szabó 1591. Mária menyemenetelének ünnepe (aug. 15.) napján egy hordó soproni bort vett, amit az akkori polgármester Joachimus Cziepielowski 5 garasért engedett kimérni. A két tanú a kóstoláskor jelen volt, és a határozatot jegyzőkönyvbe is vették. Vojtachus Zminda a krakkói pestisjárványban nem sokkal ezután elhunyt. Mivel nem volt jelen a szrotmagister, a csapra vert hordót Christopher Gaudis, a polgármester testőre mérte meg. A hordóból a csapraverés óta két akó fogyott. Az is bizonyos, hogy a pincében csak ez az egy hordó bor volt. AMKr. rkps. 453. Fol. 335–336.

⁷⁶ 1589. okt. 7-én a város egy lengyel márka (48 garas) büntetést rótt ki Stanislaus Pudelko szúcsre és bormérőre, mivel a polgármester testőreit méltatlan szavakkal szidalmazta, miután azok a borának kimérési árát megállapították. AMKr. rkps. 1655. Fol. 24.

⁷⁷ Az általunk vizsgált időszakban a tanácsülési jegyzőkönyvek szerint városi borvizsgáló bizottság járt Vojtachus Zminda (AMKr. rkps. 453. Fol. 335–336.), Johannes Merkel (rkps. 454. Fol. 614; rkps. 455. Fol. 66.) és Stanislaus Zeller (rkps. 455. Fol. 75.) elhunyt bormérők pincéjében.

2.3 A forrásokról

Lengyelországi borkivitelünk elsődleges forrásai a magyarországi részletes harmincad-kimutatások, ill. a kis-lengyelországi vámkamarák kimutatásai lennének. A harmincad és a lengyel koronavám ugyanis rendes állami bevételnek számított, amelyet folyamatosan szedtek az országgyűlés hozzájárulása nélkül is. Mivel saját alattvalóit mindkét ország vámkedvezményben részesítette, a tényleges borforgalmat a harmincad- és a koronavám-regiszterek együttes vizsgálatával lehetne pontosan rekonstruálni. A rendes állami jövedelmekről a hatóságok mind a magyar, mind pedig a lengyel oldalon pontos kimutatást vezettek, ezek a felbecsülhetetlen értékű iratok azonban mára szinte teljesen megsemmisültek. Míg a 16–17. századi magyar harmincad naplók 1770. és 1772. között kamarai iratselejtezésnek estek áldozatul,⁷⁸ a lengyel koronavám-naplók az 1944. évi varsói háborús tűzvész során pusztultak el.⁷⁹ Ezeket a jegyzékeket csak részben pótolhatják a kamarai összesítő kimutatások, amelyekben nem mindig különíthető el a borkivitel utáni harmincad a többi árucikk szedettektől.

Lengyelországban a borkimérők a 15. század második felétől rendkívüli adót (*ducellaria regni* vagy *czopowe koronne*) is fizettek. A külföldi kereskedőknek pedig borlerakati (*składne winne*) adót kellett fizetni – 1578-tól 1611-ig rendkívüli jelleggel, 1611. után pedig rendesen. Ezeket a jövedelmeket is minden bizonnyal feljegyezték és őrizték, a lengyel szakirodalomban azonban nem találtunk rá utalást. Ha maradt volna is fenn néhány évkörnyi ilyen jegyzék – akár összesítő kimutatások formájában – akkor azt csak a varsói kincstári levéltárba szállíthatták, amely az 1944. évi tűzvészben szinte teljesen megsemmisült.

Az elsődleges források pusztulásával felértékelődött a másodlagos, városi iratcsoportok szerepe. Az országos vám-jövedelmek akkor szerepelhetnek egy városok iratanyagaiban, ha azok az uralkodótól harmincad-mentességet nyert. Vagyis ha a városban szedett harmincad-jövedelmet maguk hajthatták be. Ilyen városi harmincad-jegyzékek maradtak fenn a 16. sz. második feléből Kassa, Eperjes, Bártfa és Lőcse levéltárában.

A legbősegebb forrást témánkra vonatkozóan mégis a lengyel források, nevezetesen Krakkó város iratanyaga jelenti. A város borforgalmáról az általunk vizsgált időszakban

⁷⁸ Tagányi, 1894. 369–371.

⁷⁹ Stebelski, Adam (szerk.): *Straty archiwów i bibliotek w zakresie rękopismennych źródeł historycznych*. T. 1, Archiwum Główne Akt Dawnych, Warszawa, 1957. 88–90.

egyszerre három, statisztikai vizsgálatra alkalmas és teljesnek mondható jegyzék is fennmaradt: a Krakkó városi vámnaplók (Regestra Thelonei Civitatis Cracoviensi), a Krakkó városi boradó jegyzékek (Ducellaria vinorum) és a krakkói bepincézési jegyzék (Wydawanie win z piwnic). Ezekből az iratokból nyilván csak Krakkó város borbehozatalát rekonstruálhatjuk, azt viszont nagy pontossággal. A lengyelországi borkivitelünkre a krakkói mennyiség alapján csak következtethetünk. Ehhez az szükséges, hogy megbecsüljük, hányad részét tette ki a krakkói az össz-lengyelországi borkivitelünknek. A dolgozat legfőbb megállapításai ezeken az alig, vagy eddig egyáltalán nem kutatott krakkói levéltári forrásokon alapulnak, melyeket érdemes bővebben is ismertetni.

2.2.4. Vámnaplók (Regestra Thelonei Civitatis Cracoviensi)

A Krakkó városi vámnaplókra, mint az egyetemes gazdaságtörténet páratlan értékű forráscsoportjára Jan Małecki hívta fel először a tudományos figyelmet.⁸⁰ Egy több tízezer folio terjedelmet kitevő kézirat-csoportról van szó, amelynek teljes körű feldolgozására még nem történt kísérlet. Lengyel részről Jan Małecki használta a lengyel belkereskedelem szempontjából,⁸¹ magyar részről Komoróczy György,⁸² Bur Márta⁸³ és H. Németh István⁸⁴ említik.

A krakkói vámnaplók kéziratoss formában a Krakkó Városi Levéltár (Archiwum Miasta Krakowa – a továbbiakban AMKr.) anyagában található a 2115–2250 jelzetek alatt. Ezen iratok – kisebb-nagyobb hiányossággal – 1589 és 1792 között mintegy 200 évet felölelő időszakból maradtak fenn, és napi lebontásban őrzik a krakkói városkapun áthaladó szállítmányok részletes adatait. Ebből mi csak az 1589–1600-ig terjedő időszak, azaz az első 12 év anyagát vizsgáltuk, és abból is csak a borra vonatkozó bejegyzéseket. A vizsgált anyag nem fedi le mind a 12 évet teljesen, a 144 hónapból csupán 72 lett dokumentálva. Teljes évkörök csak a következő évekből maradtak fenn: 1593, 1594, 1595, 1597.

⁸⁰ Małecki, Jan: Krakowkie księgi celne i problem ich wydania. = *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*. 9. (1961) 251–273.

⁸¹ Małecki, Jan: *Studia nad rynkiem regionalnym Krakowa w XVI wieku*. Warszawa, 1963.

⁸² Komoróczy György: *Borkivitelünk észak felé*. Kassa, 1944.

⁸³ Bur Márta: A balkáni kereskedők és a magyar borkivitel a 18. században. = *Történelmi Szemle*, 1978. 21. sz. 295–296; Uő. a XVII. századi kereskedelmi útvonalak feltérképezéséhez Közép-Kelet Európában a krakkói vámnaplók feldolgozását javasolja. = Pach Zsigmond Pál: *Magyarország és a levantei kereskedelem a XIV–XVII. században*. Budapest, 1986, 26

⁸⁴ H. Németh, István: *Várospolitikai és gazdaságpolitika a 16–17. századi Magyarországon. II.* Budapest, 2004. 31.

Milyen jellegű információkkal szolgálnak ezek a dokumentumok? Feltüntetik (1) a kereskedők és kocsisok nevét és lakhelyét, az utóbbiak fontos adalékokkal szolgálnak tehát az egyes árucikkek kereskedelmi útvonalaira. Őrzik továbbá (2) a szállítmányok részletes adatait, többek között a szállított borok fajtáját. Szerepel (3) a fuvarhoz használt lovak és szekerek száma is, ami utal a borok szállítási technikájára, valamint kiszámítható az igavonó erő is. Szerepel továbbá (4) a borok után kirótt vám, amiből megtudható, hogy a külföldi kereskedők és kocsisok faktori megbízatásuk esetén hány akó saját bort hoztak árulni a krakkói piacra. Míg ugyanis a megrendelésre hozott bor vámmentes volt, a saját bor után meg kellett fizetni a vámot.

A vámokról a törvényi szabályozás kapcsán fentebb már szóltunk, de ahhoz, hogy az iratcsoport keletkezésének körülményeit jobban megértsük, érdemes röviden itt is ejteni néhány szót a vámszedés jogi hátteréről. A krakkói királyi vámkamarát 1589-ben, III. (Waza) Zsigmond lengyel király szüntette meg, rögtön uralkodásának a kezdetén. Ez az intézkedés összhangban áll azzal a Báthori István által is képviselt gazdaságpolitikával, amely a belső vámokat felszámolta és a vámkamarákat az ország belsejéből az országhatárra igyekezett kitolni. Az országos vámkamara bezárása után a krakkói kereskedelmi vám mégsem szűnt meg, a vámszedés jogát az új király a város megrendült anyagi helyzetére és hűségére való tekintettel Krakkónak adományozta. Az adománylevél szerint minden külföldi kereskedő a városba behozott, vagy a városban vásárolt áruja értékének minden egyes lengyel márkája (= 48 lengyel garas) után fél lengyel garast volt köteles fizetni. Az áruk értékét a vámosok egy fix tarifa alapján becsülték meg, amely nem tükrözte az áru valós piaci értékét; annál jóval alacsonyabb volt. Egy hordó magyar bor tarifált értéke például csak 10 lengyel márka volt – 5 garas vámot kellett tehát fizetni utána –, jóllehet a piacon a legrosszabb minőségű magyar bor hordója is legalább 20 márkába került.

III. Zsigmond a kereskedelmi vámszedés jogával együtt egy új hídvámot is adományozott Krakkó városának. Ez a hídvám fél garas bevételt jelentett a város számára minden árut szállító ló után, amely átlépte a városkaput – akár befelé jövet, akár kifelé menet. Ezt a vámot mindenki fizette, még a lengyel király szolgálai is. A hídvámot csak azok után a lovak után nem kellett megfizetni, amelyet a kereskedők a várostól béreltek. 1589-től az új kereskedelmi és hídvámot a városkapuban szedték és a két vámról közös jegyzéket vezettek. Ez a tény számunkra különös jelentőséggel bír, mert a lovak után fizetendő hídvám miatt

minden kereskedőt meg kellett állítani, és ha már megállították, a közös jegyzékbe azt is beírták, hogy mit visz; függetlenül attól, hogy a kereskedő vámköteles volt-e vagy sem. Sok vámmentes borszállítmányról ennek a vámolási és jegyzői gyakorlatnak köszönhetően lehet tudomásunk.

Külön ki kell emelni az 1591/1592. évi vámnaplót, amely nem a városi vámokat tartalmazza. Ebből az évből nem maradt fenn a városi vámregiszter, csak egy *czwarty grosz* napló, melyet Krakkóban is be lehetett fizetni és melynek szedését ebben az évben maga Krakkó városa bérelte ki. (A *czwarty grosz* vámról a 2.2.1 pontban már szoltunk.) Ez a napló a város tényleges kereskedelmi forgalmáról csak hiányos képet ad, hiszen csak azokat a szállításokat jegyezték le benne, amelyek után Krakkóban fizették ki a rendkívüli vámot.

2.2.5. Bepincézési (*Schrott* vagy *szrot*) jegyzék (Wydawanie win z piwnic. Nigra Signa)

A városi levéltár kéziratárának 2344. jelzete alatt található a „Wydawanie win z piwnic. Nigra Signa” című, mintegy 300 folio terjedelmű kézirat, melyet sem a lengyel archivisztika sem a történettudomány nem tárt még fel.⁸⁵ A kézirat címe („a borok kihozatala a pincékből; fekete zseton”) megtévesztő, hiszen a címmel ellentétben a jegyzék szinte kizárólag arról tudósít, hogy milyen és mennyi bor, kinek a pincéjébe („In cellam ...”) lett *lebocsátva*.⁸⁶ Csupán az igen ritka, „Nigra Signa” kezdetű bejegyzésekben tárgyalnak olyan esetet, amikor amikor a bort valakinek a pincéjéből kell kihozni, és valaki más pincéjébe letenni. Ha a bor gazdát cserélt, azt szállítani, pincébe bocsátani (*demissio/schrotten/szrotowanie*) vagy a pincéből felhozni (*wydawanie*) Krakkóban csak a városi italszállító (*Schrottwagen*) hivatalnak volt szabad,⁸⁷ ezért ebből nagy valószínűséggel következik, hogy az irat a városi italszállító mester (*szrotmistrz*) naplója. A kézirat alapján egyébként teljes képet alkothatunk arról, hogy mennyi, ill. milyen bor(oka)t bocsátottak pincébe Krakkóban 1588 és 1604 között.

A *Schrottwagen* hivatalt Stanisław Kutrzeba ismertette a város középkori pénzügyeiről szóló korszakalkotó munkájában.⁸⁸ Figyelemre méltó, hogy a város levéltárát kiválóan ismerő

⁸⁵ AMKr. rkps. 2344.

⁸⁶ A cím nem teljes, mert csak arra az esetre utal, amikor a pincéből kiadták az egyszer már lebocsátott bort, azzal a céllal, hogy egy másik pincébe vigyék. Ennek a szolgáltatásnak volt a díja a „Nigra Signa.” is. A címből lemaradt az első rész, ami *Szrotowanie do piwnic* vagy *Wpuszczanie do piwnic* lehetett.

⁸⁷ Vö. 2.2.3.

⁸⁸ Kutrzeba, 2009. 46–56.

Kutrzeba nem említi, hogy valamiféle „szrot-jegyzék” akár csak egyetlen évből is fennmaradt volna. Ez az irat – a megtévesztő cím mellett – azért kerülhette el a figyelmét, mert nem fordul elő benne a „Schrott” vagy „szrot” kifejezés, továbbá a szolgáltatás díjára (*Schrottlohn/szrotlon*) sincs benne utalás. A dokumentumban arra vonatkozóan sincs támpont arra vonatkozóan, hogy ki írhatta; a jegyzék elvileg ugyanúgy lehetne a városi bormérő (*viserator vini*) naplója is, hiszen a pincébe tett hordók pontos mérési eredménye is szerepel benne.

Kutrzeba nyomán tudhatjuk, hogy a pincébe-bocsátási illetéket nem a tényleges munkálatokat irányító szrotmagisternél, hanem a városházán kellett befizetni. A visszaélések kiküszöbölése érdekében a városházán a bor tulajdonosa a pénzéért csak zsetont kapott, amit a szrotmagisterhez kellett vinnie. A „Nigra Signa” tkp. egy speciális zseton volt, amellyel olyan bort lehetett házhoz szállíttatni és pincébe tenni, amelyet először egy másik pincéből kellett felhozni. Hogyha valóban a szrotmagister naplójáról van szó tehát, akkor ez a zseton-rendszer igazolja, hogy miért nem találunk benne utalást a szolgáltatás kifizetésére. Azt is tudjuk a városi számadáskönyvekből, hogy a bepincézési illetéket a városházán a mindenkori tanácsházi ajtónálló (*portulanus/stubae Consularis ianitor/odzwierny*) szedte, aki a városi bormérő is volt egyben.⁸⁹ A tanácsi iratok között találtunk egy vallomást, ami arról tanúskodik, hogy a boroshordók hivatalos mérését a szrotmagister is elvégezhetette a bormérő helyett. Ez magyarázat lehet arra, hogy az iratban miért tüntették fel a hordók pontos tartalmát is:

A polgármester egyik testőre (*sagittarius*) 1593-ban a tanács előtt arról tesz vallomást, hogy egy pestisben elhunyt bormérő hagyatékának felmérésekor a pincében maradt bort ő mérte meg, *mivel ő helyettesítette a szrotmagistert*.⁹⁰

Ebből az következik, hogy hiteles mérési eredményt a szrotmagister is kiállíthatta. A nem szabványhordók esetében ez azért is fontos volt, mivel a bepincézési illetéket a mérési eredmény alapján állapították meg; soproni bor esetében minden ötödik soproni akó,

⁸⁹ Lásd a városi számadáskönyvek bevételi részeinek „Srotlon a demissione vinorum”, ill. Nigra Signa” rovatok szöveges része. 1593-ig: „Proventum hunc exigebat Stanislaus Orzesek Stubae Consularis Janitor” utána „Ex hoc proventum quem Christophorus Gaudis Stubae Consularis Portulanus exigit perceptum”

⁹⁰ „Będacz na mieszczu Szrotmistrzowym [...]” AMKr. rkps. 453. (Acta Consularia 1593.) Fol. 335. Vö. 75. lábjegyzet

szentgyörgyi bor esetében pedig minden tizedik morva akó után 8 garas volt a tarifa.⁹¹ A szrotmagisternek meg kellett tehát mérnie a hordók tartalmát, még akkor is, ha ezt a feladatkörét nem foglalták írásba.

A szrot-intézmény szabályrendszerének és a szrotmagister munkakörének ismeretében bizonyosra vehető immár, hogy a „Wydawanie win z piwnic. Nigra Signa” kézirat csakis a szrotmagister jegyzéke lehet. Ezt a hivatalt Krakkóban az általunk vizsgált időszakban végig Johannes Bank töltötte be.⁹²

A szrot-jegyzék vezetése a kronológikus szerkesztési elvet követi. A dátum a lap bal szélén szerepel, általában hetekre, ritkán napokra lebontva. Ezután az „In cellam ...” vagy „Nigra Signa” megjegyzés utal arra, hogy a bort egyszerűen csak házhoz kell-e szállítani és lebocsátani, vagy pedig előbb valaki pincéjéből fel is kell azt hozni. Az előbbi esetben a pince tulajdonosának a neve következik, majd a bor fajtája, a hordók száma, és ha a hordó nem felel meg a krakkói szabványoknak, akkor a mérési eredmények alapján annak pontos tartalma. „Nigra Signa” esetén általában csak azt tudhatjuk meg, hogy kitől, kihez és hány hordó bort vittek; azt hogy milyen és mennyi borról van szó, nem mindig tüntetik fel. A „Nigra Signa” bejegyzés 1594-ig a „Stanislaus accepit”, 1594 után pedig a „Christophorus accepit” megjegyzéssel zárul. A két név az ajtónálló és egyben bormérő hivatalnokra vonatkozik, mely kettős hivatalt Krakkóban 1593 végéig Stanilaus Orzesek, utána pedig Christopherus Gaudisz töltötte be.⁹³ Az „accepit” megjegyzés vagy a szolgáltatásért fizetett pénzre, vagy pedig a „Nigra Signa” zsetonra vonatkozhat.

2.2.6. Városi boradó jegyzék (Regestra exactionis ducillariae. Czopowe od win)

A krakkói borkereskedelem harmadik és egyben igen jelentős forráscsoportja a városi boradó (ducellaria civitatis vagy czopowe miejski) jegyzékek. A városi boradó szedésének történetét Kutrzeba ismerteti részletesen.⁹⁴ A boradót 1493-ban János Albert lengyel király adományozta a városnak az országos boradó mintájára, azzal a különbséggel, hogy ezt rendszeren szedhette a város, míg az állam az országosat csak a rendkívüli adók megajánlása

⁹¹ AMKr. rkps. 2343 és 2358.

⁹² Ezt a városi számadáskönyvek kiadási részeinek a „Srotwagen et familia srotmagistri” rovataiból tudhatjuk. AMKr. rkps. 1655–1677.

⁹³ Vö. 89. lábjegyzet

⁹⁴ AMKr. rkps. 1671. Fol. 144.

esetén. Mind az országos mind a városi boradó a borkimérőket terhelte. A városi boradó az egyik legfontosabb bevételi forrása volt, ezért ennek az adónak a részletes jegyzőkönyvét is minden évben csatolták a városi számadáskönyvhöz. Az általunk vizsgált városi boradójegyzékek is tulajdonképpen ezek a városi számadáskönyvekhez csatolt „speciale regestrum”-ok.

A városi számadáskönyvek tisztázati példányai mellett a piszkozatok is fennmaradtak az általunk vizsgált időszakból. Ez nagy szerencse, mert az 1590. és az 1592. évi boradó jegyzékek csak a rendkívül nehezen olvasható piszkozati példányban maradtak fenn. Sajnos piszkozati példányban sem maradt nyoma az 1589. és a 1591. évi boradó jegyzékeknek. Ami az 1590. évi példányt illeti, abból is hiányzik néhány lap, amelyekre a március 1. és május 15. közti, ill. a december havi befizetéseket jegyezték. A kutatott időszakra vonatkozó városi számadáskönyvek a városi levéltár 1655–1678. jelzetei alatt találhatók. A nyolc tisztázati és két piszkozati boradó-jegyzék összesen kb. 130 folio terjedelmű.

A különféle borok után fizetendő adók mértékét jegyzékekből ismerhetjük meg. A 16. század végén egy lengyel forintot kellett fizetni minden egyes magyar hordó, a soproni borok esetében minden ötödik, a szentgyörgyinél pedig minden tizedik akó után.⁹⁵ A városi boradó naplók – csakúgy, mint a vámnaplók vagy a bepincézési jegyzékek – a kronológikus szerkesztési elvet követik. Általában heti pontossággal dokumentálják a befizetéseket. Minden bejegyzés az adózó nevével kezdődik, ezt követi az adózott bor fajtája és pontos mennyisége, majd a kirótt és befizetett adó összege. A városi boradót a városházán a borok pincébe bocsátási illetékével („szrotlon”) együtt kellett befizetni. A bor tulajdonosa a jelek szerint később, a pincébe bocsátás után is megfizethette a szrotgeldet és a boradót. A tartozások kiegyenlítését az egyes jegyzékek végén a kereskedők neve alatt vezették, ahol szerepel az adósság keletkezésének a dátuma is. Ha tehát egy adott időszakban az adózott borok teljes listájára vagyunk kíváncsiak, akkor figyelembe kell venni a jegyzékek végén található utólagos kifizetéseket is.

Ha a lengyel országgyűlés megszavazta a rendkívüli adókat, akkor a bormérők a városi boradón felül országos boradót (*ducellaria regni* vagy *czopowe koronne*) is kötelesek voltak fizetni. Az országos boradó behajtásában az uralkodó a városokat úgy tette érdekeltté, hogy

⁹⁵ Egy magyar hordó a 16. század végén kb. 350 liter, egy soproni akó ennek egyötöde (kb. 71 liter), a morva akó pedig 55 liter. A Krakkóban használt mértékekről lásd alább 3.2.

minden harmadik állami adógaras után egy garast a saját pénztáruk javára is beszedhettek. Ez a járulékos adó volt a *ternarii grossorum*, melyet Krakkóban a városi boradóval összevonva szedtek. A városi boradó jegyzékekben a kifizetett *ternarii grossorum* adóra csupán a kirótt vámtétel alapján következtethetünk. Ha az adó mértéke egyharmaddal magasabb volt, akkor az adott időszakban *ternarii grossorum*ot is szedtek. A magyar borok városi vámja ebben az esetben egy forint helyett egy forint tíz garas volt, amiből a tíz garas volt a *ternarii grossorum*.

2.2.7. Krakkó város számadáskönyvei (Regestra perceptorum et distributorum proventuum civitatis Cracoviensis)

Témánk szempontjából ezen forráscsoportnak a benne található boradó jegyzékektől függetlenül is nagy jelentőségük van. Mind a bevételi, mind a kiadási oldalon szerepelnek ugyanis olyan rovatok, amelyek kifejezetten a borral kapcsolatosak. A „Srotlon a demissione vinorum” és a „Nigra Signa” rovatokban a szrot-bevételek heti kimutatása található.⁹⁶ A könyv végén „mellékletként” csatolt városi boradójegyzék heti, féléves és éves összesítő kimutatásait tartalmazza a „Ducellaria vinorum” rovat. Az „Exacta debita” (a városi kintlevőségek behajtása) rovatban gyakran találkozhatunk utólag kifizetett „szrot”-illetéssel, városi boradóval, ill. a borok után esedékes városi vámokkal. A „Poena pro excessibus” (a városi büntetések) rovatai pedig számos olyan szabálysértés emlékét őrzik, amelynek közvetlen köze volt a borkereskedelemhez. A kiadások kifejezetten borral kapcsolatos rovata a „Vinum dono datum” (ajándékborok), melyben a város reprezentációs célú borvásárlásai szerepelnek. Az itt feltüntetett kimérései, ill. nagykereskedelmi árak pótolhatatlan és egyben bőséges forrásai a krakkói ártörténetnek; a „Minőség, ár, haszon” c. fejezetben többek között mi is erre támaszkodtunk.

⁹⁶ Ezeket a rovatokat a fentebb ismertetett szrotmagisteri jegyzékekkel egybevetve érdekes eredményt kapunk. A beszedett szrotlon és a ténylegesen elvégzett munka között semmiféle korreláció nem állapítható meg, sem heti, sem havi, sem pedig negyedéves szinten. Csupán az éves összehasonlítás esetén figyelhető meg egy törvényszerűség: a ténylegesen elvégzett szolgáltatás után esedékes összeghez képest a számadáskönyvekben rendszerint 20%-kal alacsonyabb összeg szerepel. Ez a 20 százalékos hiány azzal magyarázható, hogy a város a szrot-jövedelmek egyötödét a szrotmagisternek engedte át. Ezt a feltételezést azonban a források alapján egyelőre nem sikerült megerősíteni.

2.2.8. Krakkó város tanácsának feljegyzési könyve (Consularia Crac. Inscriptiones)

Krakkóban a városi tanács jegyzőkönyvbe vett minden városi jelentőségű ügyet: a tanács határozatait, szabályszegéseket, ingatlanok adás-vételi szerződését, örökvallásokat, gyámügyi rendelkezéseket és minden peres ügyet, amellyel a polgárok a városi bíróság megkerülésével egyenesen a tanácshoz fordultak. Külön kérésre („ad instantiam ...”) – és minden bizonnyal külön eljárási díj ellenében – bárki jegyzőkönyvbe íráthatott a tanáccsal bármit, amelynek igazságtartalmáról tanúk útján, vagy a kiküldött vizsgálóbizottság jelentése alapján maga a tanács is meggyőződhetett.

Az általunk vizsgált 12 év feljegyzési anyaga öt kéziratban maradtak fenn, melyek együtt kb. 3500 folio terjedelműek. A borra vonatkozóan ebből mindössze csak egy 70 folionyi (kb. 95 feljegyzés) bizonyult fontosnak. Ezek között néhány rendkívül értékes bejegyzést is szerepel, amely – a törvények és rendeletek szintjén soha meg nem fogalmazott – kereskedelmi gyakorlat részleteibe nyújtanak bepillantást. A feljegyzések kronológiai sorrendben követik egymást, melyeket a szentek ünnepével, az egyházi (Gergely) naptár szerint kelteztek. A Gergely-naptárt Lengyelországban rögtön bevezették, amihez a protestáns porosz városok is vonakodás nélkül alkalmazkodtak.⁹⁷

2.2.9. A krakkói vajda piaci rendtartása és árszabása (Libri taxarum victualium et rerum mechanicarum)

Lengyelországban a vajdák hatáskörébe tartozott a kereskedelmi mértékek meghatározása, és a piaci árak *taxatio*-ja. A vajdai rendeletek részletesen szabályozták a borkereskedelmet is, hiszen a borkereskedelem vagy bormérés nem számított „szakmának”. Ezzel mellékkereseti lehetőségként minden krakkói polgár foglalkozhatott, tehát céhszabályzatok sem vonatkoztak rá. A krakkói vajda rendelkezései 1589-től 1600-ig minden évből fennmaradtak, ezek közül a borkereskedelem szabályozását tekintve az 1589. évi a legrészletesebb. Az általunk is használt vajdai árszabások ma a városi levéltár 1512. jelzete alatt találhatók.⁹⁸ A múlt század fordulóján ugyanez a vajdai rendelet, jóllehet nem a városi példány, nyomtatásban is megjelent.⁹⁹ A vajdai rendeletek a borkereskedelem törvényi

⁹⁷ Włodarski, 2007. 41–45.

⁹⁸ AMKr. rkps. 1512.

⁹⁹ Ulanowski, 1895. 37–82.

szabályozása szempontjából rendkívül tanulságosak, még akkor is, ha többségüket nem tartották be.¹⁰⁰ A Krakkói Vajdaságban kihirdetett és napjainkig fennmaradt vajdai árszabásokat, ill. piaci rendtartásokat különféle szaklapokban publikálták a múlt század fordulóján. Amint arra a kéziratos források címszó alatt már utaltunk, a krakkói vajdai rendeletek 1589 és 1600 között a Krakkó városi levéltár anyagában is megtalálhatók. Az eddigi teljes vonatkozó irodalmat Juljan Pelc foglalta össze a krakkói ártörténeti munkájában.¹⁰¹

2.2.10. Kalmár Gergely deák üzleti könyve

Ami a magyarországi forrásokat illeti, a legnagyobb szolgálatot Kalmár Gergely deák kassai kereskedő üzleti könyve jelentette számunkra, melyet Kerekes György a Magyar Gazdaságtörténelmi szemlében tett közzé a múlt század fordulóján.¹⁰² Kalmár nemcsak az árakat tüntette fel naplójában, hanem azt is, hogy a vásárolt bor újbor volt-e, minőségét tekintve főbor volt-e, ill. hogy kitől vette azt és hol. Kalmár gondos könyvvitelének köszönhetően nemcsak általában következtethetünk a korabeli borárakra, hanem a borok ár- és minőségi struktúráját is modellezhetjük. A forrásban szereplő borár-adatok azért is fontosak, mivel a borok többségét Kalmár éppen a lengyelországi kivitel céljából vásárolta össze, és Krakkóban adta el. A bor krakkói eladási árát vagy a rajta keletkező hasznot sajnos nem jegyezte fel, ezért a krakkói eladási árak, ill. a magyar kereskedők hasznának megbecsülése a krakkói források nélkül nem lett volna lehetséges. Feljegyezte viszont, hogy egy alkalommal hány szekéren hány hordót vitt Krakkóba, egyszer pedig azt, hogy mennyibe került egy hordó bor szállítási költsége, igaz csak a Gönc–Kassa (kb. 31 km-es) távolság viszonylatában.

2.2.11. Nyomtatásban megjelent egyéb források és adattárak

A gazdasági iratok számos utalást tartalmaznak országos törvényekre, vajdai rendeletekre, városi szintű határozatokra stb. Értelmezésükhöz szükséges volt áttanulmányozni a nyomtatásban is megjelent lengyel törvénytárakat, országgyűlések (szejm), valamint vajdasági gyűlések (szejmik) határozatait. Az országos törvényeket a több kiadást megért „Volumina Legum” kötetei tartalmazzák, az országgyűlési végzéseket pedig a „Magyar

¹⁰⁰ Vö. 2.2.9; 4.2.4.5.

¹⁰¹ Pelc, 1935. 40–43.

¹⁰² Kerekes, 1903.

Országgyűlési Emlékek”-nek megfelelő *Volumina Constitutionum*.¹⁰³ A krakkói vajdasági gyűlések (*szejmik*) határozatait, melyek között több borkereskedelemre vonatkozó passzussal is találkozhatunk, Stanisław Kutrzeba gyűjtötte össze és adta ki *Akta Sejmikowe Województwa Krakowskiego I. (1572–1620)* címmel.¹⁰⁴

Aki a krakkói várostörténettel foglalkozik, nem nélkülözheti a következő két alapvető forráskiadványt: a Frantisek Piekosiński szerkesztésében megjelent *Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa I–II. (1257–1506)*,¹⁰⁵ valamint Piekosiński és Krzyżanowski közös munkáját, a *Prawa, przywileje i statuta miasta Krakowa I. (1507–1586) – II. (1587–1696)*.¹⁰⁶ Az egyenként is roppant terjedelmű latin, német és lengyel nyelvű iratgyűjteményben jól összeállított mutatók segítik a tájékozódást. A közelmúltban Krakkó város archontológiája is megjelent, melyben a szerző, Zdzisław Noga nemcsak a fontosabb városi hivatali testületek, ill. személyek névsorát, hanem azok jellemző feladat- és jogkörét is ismerteti.¹⁰⁷ Fontos megemlíteni Kassa város archontológiáját is, melyet a vonatkozó – 1500 és 1700 közötti – időszakra H. Németh István adott ki.¹⁰⁸ A magyar és lengyel pénzek értékviszonyainak tisztázására és a borárakra hasznos támpontul szolgált két adattár: Huszár Lajos *Pénzforgalom és pénzértékviszonyok Sopronban* c. tanulmánya,¹⁰⁹ valamint Juljan Pelc *Ceny w Krakowie* c. munkája.¹¹⁰

A 16. század végi dél-lengyelországi útviszonyokról az 1570. évi Krakkó Vajdasági útrevízió alapján alkothattunk pontos fogalmat. A forrást teljes terjedelmében kiadta,¹¹¹ később pedig feldolgozta Bożena Wyrozumska.¹¹² Az úthálózatra vonatkozóan ebből a két munkából merített a nemrégiben megjelent Krakkói Vajdaság 16. századi történelmi atlasza is.¹¹³ Magyarország és a Krakkói Vajdaság között fontos közvetítő szerepet töltött be a Rusz Vajdaság számos határmenti kisvárosa: Jaśliska, Dukla, Krosno stb. A Rusz Vajdaság történeti

¹⁰³ A továbbiakban *Vol. Cons. I–III*.

¹⁰⁴ A továbbiakban *Akta Sejmikowe ...*

¹⁰⁵ A továbbiakban *K. K. I–II*.

¹⁰⁶ A továbbiakban *P. K. I–II*.

¹⁰⁷ Noga, 2008.

¹⁰⁸ H. Németh, 2006.

¹⁰⁹ Huszár, 1989. 23–61.

¹¹⁰ Pelc, 1935.

¹¹¹ Wyrozumska, Bożena (szerk.): *Lustracja dróg Województwa Krakowskiego z roku 1570*. A továbbiakban: *Lustracja dróg*

¹¹² Wyrozumska, 1977.

¹¹³ Rutkowski, Henryk (szerk.): *Atlas Historyczny Polski. Województwo Krakowskie w drugiej połowie XVI. wieku I–II*. Warszawa, 2008. A továbbiakban *Atlas Historyczny*

földrajzára vonatkozó forrásokat – különös tekintettel a 16. századra – Aleksander Jabłonowski gyűjtötte össze és dolgozta fel,¹¹⁴ ill. ő adta ki a Rusz Vajdaság 16. századi történelmi atlaszát.¹¹⁵ Ez utóbbi a kereskedelmi utak vizsgálatakor bizonyult hasznosnak számunkra.

2.2.12. A soproni borok forrásairól

A soproni borok kiviteléhez a következő forrásokat vettük figyelembe: Severin Boner lengyel királyi kincstartó számadáskönyve 1544-ből, melyben a lengyel király azévi soproni borvásárlásai szerepelnek;¹¹⁶ az 1566/67. gazdasági év soproni bormérői számadáskönyve, melyet Házi Jenő ismertetett és dolgozott fel; a soproni borkiviteli jegyzék, mely azoknak a kereskedőknek a nevét és lakóhelyét tartalmazza, akik Ausztrián keresztül soproni bor kivitelére nyertek engedélyt 1604 és 1615 között. A soproni borárakra és szüreti eredményekre a két városi krónika, a *Faut–Klein*,¹¹⁷ valamint a *Payr krónika*¹¹⁸ szolgáltak hasznos adalékokkal.

A krakkói vámnaplókat feldolgozva azt láttuk, hogy 1597-ben rekord mennyiségű soproni bor érkezett a városba. A bőség ellenére a soproni bor ára továbbra is magas maradt Krakkóban, ezért azt Csehországból is megérhette Krakkóba szállítani. Egy alkalommal egyenesen Prágából érkezett soproni bor, amelyet valószínűsít az 1597. évi prágai vámkönyv is: ebben az évben nagy mennyiségű magyar (*uherské*) – nagy valószínűséggel soproni – bor érkezett Prágába. Meg kell végül említeni a bécsi Tabor-híd vámnaplóit, melyek az 1650. és 1657. közötti évekből maradtak fenn, és amelyeket a nyugat-magyarországi borkivitel viszonylatában Harald Prickler vizsgált meg.

¹¹⁴ Jabłonowski, Aleksander: *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. Tom VII. Część I–II.* [Źródła Dziejowe, Tom 18/2]. Warszawa, 1903.

¹¹⁵ Jabłonowski, Aleksander: *Atlas historyczny Rzeczypospolitej Polskiej. Epoka z przełomu wieku XVI-go na XVII-sty. dział II. Ziemia Ruskie Rzeczypospolitej.* Varsó–Bécs, 1889–1904.

¹¹⁶ Bibl. XX. Czart. Nr. 1033.

¹¹⁷ Kovács József László (kiad.): *Die Chronik des Marx Faut und Melchior Klein. Faut Márk és Klein Menyhért krónikája 1526–1616.* Sopron–Eisenstadt, 1995. A továbbiakban *Faut–Klein krónika*.

¹¹⁸ Heimler Károly (kiad.): *Payr György és Payr Mihály krónikája 1584–1700.* Sopron, 1942. A továbbiakban *Payr krónika*.

2.4 Lengyel és magyar pénzrendszerek a 16. sz. végén

A lengyel számítási pénzrendszer alapja a 16. század eleje óta a lengyel forint (polski złot/Florenus Polonialis) volt.¹¹⁹ Váltóegysége a lengyel garas, (*polski grosz*), és a lengyel dénár (*polski denar*). Ezeket, ill. többszöröseiket (ternár, félgaras, dutka) már érmeként is kiverték, amelyek nemcsak Lengyelországban, de Magyarországon is fontos szerepet kaptak a pénzforgalomban.¹²⁰ A lengyel garas ezüsttartalma az idők folyamán fokozatosan csökkent, ezzel együtt a lengyel forint értéke is. Szintén számítási pénz volt a lengyel márka (*grzywna polska/Marca Polonialis*), amely a lengyel garas 48-szorosát érte.¹²¹

A lengyel garas értéke a 16. század végén – az általunk vizsgált időszak folyamán végig – 0,67 gramm finom (16 latos) ezüst értékével volt egyenlő.¹²² Drágább veretként forgalomban volt még a lengyel tallér (*taler*) és a dukát (*ducat*). Ez utóbbit a források gyakran „florenus Hungaricalis”, olykor „czerwony złot” néven is említik. Ezek is vert pénzek voltak. A lengyel tallér értéke a 16. század végén 36,¹²³ a dukaté pedig – a Krakkó városi számadáskönyvek tanúsága szerint – 1589-től 1594-ig 56, 1595-ben 57, 1596-tól pedig 58 lengyel garas volt.¹²⁴

¹¹⁹ Gumowski, 1960. 32–33. (V. rész. Die Gulden–Periode)

¹²⁰ A Báthori István uralkodása alatt és III. (Waza) Zsigmond uralkodásának első felében vert pénzekre lásd uo. 40–52. A lengyel pénzek magyarországi forgalmára a 16–17. században: Huszár, 1969–1970. 57–62.

¹²¹ Gumowski, 1960. 24. vö. Baraczka, 1965. 253.

¹²² Pelc, 1935. II. tábla. Vö. Gumowski, 1960. 210. (p. tábla)

¹²³ Gumowski, 1960. 212. (s. tábla)

¹²⁴ Lásd a Krakkó városi számadáskönyvek kiadási oldalán (Distributa) a „Dona et honoraria in negociis civitatis ...” c. rovatokat. Az 1594. évre: AMKr. rkps. 1665. Fol. 339.; az 1595 évre: rkps. 1667. Fol. 333.; az 1596. évre rkps. 1669. Fol. 331.

	dukát (florenus Hungaricalis)	lengyel márka (polska grzywna)*	tallér (taler)	lengyel forint (polski złot)*	lengyel garas (polski grosz)	lengyel dénár
dukát (Florenus Hungaricalis)	1	1,166– 1,1875– 1,208	1,55– 1,58– 1,61	1,86– 1,9– 1,933	56 – 57 – 58	1008– 1 026– 1 044
lengyel márka* (polska grzywna)		1	1, 33'	1,6	48	864
tallér			1	1,2	36	648
lengyel forint* (polski złot)				1	30	540
lengyel garas (polski grosz)					1	18
ternár						6
lengyel dénár						1

* számítási pénz

1. táblázat:

Lengyel számítási pénzek és érmék árfolyama Krakkóban (1589–1600)

Különösen a „Minőség, ár, haszon” c. fejezetben – a borok magyarországi és lengyelországi árfolyamának egybevetésekor – lesz jelentősége annak, hogy a két ország pénznemei között is tisztázzuk az átváltási arányt. Huszár munkája nyomán azonban lássuk először a magyarországi számvitelben jelentős szerepet játszó pénzek rendszerét a 16. század végén. Ezek egyrésztől számítási pénzek: a kamarai forint, a rajnai (rénes) forint vagy font – másrészt ténylegesen kiverett érmék: a magyar dénár, a fontdénár, a krajcár és a körmöci dukát.

1 kamarai (magyar) forint = 75 krajcár = 100 magyar dénár = 300 fontdénár

1 rajnai (rénes) forint vagy font = 60 krajcár = 80 magyar dénár = 240 fontdénár¹²⁵

1 krajcár = $1 \frac{1}{3}$ magyar dénár = 4 fontdénár¹²⁶

¹²⁵ Huszár, 1989. 50.

1 magyar dénár = 3 fontdénár

1 körmöci dukát (1586–1603) = 160 magyar dénár = 480 fontdénár¹²⁷

1 tallér (1571–1622) = 1 kamarai forint¹²⁸

A magyar és lengyel forintot – ténylegesen kiverő ezüst aprópénzek gyűjtőegységeiről lévén szó – a magyar dénár és a lengyel garas ezüst színsúlya alapján érdemes egymásnak megfeleltetni. A vizsgált időszakban a magyar dénár ezüstgramm értéke (1591 és 1600 között) 0,24897,¹²⁹ a lengyel garasé pedig (1580 és 1601 között) 0,67,¹³⁰ az aprópénzek átváltási aránya 1:2,691, a kamarai forint (= 100 m. dénár), a lengyel forint (= 30 l. garas) viszonya pedig 1:1,2387.

2.5 Célkitűzés és módszer

Egyik legfőbb célunk, hogy meghatározzuk az 1589 és 1600 közötti 12 év Magyarországról Krakkóba hozott borok mennyiségét az egyes évek lebontásában. A választás azért erre az időszakra esett, mert ebből az évközből egyszerre három részletes kimutatás is fennmaradt: (1) a krakkói városi vámnaplók, (2) krakkói boradó naplók és (3) a krakkói bepincézési könyvek. Ezek nem csupán éves összesítő kimutatások, hanem részletes számadások, melyekben minden borral kapcsolatos városi tranzakció szerepel. Mivel a behozott borok mennyiségét éves, havi, heti, de még napi szinten sem összesítették – nyilván nem volt rá igény – ezért ezt magunknak kellett elvégezni. A borforgalmi volumen rekonstruálása szempontjából felbecsülhetetlen jelentőségű, hogy erről egyszerre három – egymástól független – városi hivatal is jegyzőkönyvet vett fel. Hiszen bármilyen részletes is egy adatsor, kontroll-források nélkül nem lehetne megállapítani, hogy mennyire teljes, ill. pontos.

Tagányinak a történeti statisztikai források megbízhatatlanságára utaló figyelmeztetése minket is óvatosságra kellett, hogy intsen: jóllehet a krakkói források tételes kimutatást adnak a behozott borokról, a három forrás alapján mégis három eltérő behozatali mennyiséget kaptunk. A három forrás együttes figyelembevételével azonban lehetségesnek tűnt, hogy felállítsunk egy a valós forgalmat leginkább megközelítő behozatali adatsort.

¹²⁶ Uo. 55.

¹²⁷ Uo. 51.

¹²⁸ Uo. 54.

¹²⁹ Uo. 62.

¹³⁰ Gumowski, 1960, 210. (p. tábla)

Több okból is fontos tisztázni, hogy mennyi bort vittünk ki Krakkóba a 17. század végén. Lengyelországi borkivitelünk volumenét illetően ugyanis ellentmondás van a Magyar Gazdaságtörténelmi Szemlében megjelent és a Komoróczy által publikált adatsorok között. Komoróczy jóval kisebbre teszi a magyarországi borok lengyelországi forgalmát, ráadásul az egyes évek adatai még csak aránybeli hasonlóságot sem mutatnak a Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle vonatkozó adataival. Ez azért is fontos, mert Komoróczy adatai bekerültek a Benda Kálmán által szerkesztett Magyarország Történeti Kronológiájába¹³¹ is. Lengyelországi borkivitelünk volumenét illetően tehát hamis kép kerülhetett a történeti köztudatba.¹³¹

Szintén fontos kérdést vet fel Tagányi Károly imént említett adatközlése, melyben 1587-től 1616-ig éves lebontásban közli lengyelországi borkivitelünk magyar forintban kifejezett értékét. Az 1590 és 1606 közötti időszakból hiányoznak az adatok, pedig éppen ebben az időszakban nőtt több mint kétszeresére a kivitt borok értéke. Ez a kivitt bor mennyiségének növekedését jelenti. Az általunk összeállított krakkói adatsor segítségével éppen ebből az időszakból figyelhetjük meg a vélt exportnövekedést – legalábbis 1600-ig. Megtudhatjuk továbbá, hogy a növekedés üteme rapszodikus volt-e. Ha igen, akkor mely év(ek)ben voltak jelentősebb megugrások.

A krakkói vámosok a naplókba a bort Krakkóba szállító – többnyire külföldi – kocsisok és kereskedők nevét és lakhelyét is feltűntették. Ezek az adatok egyrészt prozopográfiai, társadalomtörténeti, másrészt kereskedelem-földrajzi vizsgálatokat is lehetővé tesznek. A kereskedők beazonosítása, társadalmi helyzetük és kapcsolataik feltárása – időszerűe miatt – nem tűnt megvalósíthatónak, így csupán a topográfiai adatok feldolgozására vállalkoztunk. Ezen adatok alapján rekonstruálhattuk a legfontosabb borszállítási utak nyomvonalait, mind a magyarországi, mind a lengyelországi szakaszokon. A 16. századi lengyelországi útvonalhálózat feltárásához olyan kiváló forrásokra is támaszkodhattunk, mint a Krakkói Vajdaság 1564/65. évi útvám-revizíója és 1570. évi útvízíziója, melyeket mára a lengyel szakirodalom is feldolgozott. A Krakkói Vajdaságtól keletre eső területek esetében pedig a Rusz Vajdaság 16. századi történelmi atlaszát használhattuk, melyet Aleksander Jabłonowski adott ki a múlt század fordulóján.

¹³¹ Vö. Benda, 1982, 416–422.

A lengyel törvénytárak, rendeletek és városi iratok tanulmányozásakor számos borkereskedelemmel kapcsolatos intézkedést találtunk, amely arra utal, hogy a 16. század második felétől olyannyira megnövekedett a borbehozatal, hogy az nemcsak vajdasági, de országos szinten is problémákat vetett fel. Számos rendeletre Komoróczy is felhívta már a figyelmet. A korszakunkra vonatkozó legfontosabb törvényeket, rendeleteket és szabályzatokat, ill. a borkereskedelem lengyelországi gyakorlatát mi is fontosnak tartjuk ismertetni.

3. Krakkói borkivitelünk volumene 1589 és 1600 között

3.1. Szakirodalmi előzmények

A múlt század fordulója táján Tagányi Károly a Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle hasábjain több kimutatást is közzétett a Felső-Magyarországról Lengyelországba irányuló borkivitelünk volumenéről. Először az 1587–1589 és az 1607–1616 közötti évkörökből majd öt évből (1637–1641) közölte borkivitelünk értékét magyar forintban kifejezve¹³² néhány szerencsésen fennmaradt felső-magyarországi harmincad-kimutatás alapján.¹³³ Az 1610. évi borkivitelünkre vonatkozóan később Takáts és Tagányi újabb adalékokkal szolgáltak.¹³⁴ Amikor Tagányi a három adatot egybeveti, végül három különböző eredményt kap. Ehhez a következőket fűzi:

„Ugyanarról az egy dologról tehát: ugyanattól a hivataltól három hivatalos, de egymástól teljesen különböző adatunk van. Hogy most már melyik az igazi: hogy 11.398½, vagy 12.370¼, avagy 12.684 hordó bort vittek-e ki? igazán nem tudjuk. Szolgáljon ez figyelmeztetésül mindazoknak, akik régi számadásokat statisztikai célokra fölhasználnak.”¹³⁵

Lengyelországi borkivitelünk kérdéseivel később Komoróczy György foglalkozott behatóbban, különös tekintettel a 16–17. századra. 1944-ben megjelent nagyszabású munkájában egy 250 éves időszakra (1519–1768) vonatkozóan nemcsak Felső-, hanem az

¹³² Tagányi, 1894. 108–109.

¹³³ Tagányi Károly, 1898. 113–116.

¹³⁴ Takáts 1899. 85–89. ill. Tagányi, 1899. 240.

¹³⁵ Tagányi 1899. 240.

egész Magyar Királyság északi borkiviteléről közölt kimutatást.¹³⁶ Sajnos nem tüntette fel pontosan az adatsorok alapjául szolgáló forrásokat, ill. a feldolgozás módszerét sem ismertetette. Mindenesetre a Tagányi és Takáts féle adatsorokhoz képest jóval alacsonyabbra becsüli lengyelországi borkivitelünket.

Ami a soproni borokat illeti, azok északra (a cseh tartományokba és Lengyelországba) irányuló kiviteléről Házi Jenő közöl adatokat egy bormérői számadáskönyv alapján.¹³⁷ 1566 májusa és 1567 márciusa között Sopronban 11.673 akó bort mértek meg és szállítottak külföldre. A legtöbb bort a régiók szintjén Csehországba (4230,75 akó) az egyes városok szintjén pedig a morvaországi Olmützbe szállították ki (1187,75 akóval). Lengyelország részesedése ebből mindössze 1243 akó. Ez igen csekély mennyiség, ráadásul Krakkó nem is szerepel a kiviteli célok között.

Szintén alacsony Lengyelország részesedése (mindössze 8%) a bécsi Tabor-hídon északra szállított nyugat-magyarországi borok esetében is, amint arra Harald Prickler az 1650-es évekből fennmaradt hídvám jegyzékek kapcsán rámutat. A Tabor-hídon 1650 és 1657 között – az 1651. ismeretlen évet nem számítva – 53.395 akó nyugat-magyarországi bort vittek át a Dunán. Krakkó, mint kiviteli cél itt sem szerepel. Krakkó hiánya az osztrák vámkönyvekben Pricklernek is feltűnt; feltételezi, hogy a Krakkóba szánt nagy mennyiségű nyugat-magyarországi bort Alsó-Ausztriát elkerülve, Pozsonyon keresztül vitték a kereskedők.¹³⁸

3.2. A krakkói forrásokban szereplő borfajták és mértékeik

A krakkói források első ránézésre három magyarországi „borfajta” nagy volumenű kereskedelméről adnak számot: ezek a „magyar” (wino węgierskie), a soproni (wino eydenburskie) és a poszsonyszetntgyörgyi (wino świętoyrskie) borok.

- „Magyar” bor (wino węgierskie)

„Magyar” boron a felső-magyarországi borokat értették Krakkóban. Ezek egységes méretű magyar hordóban (półkufka, vas Hungaricum) érkeztek Lengyelországba. Ilyen hordóban érkeztek – a tokaji borok mellett – a rosszabb minőségű borsodi és hevesi, de minden bizonnyal a debreceniek bihari (érmelléki) borai is. A „wino węgierskie” tehát egy

¹³⁶ Komoróczy, 1944. 245–254.

¹³⁷ Házi, 1959. 151–157.

¹³⁸ Prickler, 1965. 515.

gyűjtőfogalom, melybe főként az egri tizedkerület, azon belül is a mértékügyekben Kassa város befolyása alatt álló régiók borai tartoztak.¹³⁹ Gyöngyös ugyan az egri tizedkerülethez tartozott, de mivel innen nem szabvány méretű magyar hordóban érkezett a bor, a krakkói források ebben az esetben a bort sem „węgierskie”, hanem külön „dzindzinskie” (gyöngyösi) névvel illetik.¹⁴⁰

- Soproni bor (wino eydenburskie)

A „wino eydenburskie” elnevezés a soproni borokat takarja, amely Sopron város német nevéből (Ödenburg) ered. A soproni borok nem szabványhordóban érkeztek. A hordók tartalmát Krakkóban mindig lemérték – egy kizárólag erre a borra jellemző mértékegységben, a 104 kwartás wiadro-ban.¹⁴¹ „Wiadro”-n, amint azt a később látni fogjuk, a forrásokban soproni akót értenek.

- Szentgyörgyi bor (wino świętoyrskie)

A „świętoyrskie”, vagyis pozsonyszentgyörgyi borokat szintén wiadro mértékegységben tartották nyilván Krakkóban. Ez a wiadro ugyanakkor a kisebb, mindössze 80 kwartás, a krakkói bepincézési könyv szerint pedig a morva akóval azonos.¹⁴² A soproni borok Ausztrián, Morvaországon és Szilézián keresztül érkeztek Lengyelországba. A pozsonyszentgyörgyi borokat ezzel szemben főként a Turóc és az Árva folyók völgyében, közvetlenül a magyar-lengyel határon keresztül szállították.

¹³⁹ A 6. század végi egri tizedkerületet térképre vetítette: Sugár, 1982. 462.

¹⁴⁰ „Ao. 75. 14. augusti inditottam Kassáról a Lator István diaktól vett borokat, 29 bort és **két gyöngyösi fát, kiben volt 6 bor...**” (Kerekes, 1903, 72.) Egy „bor” ebben az esetben egy magyar vagy kassai magyar hordónak felel meg. Mértéktörténeti kézikönyvében Bogdán 1510,1 literes gyöngyösi szabványhordóra talált adatot 1596-ból. Maga is kételyeit fejezi ki azzal kapcsolatban, hogy ekkora hordót egyáltalán készíthettek-e a 16. század végén, ezért adatait hibásnak tartja (Bogdán, 1991. 182.). A krakkói bepincézési könyvek ugyanakkor igazolják ennek az óriás méretű gyöngyösi hordónak a létezését, hiszen 20 barillánál nagyobb gyöngyösi hordóról is tudósítanak. (AMKr. rkps. 2344. fol. 61. és 66.) A krakkói barilla egyébként 66 liter (lásd 3. táblázat).

¹⁴¹ A soproni akó kwartában kifejezett méretét az 1578-as varsói szejm adó-megajánlási formulája említi először. „Wina Eydenburskie, Rakuskie, Morawskie, i Ryńskie, iż promiscue idą do Małej i Wielkiej Polski, temu pewny skład być nie może; na komorach celnych poborca, przy pisarzu celnym i urzędzie miejskim wybierać będzie, od każdego wiadra ktore ma mieć ośmdziesiąt kwart, od Morawskiego i Ryńskiego po groszy sześć, a **od Eydenburskiego, od każdego wiadra, ktore ma kwart sto i cztery, groszy dziesięć.**” [Mivel a soproni, morva, osztrák és rajnai borok egyaránt érkeznek Kis- és Nagy-Lengyelországba, a határon nem lehet lerakatot felállítani számukra. Éppen ezért ezt a jövedelmet a vámkamaráknál a vámos fogja szedni, a vámjegyző és egy városi hivatalnok jelenlétében, a morva és a rajnai bor minden wiadroja után, melyben 80 kwarta van hat garast, a **soproni bor után pedig – melynek wiadroja 104 kwarta – tíz garast.**] Vol. Cons. II/1. 426.

¹⁴² Servatius Brikner 1590. április 28-án 6 hordó és egy légely morva bort pincéztet be. Az edények összesen 59,75 **morva akót (urna morav°)** tartalmaztak AMKr. rkps. 2344. fol. 65.

- Egyéb magyarországi borok

A lengyel forrásokban olykor előfordul még erdélyi (siedmogrodzkie), baranyai (barańskie), gyöngyösi (dzindzińskie) és szerémi (srimskie) bor is. Ezek sem szabványhordóban érkeztek Krakkóba. A hordók pontos tartalmát tehát ezek esetében is le kellett mérni, amit viszont már nem wiadro-ban, hanem 96 kwartás krakkói barillában jegyeztek le, mely a krakkói híg űrmértékrendszer egyik fontos eleme, és ezért krakkói akónak is magyarázhatnánk. Ezek a vámnaplók szerint az észak-kelet-magyarországi borok útvonalán érkeztek Krakkóba.

3.3. A Krakkóban használt űrmértékekről

Az éves borkivitel meghatározásakor nem kis gondot jelent, hogy a borokat egyszerre négy mértékegységben tartották számon Krakkóban. Ezeket ma a metrikus rendszerben is érzékeltetnünk kell. A különféle mértékeket hektoliterben célszerű közös nevezőre hozni. A mértékek pontos meghatározása nem volt egyszerű, hiszen ezek nagyságára a szakirodalomban egymásnak ellentmondó adatokat találunk, a forrásokban panaszokat találtunk arra vonatkozóan, hogy ingadozik a magyar hordó mérete.

3.3.1. A krakkói híg űrmérték-rendszer (kwarta, garniec, barilla)

A híg űrmérték-rendszer alapegysége a kwarta volt. Négy kwarta egy garniec, 24 garniec pedig a krakkói akónak fordítható krakkói barilla, vagyis egy krakkói barilla 96 kwartának felel meg. Az aránypárok legkorábbról 1546-ból ismeretesek, amikor a piotrkóvi országgyűlés egyik törvénye a krakkói mértékek használatát tette kötelezővé egész Lengyelországban.¹⁴³ Minket elsősorban a krakkói kwarta pontos mérete érdekel, hiszen a lengyel hatóságok ebben határozták meg az összes lengyel és idegen eredetű mértéket is. Ez tehát minden akkori mértékegység hektoliterre való átszámításának kulcsa.

A lengyel szakirodalomban a „krakkói kwarta” méretére sajnos két eltérő adat is szerepel. A Józef Szymański féle legújabb lengyel történeti segédtudományi kézikönyvben a krakkói garniecot, azaz a kwarta négyszeresét 3,2–3,3 literrel veszi egyenlőnek, ami egy kwartára

¹⁴³ „56. Kwarta picia wszelakiego, jako terażniejsza krakowska, po wszystkiej Koronie być ma, a cztery kwarty takie maią czynić garniec. Garnicy zaś takich baryle dwadzieścia i cztery.” [*Mindenféle ital kwartájának az egész Korona területén akkorának kell lennie, mint a mostani krakkóié, négy ilyen kwarta pedig egy garniecot tesz ki. Egy barilla pedig huszonnégy ilyen garniec legyen.*] Vol. Cons. II/1 170.

vetítve 0,8125 liternek felel meg.¹⁴⁴ A legutóbb megjelent lengyel általános lexikon (Nowa Encyklopedia Powszechna) pedig 2,75 liternek veszi a garniecet, vagyis egy kwartát pontosan 0,6875 liternek.¹⁴⁵ A két adat közötti eltérés jelentős; elérheti a 20 százalékot, ami 10.000 hektoliter esetén 2.000 hektoliternyi hibalehetőséget rejt magában. A mértékek tanulmányozása során felmerült, hogy a 104 kwartás wiadro azonos lehet a soproni akóval. Ebben az esetben a kwartát a soproni akó nagyságának ismeretében mi is kiszámolhatjuk. Ehhez csak a soproni akót kell elosztani 104-gyel.

- A krakkói kwarta megfejtése a soproni akó alapján

A soproni akó méretével a közelmúltban többen is foglalkoztak. Storno Ferenc „Régi soproni borsajtók, hordók és mércékről” című közleményében a soproni akót 67,2 liternek veszi,¹⁴⁶ a *Payr krónikát* közlő Heimler Károly pedig 54,137 liternek.¹⁴⁷ Házi Jenő az 1538-as Sopron városi számadáskönyvben talált egy adatot, miszerint 14 bécsi akó felel meg 11 soproni akónak; ez alapján a soproni akót 72,02 liternek számítja.¹⁴⁸ Harald Prickler számításai szerint a soproni akó 72,5 liter,¹⁴⁹ Bogdán szerint pedig 84 pozsonyi icce, vagyis 70,5 liter. A legújabb kutatások tehát valamivel több, mint 70 literre becsülik a soproni akót. Amennyiben a krakkói kwarta méretére vagyunk kíváncsiak, ezt a mennyiséget kell 104-gyel elosztanunk. Ha a soproni akót 71,5 liternek vesszük, akkor a kwartára pontosan az imént említett Nowa Encyklopedia Powszechna által megadott 0,6875 litert kapjuk. Ezzel bebizonyítottuk, egyrészt hogy az Encyklopedjában szereplő adat helytálló, másrészt hogy a krakkói forrásokban szereplő „wiadro wielkie”-n csakugyan soproni akót értettek a 16. század végén. A továbbiakban a soproni akót 71,5 liternek, a krakkói kwartát 0,6875 liternek, a garniecet 2,75 liternek, a krakkói barillát pedig 66 liternek számítjuk.

- A morva akó

A pozsonyszentgyörgyi borokat is wiadro-ban mérték ugyan, ez a wiadro azonban nem azonos a soproni akóval. A bepincézési naplóban olykor külön utalás is történik arra, ha a wiadro „małe”, az urna „parva” vagy „minor”, tehát valamilyen „kis” akóról van szó. A

¹⁴⁴ Szymański, 2008. 169.

¹⁴⁵ garniec = *Nowa Encyklopedia Powszechna 3. Eur-log* [Warszawa, 2004] 247–248.

¹⁴⁶ Storno, 1940. 358.

¹⁴⁷ *Payr krónika*, 4.

¹⁴⁸ Házi, 1959. 157.

¹⁴⁹ Prickler, 1962. 21.

krakkói bepincézési könyvek 1590-es feljegyzései között egy alkalommal az „urna morva” kifejezés is előfordul,¹⁵⁰ vagyis a „kis akó”-n a morva akót értették Krakkóban. Mekkora volt pontosan ez a bormérték? Az 1591-es bepincézési könyvben 18 hordó soproni bor mérésekor a borok pontos mennyiségét egyszerre a „kis” morva és a „nagy” soproni akóban is megadták.¹⁵¹ Ezt a mérési eredményt a 2. táblázat:

mutatja.

A hordó sorszáma	A hordó tartalma soproni akóban	A hordó tartalma morva akóban	a soproni akó morva akóhoz viszonyított aránya
1	12	15,5	1,29
2	12,3	15,75	1,29
3	10,8	14	1,3
4	8,25	10,75	1,3
5	12,3	15,75	1,29
6	11	14,25	1,3
7	8	10,5	1,31
8	12,3	15,75	1,29
9	11,5	15	1,3
10	11,8	15,5	1,32
11	9,75	13	1,33
12	11	14,5	1,32
13	9,75	12,75	1,31
14	11,5	15	1,3
15	8	10,5	1,31
16	8,5	11	1,29
17	8	10,5	1,31
18	11,3	14,75	1,31
átlag			1,3044 $\approx$ 1,3

2. táblázat:

Boroshordók tartalma soproni és morva akóban mérve

A morva és a soproni akó tehát az 1:1,3-es arány szerint viszonyulnak egymáshoz. Éppen úgy, ahogy az 1578-as varsói szejm fentebb idézett adó-megajánlási formulájában a 80 kwartás

¹⁵⁰ AMKr rkps. 2344. Fol. 65 (1590. ápr. 28.)

¹⁵¹ AMKr rkps. 2344. Fol. 307.

wiadro a 104 kwartás wiadro-hoz¹⁵² – mint az imént bebizonyítottuk, a soproni akóhoz. A morva akót a 0,6875 literes kwartát és a 71,5 literes soproni akót alapul véve tehát 55 liter.

Fontos megjegyezni, hogy az adójegyzékek az adó-kirováskor, a bepincézési könyvek pedig a pincébe bocsátáskor 10 morva akónak számítanak egy magyar hordót; vagyis a fenti számítások szerint 550 litert 352,5 liternek vesznek. Erre a következő magyarázat lehetséges: a silányabb morva és szentgyörgyi borok adóját és illetékét alacsonyabbra akarták szabni, de nem az adó és az illeték mértékét csökkentették, hanem az adóalapot képező bormennyiséget növelték meg 6,4 morva akóról (pontosan ennyi felelne meg egy magyar hordónak) 10 morva akóra. Így végső soron a morva akóban számon tartott silányabb borok után 44%-kal kevesebb adót, ill. bepincézési díjat kellett fizetni, mint a jobb magyar hordós „magyar”, ill. soproni akóban számon tartott soproni borok után.

- A magyar hordó (pólkufka vagy vas Hungaricum)

A legnagyobb forgalmat az ún. magyar hordóban bonyolították, esetünkben tehát rendkívül fontos ennek a mértéknek a meghatározása. A krakkói források és a magyar mértéktörténeti kutatások eredményeit egybevetve a magyar hordót a Bogdán féle gönci hordóval azonosíthatjuk.¹⁵³ Mivel a lengyel források egy esetben sem említik a („gönci” elnevezést, a továbbiakban a biztonság kedvéért továbbra is a „magyar hordó” elnevezést fogjuk használni. Ennek szabványmérete a 16. századtól napjainkig több alkalommal is csökkent. A 16. század végén azonban – Bogdán szerint – 420 budai icce, vagyis 352,5 liter volt. Ezt a hordóméretet igazolják a krakkói források a magyar hordó esetében is, amikor is annak méretét a soproni akóval hasonlítják össze. A bepincézési és bormérői jegyzőkönyvek szerint a soproni akó a „magyar” hordónak pontosan az egyötöde. A soproni akó nem csak a krakkói forrásokban, hanem Bogdán számításai szerint is pontosan a gönci hordó egyötöde – legalábbis a 16. század végén.¹⁵⁴ Mivel tisztában vagyunk azzal, hogy a hordók mérete és elnevezése gyakran változhatott, a magyar hordót csak a tárgyalt időszakban tekintjük

¹⁵² Vö. 50. lábjegyzet

¹⁵³ Az általunk vizsgált magyar források (főleg Kalmár Gergely deák regestruma) a lengyelországi borkivitel kapcsán csak egységes méretű hordókról tesz említést, így nem deríthető ki, hogy mekkora, vagy milyen típusú hordókról is van szó. Bogdánnak a gönci hordó elnevezésre 1564-ből van a legkorábbi adata Diósgyőrből, gönci félhordó elnevezésre pedig 1579-ből Tokajból. 1599-ben a „geönczy fa”, mint egész hordó szerepel Szendrőn. A 17. század folyamán kisebb mérettel Felső-Magyarország szinte minden megyéjében előfordul. Bogdán. 1991, 181–182.

¹⁵⁴ A soproni akóra: Bogdán, 1991, 149–150; a gönci hordóra: uo, 183.

egyben szabvány méretű lengyelországi transzporthordónak is, és a 352,5 literes nagyságot is csak ebben az időszakban látjuk bizonyítottnak, a lengyel kontroll-források tükrében.

Habár a városi boradó- és bepincézési jegyzékek öt soproni akóval számolnak egy magyar hordót, a tanácsülési és vajdasági iratok már a 16. század végén arról tanúskodnak, hogy ennek a mérete sem volt állandó. A magyarok különféle méretű hordókkal jelentek meg Krakkóban, és ez komoly vitákhoz, ill. félreértésekhez vezetett. A krakkói városi tanács 1574-ben egy bizonyos „kassai szerződés”-re (bunt koszycki) hivatkozva úgy határoz, hogy a magyarok csak 5 barillásnál (330 liter) nagyobb hordóban hozhatják a bort.¹⁵⁵

Az 1589. évi vajdai árszabás és piaci rendtartás kimondja, hogy magyar hordóban a bort ezentúl csak úgy szabad megvételre felkínálni, ha egy borvizsgáló előbb a hordó pontos tartalmát megállapítja, és azt a hordó mindkét oldalára felírja krakkói barilla mértékegységben (kb. 66 liter). A vajdai rendelet a szigort azzal indokolja, hogy a magyarok nem tartják be az imént említett „kassai szerződést”, jóllehet a magyar hordónak 6 barillát és 6 garnieci (402 liter) kellene tartalmaznia.¹⁵⁶ Az 1592. évi proszowicei sejmiken is előkerül a magyar hordó méretének kérdése; határozat születik arról, hogy a magyarok kötelesek betartani a „kassai szerződést”, különben elkobozzák a borukat.¹⁵⁷

A magyar hordó mérete körüli vita számunkra két kérdést is felvet. Mi lehetett a „kassai szerződés”, ill. miért hivatkozik rá eltérően a város, ill. a vajda? Míg a város 5 barillás hordót, addig a vajda 6 barilla hat garnieci hordót kér számon a magyarokon ugyanarra hivatkozva. Ez különös, hiszen ha tényleg volt ilyen kereskedelmi megállapodás, akkor a hatóságok miért nem utalnak soha arra, hogy kik voltak a szerződő felek, vagy mikor került rá sor? Számunkra

¹⁵⁵ A krakkói várostanács 1574 aug. 23-án kelt határozata: „§ 3. O pułkufki. Item ich moszcz postanowicz raczyly y obwolacz w jarmark roszkazaly, aby pulkuffki węgierskie, czo w nich vina we,gerskie przywozą, wedle **banthu Kosziczkiego** niemiewali w szobie od tich czasow mniei, iedno **pięć barill**, **kazdą barillę po 24 garnczy rachuiąc**, pod srogiem karaniem.” [§ 3. A félhordóról. Ezt követően a tekintetes tanácsurak úgy határoztak, hogy szigorú büntetés terhe alatt megparancsolják, hogy a magyar félhordó, amelyben a magyar bort hozzák a vásárra, **a kassai szerződés** szerint nem tartalmazhat kevesebbet öt **barillánál – minden barillát 24 garnieccel számolva.**] [fordítás tőlem] K. P. nr. 246. 309.

¹⁵⁶ AMKr. rkps. 1512. Fol. 39.

¹⁵⁷ „32. A beczek oprócz miary **buntu koszyckiego**, któreby na składzie sprawiedliwie były zwizerowane, aby nikt przywozić i kupować nie śmiał, pod straceniem ich.” [A lerakatba hozott félhordót pedig **a kassai szerződésben** megállapított mérték szerint mérjék le, és hitelesítsék, enélkül pedig senki ne merjen bort behozni, vagy pedig eladni, a bor elvesztésének terhe alatt.] [fordítás tőlem] Akta Sejmikowe 188.

így csupán annyi bizonyos, hogy valamikor 1572 előtt a magyar hordó méretét megpróbálták rögzíteni és erről a lengyeleket is tájékoztatták.

Ha „országközi” egyezménynek nem is, de egy kassai hordómérték egyesítési kísérletnek maradt nyoma a 16. század második feléből. Bogdán említi, hogy a Szepesi Kamara 1567-ben két új szabványhordót vezetett be, amelyet országos mértékként is el akartak fogadtatni: egy 200 pinteset (335,72 liter) és egy 250 pinteset (419,6 liter).¹⁵⁸ Talán nem járunk messze az igazságtól, ha a Lengyelországban hivatkozott „kassai szerződést” a Szepesi Kamara ezen intézkedésével hozzuk összefüggésbe. Annál is inkább, mivel a krakkói tanácshatározat egy 5 barillás, kb. 330 literes hordót, a vajdai piaci rendelet pedig egy 150 garnieces, kb. 402 literes hordót emleget. Ezek pedig nagyon hasonlítanak a kamarai rendeletben szereplő kis és nagy kassai hordókhoz.

- A mértékek rendszerbe foglalása

A krakkói bormértékek megfejtésével elhárult immár az akadály, és a forrásokban szereplő különféle mértékegységekben számon tartott magyarországi borok mennyiségi mutatóit egymással is egybevetethetjük. A különféle mértékeket hektoliterben volt célszerű megfeleltetni egymásnak. A továbbiakban ezeket az éves mennyiségi mutatókat kíséreljük meg rekonstruálni a három forrás alapján. Előtte érdemes viszont a fent tárgyalt mértékeket még egy táblázatos formában is összefoglalni.

¹⁵⁸ Bogdán, 1991, 87. és 183.

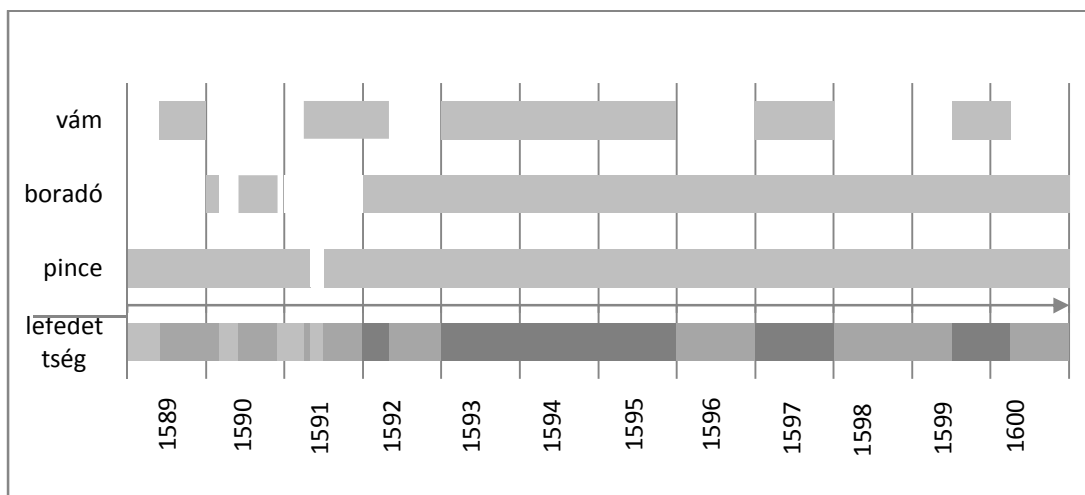
	magyar hordó = pulkufka = vas Hungaricum	soproni akó = wiadro wielkie = urna magna	krakkói akó = barilla krakowska	morva akó = wiadro małe = urna parva	krakkói pint = garniec krakowski = olla	liter	krakkói icce = kwarta krakowska
magyar hordó = pulkufka = vas Hungaricum	1	≈ 5	≈ 5,3	≈ 6,4	≈ 128	352,5	≈ 512
soproni akó = wiadro wielkie = urna magna		1	1,083	1,3	26	71,5	104
krakkói akó = barilla krakowska			1	1,2	24	66	96
morva akó = wiadro małe = urna parva				1	20	55	80
krakkói pint = garniec krakowski = olla					1	2,75	4
liter						1	1,45
krakkói icce = kwarta krakowska						0,6875	1

3. táblázat

A 16. század végi krakkói forrásokban előforduló bormértékek rendszere

3.3.2. A borforgalom kiszámításának forrásai és módszere

A fentiekben már utaltunk rá, mekkora szerencse, hogy krakkói borkivitelünkről ugyanarra az időszakra vonatkozóan egyszerre három, egymástól független statisztikai forrás is fennmaradt. Ezek egymással összehasonlíthatók, a mennyiségbeli eltéréseket okozó részletek elemezhetők és így pontosabb eredményeket kaphatunk. Mint ahogy arról már a 2.2.4 pontban (20. o.) szó volt a naplók nem maradtak fenn mind a 12 vizsgált évből; a három forrás egyszerre csupán 4 teljes év forgalmát fedi le. A kronológiai lefedettséget szemlélteti az 1. diagram.

1. diagram:

A krakkói borforgalom statisztikai vizsgálatra alkalmas forrásadatoltsága a vizsgált időszakban

A borok forgalmára vonatkozóan egyik forrás sem tartalmaz éves, negyedéves, vagy havi kimutatást. A számunkra fontos éves adatokhoz csak a részadatok összeadásával juthattunk el. Ezért a részadatokat először számítógépes táblázatba kellett foglalni mindhárom dokumentum esetében. Az adatsorokban közös, hogy szerepel bennük az iktatás dátuma, a borhoz köthető személy neve, a borok fajtája, a hordók száma, ill. az egyes naplóktól függően vagy a kirótt vám vagy a kirótt adó vagy pedig a pontos bormennyiség. Miután a három napló minden egyes bejegyzését az 1589 és 1600 közötti időszakból három külön számítógépes táblázatba foglaltuk, a táblázatkezelő program segítségével gyorsan és nagy biztonsággal végezhattük el a borok fajtájára és az egyes időszakokra (évek), vonatkozó szűrő, ill. összesítő műveleteket. Így az eredményeket mindhárom borfajta esetében összevethetjük.

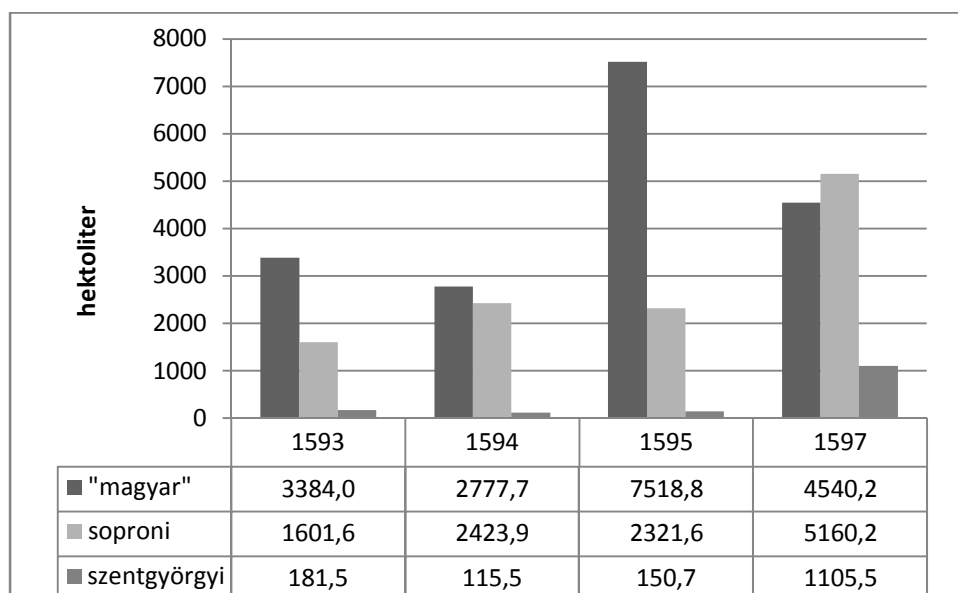
3.3.2.1. A vámnaplók ¹⁵⁹

Mennyiségi adatokat a vámnaplókból volt a legnehezebb kinyerni, hiszen a borszállításra utaló bejegyzéseket az összes – posztóra, bányatermékre, tejtermékre, halakra, gyarmati árura is vonatkozó – bejegyzésekből kellett kiválogatni. Ez a művelet, tekintettel az anyag terjedelmére (kb. 50 folio / hónap), igencsak időigényes volt. A vámnaplókból ráadásul nem lehetett mindig következtetni a pontos mennyiségre, mivel gyakran csak a szállítódények vagy a szekereket vontató lovak számát jegyezték fel. A pontos mennyiséget ilyenkor az adó- és bepincézési könyvekből lehetett pótolni.

¹⁵⁹ AMKr. rkps. 2115–2122.

Annak ellenére, hogy a vámnaplókból önmagában nem mindig fejthető meg pontosan az egyes borszállítmányok mennyisége, még mindig ez a forrás adja a legteljesebb képet a megvalósult behozatalról. Ez annak köszönhető, hogy a vámnaplóban a vámköteles mellett a vámmentes szállítmányok java részét is feltűntették. Miért? A kereskedelmi vámot a lovak után esedékes hídvámmal együtt szedték, a krakkói hídvám fizetése alól pedig senki sem élvezett mentességet, még a lengyel király emberei sem. Ha tehát vámmentes bor érkezett a városkapuba, akkor a kereskedő a bor után ugyan nem fizetett vámot, hídvámot a lovak után viszont igen. A vámos pedig – ha már egyszer megállította a szállítót – felírta azt is, hogy mit visz.

A 2. diagramon látható, hogyan alakult a borforgalom azokban az években, amelyekből teljes adatsoraink vannak a vámkönyvekben.

2. diagram:

A magyarországi borok forgalma Krakkóban a Krakkó városi vámnaplók szerint

Ami a „magyar”, tehát észak-kelet-magyarországi borok mutatóit illeti, korábban arról számoltunk be, hogy 1597-ben 1265,5 hordó bor érkezett belőlük Krakkóba.¹⁶⁰ A fenti diagramon viszont 4540,2 hektoliter szerepel, ami 1288 hordónak felel meg. Honnan hát az eltérés? A vámnaplóban – főleg a Gdansk felől érkezők esetében – számos olyan bejegyzéssel találkoztunk, amelyekben nem szerepel a bor fajtája. 22,5 hordóról csak utólag,

¹⁶⁰ Vinkler, 2009. 64.

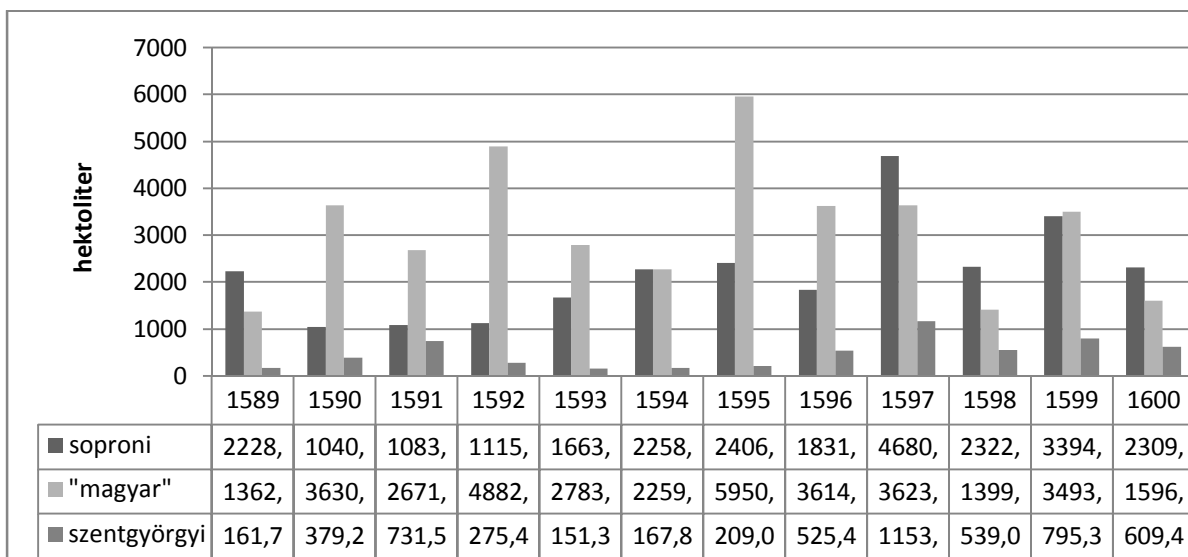
az adó és bepincézési könyvekkel való egybevetés során derült ki, hogy azok is „magyar” borok.

3.3.2.2. Bormérői és bepincézési-naplók (Wydawanie win z piwnic)¹⁶¹

A borkereskedelem városi szabályozása (2.2.3) és a krakkói vajdai árszabása és piaci rendtartása (2.3.5) kapcsán már szó volt róla, hogy a borokat mindaddig nem volt szabad pincébe bocsátani, amíg a hordók pontos tartalmát a városi bormérő vagy helyettese, a bepincéző mester le nem mérte és nyilvántartásba nem vette, ill. amíg a mérési eredmény alapján kirótt városi boradót meg nem fizették utána a városházán. A városi bepincéző mester csak az adók és illetékek kifizetéséről szóló igazolások és zsetonok kézhez vétele után nyúlhatott a hordókhoz, amit ekkor a lerakatból a tulajdonos házához szállított, majd embereivel szakszerűen pincébe tétetett.

A napló vezetéséről érdemes megjegyezni, hogy nehezen olvasható és minden bizonnyal személyes, azaz nem nyilvános példányról van szó. Szerencsére azonban minket nem a beszedett pénzösszeg, hanem elsősorban a hordók mérési eredménye érdekelt. E tekintetben pedig a bepincézési naplók – a vám- és adónaplókkal való egybevetés tanúsága szerint – nagyon is megbízhatóak. A 3. diagram a bepincézési könyv három magyarországi borfajta vonatkozó mennyiségi adatait összegzi az évek szintjén.

¹⁶¹ AMKr. rkps. 2344.

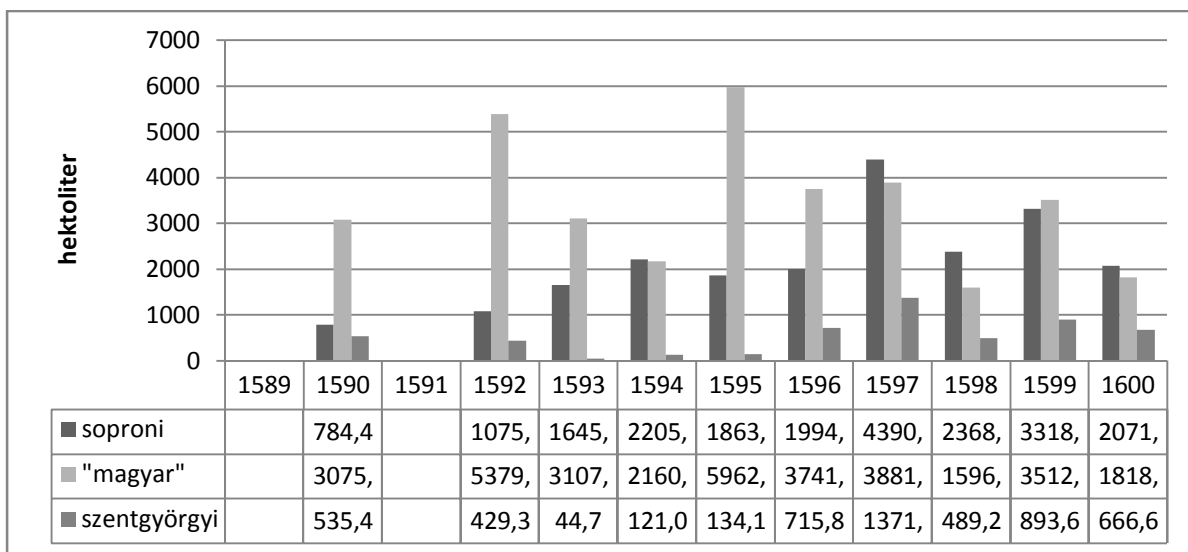

3. diagram:

A magyarországi borok forgalma a krakkói bepincézési naplók szerint 1589 és 1600 között

3.3.2.3. A városi boradó napló (Ducellaria civitatis / Czopowe miejskie)

A városi boradó naplókat a bepincézési naplóval ellentétben gondosan vezették; az egyik tisztázati példányt pedig a legtöbb évben a városi számadáskönyvekhez is hozzátartolták. Ezt a jövedelmet már nem az ajtónálló, hanem általában a város első, vagy második írnoka kezelte. A vizsgált időszak mintegy 10 évéből maradt fenn boradó-kimutatás a számadáskönyvekben, ahol a borok mennyiségén kívül a kirótt adó összege is szerepel.

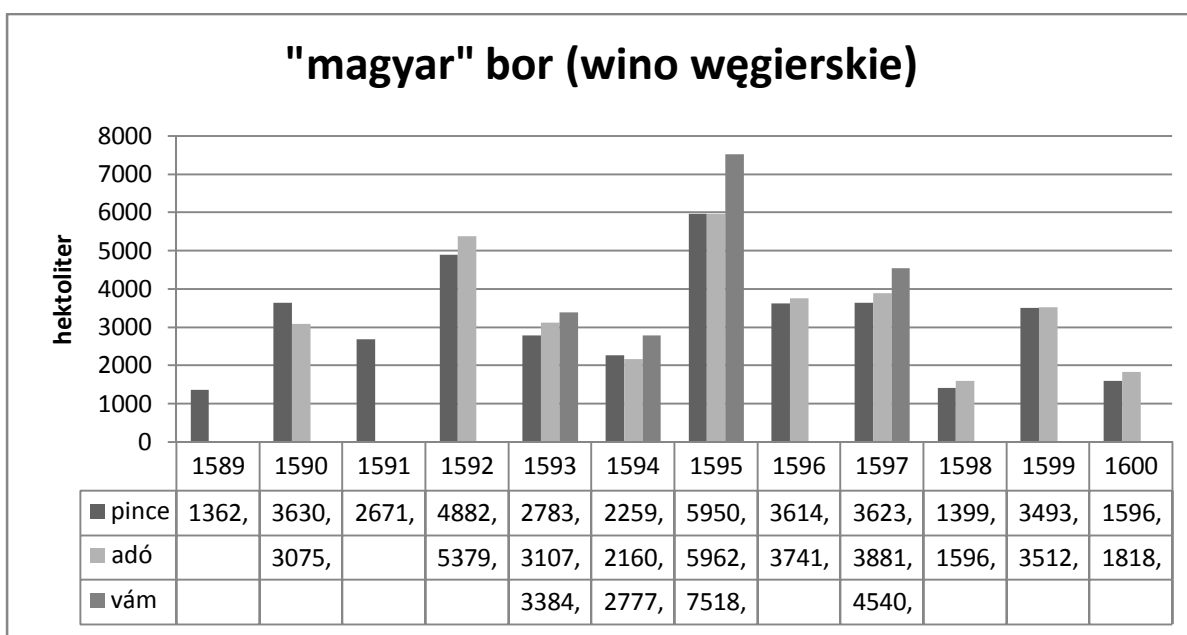

4. diagram:

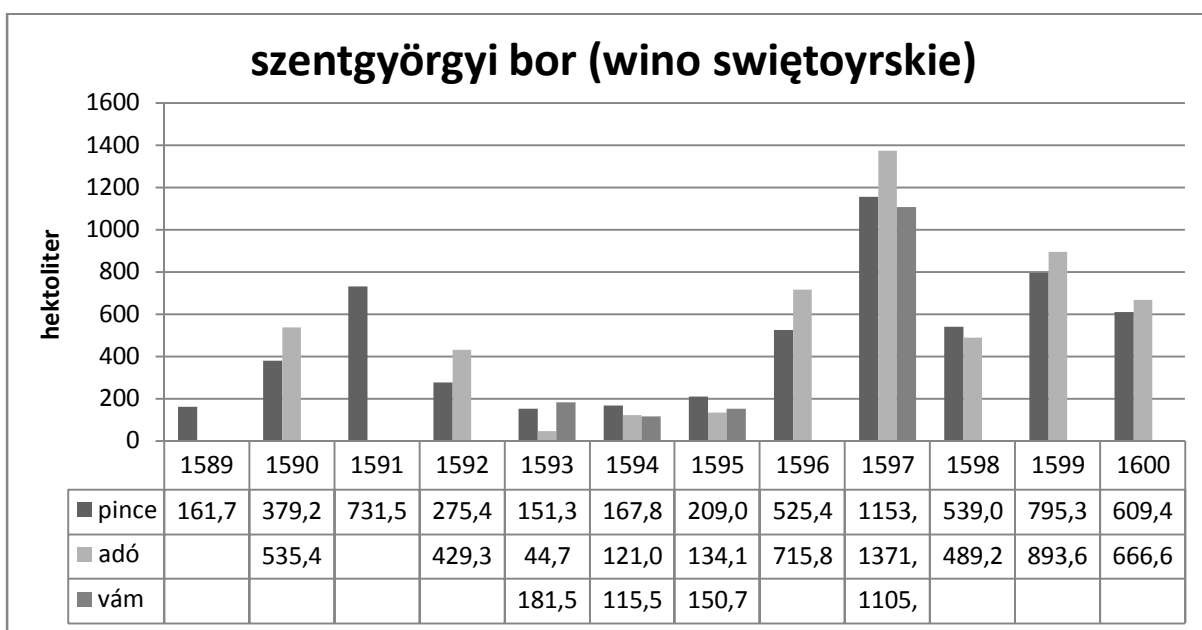
A magyarországi borok forgalma a krakkói boradó naplók szerint 1589 és 1600 között

3.3.2.4. A három forrásból nyert eredmények összehasonlítása

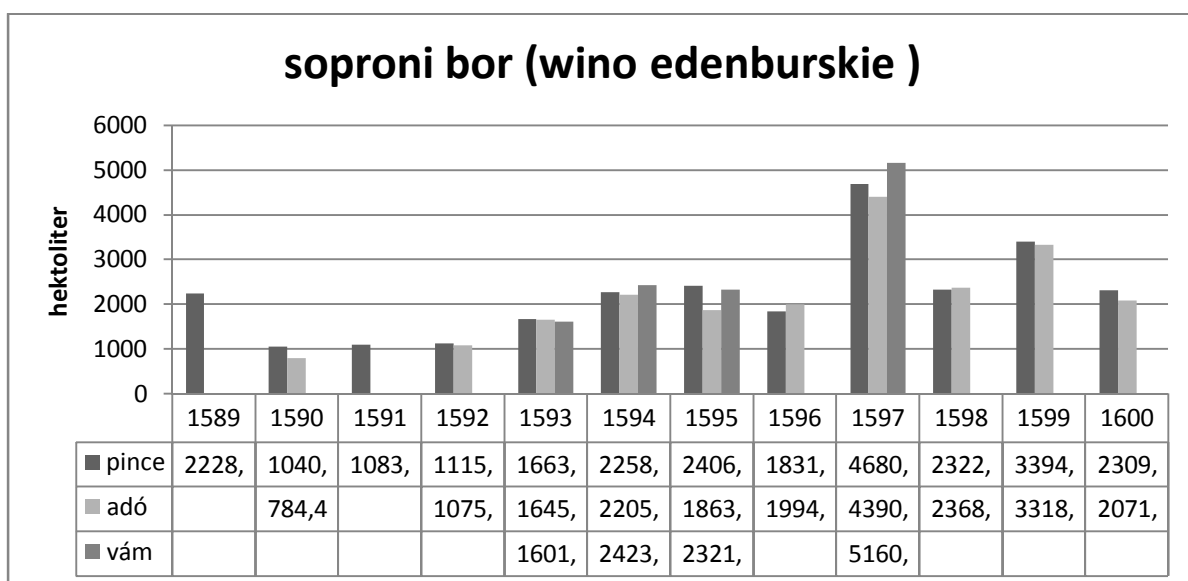
Nézzük most meg, milyen eredményre jutunk, ha az egyes források adatait külön vizsgáljuk! Ehhez át kell csoportosítani a 2. diagram, a 3. diagram, ill. a 4. diagram adatsorait borfajták szerint.

5. diagram

6. diagram

7. diagram

Az 5., 6., 7. diagramon azt látjuk, hogy a vámnaplók, a bepincézési napló és a városi boradó-naplók ugyanannak a borfajtának a forgalmáról többé-kevésbé hasonló képet mutatnak. Az eltérés általában nem jelentős, egy alkalommal viszont – a „magyar” borok esetében 1595-ben – meghaladja az 1500 hektolitert.

Ha azonban a tényleges borforgalomra vagyunk kíváncsiak, nem elégedhetünk meg a három forrás adatsoraival külön-külön, nekünk egy, a tényleges borforgalmat leginkább megközelítő negyedik kritikailag rekonstruált adatsorra van szükségünk. A kérdést azonban nem intézhetjük el úgy, hogy a három forrás adatsorait átlagoljuk. Az eltérések okait részletesen fel kell deríteni, ill. a források minden egyes tételét egybe kell vetni. Az is előfordulhat tudniillik, hogy a borforgalom sokkal nagyobb volt, mint arra a legnagyobb forgalmat mutató forrás adatsora alapján következtethetnénk. Hogyan lehetséges ez?

Tegyük fel, hogy egy adott időszakon belül tíz borszállítmány érkezett Krakkóba, és erről három jegyzőkönyvet vettek fel, három szempontból. Minden jegyzőkönyvben csak a releváns szállítmányok lettek iktatva: a vámjegyzékben a vámköteles, az adójegyzékben az adóköteles, a bepincézésiben pedig a helyben pincébe tett szállítmányokat. A példában szereplő tíz szállítmány között van két vámentes, négy adómentes szállítmány, ill. egy olyan, amelyet nem Krakkóban bocsátottak pincébe. Ha csak az egyik vagy a másik adatsorból indulnánk ki, nem biztos, hogy fény derülne mind a tíz szállításra. (A valós forgalmat legjobban megközelítő bepincézési adatsor alapján is csak kilenc szállítmányra

következtethetnénk.) Ha viszont a forgalmat mindhárom jegyzék együttes figyelembe vételével állapítjuk meg, akkor megkapjuk a legteljesebb forgalmi eredményt, azaz a példában felhozott 10 szállítást (lásd 4. táblázat).

	vám- bejegyzés	adó- bejegyzés	bepincézés- bejegyzés	rekonstruált (vám, adó, bepincézési)
1. szállítmány	van	van	van	1
2. szállítmány	van	hiány	hiány	1
3. szállítmány	van	van	van	1
4. szállítmány	van	hiány	van	1
5. szállítmány	hiány	van	van	1
6. szállítmány	van	van	van	1
7. szállítmány	van	hiány	van	1
8. szállítmány	van	hiány	van	1
9. szállítmány	hiány	van	van	1
10. szállítmány	van	van	van	1
Összesen	8	6	9	10

4. táblázat

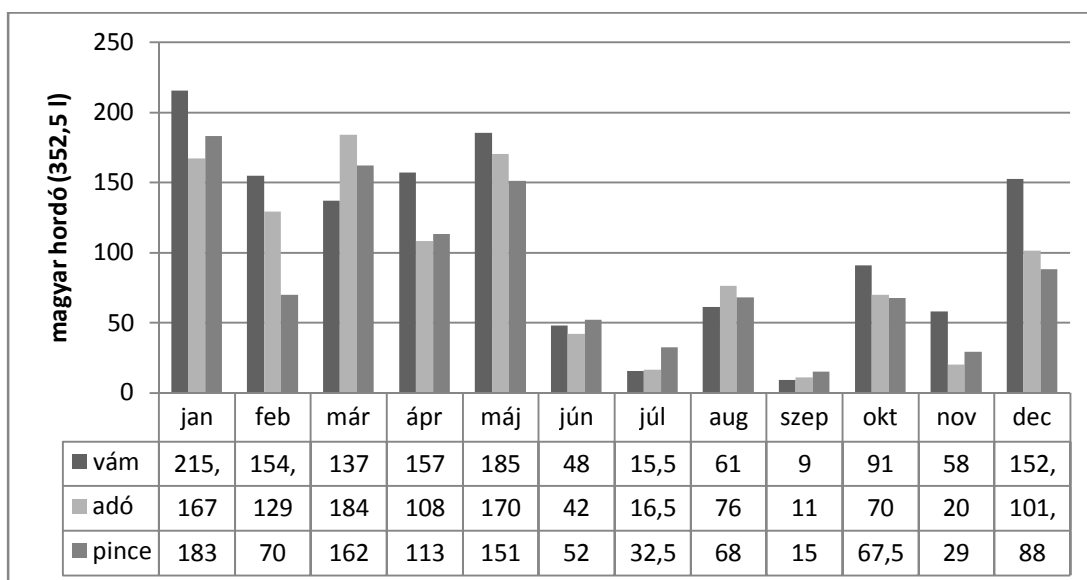
3.3.2.5. Krakkói borkivitelünk volumenének rekonstruálása 1597-re vonatkozóan

Három adatsorból kinyerhető mennyiségi mutatót csak négy év alapján lehet készíteni, hiszen amint azt az 1. diagram (45. o.) is szemlélteti, a krakkói vám-, adó-, és bepincézési könyvek egyszerre csak az 1593. 1594. 1595. és az 1597. évekből maradtak fenn, a többi nyolc évből a vámnaplók töredékesek, vagy teljesen hiányoznak. Mivel a borszállítmányok részletes összehasonlítása a három napló alapján rendkívül aprólékos, pontos és időigényes művelet, ezért eltekintettünk attól, hogy mind a négy teljesen lefedett évkör adatsorait kritikailag egybevevessük. Megelégedtünk az 1597. évi – egyébként legterjedelmesebb – adatsorok vizsgálatával. A többi év borforgalmának kiszámításához a bepincézési naplót vettük alapul, és a tényleges behozatali forgalmat annyival növeltük meg minden borfajta esetén külön-külön, amennyivel a három adatsor kritikai egybevetése szerint a tényleges forgalom 1597-ben felülmúlta a bepincézési napló adatait. Csupán az 1597-es rekonstruált mutatók és a bepincézési naplók adatsorai közötti eltérésből következtetünk majd arra, hogy más években, amikor csak a bepincézési könyvek állnak rendelkezésünkre mekkora lehetett a tényleges borforgalom.

A három adatsor kritikai egybevetésére azért az 1597. év a legalkalmasabb, mert ebben az évben rekord mennyiségű bort hoztak Magyarországról Krakkóba: az 1597. évi vámnaplóban 278, a bepincézési könyvben 380, a boradó naplóban pedig 402 bejegyzés köthető valamilyen Magyarországról származó borhoz.

3.3.2.6. „Magyar” borok 1597. évi krakkói behozatalának rekonstruálása

A „magyar” bort Krakkóba az 1597. évi vámnapló szerint 135 alkalommal hoztak be 1288 hordóval és 51 alkalommal vittek tovább 212 hordóval. Az adónaplókban 176 bejegyzés és 1095 hordó, a bepincézési könyvekben 165 bejegyzés és 1031 hordó szerepel. Az éves eltérés tehát jelentős, de ugyanez havi szinten is érvényes (lásd alább 8. diagram).

8. diagram

„Magyar” borok krakkói behozatalának mennyiségi mutatói 1597-ben a krakkói vám-, adó- és bepincézési könyvek alapján

Ahhoz, hogy a mennyiségi eltérés okára pontos magyarázatot találjunk, a mennyiségi mutatókat nem csak az egyes hónapok, hanem az egyes szállítások szintjén is meg kell vizsgálni. Az 1597. évi vám-, adó- és bepincézési könyveknek minden „magyar” borra vonatkozó bejegyzéséből 111 tömböt lehetett összeállítani. Egy tömböt a vám-, adó- és bepincézési könyvek ugyanarra a tételre vonatkozó feljegyzései alkotnak, melyeket a dátum, a borok mennyisége és/vagy a szállításhoz köthető személynevek alapján állítottunk össze. 111-ből 76 tömb esetében sikerült az adott tétel nyomát mindhárom iratban megtalálni, 35 esetben viszont nem. Az adónaplókból nyilván az adómentes szállítmányok, a bepincézési

naplókban pedig a nem Krakkóban pincébe bocsátott tételek hiányoznak. Számunkra ezek a hiányos tömbök érdekesek, hiszen az év végi összesítésénél ezek okozzák a mennyiségi eltérést. A hiánynak egyébként több oka is lehetett, amelyekre a tételes egybevetés során derülhetett fény. Az alábbiakban a teljes és a hiányos tömbök típusait mutatjuk be.

1. Teljes tömbök (mindhárom forrásban dokumentált tételek)

- a. A tétel beazonosítása a három jegyzékben a személynév, a borok fajtája és mennyisége alapján egyaránt lehetséges.

Napló		Dátum *	Keresztnév	Vezetéknév	Bor fajtája	Hordó	
Név	Folio					neve	mennyisége
vám	504	okt. 16	Ludovicus	Biffy	magyar	pólkufka	4
adó	109	okt. 11.	Ludovicus	Biffi	magyar	vas Hungaricum	4
bepincézési	158	okt. 15.	Ludovicus	Biffi	magyar	vas Hungaricum	4

* A dátum ebben az esetben pontatlan, mert az adó és bepincézési könyvekben korábbi a dátumozás, mint a vámon. Mivel a bor október 16-án érkezett a városba, adózni utána, ill. pincébe bocsátani sem lehetett 16-a előtt.

5. táblázat

- b. A beazonosítás csak a dátum, a bor fajtája és mennyisége alapján lehetséges, a név alapján nem. A vámnaplóban a bort a városba szállító kereskedő, az adó és bepincézési könyvekben pedig a bort tőle megvásárló krakkói polgár neve szerepel.

Napló		Dátum	Keresztnév	Vezetéknév	Honnan / Hova?	Bor fajtája	Hordó	
Név	Folio						neve	mennyisége
vám	221.	11.ápr	Casparus	Roth	Késmárk	magyar	beczka	3
adó	103.	12.ápr	Adam	Benwicz	pincébe	magyar	vas Hung.	3
bepincézési	150.	15.ápr	Adam	Benwicz	pincébe	magyar	vas Hung.	3

6. táblázat

- c. A beazonosítás csak a dátum, a bor fajtája és mennyisége együttes figyelembe vételével lehetséges, a kereskedő ugyanis több krakkói személynek adja el a borát.

Napló		Dátum	Keresztnév	vezetéknév	Honnan?	Bor fajtája	Hordó	
Név	Folio						neve	mennyisége
vám	221.	ápr. 11.	<i>Nicolaus</i>	<i>Szabo</i>	Kassa	magyar	pulkufka	34
adó	106.	máj. 31.	<i>Johannes</i>	<i>Lopatowicz</i>	pincébe	magyar	vas Hung.	3
bepincézési	153.	jún. 6.	<i>Johannes</i>	<i>Lopatowicz</i>	pincébe	magyar	vas Hung.	3
adó	103.	ápr. 19.	Johannes	Kalay	pincébe	magyar	vas Hung.	9
adó	103.	ápr. 19.	Johannes	Kalay	pincébe	magyar	vas Hung.	4
bepincézési	150.	ápr. 19.	<i>Johannes</i>	<i>Kalai</i>	pincébe	magyar	vas Hung.	13
adó	104.	ápr. 26.	<i>Jacobus</i>	<i>Niderland</i>	pincébe	magyar	vas Hung.	5
bepincézési	150.	ápr. 19.	Jacobus	Niderlant	pincébe	magyar	vas Hung.	5
adó	103.	ápr. 19.	Antonius	Blancz	pincébe	magyar	vas Hung.	3
bepincézési	151.	ápr. 24.	Antonius	Blank	pincébe	magyar	vas Hung.	3
adó	112.	ápr. 26.	Julius	Baldi	pincébe	magyar	vas Hung.	9
bepincézési	151.	ápr. 25.	Julius	Baldi	***	magyar	vas Hung.	9

7. táblázat

- d. A bor egészen más dátum alatt szerepel a vám, illetve az adó- és bepincézési könyvekben, de a személynév és a bor adatai alapján könnyű a beazonosítás (8. táblázat).

Napló		Dátum	Keresztnév	Nezetéknév	Honnan / Hová?	Bor fajtája	Hordó	
Név	Folio						neve	mennyisége
vám	84	<i>febr. 2.</i>	Benedictus	Kecskeméti	Debrecen (!)	magyar	beczka	12
adó	110	<i>dec. 13.</i>	Benedictus	Kecskeméti	pincébe	magyar	vas Hung.	12
bepincézési	160	<i>dec. 17</i>	Benedictus	Kecskeméti	pincébe	magyar	vas Hung.	12

8. táblázat

2. Hiányos tömbök

Az éves kimutatásban a mennyiségbeli eltérésekért – amint arra már a fentiekben utaltunk – elsősorban azok a tételek a felelősek, amelyeket valamilyen oknál fogva nem jegyezték le mindhárom forrásban. Lássuk immár, milyen fajtái lehetnek a hiányos tömböknek:

- a. Év eleji hiány (9. táblázat)

1597. január első hetében olyan tételek is szerepelnek a bepincézési könyvben, melyek párpai az előző 1596-os vámkönyvben találhatók.

Napló		Dátum	Keresztnev	Vezetéknév	Bor fajtája	Hordó	
Név	Folio					neve	mennyisége
vám	hiány	1596. ?. ?	hiány	hiány	hiány	hiány	hiány
adó	97.	1597. 01. 02	Johannes	Kalay	magyar	vas Hung.	48
bepincézési	143.	1597. 01. 03	Johannes	Kalai	magyar	vas Hung.	48

9. táblázat

Az éves borforgalom volumenének kiszámításakor ezeket az adó- és bepincézési rekordokat nem szabad az 1597. évi januári forgalomhoz számolni, mert a bort már 1596-ban Krakkóba hozták.

b. Év végi hiány (10. táblázat)

Hasonló a helyzet az év végi szállításoknál; az 1597. év vámanyag néhány év végi bejegyzése az adó- és bepincézési könyvek 1598. év eleji bejegyzéseihez kapcsolódik. Mivel azonban a beérkezés időpontja a mérvadó, ezeket a borokat az 1597. évi forgalomhoz kell számítani.

Napló		Dátum	Keresztnev	Vezetéknév	Honnan / Hová?	Bor fajtája	Hordó	
Név	Folio						neve	mennyisége
vám	626	1597. dec. 23	Nicolaus	Szabó	Kassa	magyar	beczka	15
adó	87.	1598. jan. 12	Vilhelmus	Forbesz	pincébe	magyar	vas Hung.	16
wyd	162	1598. jan. 13	Vilhelmus	Forbes	pincébe	magyar	vas Hung.	16

10. táblázat

c. A bor továbbszállítása Krakkóból

Az adatsorok összevetésekor tapasztalt eltérések további oka lehet, hogy a behozott bort továbbvitték Krakkóból, így azután nem Krakkóban adóztak, mert nem Krakkóban tették pincébe. Ilyenkor a vámnaplóban szereplő behozatali tétel nem szerepel az adó- és bepincézési könyvben, jó esetben viszont ismét feljegyezték a vámnapló kiviteli oldalán. Május hónapban például 185 hordó „magyar” bor érkezett, melyből 27 hordóról nincs adat sem az adó- sem pedig a bepincézési könyvben. A vámkönyv kiviteli adatai szerint viszont májusban 28 hordó „magyar” bort tovább is szállítottak Krakkóból. A vámban szereplő 27 hordó „párjának” a másik két iratban azért nincs nyoma, mert azokat minden bizonnyal kivitték a városból, tehát nem itt adóztak utána, ill. nem a városban tették pincébe.

Napló		Dátum	Keresztnév	vezetéknév	Hova?	Bor fajtája	Hordó	
Név	Folio						neve	mennyisége
<i>vám (kifelé)</i>	278.	máj. 13.	Petrus	Gviazdy	Kalisz	magyar	beczka	13
<i>vám (kifelé)</i>	280.	máj. 14.	?	Wisemberg	Gdansk	magyar	beczka	2
<i>vám (kifelé)</i>	280.	máj. 14.	?	Slertuch	Gdansk	magyar	fasa	1
<i>vám (kifelé)</i>	286.	máj. 17.	?	Boyanowski	Wolbórz	magyar	pulkufka	2
<i>vám (kifelé)</i>	314.	jún. 2.	Lodovicus	Hermes	Gdansk	magyar	pulkufka	10

11. táblázat

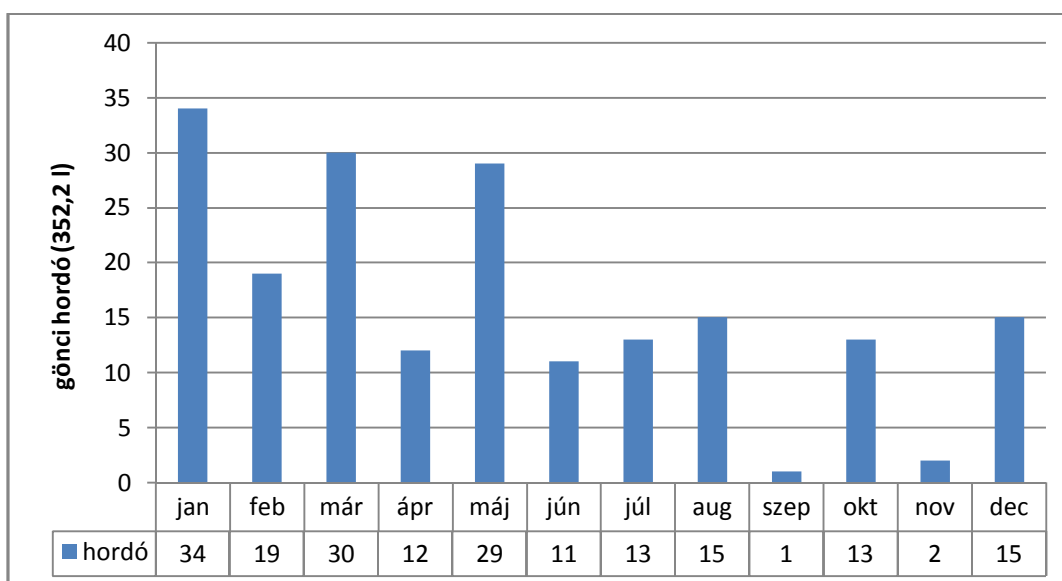
Hasonló a helyzet a 11. táblázatban szereplő két, augusztus 19-i szállítás esetén. A vámanyag szerint ezen a napon két ólublói kereskedő, Johannes Czarny és Andreas Piethko, „magyar” bort hoztak Krakkóba; az egyik három, a másik két hordóval. Az esetnek az adó- és a bepincézési regiszterben nem maradt nyoma. A vámadatok tanúsága szerint azonban augusztus 20-án a rawai sztarosza kettő, 21-én pedig Simon Kalduczka olkuszi polgár három hordó ismeretlen fajtájú bort szállít ki Krakkóból. Feltételezhető, hogy a bort mindketten az ólublóiaiktól vették.¹⁶²

Napló		Dátum	Keresztnév	Vezetéknév	Honnan / Hova?	Bor fajtája	Hordó	
Név	Folio						neve	mennyisége
vám (be)	423	aug. 19	Johannes	Czarny	Ólubló	magyar	beczka	3
vám (be)	424	aug. 19.	Andreas	Pethko	Ólubló	magyar	beczka	2
adó	hiány	hiány	hiány	hiány	hiány	hiány	hiány	hiány
bepincézési	hiány	hiány	hiány	hiány	hiány	hiány	hiány	hiány
<i>vám (ki)</i>	<i>425</i>	<i>aug. 20.</i>	<i>A rawai sztarosza</i>		<i>?</i>	<i>ismeretlen</i>	<i>beczka</i>	<i>2</i>
<i>vám (ki)</i>	<i>426</i>	<i>aug. 20.</i>	<i>Simon</i>	<i>Kalduczka</i>	<i>Olkuszba</i>	<i>ismeretlen</i>	<i>beczka</i>	<i>3</i>

12. táblázat

A Krakkóból történő kiszállítások gyakran magyarázhatják, hogy miért kisebb a forgalom az adó- és a bepincézési, mint a vámregiszterek alapján. Érdekes tehát a vámanyagban jegyzett kiszállítások mennyiségét is diagramra vetíteni az egyes hónapok szintjén.

¹⁶² AMKr. rkps. 2120. Fol. 423–426.

9. diagram

Az 1597-ben Krakkóba hozott és onnan még ugyanebben az évben tovább szállított észak-kelet-magyarországi borok a krakkói vámnaplóban

d. Hiány az adó- és bepincézési könyvekben

Ha egy szállítmány csak a vámnaplóban szerepel, akkor az magyarázható azzal is, hogy a bor adómentes személy (nemes, pap) nevéen érkezett. A vámnapló tanúsága szerint a krakkói királyi javak fő felügyelője a „wielkorząd krakowski” január 20-án hét hordó „magyar” bort hozatott a jaśliskai borlerakatból Krakkóba. A borok – királyi emberről lévén szó – adómentesek voltak, és a pincébe bocsátások listáján sem szerepelnek. A privilegizált személyek szállításait tehát figyelembe kell venni az éves összesítéskor akkor is, ha erről csak a vámnapló tudósít.

Napló		Dátum	Ki?		Honnan / Hova?	Bor fajtája	Hordó	
Név	Folio						neve	mennyisége
vám	44	jan. 20.	„Wielky rzacz. Krak.”		Jaśliska	magyar	beczka	7
adó	hiány	hiány	hiány	hiány	hiány	hiány	hiány	hiány
bepincézési	hiány	hiány	hiány	hiány	hiány	hiány	hiány	hiány

13. táblázat

e. Hiány a vámnaplóban

Június, július, augusztus és szeptember hónapban a vámnaplóban sok adat hiányzik az adó- és bepincézési regiszterhez képest. Hogy miért, erre nem sikerült magyarázatot

találni. Ez az eset tanulságul szolgál arra, hogy a vámnaplók sem teljesek, vagyis a vámot megkerülve, ismeretlen csatornákon is juthatott bor Krakkóba.

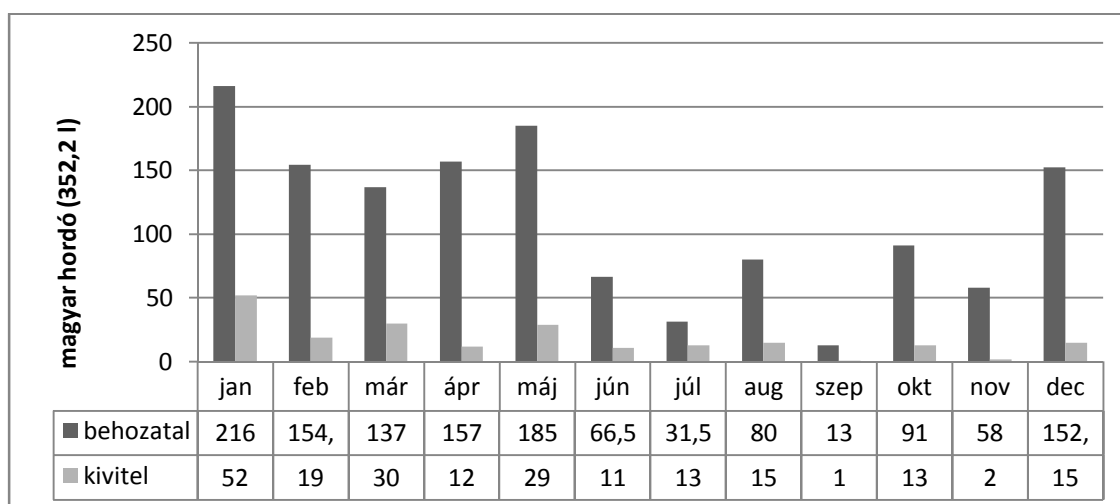
Napló		Dátum	Keresztnév	Vezetéknév	Honnan / Hova?	Bor fajtája	Hordó	
Név	Folio						neve	mennyisége
vám (behozatal)	hiány	hiány	hiány	hiány	hiány	hiány	hiány	kb. 18
vám (kivitel)	352	jún. 26.	Stanislaus	Golian	Miechów	magyar	beczka	1
adó	107	jún. 27.	Johannes	Swiecziczki	pincébe	magyar	vas Hung.	1
bepincézési	155	jún. 25.	0	Swiecziczka	pincébe	magyar	vas Hung.	1
adó	107	jún. 27.	Claudius	Antert	pincébe	magyar	vas Hung.	7
bepincézési	155	jún. 28.	Claudius	Antert	pincébe	magyar	vas Hung.	7
adó	107	jún. 27.	Catharina	Bemowa	pincébe	magyar	vas Hung.	5
bepincézési	155	júl. 1.	Catharina	Bemowa	pincébe	magyar	vas Hung.	5
adó	107	jún. 27.	Albertus	Zywiecki	pincébe	magyar	vas Hung.	4
bepincézési	155	júl. 1.	Albertus	Zywiecki	pincébe	magyar	vas Hung.	4

14. táblázat

f. Összefoglalás

A magyar borok 1597. évi krakkói szállításairól 111 tömb készült, ezek főbb típusai a fentiek során bemutatásra is kerültek. Az ugyanarra a tételre vonatkozó vám-, adó- és bepincézési adatokat egyaránt tartalmazó blokkok (a hiányosak is) egy-egy mennyiségi értéket képviselnek. Ezek összegzésével kapjuk meg a tényleges forgalomhoz legközelebb álló rekonstruált adatsort. Csupán azon hiányos blokkok értékeit nem szabad az összegzéskor figyelembe venni, amelyek az 1596 végén behozott borokra vonatkoznak, és ezért csak az adó- és bepincézési regiszterekbe vezették be január elején.

Mindezt figyelembe véve 1597-ben 1345 magyar hordó, vagyis 4741,1 hektoliter „magyar” bort hoztak Krakkóba, amiből 212 hordót, azaz 746,5 hektolitert még az év folyamán tovább is vittek. A kalibrált számítás messze meghaladja azt a mennyiséget, amit akár a vám-, akár az adó-, akár a bepincézési könyvek alapján kaptunk volna. Az éves behozatal a kalibrált adatsor szerint 1345 hordó, míg a vámnaplóban csak 1288 hordó (-4,24%), az adónaplóban 1095 hordó (-18,6%), a bepincézési könyvekben pedig csak 1031 (-23,3%) hordó szerepel.

10. diagram

A „magyar” borok krakkói behozatalának és kivitelének kalibrált mennyiségi mutatói 1597-ből

3.3.2.7. A soproni, szentgyörgyi, morva és osztrák borok forgalma 1597-ben

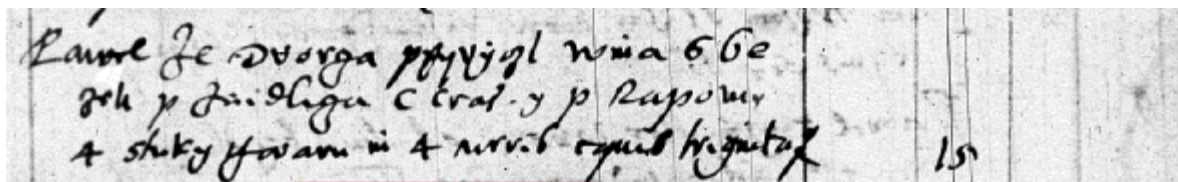
A soproni, szentgyörgyi, morva és osztrák borok forgalmát célszerű együtt vizsgálni, hiszen sok esetben éppen azért kapunk hiányos blokkokat, mert a vámon elkönyvelt soproni bort az adó- és bepincézési könyvekben szentgyörgyiként iktatták, vagy éppen fordítva. Általános gyakorlat továbbá, hogy a vámon morva vagy osztrák bornak vallott tételeket az adó- és bepincézési könyvekben szentgyörgyiként tüntetik fel. A morva és osztrák borokat már csak azért is érdemes volt feltüntetni az összehasonlításban, hogy a magyarországi borok dominanciáját érzékeltesük. 1597-ben soproni borra vonatkozóan a vámnapló 96, az adónapló 136, a bepincézési napló 143 bejegyzést, szentgyörgyi borra vonatkozóan a vámnapló 25, az adónapló 86, a bepincézési napló 63 bejegyzést, morva borra vonatkozóan a vámnapló 25, az adónapló 22, a bepincézési napló 24, osztrák borokra vonatkozóan a vámnapló 5, morvaországi kóser borra a vámnapló 43 bejegyzést tartalmaz. A morva kóser és osztrák borok az adó- és bepincézési könyvekben egy alkalommal sem fordulnak elő. A három forrás bejegyzéseit a soproni borokra vonatkozóan 92 blokkban, a szentgyörgyiekre 33, a morva borokra 24, az osztrák borokra 5, és a morva kóser borokra 43 blokkban lehetett összefoglalni.

1) Mennyiségi eltérés a teljes blokkon belül

A soproni, szentgyörgyi, morva és osztrák borok esetében az egyes szállításokban (blokkokban) szereplő mennyiségi adatot valamivel körülményesebb meghatározni, mint a

„magyar” borok esetében, mert ezeket nem szabványhordóban hozták Krakkóba, a különféle források pedig – főleg adó és bepincézési könyvek – ugyanarra a tételre gyakran eltérő mennyiséget adnak. Lássunk erre egy példát!

- A vámnapló 1597. január 23-i bejegyzése 6 hordó soproni borról.¹⁶³

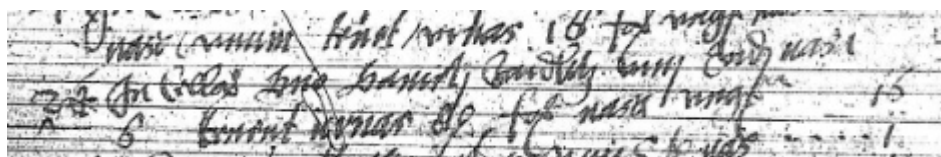
1. kép

„[Január 23.] Pawel Ze Dvorcza przyvyozl wina 6 beczek p Zaidlicza C. Crac y p Rapowy 4 stuky thowaru in 4 curris equis triginta”
 Forint 0 // garas 15 // denár 0
[Paulus Dvorcéből hozott 6 hordó bort Daniel Zaidlicz krakkói polgárnak és Rap úrnak 4 csomag árut 4 szekéren harminc lóval
 Forint 0 // garas 15 // denár 0]

Napló		Dátum	Kitől?	Ki?		Honnan?	Bor fajtája	Hordó	
Név	Folio							neve	száma
vám	54	1597. 01. 23.	Paulus	Daniel	Zaidlicz	Dvorce	soproni	beczka	6

15. táblázat

- Bepincézési bejegyzés ugyanarról a borról január 24-én:¹⁶⁴

2. kép

„24 [január] In cella° Dno Danielj Zaidlicz vinj End° vasa 6 tenent urnas 80 fac° vasa ung° 15”
[Daniel Zaidlicz úr pincéjébe 6 hordó soproni bort, melyben 82 akó, magyar hordóban mérve 15]

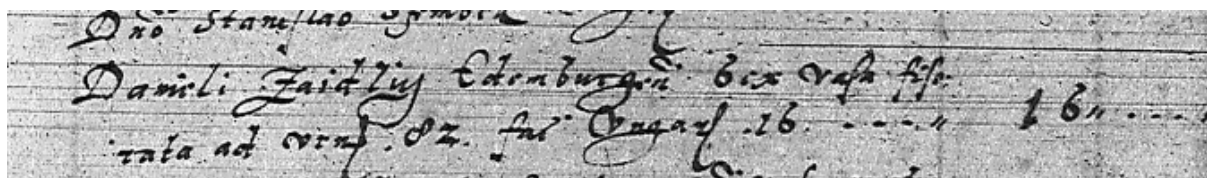
¹⁶³ AMKr. rkps. 2120. Fol. 54.

¹⁶⁴ AMKr. rkps. 1671. Fol. 144.

Napló		Dátum	Ki?		Bor fajtája	Hordó		Mérték		= vas Hungaricum
Név	Folio					neve	száma	neve	száma	
bepincézési	144	jan. 24.	Daniel	Zaidlicz	soproni	vas	6	urna	82	16

16. táblázat

- Az adónapló bejegyzése ugyanarról a borról január 18-án:¹⁶⁵

3. kép

„Danieli Zaidlicz Edemburgen° sex vasa fiserata ad urn. 82 fac° Ungar° 16 FI 16 // gr 0 // den 0” [Daniel Zaidlicztól hat hordó soproni bor után, amelyet 82 akóra mértek, magyar hordóban mérve 16]

Napló		Dátum	Ki?		Bor fajtája	Hordó		Mérték		= vas Hungaricum
Név	Folio					neve	száma	neve	száma	
adó	97	jan. 18.	Daniel	Zaidlicz	soproni	vas	6	urna	80	16

17. táblázat

Foglaljuk össze a három forrásból nyert információt egy tömbben!

Napló		Dátum	Ki?	Honnan?	Bor fajtája	Hordó		Mérték		= vas Hung.
Név	Folio					neve	száma	neve	száma	
vám	54	jan. 23.	Daniel Zaidlicz	Dvorce	soproni	beczka	6	0	0	0
adó	97	jan. 18.	Daniel Zaidlicz	hiány	soproni	vas	6	urna	80	16
bepincézési	144	jan. 24.	Daniel Zaidlicz	hiány	soproni	vas	6	urna	82	16

18. táblázat

A „hordó” oszlopokat tekintve láthatjuk, hogy mindhárom forrás 6 hordóról tudósít, a „mértékek” oszlopokat vizsgálva ugyanakkor azt látjuk, hogy az adónaplóban 2 urnával kevesebbet írtak. Mekkora volt tehát a szállítmány: 80, avagy 82 urna? Jóllehet két urna, vagyis soproni akó csak 143 literes különbséget jelent, de ha minden szállítmányban ennyi különbség lenne, akkor az az éves összesítéskor jelentős eltéréshez vezethetne. Miért szerepel tehát a két forrásban eltérő mennyiség és melyik fedi a valóságot?

¹⁶⁵ AMKr. rkps. 2344. Fol. 97.

Az adónaplóban azért szerepelhet kevesebb bor, mert a bepincézési napló az utántöltésre hozott borokat is feltünteti, amelyek viszont vám- és adómentesek voltak. Ezen felül a boradó kirovója bizonyos személyek esetén – ilyen volt a példában szereplő Daniel Zaidlicz is – rendszeresen kisebb mennyiséget könyvelt el adóalapnak, mint amennyivel az illető a bormérőtől hozott kimutatás szerint ténylegesen rendelkezett. Ha tehát a bepincézési napló a pontos bormérési eredményt is tartalmazza, akkor mindig ezt kell figyelembe venni.

2) Hiányos blokkok:

- Szentgyörgyi helyett tévedésből sopronit írnak a vámon

A vámkimutatásban soproni borként iktatott tételek az adó- és bepincézési könyvben olykor szentgyörgyi borként szerepelnek. Az 1597. évi vámnapló egyik február 6-i bejegyzése szerint például Mathias Zagurda Nowy Targból 9 szekérrel és 36 lóval 17 hordó *soproni* bort hozott.¹⁶⁶ A bejegyzés rögtön gyanús, hiszen a Zagurdák (Joachimus, Mathias, Petrus) csak szentgyörgyi borral kereskedtek¹⁶⁷ és az 1589 és 1600 között átvizsgált terjedelmes vámanyag alapján Nowy Targ felől szinte csak szentgyörgyi bor érkezett Krakkóba.

Hasonló hiba csúszhatott egy november 27-i vámbejegyzésbe, miszerint Benedictus Haizner 4 hordóban 33 akó *soproni* bort hozott Pozsonyból, amiért Mathias Heffner vállalt kezességet.¹⁶⁸ Ennek a szállítmánynak sincs párja az adó- és pincébe szállítási iratok között, viszont van egy Matthias Heffnerre és az ő 20 akó *szentgyörgyi* borára vonatkozó adóbejegyzés november 29-ről,¹⁶⁹ illetve egy bepincézési feljegyzés december 5-ről.¹⁷⁰

- Sopronit csalásból szentgyörgyinek írnak a vámon

A soproni borra vonatkozó bejegyzések párjait keresve egy fordított esettel is találkozunk, amikor a vámon morva bor helyett írtak sopronit. Augusztus 4-én Johannes Zabrzski Polska Wislából 100 akó morva borról vallott, ami után 50 garas vámot fizetett.¹⁷¹ Ez a jelentős behozatal nem mutatható ki az adózás és a bepincézés oldalán, hacsak nem soproni borról volt szó. Négy krakkói polgár ugyanis nem sokkal a behozatal után ekkora mennyiségben

¹⁶⁶ AMKr. 2120. Fol. 90.

¹⁶⁷ Vö. AMKr. 2120. Fol. 62., 208.; 215., 346., 410.

¹⁶⁸ AMKr. 2120. Fol. 568.

¹⁶⁹ AMKr. 1671. Fol. 110.

¹⁷⁰ AMKr. 2344. Fol. 160.

¹⁷¹ AMKr. 2120. Fol. 406.

adózott le, és tett pincébe soproni bort,¹⁷² amelyre viszont a vámnaplóban nem találunk utalást. Ebben az esetben minden bizonnyal vámcsalásról van szó; Zabrzski a hamis bevallással a törvényes vám csupán valamivel több, mint felét fizette ki, lévén a morva bor vámja akónként (55 l) fél garas, míg a sopronié soproni akónként (71,5 l) egy garas. A soproni bort morva borként jelenteni a vámon kockázatos is volt; 1590-ben a krakkói számadáskönyvek tanúsága szerint éppen emiatt ítélték egy magyar származású krakkói orvost Alexander Gallust 50 arany (!) bírságra.¹⁷³

- A Krakkóból az ikervárosokba (Kazimierz, Kleparz és Stradom) szállított borok hiánya

Soproni és szentgyörgyi borok az adó- és bepincézési könyvekben azért is hiányozhatnak a vámnaplóhoz képest, mert ha az ikervárosok polgárai nevére érkezik bor Krakkóba, akkor ezeket a közös vámkönyvbe írták ugyan, de az ikervárosoknak saját adó- és bepincézési igazgatásuk volt. Ha a vámnapló szerint az ikervárosok polgárai nevére érkezik bor Krakkóba, akkor ezeket a borokat hiába keressük a krakkói adó és bepincézési könyvekben, mert ezek után az ikervárosokban adóztak és ott is tették őket pincébe.

Joachim Fox kazimierzi polgár februárban 4, márciusban 1, májusban pedig 4 hordó soproni bort hozott Krakkóba és vitt haza Kazimierzbe,¹⁷⁴ egy Jendrzewicz nevű karzimierzi polgár pedig novemberben jelentkezik a vámnál két hordó sopronival és feltehetően viszi is haza.¹⁷⁵

- A morva és osztrák bort szentgyörgyiként tüntetik fel

A vámon még morva, vagy osztrák bornak vallott tételek az adó és bepincézési könyvekben nagyon gyakran szerepelnek szentgyörgyiként.

Mathias Blrziczki (sic!) krakkói polgár február 17-én hét és fél hordó, vagyis 75 akó morva borról vall a vámon, február 26-án, Georgius Franczkowicz krakkói polgár ugyanakkor ezt a hét és fél hordó bort szentgyörgyi néven rakatja pincéjébe.¹⁷⁶

Paulus Zabrzski faktor március 26-án Servatius Brikner krakkói polgárnak hozott

¹⁷² vö: AMKr. 1671. Fol. 156–157. és AMKr 2344. Fol. 108., 113. (Stanislaus Paczoska, Sophia Bierthultowska, Albertus Boczkowski, Jacobus Hoffman)

¹⁷³ „Poena pro excessibus: Die 5 January Doctor Gallus Wegrynus mulctatus est poena 50 aureor° ideo quod vina Edemburgien quae in anno 88 huc advexerat pro Racusiensibus indixerat in damnum et diminutionem proventuum Reipubl Mrc 58//16” AMKr. 1657. Fol. 21.

¹⁷⁴ AMKr. 2120. Fol. 117., 209., 249.

¹⁷⁵ AMKr. 2120. Fol. 511.

¹⁷⁶ AMKr. 2120. Fol. 103. vö. AMKr. 2120. Fol. 147.

morva bort, amit Brikner a következő napokban szentgyörgyi néven adóz le és rakat pincébe.¹⁷⁷ Alexander Gallus magyar orvos részére Jacobus Klem faktor április 9-én, 5 hordó osztrák bort hozott Ausztriából, a május 10-i adófizetéskor viszont az ő esetében is egyszerűen csak szentgyörgyi bort jegyezték fel.¹⁷⁸ Hozzá hasonló Gregorius Habicht krakkói polgár esete, akinek a nevén október 4-én 3 hordó osztrák bort jegyezték a vámon, az ugyanezen a napon regisztrált adó és bepincézési jegyzékben viszont már szentgyörgyi szerepel.¹⁷⁹

A vámon szentgyörgyinek bediktált borokat később még véletlenül sem írják morva, vagy osztrák bornak. Ez arra utal, hogy a szentgyörgyinek nagyobb volt az ársíója. A morva vagy osztrák borokat tehát azért diktálták be hamisan, hogy a jobban hangzó „szentgyörgyi” márkanév alatt jobb áron mérhessék ki. Csalást nem követtek el, hiszen mindhárom bor vám-, adó- és bepincézési tarifája megegyezett, ill. ezeket a borokat még a vajdai rendeletek szerint is szabad volt egy pincében tárolni.¹⁸⁰

3.3.2.8. Összegzés

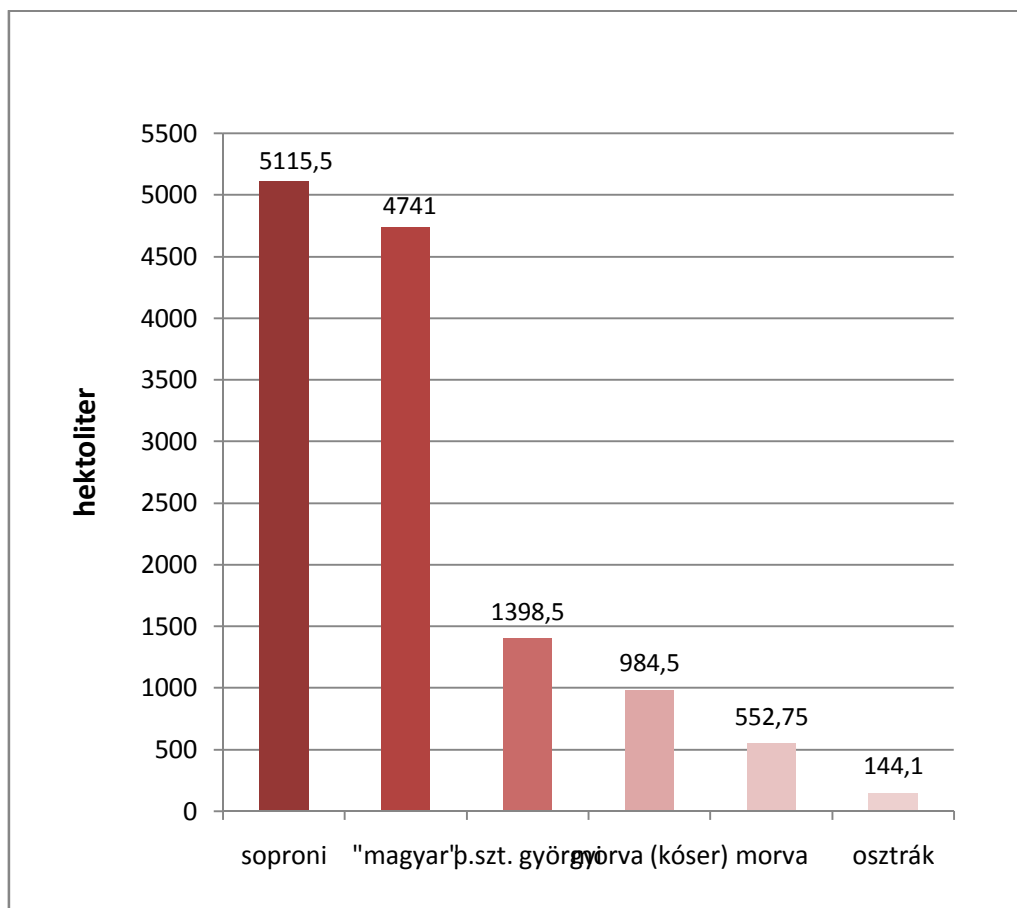
A fentiekben ismertettük krakkói borkivitelünk történeti-statisztikai forrásait és a borforgalmi volumen kiszámításának módszerét. Az 1597. évi krakkói borbehozatal rekonstruált mennyiségi adatait a 11. diagram és 12. diagram hivatott szemléltetni.

¹⁷⁷ AMKr. 2120. Fol. 208. vö. AMKr. 1671. Fol. 102. vö. AMKr. 2344. Fol. 149.

¹⁷⁸ AMKr. 2120. Fol. 220. vö. AMKr. 1671. Fol. 104.

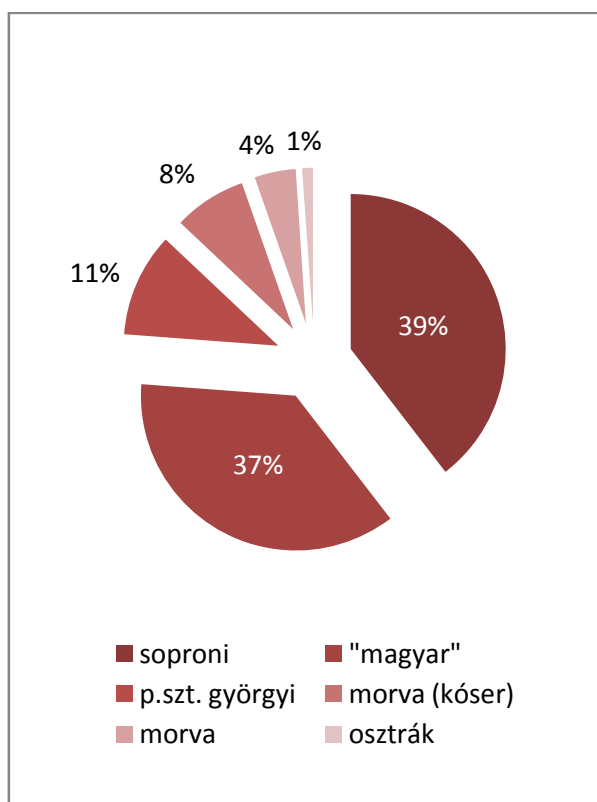
¹⁷⁹ AMKr. rkps. 2120. Fol. 473. vö. AMKr. 1671. Fol. 109. vö. AMKr. 2344. Fol. 158.

¹⁸⁰ AMKr. rkps. 1512. Fol. 41.

11. diagram:

1597 folyamán Magyarország, Morvaország és Ausztria borvidékeiről Krakkóba szállított borok mennyiségi mutatói

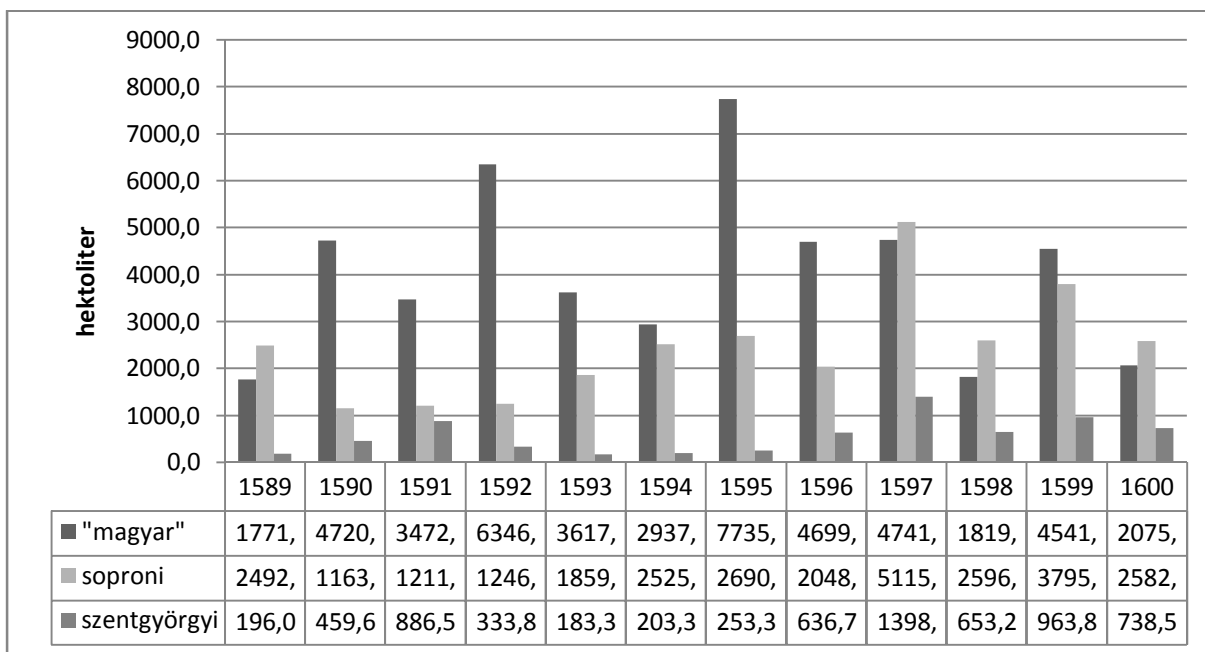
12. diagram:

1597 folyamán Magyarország, Morvaország és Ausztria borvidégeiről Krakkóba szállított, összesen 8195,35 hektoliter bor százalékos megoszlása fajta szerint

3.4. Az 1589–1600 évek mennyiségi mutatói

Három forrás kritikai egybevetésével csak az 1597. év borforgalmi mutatóit állítottuk össze. A többi 11 év adatait csupán a bepincézési napló és ennek az 1597. év tanulságai alapján határozzuk meg, vagyis a bepincézési naplók „magyar”, soproni, és szentgyörgyi borokra vonatkozó mutatóit annyival növeltük meg, amennyivel a három forrásból kikalkulált 1597-es volumen is felülmúlta az 1597-es bepincézési mutatókat.

A „magyar” borok esetében a rekonstruált volumen 30,45%-kal, vagyis kb. 1,3-szeresen múlja felül a bepincézési naplók értékét. Tehát más évek bepincézési mutatóit is 1,3-del fogjuk felszorozni. A soproni bor esetében ez az arányszám 9,3% (1:1,093), a szentgyörgyi esetén pedig 21%, (1:1,21). Krakkói borkivitelünk rekonstruált volumenére a bepincézési könyvek adatainak és az arányszámok ismeretében a 13. diagramon látható eredményt kapjuk.

13. diagram:

1589 és 1600 között Krakkóba szállított magyarországi borok rekonstruált mennyiség mutatói

3.4.1. A korábbi szakirodalom az eredmények tükrében

- Komoróczy adatsora és a krakkói behozatali mutatók

Krakkói borkivitelünk fent közölt volumenét az 1589 és 1600 közötti időszakból elsőként a vitatott Komoróczy féle adatsorral érdemes összevetni. Komoróczy 1593, 1594, 1595, 1597, 1599, valamint az 1600. évekből is közölt adatokat lengyelországi borkivitelünkre vonatkozóan. Viszont hivatkozásaiból nem derül ki, hogy milyen forrásokat vett alapul, ill. milyen módszer alapján dolgozott. Csupán annyi bizonyos, hogy a krakkói vámnaplókat ismerte. Elvértve hivatkozik rájuk és az sem lehet véletlen, hogy éppen a fent sorolt évekből közöl adatokat, hiszen pontosan ezekből az évekből maradtak fenn teljes, ill. majdnem teljes évkörök. A borok mennyiségét magyar hordóban és „wiader”-ben¹⁸¹ adja meg, melyet literre is átszámít. Egy hordót 151,2 liternek, egy wiadert pedig 25 liternek vesz, 1519-től 1768-ig változatlan űrtartalommal.

¹⁸¹ Helyesen „wiadro”. A „wiader” ennek a többszám birtokos esete. Komoróczy nem tett különbséget a két wiadro, vagyis a morva és a soproni akó között.

Komoróczy szerint egész Lengyelországba				Krakkói források szerint csak Krakkóba		
év	hordó	wiadro	liter	hordó	wiadro	liter
1593	560	104	87.064	1.026	1.430	kb. 566.100
1594	1.704	0	259.157	833	1.918	kb. 566.600
1595	1.343	0	203.062	2.194	2.063	kb. 1.067.900
1597	1.382	0	208.958	1.345	4.427	kb. 1.125.500
1599	486	0	73.483	1.288	3.244	kb. 930.100
1600	2.235	1.559	373.809	589	2.252	kb. 539.700

19. táblázat

Az általunk 1593-ra számított krakkói kivitel 1026 hordó, míg Komoróczy egész lengyelországi borkivitelünket taksálja 560 hordóra. Nyugat-Magyarországról ebben az évben szerinte egész Lengyelországba csak 104 wiadro (akó) érkezik. Mivel a kis és nagy wiadro-t nem különböztette meg, feltehetően egybe számolta a soproni és szentgyörgyi borokat. Ha mi is így jártunk volna el, 1593-ra legalább 2400 wiadro-s behozatali mennyiség jött volna ki csak Krakkó viszonylatában. Komoróczy adatai és a krakkói források között még csak az arányok szintjén sem mutatható ki semmiféle korreláció. A wiadroban mért borok csúcsforgalma az adó és a bepincézési könyvek szerint is 1597-ben jelentkezik: csak soproni borból több mint 6000, szentgyörgyi borból pedig több mint 200 wiadro érkezett a városba, ezzel szemben Komoróczy egész Lengyelország viszonylatában nem jelez egyetlen wiadro (tehát nyugat-magyarországi) bort sem. Mivel Komoróczy adatsorát a részletek és a tendenciák viszonylatában mindhárom krakkói forrás cáfolja, adatsorát a 16. század utolsó évtizedéből hibásnak kell tekintenünk.

- Tagányi közlései lengyelországi borkivitelünk mennyiségére vonatkozóan

Tagányi Károly egy közleményében 13 évből (1587–1589 és 1607–1616) ismerteti a Szepesi Kamara borkivitelből származó harmincadbevételét. Szempontunkból csak az 1589. évi adatok érdekesek, hiszen ezzel az 1589. évi krakkói adatok is egybevetethetők. Tagányi szerint 1589-ben a Szepesi Kamarának a borok harmincadjából 4319 forint haszna volt. Mivel a bort csak magyar alattvalók vihették ki – a lengyelek az 1578. évi lengyel borbehozatali tilalom értelmében ekkor már nem jöhettek¹⁸² – ez az összeg többnyire a magyar alattvalók

¹⁸² Vö. 2.2.1

tarifájából, a *fél-harmincadból* tevődött össze. A fél-harmincad egy hordó bor után ebben az időben egy forint volt, vagyis 1589-ben legalább 4319 hordót vittünk ki Lengyelországba. Azért „legalább”, mert jelentős harmincadmentes kivittel is számolni kell. Magánszemélyek (pl. mágnások) és közületek (pl. szabad királyi városok) az uralkodótól rendszeresen kaptak ugyanis engedélyt harmincadmentes borkivitelre – kölcsöneik törlesztéseképpen vagy egyéb szolgálataik ellentételezéseként.

1589-ben Krakkóba ehhez képest 502,5 hordó bor érkezett Felső-Magyarországról, vagyis a lengyelországi összkivitelünk mindössze 10–11%-a. Ha a Tagányi-féle kamarai kimutatás valóban megbízható – az 1610. és '11. évről ugyanis bebizonyosodott, hogy nem az¹⁸³ –, akkor az azt is jelenti, hogy Krakkó csak relatív értelemben lehetett a „magyar” borok legfontosabb felvevőpiaca, „fő elosztó központ” Lengyelország központi részei felé pedig egyáltalán nem lehetett. Hova tűnt akkor a Lengyelországba kivitt borok mintegy 90%-a? A borkereskedelem súlypontja egyrészt azokba a határ-menti városokba tevődhetett át, ahol 1578-ban állami borlerakatok is létesültek, másrészt talán Lublinba, Dél-Lengyelország új és Krakkónál is forgalmasabb kereskedelmi központjába. A kérdés megnyugtató tisztázása azonban még további kutatásokat igényel.

- Összehasonlítás Acsády hegyaljai szüreti eredményekre vonatkozó adataival

Amint az a 13. diagram:on is látszik, krakkói borkivitelünk volumene éves szinten jelentősen ingadozott, a borfajták szerint is különböző mértékben. Az ingadozás egyértelműen a magyarországi szürettel hozható összefüggésbe. Az észak-kelet-magyarországi szüreti eredmények mennyiségi váltakozására az Acsády által 6 évből (1591–1596) közölt hegyaljai (Tarcál, Bodrogkeresztúr, Tokaj) bortized kimutatások alapján következtethetünk,¹⁸⁴ a sopronira pedig a soproni krónikák szüreti eredményekre és a borárakra vonatkozó bejegyzései alapján.¹⁸⁵

A szüreti eredmények és a krakkói borbehozatal közötti összefüggést az észak-kelet-magyarországi borok esetében számszerű adatokkal is bizonyítani lehet. Az alábbiakban 20. táblázat:) közös táblázatba foglaltuk a hegyaljai tizedborokra vonatkozó mennyiségi adatokat, másrészt a Krakkóba behozott borok mennyiségi mutatóit. Mivel a borok krakkói

¹⁸³ Tagányi, 1899. 240.

¹⁸⁴ Acsády, 1895. 135–136.

¹⁸⁵ Payr krónika, 4–5; Faut–Klein krónika, 53–66; 119–131.

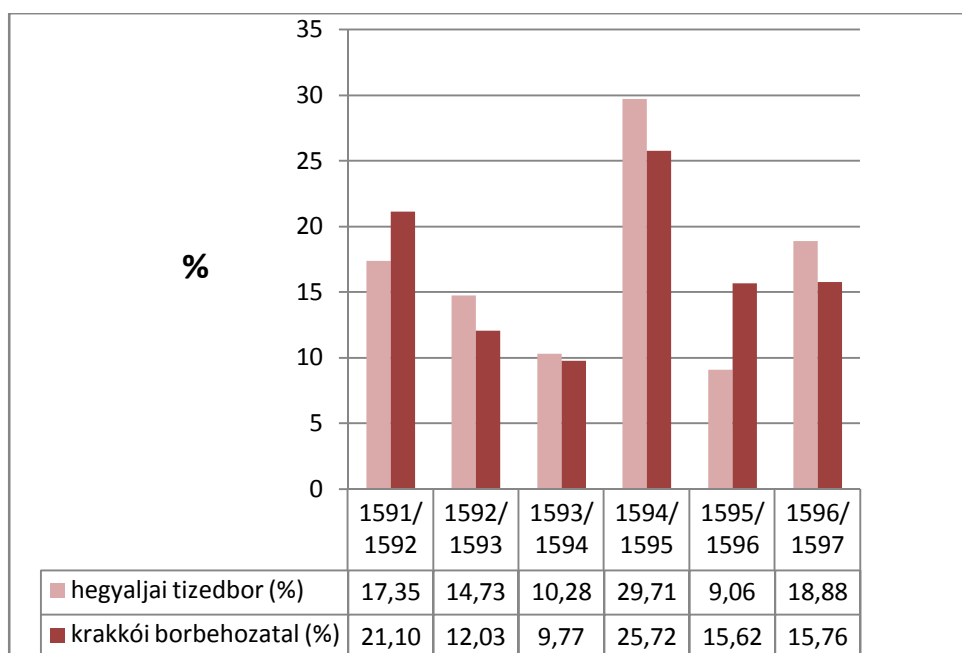
kiszállítására a szüret után csak a következő évben került sor,¹⁸⁶ a krakkói értéket csak az egyvel korábbi év szüreti, vagy tized-eredménnyel szabad egybevetni.

év	1591/92	1592/93	1593/94	1594/95	1595/96	1596/97
Tarcal, Bodrogkeresztúr és Tokaj tizedbor adója	249 hordó	211,5 hordó	147,5 hordó	426,5 hordó	130 hordó	271 hordó
Krakkói behozatal	1800,5 magyar hordó	1026,5 magyar hordó	833,5 magyar hordó	2194,5 magyar hordó	1333 magyar hordó	1345 magyar hordó

20. táblázat:

Három hegyaljai mezőváros tizedadójának összege és az észak-kelet-magyarországi borok krakkói behozatali mennyisége abszolút értékben kifejezve

Nem tudni, hogy a „hegyaljai hordók”-on ebben az esetben ugyanolyan „magyar” hordók értendők-e, mint amiben a bort Krakkóba szállították, de esetünkben ennek nincs jelentősége, hiszen számunkra az aránypárok érdekesek. A két adatsort célszerűbb úgy összehasonlítani, hogy az egyes évekhez nem mennyiséget, hanem egy százalékos arányt rendelünk, amilyen mértékben az egyes évek a 6 éves összértékből (100%) részesültek. A százalékpárok segítségével megtudhatjuk, milyen megfelelés van a szüreti eredmények és a következő évi krakkói kivitelünk között.

¹⁸⁶ Lásd alább 3, 4, 5. grafikon

14. diagram:

Három hegyaljai mezőváros (Tokaj, Tarcal, Bodrogkeresztúr) tizedadójának összege és az észak-kelet-magyarországi borok krakkói behozatali mennyisége százalékarányban kifejezve

A soproni szüreti eredményekről nem rendelkezünk számszerű kimutatással. A 13. diagramon láthatjuk viszont, hogy a legtöbb soproni bor (7154,5 soproni akó, vagyis 5115,5 hektoliter) 1597-ben érkezett Krakkóba. A vonatkozó, 1596-os évjáratról a soproni krónikák is megemlékeznek: „Anno 1596. rendkívül jó, gazdag bortermő év volt, a '86-oshoz azonban nem volt hasonlítható.”

4. Minőség, ár, haszon

Már a mennyiségi adatokból is kitűnik, hogy a bor jelentős szerepet játszott mind Magyarország, mind pedig Krakkó 16. század végi külkereskedelmében. Miután a vizsgált időszakra vonatkozóan megbecsültük krakkói kivitelnk volumenét, a következő lépésben arra keresünk választ, hogy mekkora értéket képviselhetett ez a mennyiség külkereskedelmi szempontból, ill. hogy milyen arányban részesedett a krakkói az északi (lengyel-, cseh-morvaországi, sziléziai) összkivitelnkből. Az érték megbecslése egyszerű szorzási művelet abban az esetben, ha a mennyiség mellett ismerjük az évi átlagos borárakat. Az általunk vizsgált időszakból azonban csak a soproni átlagárak állnak rendelkezésre; az észak-kelet-magyarországi borok átlag-árát nekünk kellett kikalkulálni. Ahhoz, hogy megállapíthassuk, hogy átlagosan mennyit ért egy hordó „magyar” bor a külkereskedelmi mérlegünk kiviteli oldalán, tisztázni kellett, hogy a forrásokban előforduló rendkívül eltérő árak milyen minőséget, ill. ár-kategóriát takarnak.

4.1. Szakirodalmi előzmények és módszer

A soproni borok esetében kész és pontos adatokkal szolgáltak a Dányi–Zimányi féle ártáblázatok.¹⁸⁷ Ezek azok az ár-adatok, amelyekre a kiviteli érték megállapításánál szükségünk volt, hiszen a bort nagyjából ezen az áron adták el a külföldi kereskedőknek. A „magyar” borok esetében számunkra a lengyelországi (krakkói) árak a mérvadóak, mivel a ezeket magyar kereskedők szállították ki, így a boron keletkezett szállítási költség és kereskedelmi haszon is hozzáadott értéknek számít. A „magyar” borok lengyelországi kiviteli értékének megbecslésére N. Kiss István tett kísérletet, mégpedig a 17. sz. első feléből, vagyis az általunk vizsgálttal határos időszakból. A munka főleg módszertani szempontból jelentett számunkra segítséget. Számításaink alapját mégsem ez a munka, hanem Kalmár Gergely deák üzleti könyve jelenti, mely az 1570-es évből (1574–1578), tehát még a „Kipper-korszak” néven elhíresült monetáris válság előtti időszakból tartalmaz borár-adatokat.

4.1.1. Módszertani kérdések N. Kiss István „Szőlő-monokultúra a Hegyalján, XVI–XVIII. század” című munkája kapcsán

Az értékbecslés a bor esetében jóval bonyolultabb feladat, mint pl. a réznél vagy a szarvasmarhánál, hiszen a borárak a minőség függvényében igen széles skálán mozogtak. Ha

¹⁸⁷ Dányi–Zimányi, 1989. 180–182. „Boreladás (nagykereskedelmi áron) (1441–1750)”

tudjuk is, hogy mekkora volt megközelítőleg a borkivitel, nehezen deríthető ki, hogy azon belül milyen lehetett a különböző minőségű, ill. árú borok aránya. Az is kérdés lehet továbbá, hogy milyen mértékben emelte vagy csökkentette az árakat az egyes évjáratok esetében a termés mennyisége, ill. minősége.¹⁸⁸ Ezzel a dilemmával N. Kiss István is szembesült, amikor a Takáts és Tagányi által közölt – azóta sajnos elveszett – harmincad-kimutatások alapján megkísérelte felmérni, hogy mekkora lehetett észak-kelet-magyarországi borkivitelünk értéke a 17. század első felében. Érdemes ennek a szempontunkból úttörő jelentőségű munkának egy kis kitérőt szentelni.

4.1.1.1. Észak-kelet-magyarországi borkivitelünk értékének megbecslése

Az 1610–11. évi borkivitelünk értékét évi 14.500 hordóval számolva N. Kiss István – a tarcali Csáky uradalom számadásai alapján – 20 forint/hektoliterrel számolva¹⁸⁹ – 0,7 vagy 1 millió magyar forintra, az 1637–41. éveket pedig – évi 12.605 hordóval számolva – 0,64 vagy 0,86 millió forintra teszi, attól függően, hogy a hordót 6 vagy 8 csöbörrel számoljuk (egy csöbör kb. 42 liter, 1 hordó tehát 251, vagy 336. liter). Szempontunkból az a legérdekesebb, hogy N. Kiss a kivitelünk értékének megbecslésekor mi alapján tekintette a 20 forintos hektoliterenkénti értéket elfogadhatónak.

A Csákyak tarcali uradalmi számadásait vizsgálva a következőket írja: *„Exportra természetesen a legjobb fajták kerülnek; ... 1636-ban 40–44 forintot, 1637-ben pedig 34–40 forintot fizettek egy hordó export borért.”*¹⁹⁰ Erre az eredményre alapozza tehát azon állítását, miszerint egy hektoliter jó minőségű exportbor ára hektoliterenként 20 és 26 forint között ingadozhatott. Feltételezi továbbá, hogy a Lengyelországba szállított borok zöme nem tokaj-hegyaljai, hanem másodosztályba sorolt termővidékek borai. Ezért veszi alapul a lengyelországi kivitel összértékének meghatározásánál az alsó árszintet, vagyis a 20 Ft/hektolitert. Ezt az arányt egyébként – az alább részletesen is ismertetendő – 18. század eleji területminősítések is alátámasztják: a jó minőségű, de másodosztályba sorolt

¹⁸⁸ Kalmár Gergely Deák például 12 és 50 forintért is vásárolt bort krakkói kivitel céljából.

¹⁸⁹ Vö. Kiss, 1967/68, 149–150.

¹⁹⁰ Uo. 150.

termőterületekről származó borok értéke is 20:26 vagyis 1:1,3 arányban állt az első osztályba sorolt hegyaljai területekről származó jó borok árával.¹⁹¹

A gondolatmenetet megfordítva tehát N. Kiss feltételezte, hogy a Lengyelországba vitt borok zöme nem tokaj-hegyaljai, hanem másodosztályba sorolt (borsodi, abaúji, közép-zempléni) termőhelyek jobb minőségű borai. Ezek átlagos árát pedig a hegyaljai, de rosszabb minőségű borok árával vette egyenlőnek. Hogy miért ingadozhattak az árak egy-egy azonos besorolású területen is, azt egyrészt az eltérő szüreti eredményekkel, másrészt azzal magyarázta, hogy még azonos szőlőhegyeken is eltérhetett az egyes dűlők minősége. Nem vette ugyanakkor figyelembe, hogy a hegyaljai borár-ingadozás ekkor már a szőlőművelés és borkezelés változásával is összefüggésben állhatott. Nagyobb munkaerő-, ill. anyagi ráfordítással lényegesen jobb minőséget érhettek el, és ez nyilván az árakban is tükröződött.¹⁹²

N. Kiss számításairól elmondható, hogy logikusak és jól felépítettek, az eredmények mindazonáltal mára már meghaladottak. Tudjuk egyrészt, hogy a „magyar” transzporthordó már 1611-ben nem tartalmazott 6 csöbröt (252 l), vagyis 4 barillát (262 l) – erre panaszkodnak a duklai borlerakat magyar kereskedői is,¹⁹³ de a magyar (gönci) exporthordó Bogdán szerint is csak kb. 201,44 liter (kevesebb, mint 5 csöbör) a 17. század első felétől.¹⁹⁴ A magyar transzporthordó tehát kisebb volt, mint amennyivel N. Kiss számolt, legfeljebb 210 liter – ha a hordót öt csöbrösnek vesszük.

Az N. Kiss által megadott 20 forint/hektoliter árat nem változtatva borkivitelünk értéke 1610 és '11 között évente így csupán 609.000 forintra, 1637 és '41 között pedig mindössze 529.410 forintra tehető. Az 1620-as évek első felében ráadásul egy – az imént említett – monetáris válság (Kipper-korszak) is lezajlott, amelynek következtében a kamarai forint is veszített az értékéből.¹⁹⁵ Nem szabad tehát 1637. évi és az 1610–11. évi borárakat azonosnak tekinteni, azaz ugyanúgy 20 Ft/hektoliternek venni. Ha a Csákyak az uradalom lengyelországi exportra szánt borait 34 és 44 forint között adták el, akkor 5 csöbrös hordóval

¹⁹¹ Az 1708. évi szőlőterület minősítés szerint az első osztályba sorolt területen a legolcsóbb borból is három hordó ér egy „dica”-t, míg másodosztályba sorolt területen a „dica” 4 hordó bor értékével egyenlő. Kiss, 1973, 386.

¹⁹² A Tokaj-hegyaljai szőlőművelés és borkezelés 16. századi differenciálódásához legutóbb Orosz István járult adalékokkal. Orosz, 2012. 71–90.

¹⁹³ Kerekes, 1901. 182.

¹⁹⁴ Bogdán, 1991. 181–182.

¹⁹⁵ A 16. század utolsó évtizedében a kamarai forint értéke még átlagosan 24,897 ezüstgramm, az 1630-as évekre viszont már csak 20,858 ezüstgramm. Huszár, 1989. 62.

és – az összkivitel feltehetően silányabb összetétele miatt – legfeljebb 34 forintos hordónkénti árral számolva egy hektoliter átlagos exportbor árát nem számíthatjuk többnek 16 forintnál még a 30-as évek végén sem. Az 1610-es évek elején az exportbor átlagos ára még kevesebb, a pénz romlásából ítélve legfeljebb csak 12 forint lehetett. Az 1610-es évek eleji éves összkivitel (14.500 hordó) értéke ennek tükrében mindössze évi 365.400 forintot, az 1630-as évek végi 12.605 hordós kivitel pedig 423.528 (romlott értékű) forintot érhetett. N. Kiss nem számolt továbbá a harmincadmentes borkivitellel sem. Tényleges borkivitelünk értéke nagyobb kellett, hogy legyen, hiszen a magyar főurak védelme alatt a magyar mezővárosokból harmincadmentesen is jelentős mennyiségű bor került ki Lengyelországba.¹⁹⁶

N. Kiss tanulmányának számunkra legfontosabb része a 18. század eleji szőlőföld-minősítések ismertetése, hiszen ezek alapján megtudhatjuk, hogy a különböző besorolású borvidékeken a borok minőségét és értékét tekintve milyen arányú eltéréssel kell számolnunk. A terület, mint minőség- és árbefolyásoló tényező. Magyarország és egyben a világ első ismert szőlőterület-minősítését II. Rákóczi Ferenc államában 1707-ben készítették el. A felmérést akkor az adóigazgatási szempontok tették szükségessé: az állami adó egy részét természetben – többek között borban is – le lehetett róni. Az adóegység a bor esetében is a „dica” volt, amely egy ökör mindenkori árának felelt meg. Borral fizetni azért volt nehéz, mert a borok piaci értékét, vagyis egy ökör aktuális árához való viszonyát lehetetlen volt egységesen meghatározni; az eltérő szőlővidékeken eltérő minőségű és értékű bor termett. Egy magyar hordó gyöngyösi bor nyilván kevesebbet nyomott a latba, mint egy magyar hordó tokaji.

A problémát a vezérlő fejedelem szakemberei úgy küszöbölték ki, hogy a „dica” értékét minden egyes borvidéken külön meghatározták. Minél értékesebb termésre lehetett számítani egy adott területen, arányát tekintve annyival kevesebb adóbort kellett fizetni. Az 1707. évi területminősítés négy kategóriát ismer. Első osztályba a hegyaljai mezővárosok kerültek; itt a „dica” 2 hordó borral volt egyenértékű. II. osztályba sorolt területnek számítottak Abaúj, Zemplén, Pozsony és Ung megyék borvidékei, ahol egy „dica”-ra már 3 hordót kellett adni, III. osztályba sorolt vidékeken pedig, mint például Gyöngyös környékén

¹⁹⁶ Borcsempészettel azok a magyar főurak foglalkoztak, akiknek közvetlenül a lengyel határon feküdtek a birtokaik. 16. század második felében borcsempészet gyanújába keveredett Mágóchy Gáspár, a lechnici kartauzi kolostor birtokosa és a gersei Pethők, Sztropkó urai. H. Németh, 1994, 19–37., ill. Vinkler, 2013. 63–80.

vagy Tornában négyet, a IV. osztályba sorolt homoki szőlőkön pedig már tízet. A legjobb, I. osztályba sorolt vidékeken várható borok piaci értéke tehát ötszörösen is felülmúlhatta a legsilányabb, IV. osztályba sorolt borok értékét.

A következő, 1708. évi területminősítés még differenciáltabb. Az I. osztálybeli minőséget további három alcsoportra osztja: a legjobb borból, 1,5, a közepes minőségűből 2,5, a legolcsóbból pedig 3 hordó képviselt egy „dica”-t. (Meglátásunk szerint erre a differenciálásra az értékarányból következtetve a természetes aszúbor, a kései szüretelésű, szamorodni jellegű főbor és a hagyományos szüretelésű borok megkülönböztetése miatt volt szükség.)¹⁹⁷ Az első osztályba sorolt területek közé továbbra is csak a hegyaljai mezővárosok, Abaújszántó, ill. Ónod tartoztak. Másodosztályba sorolt területnek számítottak az egyéb zempléni és abaúji szőlőtermő helyek, de a pozsonyi borvidék is, Modorral, Bazinnal és Szentgyörggyel együtt.

A következő, 1720-as szőlőterület-minősítést immár a Habsburg állam megrendelésére készítették, némileg eltérő céllal. Feltehetően azt akarták feltérképezni, hogy a magyarországi borvidékek milyen értéket képviselnek, ill. hogy ezekből jó adó- és vámpolitikával az állam mekkora bevételre tehet szert. Ebben az esetben a besorolás kategóriáit nem a területre, hanem a várható termésre alkalmazták; a nagyobb közigazgatási egységekről (borvidégekről) kimutatták, hogy egy adott területen melyik minőségűből mennyi bor terem. Az 1720-as minősítésen az előbbi kettőhöz képest már szerepel Sopron is, ahol – mint kiderül – a termés fele ugyanolyan értékes, mint a Hegyalján. Szintén újdonság, hogy míg a korábbi kimutatásokban az egyes területeken belüli differenciálás hiányában Pozsonyszentgyörgy csupán másodosztályba sorolt területnek számított, az 1720. évi felmérés szerint a termés egyharmada itt is első osztályú.

4.1.2. A minőség és ár kérdése a forrásokban

Ahhoz, hogy krakkói borkivitelünk értékét 1589 és 1600 között hozzávetőleges pontossággal meghatározhassuk, a rendelkezésre álló források és a szakirodalom alapján először nekünk is fel kellett tárni minden olyan árképző tényezőt, amely befolyással bírhatott a 16. század végi borárakra, és amelyekkel a korabeli borkereskedők és sommalier-knek is tisztában kellett lenniük, ha egy bor értékéről kóstolás útján véleményt kellett mondaniuk. A borok árát

¹⁹⁷ Vö. Balassa, 1973, 2–9.

egyrészt az évjárat befolyásolta, attól függően, hogy az adott évben mennyi és milyen minőségű bor termett. Nagy volt ugyanakkor a minőség és árbeli eltérés az egyes évjáratokon belüli is, amelyet a hazai szakirodalom sarkosan két fő kategóriára oszt: *export minőségű*-re és a csupán *hazai kimérésre alkalmas*-ra.¹⁹⁸ A minőségi ingadozás ennél persze jóval árnyaltabb, elég csak Kalmár Gergely üzleti könyvét átlapozni; Kalmár – hasonló évjáratokból – 11 és 50 forint között vásárolta a bort. A majdnem ötszörös árkülönbség persze egyszerre több tényezőtől is függhetett: (1) a bor származási helyétől; (2) attól hogy a bort milyen eljárással és mekkora munkaerő ráfordítással készítették; (3) a bor korától (újbor/óbor). A borok ára ugyanakkor a kereskedelmi folyamat egyes stádiumaiban is folyton változott, amit – Krakkói borkivitel vizsgálatáról lévén szó – szintén érdemes tisztázni. Más volt a bor termelői, felvásárlási és eladási ára a szabad királyi városokban, a lengyelországi határmenti lerakatokban és a fogyasztópiacon, Krakkóban: Több ára létezett ráadásul a bornak Krakkóban is: a beszerzési áron felül volt egy közép-, egy nagybani-eladási, valamint egy kimérési ár is.

4.2. Eredmények

A terület, a borkezelés és a tárolás minőséget, ill. árat befolyásoló mértékéről csak a „magyar” borok kapcsán áll rendelkezésünkre elegendő adat. Hasonló a helyzet a borkereskedelem hasznának, vagyis a haszonkulcs kiszámításával is. A soproni és szentgyörgyi borokra vonatkozó adatokból csupán a bort Krakkóba szállító fuvarosok költségeit és bérét lehet rekonstruálni. A boráraknak a minőségtől és a kereskedelmi fázisoktól függő értékváltozásait tehát első sorban a „magyar” borok alapján mutatjuk be. Ahhoz, hogy meg tudjuk becsülni a krakkói összkivitel értékét, előbb ki kell kalkulálni – az egyes borfajták esetében külön-külön – azt a kereskedelmi értéket (átlagárat), amelyet az előző fejezetben kiszámított hektoliter-mennyiséghez hozzárendelhetünk. Ezt az átlagárat csak a minőségek és az egyes városokban (Kassa, Krakkó, Sopron) érvényes (források szerinti) árak tisztázása után kapjuk meg. A kassai és a krakkói árakat táblázatos formában is szemléltetjük.

¹⁹⁸ A krakkói vámnaplók ismeretében ez a felosztás mára már nem tartható. Mindkét forrás alapján következtethetünk a silányabb, többek között gyöngyösi, tornai és erdélyi bor jelenlétére Krakkóban. Lásd alább 5.2.1.1.

4.2.1. A borárak alakulása Felső-Magyarországon

A „wino węgierskie” vagyis a „magyar” bor, amint arról korábban már szó esett, egy gyűjtőfogalom, amelybe minden olyan bor beletartozott, amely Észak-Kelet-Magyarországról „magyar” hordóban érkezett Krakkóba. Más hordóban érkezett a gyöngyösi és az erdélyi bor, amelyeket meglátásunk szerint éppen az eltérő hordóméret miatt nem sorolnak a „magyar” bor kategóriájába. Ezeket a „węgierskie” helyett „dzindzińskie” és a „siedzmiogrodzkie” jelzővel illetik, így – az óvatosság kedvéért – mi sem soroljuk őket a „magyar” borok közé.¹⁹⁹

A vajdai árszabások Krakkóban a „magyar” borok kategóriáján belül csupán jó, közepes és rosszabb minőséget különítenek el, a pontos származási helyet ezen belül már nem.²⁰⁰ A „magyar” borok magyarországi és krakkói árkatégoriáit a minőség és a kereskedelmi fázisok függvényében – szakirodalmi támpont hiányában – nekünk kellett rekonstruálni. Erre a célra Kalmár Gergely deák kassai kereskedő üzleti könyve, és az N. Kiss István által ismerttetett 18. századi szőlőterület-minősítéseket használtuk, lengyel részről pedig a krakkói városi iratokat, valamint a krakkói vajdai árszabásokat.

1) A termőterület szerepe

Az 1708. évi Rákóczi-féle szőlőterület-minősítések szerint a termőterület nagyban befolyásolta a borok árképzését: az I. osztályba sorolt szőlőhegyről szűrt borból 3, II. osztályba sorolt területről szűrt borból 4, III. osztályú területről pedig már 15 hordó tett ki egy adóegységet (dica). Az előbbi aránypárt Kalmár Gergely deák üzleti könyve is alátámasztja: Kalmár ugyanolyan minőségű új, nem főbort II. osztályba sorolt területen (Kassán²⁰¹ és Közép-Abaújban)²⁰² 11–12 forintért, I. osztályba sorolt területen

¹⁹⁹ Kalmár Gergely is szállított bort Krakkóba gyöngyösi hordóban: „Ao. 75. 14. augusti inditottam Kassáról a Lator István diaktól vett borokat, 29 bort és 2 gyöngyösi fát, kiben volt 6 bor...” Kerekes, 1903, 72. Egy gyöngyösi hordó tehát háromszor akkora volt, mint a magyar (kb. 10 hl).

²⁰⁰ Lásd 227. táblázat

²⁰¹ „Ao. 76. 16. okt. Vöttem Vereb Lukácsytul a hostátban lakozótul négy kassai bort áru szerint 12 frton, egyiket mind hordóstul.” ill. „Ao. 1576. 17. oktbr. Vettem a felső hostátban lakozó Molnár Miklóstul két bort egyiket p. frt. 12.” Kerekes, 1903. 84–85.

²⁰² „Ao. 1576 nobr. adott meg az áraban Zeöcs Tamás egy átalag bort, gönczit p. frt. 5 d. 50.” ill. „Ao. 1577. Vöttem az vámos németi gazdátul egy félnek fele [értsd: fél hordó] bort frt. 6, Az áraban küldöttem meg az öccsétül, Imréhtül frt. 3, adtam ismét neki szedés közben [!] negyedfél kötött hordót egy frt-ért, adott ismét a gazdaasszony Filep-Jakab napban frt. 2.” Kerekes, 1903. 85.

(Bodrogkeresztúron) pedig 15 forintért vett.²⁰³ Kalmár Gergely gyöngyösi bort is vásárolt, ennek az árát azonban nem jegyezte le. Az 1708. évi területminősítési listán Gyöngyös a III. minőségi kategóriában szerepel; eszerint a III. osztályú borok értéke az I. osztályú hegyaljai borokénak mindössze egyötödét tette ki. Ha ez a minőség- és árkülönbség már a 16. század végén is fennállt, akkor ebből az következik, hogy Kalmár Gergely az 1570-es években valamivel kevesebb, mint 3 forintért juthatott hozzá egy magyar hordó gyöngyösi újborhoz. A fentieket összefoglalva az I. osztályba sorolt borvidéken szűrt borok a II. osztályba sorolt területek borainál valamivel több, mint 33%-kal, a III. osztályú területek borainál pedig mintegy 500%-kal kerültek többbe.

A hazai szakirodalom álláspontja egységes a tekintetben, hogy III. osztályba sorolt borvidékről a gyenge minőség miatt nem kerülhetett bor exportra, azaz ezeket csak az itthoni kocsmákban lehetett kimérni. A krakkói adatok erre rácsófolnak; ismert volt Krakkóban a gyöngyösi („dzindzinskie”) mellett az erdélyi („siedzmogrodzkie”) bor is, de egy szádalmási kereskedő is szállított bort Krakkóba, minden bizonnyal az ugyancsak III. osztályba sorolt Tornai-borvidékről (Szádalmás–Körtvélyes–Jablonca).²⁰⁴

2) A munkaráfordítás árbefolyásoló szerepe

A 16. század második felétől, vagyis a lengyelországi borkivitel fellendülésétől fogva a szőlőművelés és borkezelés terén is jelentős differenciálódás következett be. Különösen ott, ahol már a 16. században adott volt a lehetőség szőlő-monokultúrák létrejöttéhez, elsősorban a Hegyalján. Míg a hagyományos boroktól azelőtt csak a rosszabb *lőre* minőséget különböztették meg, addig 1550 után egy jobb és drágább kategória is megjelent: a *főbor*.²⁰⁵ Balassa Iván szerint a Hegyalján a borok minőségét elsősorban a szüret időpontjának a későbbre tolásával kezdték el javítani. A kései szürettel magasabb cukorfokot értek el és értékes aszúszemekhez juthattak. Ehhez azonban a szőlőültetvényt a szokásos kettőn felül még egyszer, harmadjára is meg kellett kapálni, ráadásul az aszalódással, ill. aszúsodással szüretelt fürtökön is nagyobb léveszteséggel kellett számolni. Ezt a hagyományosnál jobb

²⁰³ „Ao. 1578. 22 dec. vöttem házamnál Istvan deáktul, Bodrogkereszturban lakozandótúl 2 bort altaljában frt 33.” Kerekes, 1903. 89. Kalmár Gergely István deáktól 16,5 forintért vette ugyan a bort, de ezen már rajta lehetett a szállítási költség is a Bodrogkeresztúr–Kassa távon, ami egy hordóra vetítve kb. 1,5 forint. A szállítási költségekhez lásd „A Kassa–Krakkó útvonalon adódó szállítási költségek” részt (29. o.).

²⁰⁴ AMKr. rkps. 2116. Fol. 90., rkps. 2117. Fol. 148.; rkps. 2119. Fol. 49.; rkps. 2120. Fol. 219. Vö. 5.2.1.1

²⁰⁵ Balassa, 1973. 8.; Ororsz, 2012. 84.

minőségű, kései szüretből származó bort illették a 16. századtól kezdve a *főbor* névvel. Az *aszú* a 16. század második feléből csak elvétve fordul elő írott forrásokban – a Garayak 1571. évi birtokmegosztásában²⁰⁶ és Szikszai Fabricius Balázs szótártöredékében²⁰⁷ –, az olykor rendkívül magas borárak viszont arra engednek következtetni, hogy az aszúbor (*főbor* néven) már a 16. század második felében is képezhette kereskedelmi forgalom tárgyát.²⁰⁸

a) Kései szüret – szamorodni

A hagyományos és a kései szüretelésű borok minősége és ára közötti átlagos különbséget Kalmár Gergely deák üzleti könyve alapján számolhattuk ki. Kalmár 1576-ban és 1577-ben Kassán, Göncön és Vámosnémetiben (ma Hidasnémeti) egyaránt 12 forintért vette a közönséges újbort.²⁰⁹ Az új, de főbor ára ehhez képest átlagosan 3 forint 90 dénárral, vagyis kb. egyharmaddal lehetett magasabb, hiszen azt Kassáról 15 forint 31 dénárért,²¹⁰ Mislókáról 15 forint 75 dénárért,²¹¹ Göncről pedig 15 forint 5 dénár és 17 forint 50 dénár közötti áron lehetett kapni.²¹² Ha a másodosztályba sorolt területről származó közönséges újborok árát a '70-es évek forint árfolyamán átlagosan 12, a kései szüretelésű, szamorodni jellegűekét pedig 15,90 forintnak vesszük, akkor ez azt is jelenti, hogy az utóbbi átlagosan 32,5%-kal került többbe. A hagyományos és a főbor viszonylatában I. osztályba sorolt, hegyaljai területekről sajnos nincsenek összehasonlításra alkalmas adatszámok, ezért az innen származó közönséges, ill. kései szüretelésű főborok közötti áreltérést is ennyinek vesszük majd a minőség és az árak táblázatos modellezésekor.

b) Aszúbor – gyógyszerbor

Amint azt Zelenák István is hangsúlyozza, *aszún* a 16. és 17. században nem a mai értelemben vett „csinált aszút” kell érteni, vagyis amikor meghatározott mennyiségű

²⁰⁶ Zelenák, 2005, 180.

²⁰⁷ Balassa, 1973. 7.

²⁰⁸ Orosz, 2012. 83–85.

²⁰⁹ Kerekes, 1903. 85–92.

²¹⁰ „Ao. 1577. Vöttem Veréb Lukáctól a szüretkor két kassai fel bort 26 frton. A kettőt, kit az én hordómba töltött vissza nem tartozom az hordójával.” [Öt részletben fizetett összesen 30,62 forintot.] Kerekes, 1903. 89.

²¹¹ „Ao. 1577. Vettem a Kerékgyártó János szomszéd öcscsétől Mislókán lakozótól szüretbe két fel bort általjánban frt. 31,5 ...” Kerekes, 1903. 89.

²¹² „Ao. 1577. 17. jan. Vettem a Gáspár uram öcscsétől Miklós deáktól hat fel bor, gönczit és egy félnek felét [értsd: egy felet] hordóját tudta frt 17 d. 50. ... item vött ismeg ugyan Miklós deák én nekem Gönczön az én számomra az én pinzemen tíz felbort. Egyiket vette Eötvös Bálinttul frt. 16 d. 25, Tyzano Páltul ismeg egyet frt. 16 d. 50., Zabó Jánostul vöttem három bort, egyiket frt. 15 d. 5... Zabó Vincétől egyet frt. 17 d. 17. ...” Kerekes, 1903. 86.

(puttony) aszúszemre meghatározott mennyiségű (általában 135 literes gönci hordó) rendes mustot öntenek, hanem *természetes aszút*, amely a mai szamorodnitól csak annyiban különbözik, hogy a leszüretelt termésben jóval több az aszúszem.²¹³ Aszúsodás Észak-Kelet Magyarországon csak a Hegyalján, Nyugat-Magyarországon pedig a Soproni-borvidéken jellemző, olyan helyeken, ahol az őszi esők mellett a folyók és tavak párolgása biztosítja a megfelelő páratartalmat és enyhíti a hőmérsékletingadozást, elősegítve ezzel az aszúsodásért felelős botrytis gomba terjedését.

Aszú jelenlétére a felső-magyarországi kereskedelmi forgalomban Kalmár Gergely naplójából csak az olykor rendkívül magas árakból következtethetünk. Az általa főbornak titulált borok csoportján belül létezett ugyanis egy drágább kategória. Aszú lehetett az a bor, amit Brassó Györgytől Göncön vásárolt 39,85 forintért,²¹⁴ ill. amit a Hegyalján 50 forintért vett Mágóchy Gáspártól.²¹⁵ A főborok ára – amint azt hamarosan látni fogjuk – a tárolási idő függvényében 66%-kal is növekedhetett, ekkora árkülönbség (kb. 150%) viszont már nem tudható be csak a tárolási időnek. A főbor elnevezés minden bizonnyal ekkor még a kései szüretelésű édesebb (esetleg szamorodni jellegű) és az aszú borokat egyaránt magába foglalta.

Kalmár Gergely 1575-ben és 1577-ben Mágóchy Gáspártól krakkói borkivitel céljából hordónként 25, 25 forint 80 dénár, 30, ill. 50 forint áron vásárolt jó minőségű főborokat.²¹⁶ A 25–30 forintosak megítélésünk szerint kései szüretből származó, esetleg szamorodni jellegű, az 50 forintosak azonban már aszúborok lehettek. Ezt a feltételezést a Szepesi Kamarának egy 1576-ban a királyhoz küldött jelentése is megerősíti. A gyenge szüret miatt ugyanis ebben az évben a király birtokában lévő Tokaji uradalomban mindössze hat hordó, „királyi asztalra méltó” bor termett, ezért az udvar a saját szükségletére kénytelen volt máshonnan is vásárolni. A Szepesi Kamara jelentése szerint „Őfelsége részére alkalmas jó borok vannak Kassán: Szabó Györgynél 20 hordóval; egy-egy hordó ára 50 frt. A tulajdonos azonban csak készpénzért adja. Eperjesen Ferber Jánosnál 5, Gyenge Györgynél 5, Ridinger Mihálynál 2

²¹³ Zelenák, 2005, 190–191.

²¹⁴ „[Vettem] ... Brassó Györgytől 4 bort egyiket frt. 63, ennek summája frt. 159 d. 42. [!]" (Kerekes, 1903. 86.) 63 forintos egységár mellett az összegnek nem 159,42 forintnak, hanem 252 forintnak kellene lennie. Minden bizonnyal az egységárat írták el, és nem az összeget. Ha az 159,42 forintos összeg helyes, akkor ebben az esetben a helyes egységár 39,85 forint/hordó.

²¹⁵ „[1575-ben] vöttem 20 napján júliusnak husz bort egyiket vöttem tüle [Mágóchy Gáspártól] 50 frton, mely husz bornak az ára teszen egy S[ummá]-ban ezer frt-ot.” Kerekes, 1903. 90.

²¹⁶ Kerekes, 1903. 90–91.

hordó jó bort találtunk. Áruk hordónként 50 frt. Hitelbe azonban ezek sem adják.”²¹⁷ Ha tehát a kamara a király asztalára Kassán és Eperjesen mindössze 34 hordó bort talált méltónak, akkor joggal feltételezhetjük, hogy ezek aszúborok voltak. Következésképpen a Kalmár által vásárolt 50 forintos borok is azok voltak.

A luxus és a hatalmi reprezentáció mellett az aszúbornak a gyógyászatban is fontos szerepe volt. 1629-ben a kassai tanács a sok betegre való tekintettel engedélyezi, hogy gyógy-óbort mérjenek ki, iccáját 45 dénárért. Azt is tudjuk ugyanakkor, hogy a közönséges óbor kimérési ára ebben az évben Kassán mindössze 18 dénár.²¹⁸ Az óbor – amint azt a főbornál is láttuk – egy tágabb fogalom, mely a bor korán kívül azt is jelzi, hogy valamiféle jobb minőségről van szó. A pontos minőségre azonban csak az ár alapján következtethetünk; a „gyógy óbor” két és félszer drágább, mint a „kocsmai óbor”. Figyelembe véve azt, hogy az 1570-es években a Hernád-menti közönséges óbor egy hordója 20 forintba került, és hogy a hegyaljai aszú ennek – mint láttuk – pontosan a 2,5-szerese, azaz 50 forint volt, 45 dénáros „gyógy” óboron 1629-ben Kassán is minden bizonnyal aszúbort értettek.

Aszú-gyógybort a soproni borvidéken is készítettek, amit Kassához hasonlóan Sopronban is a város méretett ki a rászorulóknak. Házi Jenő az 1566/67. évi soproni bepincézési számadáskönyv kapcsán a következőket írja: „[a tanács] a betegek és szülők számára a város borpincéjében mindig csapon tartott egy-egy kitűnő minőségű boroshordót, ahonnan kellő ellenőrzés mellett iccénként, vagy féliccénként mérsékelt áron az arra rászorultak hozzájuthassanak az orvosságnak tekintett tüzes borhoz.”²¹⁹ Póda Endre ugyanakkor 1633-ból említi, hogy a soproni gyógyszer-bor a bécsi udvarba is eljutott: „A soproni bort kitűnő volta miatt spanyol gyógyszer helyett használja a királyné 1633-ban (dto Viennae febr. 7.). Ekkor ugyanis gróf Pálfi Pál egy akó három vagy négyéves kitűnő soproni bort rendel a városi tanácsnál a betegeskedő királyné részére, aki gyomorbaja miatt eddig spanyol bort szokott használni!”²²⁰ Ha abból indulunk ki, hogy az aszút csak óbor formában adták-vették, ill. hogy az 50 forintos vételár Kalmár Gergely és a kamarai biztosok esetében is első osztályba sorolt

²¹⁷ Takáts, 1899/II., 285–286.

²¹⁸ „Mivel a városban sok beteges ember van, 1629. ápr. 5-én kimondják: 45 dénárért adnak ó-bort. November 8-án Almássy bíró a tanácsban kérde: «Mivel Szt. Márton napját Isten segítségével megértük, midőn a város korcsmája megújul, határozzuk el, mikép adjuk a bort?» kimondják, hogy az ó-bor itczéjét 18, az újét 15 dénárért mérjék, mert ez évben kevesebb termett, mint várták, s mert csak drágán vehettek a város számára.” Kerekes, 1902. 315.

²¹⁹ Házi, 1959. 157.

²²⁰ Póda, 1894. 3.

területről származó aszú óbort takar, akkor az aszú óborok árát Kassán a hagyományos szüretelésű, szintén első osztályú területről származó újbor árához (16 forint) képest 212,5%-kal kell magasabbra taksálnunk.

3) A tárolási idő árbefolyásoló szerepe (újbor – bor – óbor)

Az ó- és újborok közötti minőségbeli különbség, ill. ennek árbefolyásoló szerepe mind a magyar, mind a lengyel szakírók figyelmét elkerülte. Ez azért is különös, mert a történeti források a két minőséget nálunk is és Lengyelországban is megkülönböztetik. Lássunk néhány példát Felső-Magyarországról és Krakkóból.

A kassai Kalmár Gergely fontosnak tartotta lejegyezni üzleti könyvébe, ha újborral volt dolga:

*„Ao. 74. vittem 28. okt. Kassáról **uj bort** Krakkóban 20 bort.”²²¹*

*„ Ao. 75. octavo die novembr. inditottam Kassáról 4 szekér **uj bort**, tudniillik 14 bort.”²²²*

*„Ao. 1577. Vöttem ujabban Magóczy Gáspár uramtul ő nagyságátúl 22-ed napján áprilisnak Tornában **ó bort és ujat** 31-et...”²²³*

Az ó- és újbor árával a kassai tanács is foglalkozik. Almássy István bírósága idején például 1627. november 9-én a tanács a következő határozatot hozza:

*„az ó-bor itczéje 20, az újé 12 dénár.” 1629. november 8-án pedig: „az **ó-bor** itczéjét 18, az **újét** 15 dénárért mérjék, mert ez évben kevesebb termett, mint várták, s mert csak drágán vehettek a város számára.”²²⁴*

Az ó- és újborok kimérési árát Krakkóban is megkülönbözteti az 1589. évi vajdasági limitáció, miszerint a jó magyar óborok (przedne węgierskie stare) kwartáját legfeljebb 5 garasért, az újborokét (młode) pedig legfeljebb csak 3 garasért szabad kimérni.²²⁵ A krakkói városi italszállító jegyzőkönyvében 1589 és 1600 között 42 alkalommal találkozunk újborral: 110 hordó magyar, 2 hordó szentgyörgyi, 21 hordó morva, 117 akó soproni és 6 barilla erdélyi újborral. 1595-ben azt is feljegyezték, hogy november 11-én érkezett Krakkóba az első

²²¹ Kerekes, 1903. 72.

²²² Uo.73.

²²³ Uo. 91.

²²⁴ Kerekes 1902. 315–316. Vö. még 218. lábjegyzet

²²⁵ Vö. 4.2.4.5

újbor.²²⁶ Az ó- és újborok megkülönböztetésével a krakkói tanácsülési jegyzőkönyvekben is találkozhatunk, amint azt az alábbi példák mutatják:

1592. június 22-én (feria secunda ante festum S. Johannis Baptistae proxima) a krakkói tanács Martinus Urbankowicz polgár borainak árát becsültette meg. A kiküldött bizottság a pincéjében talált magyar **óborok** értékét hordónként 50, az **újakét** 36 lengyel forintra taksálta.²²⁷ 1598. április 11-én (sabbato pridie dominicae jubilate) a tanács emberei az elhunyt Stanislaus Zeller pincéjében 137 ¼ akó soproni **óbort** és 43 akó soproni **újbert** találtak. Az óbor akóját 13, az újét 11 lengyel forintra becsülték.²²⁸

A kassai és a krakkói hatósági limitációk szerint ráadásul az ó- és újborok közötti árkülönbség – nyilván azonos minőségű bor esetén – állandó volt. Az 1589. évi krakkói vajdai árszabás a legjobb magyar óborok kwartáját legfeljebb 5, az újborokét legfeljebb 3 garasért engedte mérni. Kassán ugyanez volt az arány. „1627 nov. 9-én a bíró indítványára kimondják: Az óbor itzéje 20, az újé 12 dénár.”²²⁹ Ez az arány ráadásul az idő folyamán sem változott, 1589-ben is pontosan annyi, mint 1627-ben. 1629-ben Kassán az újbor ára az óboréhoz képest a szokásosnál drágább ugyan (12 dénár vs 18 dénár), de a tanácshatározat a rendkívüli helyzetet rögtön meg is magyarázza: „mert ez évben kevesebb termett, mint várták s mert csak drágán vehettek a város számára. Bor-uraimék vegyenek még különben 150 v. 200 hordóval.”²³⁰

Ha a krakkói tanácsülési jegyzőkönyvekben szereplő új- és óbor ár-adatokat vetjük egybe, akkor azt láthatjuk, hogy itt jóval kisebb az árkülönbség: 36:50 (+38,8%); 11:13 (+18,18%). Mi lehet az ellentmondás oka? A válaszhoz érdemes előbb megvizsgálni azt, hogy az újbor egyáltalán mikortól számított óbornak, vagyis egy hordó újbor pontosan mennyi idő tárolás után érte el korábbi értékének 166,6%-át. Nehéz elhinni ugyanis, hogy egy hordó újbor ára a következő újbor megjelenéséig, vagyis szent Márton napjáig ugyanolyan alacsony, majd a következő évi újbor megjelenésének heteiben hirtelen magasba szökik. A probléma tisztázásához érdemes ismét a bőven adatolt krakkói forrásokból kiindulni. A krakkói

²²⁶ AMKr. rkps. 2344. Fol. 127. Kassán is november 11-én, vagyis Szent Márton napján kezdődött a kimérésekben az új gazdasági év. Vö. 218. lábjegyzet.

²²⁷ AMKr. rkps. 453. Fol. 235.

²²⁸ AMKr. rkps. 455. Fol. 75.

²²⁹ Kerekes, 1902. 316. Vö. 218. lábjegyzet.

²³⁰ Kerekes, 1902. 315–316.

bepincézési jegyzékek minden esetben feltűntetik, ha újbort raktak pincébe Krakkóban. Az óborok esetén viszont nem különböztetik meg, hogy az adott bor egy, kettő, vagy esetleg már három éves. Az óbor elnevezés (*stare wino*) jellemző módon csak az árlimitációkban fordul elő, vagyis ott, ahol a borok árát szeretnék korlátok közé szorítani, illetve a városi számadáskönyvekben olyan borok vásárlásánál, amelyek viszonylag sokba kerültek – a névvel jelezve, hogy értékes borról van szó.

Minden egy évesnél fiatalabb bort újborként neveztek, az óbor elnevezést viszont két értelemben is használhatták. Egyrészt tágabb értelemben, ha jelezni akarták, hogy a szóban forgó tétel *már nem újbor*, egy szűkebb értelemben pedig akkor, ha azt akarták közölni, hogy a bor *kifejezetten régi* – legalább 2-3 éves – és ennek megfelelően igen drága. Az új- és óbor ára közötti 66,6%-os növekedés szerintünk sokkal inkább az utóbbi óbor fogalommal hozható összefüggésbe; az újbor ára tehát nem egy, hanem legalább két év alatt nőhetett 66,6%-kal. Mivel viszont a legnagyobb forgalmat éppen az egy éves borokkal bonyolították, ezért ezek csak „bor” néven szerepelnek, óbor alakban pedig csak akkor fordulnak elő, ha valamilyen okból újborkkal kellett egybevetni őket. A pusztán egy éves borok árnövekedése pedig a több mint két éves óborok árához képest – egyenletes árnövekedést feltételezve – csupán 33,3% lehetett.

A fenti példák közül a 33,3%-os áreltérésre jó példa a Martin Urbankowicz pincéjében tett bormustra, amikor is a kóstolók az újborként hordóját 36, az óborokét pedig 50 forintra taksálták.²³¹ Ebben az esetben a – minden bizonnyal csak egy éves, csupán az újborhoz képest – „óbor” értéke a hasonló minőségű újborkét 38,8%-kal múlta felül. Más minőséget képviselhetett viszont Stanislaus Zeller új- és egyéves óbora, hiszen az előbbi akója 11, az utóbbié 13 forintot ért, ami csak 18,18%-os értéktöbbletet takar. Tehát az újbor minősége jobb kellett legyen, mint az egy éves óboré.²³²

Joggal vetődhet fel a kérdés, hogy az azonos minőségű bor miért került 33,3, ill. 66,6%-kal többe, ha egy-két évet tárolták, mintha újborként mérték volna ki? Erre több válasz is lehetséges:

²³¹ AMKr. rkps. 453. Fol. 235. Vö. 227. lábjegyzet

²³² AMKr. rkps. 455. Fol. 75. Vö. 228. lábjegyzet

A jelenség egyrészt a korabeli ízléssel és a borkészítés korlátaival magyarázható. A 16. század végén a borok alkoholtartalmát és édességét még nem lehetett olcsó, mesterségesen előállított cukor hozzáadásával szabályozni. Tilos volt továbbá a bort édesebb borral, esetleg mazsolaborral, malváziával vagy muskotállyal keverni. A savas, vad ízeket a whiskyhez és rumhoz hasonlóan hosszú ideig tartó tölgyfahordós érleléssel lehetett megszelídíteni, ihatóbbá, ill. pikánssá tenni. A tölgyfahordós érlelés az amúgy elegendő cukorfokkal rendelkező kései szüretből származó édesebb szamorodni és aszú boroknak is kedvezett, ezért feltételezhető, hogy a – mai ízlés szerint egyre inkább kellemetlennek titulált – „ászok íz”, vagy „öreg íz” akkoriban még a jó bor legfőbb ismertetőjele volt.

A jelentős árkülönbség a borkezelés korlátozott lehetőségein és a korabeli ízlésen kívül további tényezőkkel is magyarázható. Kereskedelmi mennyiségű óbor előállítása ugyanis költséges művelet volt: a gazdának vagy a kereskedőnek pincét kellett vásárolnia vagy bérelnie, hogy a borokat a fagytól és a hőségtől védve tárolhassa mindaddig, amíg azok a kellő minőséget el nem érik. A Hegyalján ma is meglévő pincerendszerek viszont nem egyik napról a másikra épültek ki. A 16–17. századi borkonjunktúra első szakaszában (a 16. sz. második felében) felételezésünk szerint még nem volt meg a kellő, a korábbi „csendes” időkből örökölt pince-kapacitás. A gazdák csak a tárolóhely hiányában kényszerülhettek eladni az újbort, ha tudvalevő volt számukra, hogy ugyanazt a bort egy-két éves tárolással kétszeres tiszta haszonnal adhatták volna el.²³³ A kereskedő pedig, ha nem volt elegendő pincéje, kénytelen volt a felvásárolt bort újborként Lengyelországba szállítani, átengedve a lengyeleknek a tárolásból, érlelésből származó jelentős hasznot. A tárolás során ezen kívül a borba fektetett tőke sem forgott, ezért az óbor „készítést” Magyarországon csakis azok engedhették meg maguknak, akiknek nem voltak – üzleti szakszóval élve – „likviditási problémái”.

Kalmár Gergely Deák üzleti naplójából érdekes összefüggésekre bukkanunk az újborkok krakkói értékesítése és kassai pincebérletei között. Kalmár a borkereskedelemmel 1574 februárjától kezdett foglalkozni. Ebben és az azt követő évben még szállít újbort Krakkóba,

²³³ „Sok bor termett, de egészen savanyú, nem lehetett igazán eladni, magunknak kellett meginnunk. Végül aztán ennek a bornak az ára – mivel 1601-ben és ’2-ben igen kevés termett – úgy felment, hogy pintjét 16 magyar dénárért mérték ki, és **aki meg tudta tartani**, annak semmi kára nem lett (Faut–Klein krónika, 130.). Értelmezésünk szerint: akinek nem kellett eladni a silány bort csak azért, mert nem tudta volna hova tenni az 1601. és 1602. évi újborkokat.

szám szerint 34 hordóval, 1576-tól viszont már nem.²³⁴ Talán nem tévedünk, ha a változást az 1576-tól kezdődő kassai pincebérléseivel hozzuk összefüggésbe. Ekkortól kezdve ugyanis Farkas Kristóftól és „Nagy Benedek szomszédától” pincét bérel, amiért mindkettőjüknek évi két-két forintot fizet.²³⁵ Kalmárnak biztosan volt saját pincéje, hiszen 1575-ben 152, 1576-ban 160 hordó óbort szállított északra (főleg Krakkóba), a Hegyalján pedig Mágóchy Gáspár tiltást tesz három darab szőlőjére.²³⁶ A pincebérlést tehát csak azok miatt az újborok miatt köthette meg, amelyek már nem fértek be saját pincéibe és kisebb haszonnal, újborként kellett túladni rajtuk.

Az óborok esetében további árképző tényező lehetett a tökéletlen tárolásból adódó anyagvesztesség, mai gazdasági terminussal kifejezve „leakage”. A hordókat ugyanis a legtöbbször nem vas-, hanem fűz-, vagy mogyorófa abronccsal fogták össze, amit szalmafonadékkal vagy berkével (stramina) rögzítettek. Ezen felül a dongák illesztése sem lehetett még tökéletes.

A magyar és lengyel források alapján a szivárgásból adódó borvesztesség a lengyelországi kiszállítás során 3 és 5% között mozgott.²³⁷ Ha tehát a hordók egy-két hét szállítás alatt – igaz, szélsőséges körülmények között – tartalmuk ilyen jelentős hányadát elvesztették, mekkora lehetett az anyagvesztesség egy, esetleg több évi tárolás során? Az új- és óborok közötti jelentős árkülönbözetet tehát a nagymértékű anyagvesztesség is okozhatta.

4.2.2. A borárak alakulása Kassán

A fentiekben részletesen kifejtettük a termőterület minősége, a borkészítés különféle módoszatai, a borok kora és ára közötti összefüggéseket. Az eredményül kapott viszonyszámokat a Kalmár Gergely féle borár adatokat alapul véve immár arra is kísérletet tehetünk, hogy rekonstruáljuk az 1570-es évek árképzését, ill. hogy az eddig leírtakat táblázatos formában is összegezzük. Az alábbi 21. táblázatban az árakat magyar forintban adtuk meg, külön oszlopban az 1570-es, ill. – ezen oszlop alapján és a pénzromlást figyelembe véve – a minket érdeklő 1590-es évi árakat. Húsz év alatt a magyar forint értéke

²³⁴ Kerekes, 1903. 72, 73.

²³⁵ Uo. 87.

²³⁶ Uo. 91.

²³⁷ Lásd még alább „Az anyagvesztésből származó költségek” címszó alatt (109. o.)

az ezüst értékéhez képest 5,1756%-kal csökkent,²³⁸ a '90-es évek áraihoz tehát úgy jutottunk el, hogy a 70-es évekre vonatkozó árakat ennyivel növeltük meg. A táblázatban nem szerepelnek a III. osztályba sorolt (gyöngyösi, tornai, bihari, erdélyi) borok, ezekre egyelőre nem találtunk ár-adatot, az 1708. évi területminősítés pedig irreálisan alacsonyra taksálja értéküket.

Ahogy a 21. táblázat címszlopai is mutatják, a borárakat egyetlen fix adat, a Kalmár Gergely üzleti könyvéből származó II. osztályba sorolt területekről szűrt hagyományos borok ára (12 forint) alapján kalkuláltuk ki. Az arányos eltérések figyelembe veszik az imént tárgyalt újborkor-óbor közötti árkülönbséget, a termőterület eltérő árfolyásoló szerepét, illetve a különféle szüretelésű (hagyományos, kései szüret, ill. aszú) borok²³⁹ értékkülönbségét.

Borvidék	A bor		A	B
	minősége	kora		
II. osztályú ↓	hagyományos ↓	újborkor↓	12,00	12,62
		1-2 éves bor +33,3%	16,00	16,83
		óbor +66,6%	20,00	21,04
	főbor I. (kései szüret) +32,5%	újborkor↓	15,90	16,72
		1-2 éves bor +33,3%	21,20	22,30
		óbor +66,6%	26,50	27,87
I. osztályú +33,3%	hagyományos ↓	újborkor↓	16,00	16,83
		1-2 éves bor +33,3%	21,33	22,44
		óbor +66,6%	26,67	28,05
	főbor I. (kései szüret/szamorodni) +32,5%	újborkor↓	21,20	22,30
		1-2 éves bor +33,3%	28,27	29,73
		óbor +66,6%	35,33	37,16
	főbor II. (aszú/ gyógybor) + 87,5%	újborkor↓	30,00	31,55
		1-2 éves bor +33,3%	40,00	42,07
		óbor +66,6%	50,00	52,59

A: A borok nagybani vételára a felső-magyarországi városokban az 1570-es évek folyamán magyar kamarai forintban

B: A borok nagybani vételára a felső-magyarországi városokban az 1590-es években magyar kamarai forintban (A oszlop + 5,1756%)

21. táblázat:

Az észak-kelet-magyarországi borok minőség- és ármodellje az 1570-es évek adatai alapján

²³⁸ Egy magyar kamarai forint értéke 1571 és 1580 között átlagosan 26,256, 1591 és 1600 között pedig 24,897 gramm színezüst értékével volt egyenlő. Huszár, 1989. 62.

²³⁹ Az aszúborok tárgyalásakor megállapítottuk, hogy az I. osztályba sorolt termőterületről származó hagyományos szüretelésű újborkor árát (16 forint) az aszú óborok (50 forint) 212,5%-kal múlták felül az 1570-es években. A új- és óborok közötti áreltérést csak ezután tisztáztuk. Egy hordó hagyományos szüretelésű óbor mintegy kétharmaddal (66,6%) drágább az újborkor, vagyis első osztályba sorolt területen 26,67 forint, az 50 forintos aszú óbor tehát 87,5%-kal kerül többbe.

A modell megalkotása után – a megismerés hermeneutikai körének elve alapján az egészből a részekre visszakövetkeztetve – megpróbáljuk azoknak a boroknak a minőségét meghatározni, vagy legalább behatárolni, amelyek minőségére nincs utalás Kalmár üzleti könyvében, azaz csak a magyarországi vételár szerepel.

1. Néhány borár adat elemzése a modell alapján

Kalmár Gergely 1574. április 28-án hat hordó bort vásárolt Regécen Mágóchy Gáspártól hordónkénti 25 forintos áron.²⁴⁰ A borok minőségéről semmit sem tudni, az árból viszont a fenti ártábla alapján két minőségi kategóriára is következtethetünk; a borok egyaránt származhattak másod-, ill. első osztályba sorolt területről. Az előbbi esetben kései szüretelésű óbor jöhet számításba, az utóbbiban pedig hagyományos szüretelésű óbor. Nem zárható ki Mágóchy esetében sem, hogy másodosztályba sorolt területről származó bort adott volna el, hiszen – részben saját, részben gyámjogon – Abaújban, vagyis másodosztályba sorolt területen is voltak birtokai,²⁴¹ ahonnan a bort Regécre hozta.

Kalmár 1575-ben 20 hordó mádi bort vásárolt Mágóchytól hordónkénti 30 forintos áron.²⁴² Mivel Mád része a Hegyaljának, ill. annak az egyik legértékesebb része,²⁴³ a bor nyilvánvalóan első osztályba sorolt területről származik. Az árból ítélve ez 1–2 éves, kései szüretelésű/szamorodni lehetett.

Kalmár 1575. március 20-án (böjt közép vasárnapján) Mágóchy titkárától, Bors Jánostól 16 forintos egységáron vett 13 hordó bort.²⁴⁴ A táblázatos modell szerint ezek vagy hegyaljai közönséges újborok, vagy másodosztályba sorolt területről származó hagyományos, egy-két éves borok lehettek. Az utóbbi lehetőség a legvalószínűbb, mert Kalmár itt sem említi, hogy újbort vett.

Kalmár 1574. augusztus 14-én 20,46 forintos hordónkénti egységáron vett Szabó Benedektől 15 hordó főbort. Az ártáblázat alapján – ha ismét eltekintünk attól a lehetőségtől, hogy

²⁴⁰ Kerekes, 1903. 90–91.

²⁴¹ Németh, 1994. 8–18.

²⁴² Kerekes, 1903. 90–91.

²⁴³ Mád 16–17. századi múltjára és bortermelésére lásd Kalmár, 1968.

²⁴⁴ Kerekes, 1903. 92.

újborról lehet szó – ez csak másodosztályba sorolt területről származó főbor, azon belül is kései szüretelésű, 1–2 éves bor lehetett.²⁴⁵

Kalmár a szeptemberi „Barbélly Lőrincztől” 1578. március 18-án hordónkénti 29 forintos áron vett három hordó bort.²⁴⁶ Ha az ártábla adatai helytállóak, akkor Borbélynak a Hegyalján lehetett szőlője, a bor pedig 1–2 éves, szamorodni jellegű lehetett.

Kalmár Gergely 1577 januárjában a bibliafordító Károli Gáspár testvérét Károli Miklós deákot bízta meg azzal, hogy szerezzen be neki Göncön 10 hordó főbort. Miklós deák a borokat összesen négy embertől vásárolta össze. Ezek közül az egyik vásárlás áraiban ellentmondás van; Brassó Györgytől négy hordó bort vett 159,42 forintért, egyenként 63 (!) forintért. $4 \times 63 = 252$, ezért vagy az eredeti feljegyzésben, vagy a naplót publikáló Kerekes György kéziratában történetesen elírás; vagy az összeg, vagy pedig a 63 forintos egységár hibás. Az ártáblázat tükrében a 63 forintos hordónkénti borár nem tűnik reálisnak, hiszen abban a legjobb minőségű borok egységára is legfeljebb 50 forint. Ha tehát a végösszeg helyes, akkor az egységár kb. 40 forint, vagyis a bor hegyaljai nem túl régi aszúbor lehetett.

4.2.3. A borárak alakulása Sopronban

A soproni borok minőség- és árviszonyainak feltérképezéséhez kevesebb támpontunk volt, mint a magyar borok esetében. Minden bizonnyal itt is ismerték már a kései szüretet (Spätlese) és az aszúbor (Ausbruch) fogalmát, de egyelőre itt sem tudni, hogy mennyit készítettek belőle, ill. hogy milyen áron adták. A soproni borok kapcsán viszont egy további árbefolyásoló tényezőt is feltárhattunk, amely az észak-kelet-magyarországiak vonatkozásában nincs kellőképpen dokumentálva, ez pedig az *évjárat*.

Az egyes évjáratokra (a szüretre és az újbor minőségére), valamint a borok évi átlagos árára egyrészt a soproni krónikák erre vonatkozó bejegyzéseiből, másrészt pedig a Dányi–Zimányi féle ártáblákból következtethetünk. Ez utóbbiak külön tárgyalják a nagykereskedelmi vételi, ill. eladási árakat. Számunkra az eladási árak fontosak, vagyis az az ár, amelyen a bort Sopronból Krakkóba szállító morva és sziléziai kereskedők vásároltak.²⁴⁷

²⁴⁵ Kerekes, 1903. 91.

²⁴⁶ Kerekes, 1903. 89.

²⁴⁷ Lásd még 5.2.2.

A különböző évjáratok borárait két tényező befolyásolta döntően: a termés mennyisége és annak minősége. Ha kevés szőlő termett, akkor a bor nyilván drágább volt. Ha a kevés termés mellett ráadásul magasabb cukorfokkal is szüreteltek, akkor a borárak rekord magasságokba szökhettek. A soproni krónikákban az általunk vizsgált 12 év szinte mindegyikéből találunk megjegyzést a szüreti eredményeire vonatkozóan. Az évjárat függvényében pedig kilenc év ár-adatai is ismeretesek a Dányi–Zimányi féle ártáblák alapján.²⁴⁸ Ez az adatmennyiség elegendőnek tűnik ahhoz, hogy felmérjük, hogyan és milyen mértékben befolyásolta az árakat Sopronban az egyes évjáratok mennyisége, ill. minősége.

A 16. század végén egy akó soproni ára (71,5 l) 5 és 6 magyar forint között mozgott. Szélsőséges évjárat volt az 1596. évi, amikor egy akó átlagosan mindössze 4,3163 forintba került, ill. az időszakunkon túli 1602. évi, amikor egy akó soproniért átlagosan 9,702 forintot adtak.²⁴⁹ Az extrém évjáratokat a soproni *Payr* és *Faut–Klein krónikák* a következőképpen kommentálják:

1596.

Payr krónika: „1596-ban elég gabona és bor termett.”²⁵⁰

Faut–Klein krónika: „Anno 1596. rendkívül jó, gazdag bortermő év volt, a '86-oshoz azonban nem volt hasonlítható.”²⁵¹

1602.

Payr krónika: „1602 ... korai év volt. Sok gabona termett, de kevés bor. A bor akóját 7, 8, 9, 10 tallérért adták és a szüret már Szent Mihálykor [szept. 29.] elkezdődött. Jó szüret volt.”²⁵²

Fauth–Klein krónika: „Anno 1602. Egy akó bort 10 tallérért adtak el, jó termés lett, csak kevés, és már Mihály napja előtt elkezdődött a szüret.”²⁵³

²⁴⁸

Lásd

1.

grafikon:

Egy akó soproni bor átlagos eladási ára Sopronban a 16. század utolsó évtizedében (magyar dénárban számolva)

²⁴⁹ Dányi–Zimányi, 1989, 182.

²⁵⁰ „Anno 1596 jahr ist wein wnt traidt genuog geraten.” *Payr krónika*, 5.

²⁵¹ *Faut–Klein krónika*, 126.

²⁵² „Anno 1602 ist [...] ein frirs jahr, da ist wil drait geraten aber wenig wein, hat man dem eimer wein verkaufft per 7, 8, 9, 10 daller, darzue hat man daß lesen vor Michaelly (szept. 29.) hereinpracht wnt guet gewesen.” *Payr krónika*, 6.

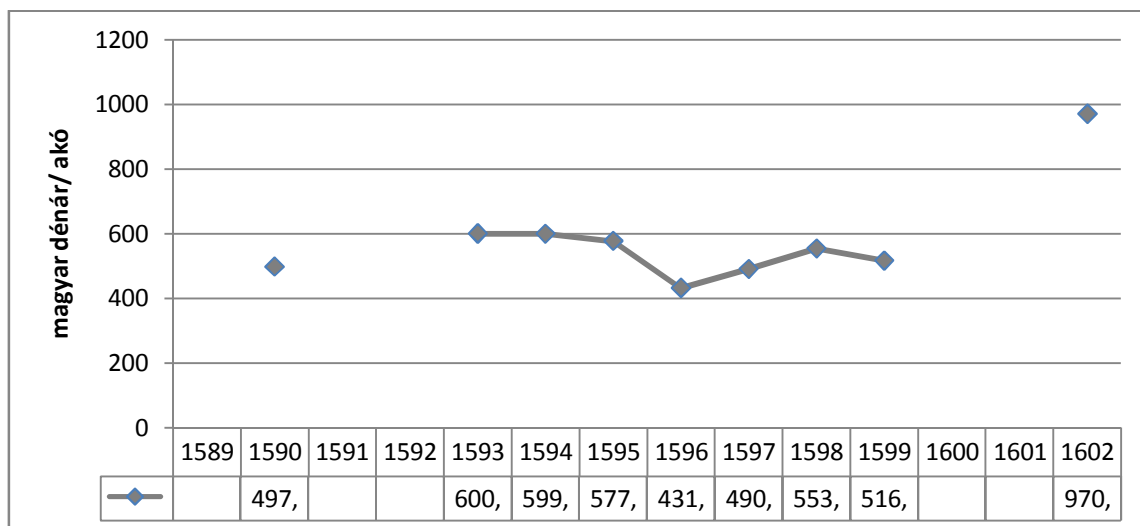
²⁵³ *Faut–Klein krónika*, 128–129.

A krónikák alapján tehát az 1596. évi alacsony borárak a bő terméssel, az 1602. évi magas árak pedig a szűk terméssel, ill. jó minőséggel magyarázhatók. Mi volt akkor, ha sok szőlő termett, de rossz minőségű? A *Faut–Klein krónika* szerint ilyen évjárat volt az 1600. évi:

„Sok bor termett, de egészen savanyú, nem lehetett igazán eladni, magunknak kellett meginnunk. Végül aztán ennek a bornak az ára – mivel 1601-ben és ’2-ben igen kevés termett – úgy felment, hogy pintjét 16 magyar dénárért mérték ki, és aki meg tudta tartani, annak semmi kára nem lett. Végül egész tisztességesen megitták és elfogyott.”²⁵⁴

A fenti krónikarészlet egy fontos további momentumra hívja fel a figyelmet: nemcsak az derül ki, hogy bő termés esetén is lehetett „rossz évjárat”, hanem az is, hogy még a rossz bor értéke is növekedhetett, ha a következő években nem termett elég szőlő. Tehát egy adott évjárat megítélésénél az azt megelőző, ill. az azt követő évjáratokat is figyelembe kell venni, mind a mennyiség, mind a minőség szempontjából. A bor tárolása, csakúgy, mint Felső-Magyarországon, Sopronban is kulcskérdés volt: akinek volt elegendő tárolóhelye (pincéje), ill. aki a bort egy-két évig holt tőkeként tudta tárolni, annak még egy rosszabb szürettől sem kellett tartania. A rosszabb újbort óborként jóval drágábban lehetett értékesíteni, különösen akkor, ha az azt követő év(ek)ben kevés volt a termés. 1600-ból sajnos nem rendelkezünk ár-
adatokkal, így a bő, de rossz minőségű termést nem tudjuk számszerűsíteni.

²⁵⁴ Uo. 130.

1. grafikon:

Egy akó soproni bor átlagos eladási ára Sopronban a 16. század utolsó évtizedében (magyar dénárban számolva)

4.2.4. A borárak alakulása Krakkóban

A borárak krakkói alakulásához Julian Pelc 1935-ben Lembergben megjelent „Ceny w Krakowie w latach 1369–1600” (A krakkói árak 1369-től 1600-ig) című munkájában találhatunk némi támpontot. Pelc az 1590 és 1600 közötti krakkói borárakról is közöl kimutatást, de ezeket részletekbe menően megvizsgálva, ill. a krakkói forrásokkal egybevetve kiderül, hogy az ár-adatai felületesek és pontatlanok. Pelc csak a malváziára és a muskotályra vonatkozó árakat választotta le a „bor” kategóriáról, miközben a legolcsóbb osztrák és a legdrágább hegyaljai borok árait egybe vonva átlagolta. Az ársorok további hiányossága, hogy nem derül ki pontosan, melyik árra is vonatkoznak. A krakkói forrásokban előfordult ugyanis (1) nagybani beszerzési ár, amelyen a bort a krakkói kereskedő a külfölditől megvette, (2) középár, ennyit ért a külfölditől megvásárolt, leadózott és pincébe tett bor, (3) nagybani értékesítési ár, amelyen a krakkói kereskedő a borát nagy tételben (hordójával) adta el, (4) kimérési ár, amennyiért egy hordó bort csapra verve értékesítettek.

Pelc – munkájának nem ez lévén az elsődleges célja – a borok esetében fontos minőségi és árképzési szempontokat hagy figyelmen kívül, a borok krakkói árára tehát saját adataink alapján kellett egy szempontrendszer kidolgozni. Ebben a borokat megkülönböztetjük fajta-

és minőség szerint, továbbá figyelembe vesszük azt, hogy a kereskedelmi fázisok függvényében több árkategória is létezett.

4.2.4.1. Beszerzési ár

Amint arról korábban már szó volt, a lengyel kereskedőknek 1578-tól fogva tilos volt Magyarországra jönniük borért.²⁵⁵ A krakkóiak tehát a bort vagy a határ menti borlerakatokban szerezték be, vagy pedig a Krakkóba látogató külföldiektől vásárolták meg.²⁵⁶ A krakkói beszerzési ár fontos adat, hiszen ez alapján következtethetünk azoknak a magyar kereskedőknek a hasznára, akiknek szintén ismerjük a beszerzési áraikat. Sajnos sem Kalmár Gergely nem tüntette fel naplójában, hogy mennyiért adta el a borokat Krakkóban, sem pedig a krakkói borkereskedők üzleti könyvében nem találunk a borok árkategóriáira utaló támpontokat. A beszerzési árra csak a közép-, ill. a nagybani eladási ár alapján következtethetünk majd.

4.2.4.2. Középár

A „középár” kifejezést praktikus okokból kellett bevezetni; ez a megnevezés a forrásokban nem fordul elő. Abban az esetben beszélünk középárról, amikor a Krakkóban bepincézett borok értékéről van szó. A krakkói tanács ugyanis gyakran küldött ki borvizsgáló bizottságot a pincékbe. A szakértők a bor értékét – értelmezésünk szerint – „középáron” becsülhették meg, vagyis olyan áron, amennyit az adott bor ott és akkor ért. A pincében lévő bor után a krakkói kereskedő már megfizetette a különféle adókat és a pincébe tétel díját; egy magyar hordó, vagy ennek megfelelő öt soproni akó után két lengyel forint rendkívüli czopowe adót, egy lengyel forint városi czopowe adót, 10 lengyel garas ternarii grossorum városi adót,²⁵⁷ a pincébe bocsátásért pedig 8 garas „szrot” pénzt.²⁵⁸ Ha tehát ebből a „középárból” kivonjuk a

²⁵⁵ Vö. 2.2.1; 4.2.5.1.

²⁵⁶ Az 1578-as varsói országgyűlésen a következő indoklással tiltják meg örök érvénnyel a borbehozatalt Magyarországból: *„Ismeretes, hogy milyen nagy kárral jár a korona minden lakójára nézve, hogy alattvalóink közül egyesek – legyenek bármilyen rendbéliek vagy jogállásúak – Magyarországra járkálnak, ott lovakat és bort vásárolnak össze, amit aztán a Korona területén tetszésük szerint adnak el, csak a maguk hasznát keresve. A haszon pedig mindenkit megilletne. Mindazonáltal a közérdeket figyelembe véve, régi szokások és határozatok nyomán, amelyek ilyen esetben születtek, a jelen országgyűlésen megtiltjuk, hogy a Korona bármely alattvalója Magyarországra menjen lóért vagy borért. Azokat mostantól fogva a Mi erre kijelölt lerakatainkban vagy bárhol máshol a Korona területén köteles keresni, ill. megvásárolni. Alattvalóinknak csak azután szabad kereskedni, miután bevárták a Korona területére érkező külföldi kereskedőket [...]”* (a szerző fordítása) Vol. Cons. II/1. 414–415.

²⁵⁷ AMKr. rkps. 1658. Fol. 7–19.

²⁵⁸ AMKr. rkps. 2343; 2358.

krakkói kereskedő költségeit, vagyis 2,6 lengyel forintot, akkor megkapjuk a borok beszerzési árát. Azt a krakkói beszerzési árát, amelyről épp az imént mondtuk el, milyen fontos a kereskedelmi haszon megállapítása szempontjából, és amelyből sajnos nem áll rendelkezésünkre közvetlen adat.

A tanácsulési jegyzőkönyvekben 1589 és 1600 között összesen tíz középár adatot találtunk. Ebből öt tétel „magyar” borra vonatkozik, kettő pedig akóban számon tartott sopronira:

1592. június 22-én a krakkói tanács bizottságot küldött Martinus Urbankowicz tanácsos pincéjébe, hogy az ott fellelhető borokról és azok értékéről jelentést tegyenek. Három hordó ó- és három hordó új „magyar” bort találtak. Az óborokat hordónként 50, az újakét 36 lengyel forintra becsülték.²⁵⁹

1593-ban Gregorius Blank krakkói ötvös kérésére jegyzőkönyvbe veszik több tanú vallomását, miszerint ő 1590. húsvét táján jelezte Julianus Maingottnak krakkói polgárnak, hogy az ő pincéjében tárolt „magyar” borai romlásnak indultak és kérte Maingottot, hogy vigye el azokat. A borokban hamarosan csakugyan kár keletkezett; két hordó bor újra forrásnak indult és szétvetette az abroncsot. Blank a két hordó borból csak másfél barillányit tudott megmenteni. Mivel Maingott nem jelentkezett a többi hordó veszélyeztetett boráért, ezért Blank az összes bort, amit nála tárolt, eladta Albert Walders ötvösnek, hordóját 25 lengyel forintos áron. Mivel a bor nem Blanké volt, a bort csak el akarta vitetni a pincéjéből, joggal feltételezhetjük, hogy az „eladott” boron nem volt haszon, vagyis ha Maingott visszakövetelte volna a borát, akkor hordóját 25 forintért – vagyis közép áron – visszakapta volna Walderstől.²⁶⁰

1597. április 24-én a tanács által kiküldött bizottság az elhunyt Johannes Merkel bormérő egyik pincéjében 23 hordó „magyar” bort és egy kuffa malváziát talált. Míg a 23-ból 10 hordó „magyar” bort egyenként 50, tizenhárom hordót pedig egyenként 45, addig a malváziát 120 lengyel forintra taksálták.²⁶¹ Mivel a malváziás lebergi

²⁵⁹ AMKr. rkps. 455. Fol. 75. Vö még 227. lábjegyzet

²⁶⁰ AMKr. rkps. 453. Fol. 363.

²⁶¹ AMKr. rkps. 454. Fol. 614.

kuffa 7 barillának felel meg (462 liter),²⁶² a malvázia ára magyar hordóban (352,5 liter) számítva 92,86 lengyel forint.

1598. március 27-én („wpiątek pierwszy po wielkiej nocy”) a tanács ismét az elhunyt Johannes Merkel borait mérette fel, immáron egy másik pincében. Itt kétféle „magyar” bort találtak. A jobb minőségűt 36, a rossz minőségűt 30 lengyel forintra taksálták hordónként.²⁶³

Ugyanezen év március 11-én Stanislaus Zeller hagyatéki borát mérte fel a tanács. Amint azt már az új és óborok árának tisztázásakor láttuk, Zeller után 137,25 akó soproni óbor, ill. 43 soproni akó soproni újbor maradt.²⁶⁴ Az óbor akóját a borvizsgálók 13, az újét 11 lengyel forintra becsülték. Mivel egy magyar hordó pontosan öt soproni akó,²⁶⁵ ezen soproni borok ára magyar hordóban számolva 65, ill. 55 lengyel forint.

A tanácsulési jegyzőkönyvekből tehát a borok középárára vonatkozóan 10 adatunk van. Ezek – lengyel forintban számolva – a következők: 50 (1592; óbor), 36 (1592; újbor), 25 (1593; romlandó), 50 (1597), 45 (1597), 92,86 (1597; malvázia), 36 (1598), 30 (1598; rosszabb minőség), 65 (1598; soproni), 55 (1598, soproni újbor)

4.2.4.3. Nagybani eladási ár

A vizsgált időszakban a városi számadáskönyvek „vinum dono datum”, ill. „exacta debita civitatis” rovataiban 10 olyan bejegyzést találtunk, ahol nagy tételben vásároltak „magyar”,

²⁶² A malváciát is szabványhordóban, malváciás kuffában, vagy lemergi kuffában („vas Leopoliense”) hozták és tartották nyilván Krakkóban. A malváciás kuffa pontos méretére a lengyel szakirodalomban nem találtunk utalást. A krakkói források azonban erre is kínálnak megfejtést. A tanácsi jegyzőkönyv 1597. március 15-i bejegyzésében az áll, hogy Sophia Kropidlowa asszony Lembergben vásárolt malvázia borába mintegy 14 garnieet kitevő agyagot (gline) tettek. A kárt úgy állapították meg, hogy a bort átöntötték **egy másik, 7 barillás (!) malváciás kuffába**. Ahhoz, hogy a másik malváciás hordó tele legyen pontosan 14 garnie malvázia bort kellett utántölteni. (AMKr. rkps. 454. Fol. 603–604.) A kuffa az 1588-ból fennmaradt országos boradó-lajstrom (czopowe koronne) szerint is hét barillás. Malvázia esetén nem írták ki, hogy mekkora a kuffa tartalma, egy alkalommal azonban, amikor a malváciás lemergi kuffában „bastard” bort hoztak, azt is kiírták, hogy hét barilla van a hordóban. Minden bizonnyal azért, mert a bastard bor esetében nem a malváciás hordó, hanem a krakkói barilla alapján rótták ki az adót (AMKr. rkps. 2358 Fol. 11.). A malváciás kuffa a 16. század végén tehát több adat tanúsága szerint is hét krakkói barillát tartalmazott.

²⁶³ AMKr. rkps. 455. Fol. 66.

²⁶⁴ AMKr. rkps. 455. Fol. 75.

²⁶⁵ Lásd 3. táblázat

ill. soproni bort saját polgáraiktól. A számadáskönyvekben a bor vételi ára mellett gyakran a bor fajtáját, sőt olykor még a minőségét is feljegyezték.

A város 1589. február 25-én Jacobus Ludwik polgártól vett egy hordó „magyar” bort 65 lengyel forintért és egy másik hordóval Albertus de Fintől 112 lengyel forintért. A bort az országgyűlésre tartó városi követeknek adták át, hogy „iuxta usum receptum” az országnagyok között szétosszák.²⁶⁶ A következő év márciusában ugyanezzel a céllal adott ki a város 110 lengyel forintot egy hordó „magyar” óborért, amit Johannes Świąciczki borkereskedőtől vásároltak.²⁶⁷ Novemberben a tanács a hazatérő követek munkáját ismét borral honorálta, de nekik már csak 70 forintos bor dukált, és abból is összesen egy hordóval mindenkinek.²⁶⁸ 1592-ben négy hordó bort is vett a város. A tanács februárban a mogilai konvent apátjának 20.000 téglát ígért, amit az előre ki is fizetett. A tanács a téglák leszállításáig zálogot adott, mégpedig egy „magyar” (értelmezésünk szerint tehát magyar) hordó soproni (!) bort, amelyet Stanislaus Zellertől szereztek be 50 lengyel forintért.²⁶⁹ Azért tudhatjuk, hogy a bor soproni volt, mert a városi adó- és bepincézési könyvek tanúsága szerint Zeller csak soproni borokkal foglalkozott, és a hagyatékában is csak soproni bor szerepel.²⁷⁰

1592-ben a tanács Martinus Urbankowicz polgártól vett 46 lengyel forint 20 garasért egy magyar hordó újbort, amit korábban középáron – vagyis a kereskedői haszon nélkül – 36 forintra becsültek. A borral a Łęczycai Vajdaság jegyzőjének jóindulatát akarták megnyerni.²⁷¹ 1593-ban adta meg a város Stanislaus Henik testvérének, Anna Conwiatowa asszonynak azt a 60 lengyel forintot, amivel 1592. óta tartoztak neki egy hordó borért, amit Opaliński korona-marsallnak ajándékoztak.²⁷² A következő, 1593. évben pedig Stanislaus Węgrzyneknek adták meg azt a 100 lengyel forintot, amiért az

²⁶⁶ AMKr. rkps. 1655. Fol. 231.

²⁶⁷ AMKr. rkps. 1657. Fol. 199.

²⁶⁸ AMKr. rkps. 1657. Fol. 201.

²⁶⁹ AMKr. rkps. 1660. Fol. 212.

²⁷⁰ AMKr. rkps. 455. Fol. 75. Az általa forgalmazott borokra lásd a bepincézési jegyzék adatait: AMKr. rkps. 2344. Fol. 79–161.

²⁷¹ AMKr. rkps. 453. Fol. 235.

²⁷² AMKr. rkps. 1665. Fol. 314.

előző évben a város egy magyar hordó „magyar” bort vett tőle, hogy azt Paulus Orzechowskinak, az ország főkamrásának ajándékozzák.²⁷³

Andreas Borkowski a lublini királyi „tribunal” bíróság jegyzője 1595-ben 60 forintos „magyar” bort kapott a várostól. Nem tudni viszont, hogy a tanács kitől vette a bort.²⁷⁴ Minden bizonnyal magyarországi volt az a tétel is, amiből a város 6 barilla 18 garniec másfél kwartát rendelt Georgius Szulcz krakkói kereskedőtől 5 garas/kwarta, azaz 87 lengyel forint/magyar hordós egységáron. A városi követek ezt szintén az országgyűlésre vitték, ajándék gyanánt.²⁷⁵ Az utolsó nagybani borvásárlást az általunk vizsgált időszakban 1600. augusztus 18-án eszközölte a város. Egy magyar hordó „magyar” bort ajándékoztak Gembiczki királyi főtitkárnak, amit Martinus Miaczynski polgártól vettek. Itt viszont nem tüntetik fel, hogy a bor mennyibe került, mert az elszámolásban a bor árát összevonták a főtitkárnak szánt egyéb ajándékok árával.²⁷⁶

A számadáskönyvek tanúsága szerint a város tehát a következő árakon vette a magyarországi – „magyar” és soproni – borok magyar hordóját: 65 (1589), 112 (1589), 110 (1590; óbor), 70 (1590), 50 (1592; soproni), 46,6 (1592; újbor), 60 (1592), 100 (1593), 60 (1595), 86,6 (1598).

4.2.4.4. Kimérési ár

Kis tételben, nem egész hordóval Krakkó városa az 1589 és 1600 közötti időszakban 941 alkalommal vásárolt bort saját polgáraitól, ismét csak a városi számadáskönyvek tanúsága szerint. A számadáskönyvekben minden alkalommal szerepel a vétel időpontja, a bor mennyisége, kimérési egységára (garas/kwarta), valamint az, hogy a bort kitől vették. A minőségről viszont csak annyit írnak le, hogy bort, malváziát vagy muskotályt vásároltak. A „bor” kategórián belül sajnos nem különböztetik meg a különféle fajtájú, minőségű, ill. korú borokat. Hogy milyen borról van szó, csak abban az esetben következtethetjük ki, ha a város olyan kereskedőtől vásárolt, akiről az adó- és a városi bepincézési jegyzőkönyv alapján tudjuk, hogy csak egyfajta borral foglalkozott, ill. ha tudjuk azt, hogy az adott időszakban csak egyfajta bora lehetett a pincéjében vagy a kimérésében.

²⁷³ AMKr. rkps. 1663. Fol. 227.

²⁷⁴ AMKr. rkps. 1667. Fol. 339.

²⁷⁵ AMKr. rkps. 1675. Fol. 333.

²⁷⁶ AMKr. rkps. 1677. Fol. 269.

Az 1589 és 1600 közötti városi számadáskönyvek szerint a város egy alkalommal vásárolt piniolt (francia pinot?), 13 alkalommal muskotályt, 150 alkalommal malvaziát, és 777 alkalommal „bort”. Minket értelemszerűen ez utóbbiak érdekelnek. A 777 borvételből 383 esetben kikövetkeztethettük az eladó neve alapján, hogy milyen borról lehetett szó. 176 esetben sikerült megbizonyosodni arról, hogy a bor „magyar” volt, 187 alkalommal pedig, hogy soproni. A morva boroknál 9 ilyen „találat” volt, a szentgyörgyinél 8, az osztráknál pedig 3. Ez az adatmennyiség – ha nem is tudtuk kideríteni minden borról, hogy milyen fajta – elegendő ahhoz, hogy a számunkra releváns „magyar”, soproni ill. szentgyörgyi borok kimérési áraitól fogalmat alkossunk.

Az alábbi (22–26.) táblázatokban az öt borfajta ár-adatairól készítettünk kimutatást az egyes évekre lebontva. A táblázatok első sorában az adott évre jellemző átlagos vételár, második sorában a legalacsonyabb, a harmadikban pedig a legmagasabb vételárát rögzítettük. A legelső sorban azt iktattuk, hogy hány adat szolgált a számítások alapjául. A feltüntetett árak kimérési árban, azaz lengyel garas/kwartában értendők. Az öt táblázat átlagárait egy közös grafikonra is kivetítettük, hogy a különböző borok értékét egymással összevegyük, ill. hogy az ármozgásokat az egész vizsgált időszakra vonatkozóan szemléltessük (lásd 2. grafikon).

„Magyar”													
évek	1588	1589	1590	1591	1592	1593	1594	1595	1596	1597	1598	1599	1600
átlag	5,00	–	5,00	4,88	5,09	5,88	5,78	6,15	6,33	5,75	6,08	6,54	7,14
minimum	5	–	4	4	3	5	4	5	6	5	5	6	6
maximum	5	–	8	6	6	6	6	8	7	6	8	8	8
adatok száma	2	–	18	8	11	32	9	39	6	8	12	13	14

22. táblázat:

Az észak-kelet-magyarországi borok kimérési ára Krakkóban (lengyel garas/krakkói kwarta)

Soproni													
évek	1588	1589	1590	1591	1592	1593	1594	1595	1596	1597	1598	1599	1600
átlag	–	4,00	5,24	5,00	5,00	5,00	5,54	5,86	5,85	5,94	5,93	5,88	6,09
minimum	–	4	3	5	5	5	3	5	5	5	5	5	5
maximum	–	4	6	5	5	5	6	6	6	6	7	7	7
adatok száma	–	1	46	5	4	9	28	21	20	17	15	8	11

23. táblázat:

A soproni borok kimérési ára Krakkóban (lengyel garas/krakkói kwarta)

Szentgyörgyi													
évek	1588	1589	1590	1591	1592	1593	1594	1595	1596	1597	1598	1599	1600
átlag	–	–	–	3,00	–	5,00	–	2,50	4,00	4,00	–	–	–
minimum	–	–	–	3	–	5	–	2,5	4	4	–	–	–
maximum	–	–	–	3	–	5	–	2,5	4	4	–	–	–
adatok száma	–	–	–	1	–	1	–	1	1	4	–	–	–

24. táblázat:

A pozsonyszentgyörgyi borok kimérési ára Krakkóban (lengyel garas/krakkói kwarta)

Malvázia													
évek	1588	1589	1590	1591	1592	1593	1594	1595	1596	1597	1598	1599	1600
átlag	8,00	7,18	6,91	7,00	7,86	8,00	8,00	8,00	8,03	8,00	8,17	9,00	8,86
minimum	8	6	6	7	7	8	7	7	8	8	8	9	8
maximum	8	9	9	7	8	8	9	9	8,5	8	9	9	9
adatok száma	4	11	23	8	9	13	12	11	15	4	12	15	14

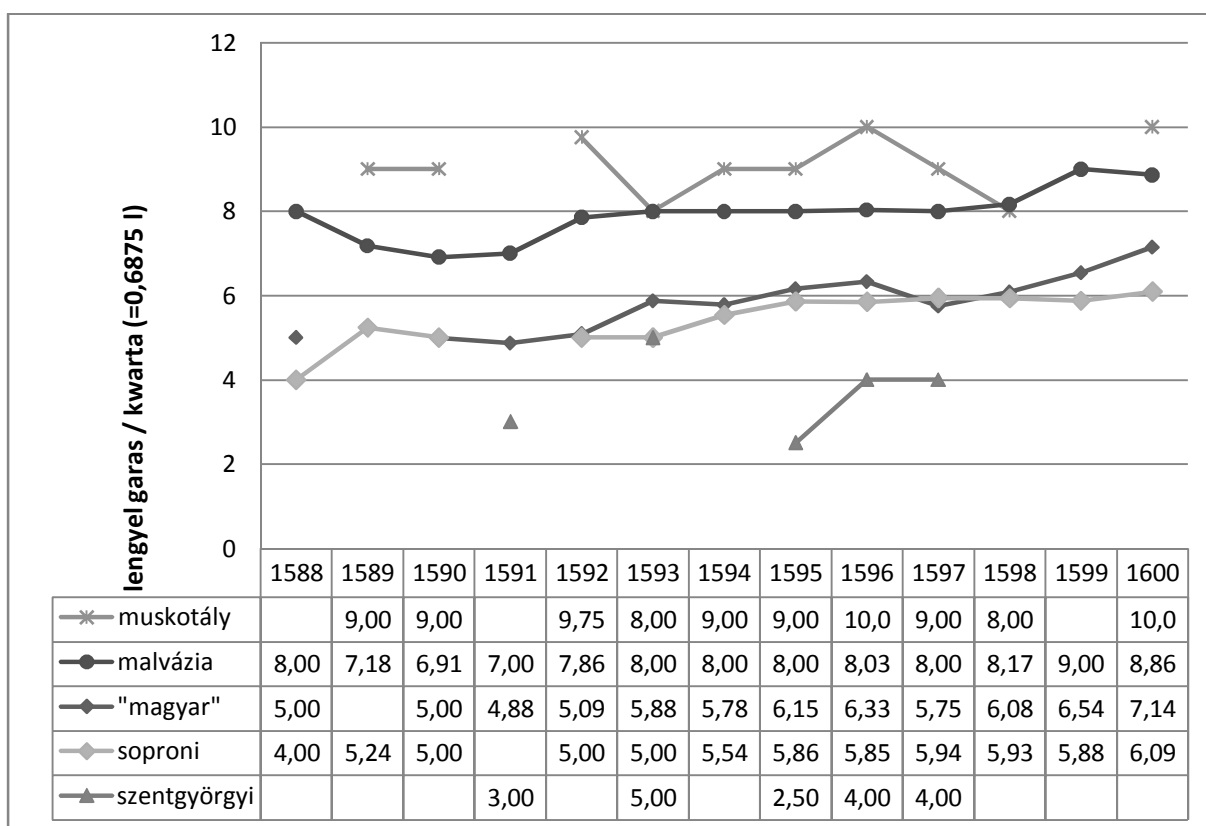
25. táblázat:

Déli malvázia borok kimérési ára Krakkóban (lengyel garas/krakkói kwarta)

Muskotály													
évek	1588	1589	1590	1591	1592	1593	1594	1595	1596	1597	1598	1599	1600
átlag	9	9	–	9,75	8	9	9	10	9	8	–	10	–
minimum	9	9	–	9	8	9	9	10	9	8	–	10	–
maximum	9	9	–	10	8	9	9	10	9	8	–	10	–
adatok száma	1	1	–	4	1	1	1	1	1	1	–	1	–

26. táblázat:

Déli muskotály borok kimérési ára Krakkóban (lengyel garas/krakkói kwarta)

2. grafikon:

A legnépszerűbb borok kimérési ára Krakkóban 1588 és 1600 között (lengyel garas/krakkói kwarta)

Néhány borár adat fennmaradt a városi számadáskönyvek „városi tartozások kifizetése” rovatában is. Amikor a város nem azonnal fizetett a borért, hanem adóslevelet állított ki és csak a következő gazdasági évben egyenlítette ki tartozását, feltüntették a bor árát is. Ennek köszönhetően (az 1589-es és 1590-es városi számadáskönyv alapján) a malvázia és a „magyar” bor esetében az 1588. évet is bevehettük a táblázatba. A 2. grafikonon láthatjuk, hogy a legdrágább bor Krakkóban a délről érkező muskotály volt; kimérési ára tíz év árának átlagát figyelembe véve 9,23 garas/kwarta. Az éves átlag mozgása a muskotály esetén – a szentgyörgyi borhoz hasonlóan – azért tűnik szélsőségesnek, mert jóformán minden évből csak egy adatunk maradt fenn, és ezek egész számok. Csupán 1591-ből van négy adatunk. A 13 muskotályra vonatkozó adatból három esetben azt is fontosnak tartották megjegyezni a számvevők, hogy nem egyszerű, hanem „velencei” muskotályról van szó. Az árakat tekintve egyébként a velencei muskotály sem volt drágább, hiszen a város ezt is 9–10 garasért vette.

A legteljesebb és a legkiegyensúlyozottabb adatsor a malvázia borokról maradt fenn. A malváciát a város előszeretettel vásárolta politikai reprezentáció céljából, de csak kis

tételben. Még a legkevésbé adatolt években is legalább négy támpontunk van az átlagár kiszámításához.

A malvázia kwartája általában 8 garas volt, csupán 1589 és 1591 között volt alacsonyabb, ill. 1599-től valamivel magasabb. A 2. grafikon jól szemlélteti a malvázia „ázsióját”. A presztízsskálán a malvázia a csúcshoz számító muskotályhoz képest valamivel alacsonyabban, a szintén értékes „magyar” borokhoz képest viszont valamivel magasabb pozíciót foglal el.

A „magyar” és a soproni borok tehát alacsonyabb kategóriába tartoztak, jóllehet ezek forgalma volt a legnagyobb. Itt sajnos egyik borfajta adatsora sem teljes; a „magyar” borokra vonatkozóan az 1589. évből, a soproni esetében pedig az 1588. évből nincsenek adataink. A 13 év során mindkét bor átlagos ára lassú, de egyértelműen növekedő tendenciát mutat. Az éves átlagáraknál viszont annak ellenére nincsenek a muskotálynál tapasztalt ingadozások, hogy a borok minősége és ennek megfelelően a konkrét „közbeszerzési” árak nagyon is ingadoznak. Míg soproni bort 3-7, addig „magyar”-t 3-8 garas/kwarta-ért szerzett be a város. A kereskedők neve alapján kikövetkeztetett „magyar” és soproni borok ármozgását egybevetve elmondhatjuk, hogy a „magyar”, azaz észak-kelet-magyarországi borok valamivel drágábban keltek el a kimérésekben, mint a soproniak.

A kevés adat birtokában is elmondható, hogy a szentgyörgyi borok egy külön, alacsonyabb árkategóriába tartoztak. Kimérési árakra vonatkozóan mindössze öt évből vannak adataink, és sajnos csak egy évből rendelkezünk egyszerre többel. Az egy-egy évre vetített „átlagárak” éppen ezért nem tekinthetők elég reprezentatívnak. A muskotály borokkal ellentétben a szentgyörgyi boroknál jóval nagyobb lehetett az áringadozás. Annyi elmondható viszont, hogy a szentgyörgyi borok kimérési ára, tehát minősége 1:2 arányban is változhatott; 2,5 és 5 garasért egyaránt vehették kwartáját. A szentgyörgyi borok ár-adatait csak érzékeltetésképpen, a „magyar” és a soproni borokkal való összehasonlítás végett tartottuk érdemesnek feltüntetni.

Még kevesebb támpontunk van a morva és az osztrák borok kimérési árát illetően. A két borra vonatkozó, összesen 12 ár-adat tanúsága szerint a morva bor kwartáját 3-4, az osztrákét 3-3,5 garasért vették; eszerint az osztrák és morva borok „ázsiója” nagyjából megegyezett a szentgyörgyiekével.

4.2.4.5. Nemesi törekvések a borok árának és a borkereskedők hasznának korlátozására

1589 és 1600 között összesen hat olyan árlimitációt hirdettek ki a Krakkói Vajdaságban, amely a borok kimérési árát is szabályozza.²⁷⁷ Érdekes ezekre részletesebben is kitérni. Lengyelországban a piaci árszabályozás („taxatio”) a magyarországi gyakorlattal ellentétben („limitatio”) nem számított városi belügynek. Ezt a gazdaságpolitikai eszközt Lengyelországban a 14. századtól a király, a 16. századtól a gabonatermesztés és kereskedelem révén gazdasági és politikai befolyásra szert tevő lengyel nemesség használta fel az erősödő városi konkurencia ellen. A 16. században a nemesség az országgyűléseken elérte azt, hogy az általuk megtermelt gabonával vámmentesen és mindenféle limitációk nélkül kereskedhessenek. A városokat ugyanakkor különféle gazdaságpolitikai rendeletekkel, ill. az árszabás eszközével igyekeztek rákényszeríteni, hogy mind a külföldről behozott, mind a városi céhek által előállított termékeket a piaci ár alatt adják. Mindezt azért, hogy ők (nemesek) a külföldi árukhoz és az iparcikkekhez olcsóbban juthassanak hozzá.²⁷⁸

Ez a törekvés vezette a nemességet akkor is, amikor a lengyel kereskedőket a magyarországi borbehozataltól igyekeztek eltiltatni. Az 1564. évben kieszközölt borbehozatali tilalmat is azzal indokolták, hogy: „...ha a bort a magyarok hozzák Lengyelországba, akkor azt olcsóbb áron lehet megvásárolni.”²⁷⁹ A városi kereskedők 1578. évi végleges eltiltása után a lengyel nemesség a „magyar” bort már közvetlenül a magyar kereskedőtől vásárolhatta a határmenti borlerakatokban.

Jóllehet a nemességnek megvolt a hatalma arra, hogy törvényeket hozzon, ill. hogy rendeletek kiadására kényszerítse az uralkodót és a vajdákat, arra azonban már nem volt ráhatása, hogy azokat maradéktalanul be is tartassa. A törvény a vajdákat kötelezte ugyan, hogy a piaci árak limitációját félévente kihirdessék, de ezt a vajdák általában nem teljesítették. Árszabási köteletségének még a krakkói vajda tett a leginkább eleget; a 16.

²⁷⁷ A vajdai rendeletekről és azok elsődleges forrásáról már korábban szó volt. Vö. 2.2.2; 2.2.9.

²⁷⁸ A lengyel nemesség kereskedelmi tevékenységét igen negatívan ítéli meg a XVI. századi lengyel kereskedelem történetéről írott nagyszabású munkájában Roman Rybarski. Rybarski, 1928/I. (főleg a IV., VI., és X. fejezetek)

²⁷⁹ A szerző fordítása a következőből: „[...] gdy wina będa przywożone przez Węgrów do Królestwa i Ziemi naszych, będzie je można nabywać za łatwiejszą cenę.” Idézi Rybarski, 1928. 324.

század utolsó 12 évében az előírt 24 alkalomból 23-szor valóban sor került kisebb-nagyobb intézkedésre az árszabás terén.²⁸⁰

A Krakkói Vajdaságban az 1573. évi részletes, minden piaci árura kiterjedő vajdai árszabás kihirdetése óta 1589-ben hirdettek újat. A rendelet szerint a városban a jó „magyar” óbor (przedne stare węgierskie) kwartáját legfeljebb 4, a hitványabbakét („podlejsze”) legfeljebb 3 garasért lehetett mérni. A jobb morva borok kwartáját legfeljebb 2, a hitványabbakét legfeljebb 1,5 garasért. Azt is meghagyja a rendelet, hogy a malváziát és muskotályt ne mérijék 6 garasnál többért. A nyilvánvaló szigort a következőkkel indokolják: *„Ha a malváziát – amely messzi földről érkezik Krakkóba – kárvallás nélkül ki lehet mérni 6 garasért, akkor nem jogos, hogy az egyszerű borért 4 garasnál többet adjanak.”*²⁸¹ A városi számadáskönyvek ugyanakkor arról tanúskodnak, hogy ezt a vajdai rendeletet még a városi tanács sem tartotta be: 1589-ben a város saját polgáraitól 9 garasért vásárolt malváziát és muskotályt, 1590-ben 6 garasért „magyar” bort, 5 garasért pedig sopronit.²⁸²

Az 1593. évi árszabásban a borkimérést illetően enyhül a szigor; míg a jó minőségű „magyar” bort 5, a rosszabb minőségűt 4, az újat pedig 3 garasért volt szabad hivatalosan kimérni. A jó minőségű malvázia maximált kimérési ára viszont 5 garasra csökkent.²⁸³ A malvázia és a magyarországi borok közötti egyenlőség azért figyelemre méltó, mert ez éppen az 1589-ben hangoztatott indoklásnak mond ellent, miszerint a malváziának drágábbnak kell lennie a bornál, hiszen messzebből érkezik. A városi számadáskönyvek azonban arról tanúskodnak mind a malvázia, mind a „magyar” bor tekintetében, hogy ezt a kevésbé szigorú rendeletet sem tartották be: 1593-ban csak a soproni borok ára nem lépte át az előírt 5 garasos maximált árat. (1594-ben viszont már ebből is 6 garasért vásárolt a város.)

Az 1595. évi vajdai árszabás a borokra vonatkozóan továbbra is az 1593. évi árszabást tartja érvényben azzal a különbséggel, hogy a malvázia és a muskotály kwartáját is egy garassal drágábban, vagyis 6 garasért lehet árulni.²⁸⁴ Ez a rendelet sem vette figyelembe a piac

²⁸⁰ A lengyelországi árszabási intézmény történetét mindeztidáig Bolesław Ulanowski tárgyalta a legnagyobb részletességgel (1895. 37–144.). A krakkói vajdai árszabásokat a kezdetektől 1600-ig egy 60 tételes kronológiai jegyzéket készített Julian Pelc (1935. 40–43.).

²⁸¹ A szerző fordítása a következőből: „[...] bo iesli malmaziie, ktore zdaleka ziemią prowadzą, dawaią po gr. 6 kwartę bez szkody niczyei, moze dawać wino po gr. 4.” Ulanowski, 1895. 126. Vö. AMKr. rkps. 1512. Fol. 42.

²⁸² Lásd 22. táblázat

²⁸³ AMKr. rkps. 1512. Fol. 47–48.

²⁸⁴ Uo. Fol. 96.

törvényszerűségeit, hiszen 1595-ben a muskotály kwartáját 10, a malváziáét 9, a legjobb minőségű „magyar” borét 8, a soproni borét pedig 6 forintért vásárolta a város. A piaci áraknak tehát még ebben az esetben is meg kellett haladniuk a vajdai rendeletben kihirdetett árplafont. Nem hozott változást a borárak tekintetben az 1596. évi, október végi vajdai rendelet sem; csupán annyiban könnyítette meg a kimérők lelkiismeretét, hogy Szent Márton napjáig (november 11.) törvényesen is árulhatták 6 garasért azt a „magyar” bort, amit a nagykereskedelemben csak drágán tudtak beszerezni.²⁸⁵

Az 1598. évi januári és az 1599. évi áprilisi árszabások csak a malvázia esetében jelentenek újdonságot. Malváziát 1598-tól – a podóliai háborús helyzetre hivatkozva – egészen karácsonyig 8 garasért lehetett mérni, 1599-től viszont már minden megkötés és határidő nélkül.²⁸⁶ A malvázia ára egyébként a városi közbeszerzések tanúsága szerint is emelkedni kezdett.²⁸⁷ A második grafikon a magyarországi borok drágulását is mutatja, de ezt a két vajdai árszabás még nem veszi figyelembe.

A vajdai árlimitáció és a városi számadáskönyvek borár adatait összehasonlítva azt látjuk, hogy a vajdai tarifákat a gazdaságtörténet-írásnak nagy óvatossággal kell kezelnie. Rybarski a vajdai tarifákat a wieliczki sókamara és az udvari konyha számadáskönyveivel egybevetve arra a következtetésre jutott, hogy *„A [vajdai] rendeletekben foglalt árak a valós piaci árakat még csak irányadó jelleggel sem tükrözik; a piaci kereskedelemben az árak a tarifában foglaltaknak olykor a kétszeresét is felülmúlták. Ebből nem csinált titkot senki, ezt nem igyekeztek palástolni még a királyi számadók sem [...]”*²⁸⁸ – mint ahogyan a városi számadók sem, tehetjük hozzá mi. A városi számadók nyugalmának emlegetése azért is különös, mert a számadáskönyv egy példányát az árszabást kihirdető vajdának is át kellett adni, és a számadást a belső tanáccsal feszült viszonyban lévő 40 fős külső tanács hagyta jóvá.²⁸⁹

²⁸⁵ Uo. Fol. 107.

²⁸⁶ Uo. Fol. 117; 131.

²⁸⁷ Lásd 2. grafikon

²⁸⁸ Rybarski, 1928. 253. Vö. még Bostel, 1895. 299; Pelc, 1935. 44.

²⁸⁹ A külső tanács (Quadragesimavirat) és a belső tanács feszült viszonyára lásd Noga, 2008. XLVI.

	Jó bor	Közepes	Rossz	Új	Malvázia	Muskotály
1589. szept. 19.	magyar 4* morva 2		magyar 3 morva 1,5	3	6	6
1593 okt. 29.	5	–	4	3	6/5 és 5/4**	–
1595 jan. 17	5	4	3	–	6	6
1596. okt. 29.	6 ***	–	–	–	6	–
1598. jan. 14.	5	–	4	3	8 ****	–
1599. ápr. 14.	5	–	4	–	8	–

* Dec. 31-ig nincs korlát

** Mivel nincs elég belőle a városban, ill. azt is drágán vásárolták, a jobb minőségűt 6-ért, a rosszabbat 5-ért mérhetik a következő lemergi vásárig (október 29-től január vége)

*** Ha drágán vásárolták, Szent Márton napjáig (november 11.) mérhetik 6 garasért.

**** A podóliai háború miatt a malvázia szállításában fennakadás van, ezért a kimérők karácsonyig 8 garasért mérhetik.

27. táblázat:

Krakkói vajdasági árszabások borkimérésre vonatkozó árlimitációi (lengyel garniec/lengyel garas) a 16. század végéről

4.2.5. Az észak-kelet-magyarországi borok kereskedelmi haszna

A fentiekben tisztáztuk a borok észak-kelet-magyarországi minőségi és beszerzési árkatóriáit, ill. rámutattunk arra, hogy az egyes boroknak Krakkóban egyszerre több „árfolyama” is létezett: beszerzési, közép, nagybani eladási, kimérési, ill. limitált kimérési. Ahhoz, hogy a borkereskedelem költségeiről és hasznáról – mind a magyar, mind a lengyel kereskedők esetében – fogalmat alkothassunk, meg kell tudnunk határozni minden költségtényezőt és a kereskedelmi haszonkulcsot. Tudnunk kell például, hogy azt a bort, amiből egy hordó Kassán 20 magyar forintba került, mennyiért adták el Krakkóban, milyen értéket képviselt krakkói középáron (azaz mennyi pénzébe került a krakkói borkereskedőnek, míg a bort a pincéjébe tette vagy csapra verte), ill. mennyiért adták tovább nagybani és mennyiért kimérési áron. Ehhez először is a borok Krakkóbaállításának költségeit (fuvarköltség, vámok, illetékek stb.) kell tisztáznunk, ill. a kereskedők haszonkulcsát megállapítani.

4.2.5.1. A magyar kereskedők útiköltsége

A magyar kereskedő beszerzési költségeit már tisztáztuk Kalmár Gergely naplója alapján.²⁹⁰ Meg kell még megbecsülnünk (1) a borok szállítási költségét a Kassa–Krakkó útvonal viszonylatában, (2) a borok vám, adó- és egyéb járulékos költségeit Magyarországon, ill. Lengyelországban, (3) az út folyamán a borokon keletkező anyagveszteséget, (4) végül pedig a kereskedőnek a kb. két hetes üzleti út során felmerülő személyes költségeit.

1) A Kassa–Krakkó útvonalon adódó szállítási költségek

A borszállítási költségek kiszámítására a Kassa–Krakkó útvonalon az 1590-es évekből nem áll rendelkezésre közvetlen adat, a fuvarköltségre is csupán egy 1544. évi Sopron–krakkói és egy 1579. évi Gönc–kassai adat alapján következtethetünk. Először lássuk, mit tudhatunk meg a korábbi, Sopron–krakkói adatból.

Severin Boner lengyel udvari kincstárnok 1544. évi számadáskönyvében szerepel egy bejegyzés, miszerint egy morva fuvaros a lengyel király borát Sopronból 2,1 lengyel forint/akó összegért szállította Krakkóba (520 km).²⁹¹ Ebben az összegben nem szerepelnek az adók, ill. a különféle ország- és útvámok. A magyar hordó a 16. század végén pontosan öt soproni akó volt,²⁹² tehát ez az összeg egy magyar hordó esetén ennek az ötszöröse, vagyis 10,5 lengyel forint lett volna ugyanekkor, ugyanezen a távon. Ha figyelembe vesszük, hogy 1544 óta a lengyel forint ezüstértéke 9,87%-kal csökkent,²⁹³ viszont a Kassa–Krakkó távolság (250 km) 51,923%-kal rövidebb a Sopron–Krakkó távolságnál, akkor a 10,5 lengyel forint/hordós szállítási költséget 42%-kal kell csökkentenünk, vagyis egy magyar hordó szállítási költségére a Kassa–Krakkó útvonalon az 1590-es években kb. 6 lengyel, ill. 4,92 magyar forintot számolhatunk.

A fuvarköltségek kiszámítására kontroll-adattal is rendelkezünk, mégpedig szintén Kalmár Gergely deák naplója alapján. Kalmár 1589-ben 2 forintot kért kölcsön testvérétől, a szintén kassai Kalmár Györgytől. Kalmár Gergely az adósságot nem pénzben adta meg, hanem

²⁹⁰ Lásd 21. táblázat

²⁹¹ Bibl. XX. Czart. Nr. 1033. Fol. 143. A soproni bort Nový Jičínben és Oświęcimben keresztül vitték. Ez a távolság kb. 520 kilométer.

²⁹² Egy soproni akó 84, egy magyar (gönci) hordó 420 pozsonyi icce. (Bogdán, 1984. 149–150; 181–182.) Ezt az arányszámot támasztják alá a lengyel források is. A bepincézési jegyzőkönyvek szerint 5 „urna” (soproni akó) tesz ki egy „vas Hungaricum”-ot (magyar hordó). AMKr. rkps. 2344.

²⁹³ Pelc, 1935; 2. táblázat

többek között két hordó bort szállított le neki Göncről Kassára „egyiket p. d. 65 ” vagyis egy hordó szállítási költségét 65 dénárnak véve.²⁹⁴ Ha egy teli magyar hordó fuvar költsége a Gönc–Kassa, 31,5 kilométeres távon 65 magyar dénár volt, akkor ez Kassa–Krakkó viszonylatban, (250 kilométeres távon) kb. 4,95 magyar forint kellett, hogy legyen. Ez döbbenetesen hasonlít ahhoz az eredményhez, amelyet az imént a Severin Boner féle 1544-es számadáskönyv adata alapján számoltunk ki! Az egy hordóra eső fuvar költséget tehát a Kassa–Krakkó úton nagy bizonyossággal vehetjük **4,95 magyar vagy 6,12 lengyel forintnak**.

Az a tény, hogy egy magyar hordó fuvar költsége a Kassa–Krakkó távon egy 1544. évi, Sopron–krakkói távra és soproni akóra vonatkozó szállítási ár-adat alapján is megközelítő pontossággal ki tudtuk számítani, ez egyszerre több eddigi eredményünk és hipotézisünk helyességét is bizonyítani látszik: (1) Jól számoltunk akkor, amikor az imént a Sopron–Krakkó távolságot 520, a Kassa–Krakkóét pedig 250 kilométernek vettük. (2) Egy magyar hordónak valóban öt soproni akó felel meg – a 16. század közepén csakúgy, mint a század végén – vagyis a magyar hordó a vizsgált időszakban csakugyan kb. 352,5 liter nagyságú lehetett.²⁹⁵ (3) Helyes Huszár Lajos magyar és Juljan Pelc lengyel forint ezüstértékére vonatkozó árfolyam táblázata, ill. mi is helyesen jártunk el akkor, amikor a lengyel és a magyar forint árfolyamát a két valuta ezüsthöz való viszonya alapján határoztuk meg.²⁹⁶ (4) Az a tény pedig, hogy egy 1589. évi árat egy 1544-es alapján is meg tudtunk becsülni, bizonyítja azt is, hogy egy adott évtized árait korábbi évtizedek ár-adatai alapján is következtetni lehet, ha figyelembe vesszük a pénznem inflációját. Nem tévedhettünk nagyot tehát akkor sem, ha az 1590-es évekre észak-kelet-magyarországi borárakra hasonló módszerrel Kalmár Gergely naplójának 1570-es évekre vonatkozó adataiból következtettünk.²⁹⁷

2) A Kassa–Krakkó útvonalon adódó vám- és adó költségek

A középkortól fogva Lengyelországban és Magyarországon is eltérő vámtarifa vonatkozott a hazai, ill. az idegen kereskedőkre. Ez a borkereskedelem viszonylatában is így volt. A saját alattvalók Magyarországon és Lengyelországban is vámmentességet élveztek vagy különböző engedményeket kaptak uralkodójuktól. Így a külkereskedelmi vámot, nálunk a harmincadot, Lengyelországban pedig országvámot – csak a másik ország alattvalói fizették meg teljes

²⁹⁴ Kerekes, 1903. 92.

²⁹⁵ Vö. 3.3.1

²⁹⁶ Vö. 2.4.

²⁹⁷ Lásd 21. táblázat

egészeben. Mivel az 1578-as varsói országgyűlésen Báthori István lengyel alattvalóit örök érvénnyel eltiltotta a magyarországi ló- és borbehozataltól²⁹⁸, a „magyar” bort csak magyar alattvalók vitték Lengyelországba. Tehát a távolsági kereskedelem során felmerülő vám- és adókötségeket csak a magyar kereskedőkre vonatkoztatva kell kiszámolnunk.

Egy hordó bor harmincadvámja Magyarországon a 16. század végén 2 magyar forint volt.²⁹⁹ A magyar kereskedőnek Lengyelországba érve viszont a vámkamaráknál minden hordó után 5 lengyel garas országvámot, a határmenti borlerakatok egyikében pedig 2 lengyel forint rendkívüli lerakati adót kellett fizetnie. A bort a magyar alattvaló lerakhatta, tárolhatta vagy eladhatta a lerakatban, de tovább is vihetette. A rendkívüli lerakati adót, rendkívüli jellege ellenére, szinte folyamatosan szedték, hiszen majdnem minden évben volt országgyűlés, ahol ezeket meg is szavazták. Krakkóig ezután már csak a törvényes út- és hídvámokat kellett megfizetni a szekerek és a lovak száma, ritkábban a szállított bor mennyisége alapján. Ez utóbbi további kb. fél lengyel kiadást jelentett a kereskedőnek hordónként.³⁰⁰ Vám, adó és illeték gyanánt a Krakkóba szállító magyar kereskedőnek tehát egy hordó után összesen **3,8 lengyel vagy 3,07 magyar forintot** kellett fizetnie.

3) Az anyagveszteségből származó költségek

A technika 16. század végi szintjén készült hordók szivárogtak. A veszteséget pótlendő a kereskedők és borszállítók minden esetben vittek magukkal ún. töltelék-bort, amit lengyelül *dolewka*-nak, latinul pedig *impletura*-nak neveztek. Ezekről azért tudhatunk, mert vámmentesek voltak, és mint ilyet, külön feltüntették a vámnaplókban. Ezt a bort gyakran kisebb, külön erre a célra szánt hordóban *félhordóban* vagy *átalagban* (kb. 170 l) hozták. A kérdés immáron az, hogy egy hosszabb út során mennyi „elszivárgással” számoltak.

Ami a „magyar” borokat illeti, a vámnaplókban számtalan olyan bejegyzést találtunk, ahol feltüntetik a töltelék bor mennyiségét is. Az eladásra szánt és a töltelék borok aránya rendkívül változatos képet mutat. Van olyan eset, amikor 10 hordó után számoltak el egy

²⁹⁸ Vol. Cons. II/1. 414–415.

²⁹⁹ Kalmár Gergely egy hordó bor után két forint harmincadot fizet. Kerekes, 1903. 79; Tagányi, 1899. 240; Kerekes, 1903. 79.

³⁰⁰ A 16. század második felében szedett út- és hídvám állomásokra és a tarifákra kiváló forrás az 1566-os lengyel út- és hídvám revízió (Archiwum Sanguszków rkps. 19. Fol. 199–265.), ill. az 1570-es Krakkó vajdasági útrevízió (*Lustracja dróg*).

egész hordónyi töltelékét,³⁰¹ és olyan is amikor 44 után.³⁰² Ha a vámbejegyzésben nem szerepel „dolewka”, akkor abból arra következtethetünk, hogy az elszivárgás mértéke minimális lehetett. A fentebb említett legnagyobb, 104 hordós szállítás esetén 4 hordót számoltak el dolewkanak.³⁰³ A rutinosabb kereskedők nyilván ismerték a jó hordót és tudták azt is, hogy mire kell útközben odafigyelni, hogy kicsi legyen a veszteség. A legtöbb elszivárgásból adódó veszteség Kalmár Gergely esetében is borkereskedői pályafutásának kezdetére tehető.³⁰⁴ Az eladásra szánt és a töltelék borok aránya a fent említett 14 vámbejegyzés alapján átlagosan 30:1, vagyis egy hosszabb (250–300 km) út során reálisan ennyi elszivárgásra kellett felkészülni.

Ez az arány mutatható ki a soproni borok esetében is. Erre mindössze 5 bejegyzésben találunk utalást: 60/2; 31/1; 71,5/1,5; 90/3; 73/3. Úgy tűnik, hogy minden 30. akó (Ladung) után egy akónyi töltelékét számítottak fel, amit ebben az esetben is kisebb hordókban vittek. A lengyel király faktori 1544-ben a Sopronban vásárolt 6 hordó, 96 akó borhoz további 3 akó töltelékét vásároltak, amit 12 külön erre a célra szánt légelybe (log) töltöttek.³⁰⁵ Az elszivárgás miatti költségekre a kereskedőknek tehát **a borok magyarországi beszerzési árának további $\frac{1}{30}$ –ával** kellett számolni. Többel nem, hiszen a töltelék borok mindenhol vám- és adómentesek voltak, mint ahogy ezeket a kocsisok sem számították be a fuvardíjba.³⁰⁶

4) A kereskedő személyes útiköltsége

Habár kevésbé jelentős, mégis kimutatható árképző tényező volt a kereskedő és szolgálinak útiköltsége a legalább két hétig tartó üzleti út során. Egy ember útiköltségeinek megbecslésére ismét Severin Boner számadáskönyvére hagyatkozhatunk. A lengyel király

³⁰¹ A bártfai Stanislaus Swietlik 11 hordójából csak 10 után fizet vámot, mert az egyik egész hordó utántöltésre való. AMKr. rkps. 2117. Fol. 370

³⁰² A kassai Mihály Deák 44 hordó helyett csak 43 után fizet vámot, mert egy hordó utántöltésre megy el. AMKr. rkps. 2119. Fol. 86.

³⁰³ AMKr. rkps. 2117. Fol. 50.

³⁰⁴ „Először vittem 15 februári 23 és két általag bort, az két általagot töltelékjére, ki reá is ment jó részire. Ao. 74. vittem ismeg 27 apli. 25 bort, de egy-két töltelékjére szinte reá is ment.” ... „Ao. 74 28. augusti vittem Krakkóban 33 bort, egy-két töltelékjére, fel sem értem vele.” Kerekes, 1903, 71–72.

³⁰⁵ Bibliotheka XX. Czartoryskich Nr. 1033. Fol. 143.

³⁰⁶ Erre az utóbbi megállapításra a lengyel király soproni borvásárlása kapcsán következtethetünk, a kocsis sem számolta bele ugyanis a fuvardíjba a 12 légely töltelékét.

Sopronban megvásárolt borát nový jičín kocsisokkal szállították Krakkóba. A borvásárlással megbízott Nicolaus Walkier két alkalommal küldte el Sopronból a vele utazó szolgáját Jičínbe, a szolga költsége pedig a két oda-vissza út során 2 lengyel forint 4 garasba került, vagyis egy oda-vissza út során a 320 km-es (Pozsony – Szokolca – Uherské Hradište – Nový jičín) távon 1 lengyel forint 2 garasba. A lengyel forint 1544 és 1590 közötti 9,87%-os inflációját figyelembe véve ez az összeg az 1590-es években valamivel több, mint 1 lengyel forint 5 garas lett volna. Jóllehet a Kassa–Krakkó útvonal csak 260 km, a kassai kereskedő költségeit is kb. ugyanennyire tehetjük, hiszen a Sopron–Nový Jičín távolság nagyobb ugyan, de ezt a távot a királyi szolga csupán követ minőségben tette meg és semmi terhet nem szállított.

Egy kassai kereskedőnek tehát az 1590-es években legalább 1 lengyel forint és 5 garast kellett a krakkói üzleti út során magára fordítania, ill. még egyszer ennyit, ha egy szolgáját is magával vitte. Kalmár Gergely üzleti naplójából tudjuk, hogy egy ilyen üzleti út kb. 15 napot vett igénybe. Kalmár rakománya legalább 9 és legfeljebb 35 hordó borból állt, személyes költsége tehát egy hordóra vetítve jelentős mértékben ingadozhatott. Az is igaz viszont, hogy nagyobb szállítmány esetén több felügyelőre volt szükség. Ezért úgy számolunk, hogy 18 hordóig (4 szekér) egy, e fölött pedig két személy kísérte a rakományt. Mivel viszont a magyar kereskedő nemcsak odafelé, hanem vissza is hozott árut, a személyes költségeket el kell osztani az oda-, ill. a visszaszállított árukön keletkező felár között; azaz a borok árára csakis az oda-út költségeit szabad felszámolni. A fentiek tükrében az egy hordó borba fektetett költséget – a bor minőségtől függetlenül – a kereskedő és szolgája útiköltsége csak átlagosan 0,044 lengyel, vagyis 0,035 magyar forinttal (3,5 magyar dénár) növelhette meg.

kísérő személyek	hordó	szekér	lengyel forint	magyar forint
1	9	2	0,064815	0,052345
1	14	3	0,041667	0,03365
1	18	4	0,032407	0,026172
2	23	5	0,050725	0,040965
2	28	6	0,041667	0,03365
2	33	7	0,035354	0,028552
átlag:			0,044439	0,035889

28. táblázat:

A kereskedő útiköltsége a Kassa–Krakkó távon, mint árképzési tényező

4.2.5.2. A magyar kereskedő haszna

A magyar borkereskedők – amint azt az imént láttuk – a Krakkóba szállítás során egy hordó boron összesen kb. 8,06 magyar forint (=9,96 lengyel forint) fix, és a beszerzési ár kb. $\frac{1}{30}$ -át kitevő mozgó költséggel számolhattak. A krakkói eladás során keletkező haszonszázalékot úgy állapíthatjuk meg, ha a beszerzési árat, és ezeket a járulékos költségeket összeadjuk és ezt az összeget a krakkói eladási árral összehasonlítjuk. Ez utóbbira ugyan nem rendelkezünk közvetlen adatokkal, már utaltunk rá, hogy a krakkói „középár” 2,6 lengyel forinttal múlta felül a magyar kereskedők eladási (vagyis a krakkói kereskedők beszerzési) árát. A magyar kereskedők haszonkulcsát ennek megfelelően két ilyen középár-adat alapján kísérelhetjük meg kiszámítani:

Első támpont: Krakkóban a legolcsóbb, de még „minőséginek” számító újbor 36 lengyel forintba került középáron.³⁰⁷ Ez 33,4 lengyel forintos krakkói beszerzési árat feltételez. Az észak-kelet-magyarországi beszerzési árak modellezésekor láttuk, hogy az olcsóbb – II. osztályba sorolt területről származó – újbor egy hordója 12,62 magyar forintba került az 1590-es években. A Krakkóba szállítás költsége 8,48 magyar vagy 10,45 lengyel forint. Az összköltség tehát 21,1 magyar vagy 26,13 lengyel forint. A 33,4 lengyel forintos krakkói beszerzési árhoz viszonyítva **a magyar kereskedő tiszta haszna 7,27 magyar vagy 9 lengyel forint**, az összköltséghez viszonyítva pedig **27,82%**.

Második támpont: a legdrágább „magyar” borokról tudjuk, hogy Krakkóban 8 garas/kwarta áron vásárolta a tanács reprezentációs célra, vagyis annyiért, amennyiért a közepes minőségű malváziát.³⁰⁸ Ilyen malváziára egy középár adatunk van: 120 lengyel forint/lembergi hordó (7 barilla).³⁰⁹ Mivel a lemergi hordó után a krakkói kereskedőnek 7 lengyel forint adót és illetéket kellett fizetni,³¹⁰ a beszerzési ár 113 lengyel forint körül lehetett. Ha ezt az összeget magyar hordóra vetítjük, akkor 86,22 lengyel forintot kapunk. Ez a legjobb minőségű „magyar” óborok krakkói beszerzési árának feleltethető meg, ami Felső-Magyarországon az 1590-es években számításaink szerint 52,59 magyar, vagyis 65,12 lengyel

³⁰⁷ Ez a tétel Martinus Urbankowicz borai között szerepelt: 4.2.4.2

³⁰⁸ Vö. 2. grafikon.

³⁰⁹ Ez a tétel Johannes Merkel hagyatékában szerepel. Vö. 4.2.4.2

³¹⁰ A 16. század végén a malvázia bepincézési illetéke 24 lengyel garas/kuffa (AMKr. rkps. 2343 és 2358), a városi boradó 48, a „ternarii grossorum” városi adó pedig 18 lengyel garas/kuffa (AMKr. rkps. 2344.). Ez összesen 90 lengyel garas, vagyis 3 lengyel forint.

forintjába került a magyar kereskedőnek.³¹¹ A krakkói szállítási költség ez esetben 9,81 magyar forint, vagyis a magyar kereskedő összköltsége egy hordó aszú minőségű boron 62,4 magyar vagy 77,26 lengyel forint volt. Ezt az összeget a kalkulált 86,22 lengyel forintos krakkói árral összehasonlítva a magyar kereskedőnek **7,24 magyar vagy 8,96 lengyel forintos tiszta haszna** keletkezett. Ez a befektetett összköltségek **11,6%-a**.

Ha helyesen számoltunk, és egy hordó boron 33,4 lengyel forintos befektetés esetén ugyanúgy kb. 7,25 lengyel forint haszonra volt kilátás, mint 65,12 lengyel forintos befektetés esetén, akkor elmondható, hogy a magyar kereskedő nem volt érdekelt abban, hogy Krakkóba a drágább borokat hozza. Az eredmény meglepő, hiszen a drágább borok forgalma nyilván kisebb volt, a kockázat (elszivárgás) pedig nagyobb, így a luxuscikkek kereskedelmére jellemző „kis forgalom nagy haszon” elve alapján, a drágább boron magasabb hasznot várnánk. Ne feledjük azonban, hogy csupán közvetett adatok alapján következtettünk a krakkói beszerzési árra, így számításaink nem kellően megalapozottak. Ezek helyességét további – lehetőleg közvetlen – adatokkal is alá kell támasztani.

4.2.5.3. A krakkói kereskedő haszna

A magyar kereskedőtől vásárolt bort a krakkói kereskedő az esetek többségében kimérte, és csak ritkán adott rajta túl a nagybani piacon.

1) A krakkói kereskedő haszna kimérés esetén

A krakkói borkimérők hasznának megállapítására – a magyar kereskedőkéhez hasonlóan – ismét csak két, közvetett támpontunk van; két-két egymással korreláló forrásadat.

Első támpont: Ismeretes, hogy a város Stanislaus Zeller krakkói borkimérő borkereskedésének kezdetétől, 1593-tól fogva 6 garas/kwarta áron adta a soproni bort. Halálakor a városi tanács emberei a pincéjében 137,25 soproni akó soproni *óbort* találtak.³¹² Ezek értékét a pincében, vagyis krakkói középáron akónként 13 lengyel forintra becsülték, ami magyar hordóra vetítve 65 lengyel forint. A város által fizetett kimérési ár ehhez képest 104 lengyel forint volt – ennyit ér ti. a 6 garas/kwarta magyar hordóra és lengyel forintra

³¹¹ Vö. 21. táblázat

³¹² AMKr. rkps. 455. Fol. 75; Vö. még AMKr. rkps. 455. Fol. 75.

vetítve – Zeller kimérési haszna a soproni borokon tehát egy magyar hordóra vetítve **39 lengyel forint**, vagyis a befektetett költségekhez viszonyítva **60%** lehetett.

Második támpont: A városi borvizsgáló bizottság 1598-ban Johannes Merkel egy kuffa malvázia borát (középáron) 120 lengyel forintra taksálta. Mivel a malvázias kuffa 7 barillát, vagyis 672 kwartát tartalmaz, ennek a malváziának a középára egy magyar hordóra vetítve 91,56 lengyel forintot képviselt. A városi számadáskönyvekből ugyanakkor az is kiderül, hogy a város 1598-ban 8 garasért vásárolta a malvázia kwartáját, ez magyar hordóra és lengyel forintra vetítve 136,72'. Ha Merkel még élt volna, és borát ennyiért mérhette volna ki, akkor egy magyar hordó malvázián **45,17** lengyel forint, vagyis a befektetett költségekhez viszonyítva **49,3%** kimérői haszna keletkezett volna.

A soproni boron tehát 60%-os a malvázián pedig mindössze 49,3%-os haszonra számíthattak a kimérők. A haszon abszolútértéke a befektetett költségek növekedésével nő ugyan, a haszonszázalék azonban csökken. A magyar kereskedők hasznának vizsgálatakor is hasonló eredményre jutottunk: ott sem érvényesült a „kis forgalom, nagy haszon; nagy forgalom, kis haszon” piaci törvényszerűség. A haszonszázalék a befektetett költség növekedésével egy időben tehát a krakkói kimérők esetében is csökken. A kérdés csak az, hogy milyen mértékben.

2) A krakkói kereskedő haszna nagybani eladás esetén

A krakkói borkereskedők nagybani hasznának kiszámításakor – a magyar kereskedő és a krakkói kimérő hasznának kiszámítása esetében tapasztaltakhoz hasonlóan – ismét csak 2 adatra támaszkodhatunk.

(1) Martinus Urbankowicz tanácsos pincéjében a városi borszakértő bizottság 1592. június 22-én három hordó ó- és három hordó új „magyar” bort talált,³¹³ Az óborok minden egyes hordóját 50, az újakét 36 lengyel forintra becsülték. A városi számadáskönyvből kiderül, hogy a város ebben az évben egy hordó bort vásárolt Urbankowicztól, ezért nagyon valószínű, hogy a pincelátogatás is ezzel a vásárlással állt összefüggésben. A város egy hordót 46 lengyel forint 20 garasért vett meg tőle, a vételárból tehát az következik, hogy az egyik

³¹³ Lásd „A tárolási idő árbefolyásoló szerepe (újbor – bor – óbor)” (83. o.)

újborrt vitték el, és Urbankowicz nagybani eladási haszna $(46,6 - 36 =)$ **10,6 lengyel forint**, vagyis **29,63%** volt.

(2) Az 1590. évi országgyűlésről hazatérő követek munkáját Krakkó városa ajándék-borral is honorálta. November 17-én a város erre a célra egy egész hordó magyar bort vásárolt egy Babiczka nevű kereskedőtől, kwartáját 4 garassal számolva, az egész hordót összesen 70 lengyel forintért. Amikor a bort a követek légelyeibe széttöltögették, az kevésnek bizonyult. Ugyanabból a minőségből vettek ezért még Babiczkától 24 kwartával, aki ezt már – kis mennyiségről lévén szó – kimérési áron adta 5 garas/kwartáért, magyar hordóra vetítve 85,45 forintért.

Babiczka borának középértékét (amihez képest a nagykereskedelmi eladás hasznát kiszámolhatnánk) nem ismerjük pontosan, de kiszámolhatjuk. A kimérési haszon kapcsán az imént láthattuk, hogy 91,56 lengyel forintos kimérési ár 49,3, 65 lengyel forintos pedig 60 haszonszázalékot takar, ebből pedig az következik, hogy a Babiczka féle 85,46 forintos kimérési áron kb. 51,7% kimérési haszon volt. Babiczka költségei egy magyar hordóra vetítve tehát kb. 56,33 lengyel forint, nagybani eladási haszna pedig $(56,33 \approx 70)$ lengyel forint/hordó) megközelítőleg **13,67 lengyel forint**, vagyis **24,27%**.

4.2.6. Táblázatos összefoglalás

A borok minőségi kategóriáit és azok észak-kelet-magyarországi (kassai) árviszonyait a 16. század második felében már tisztáztuk, az eredményeket pedig táblázatos formában össze is foglaltuk (lásd 21. táblázat:). Ezt a táblázatot a kereskedelmi haszonnal kapcsolatos eredményekkel is tovább bővíthetjük. Mivel a magyarországi költségek magyar, a lengyelországiak lengyel forintban jelentkeznek, ezért célszerű az árfolyamok változását mindkét pénznemben feltüntetni. A negyedik „pénz” oszlopban „MKF” rövidítés a magyar kamarai forintra (=100 magyar dénár), alatta az „LF” pedig a lengyel forintra (=30 lengyel garas) vonatkozik. A két pénznem átváltási viszony száma 1:1,2387.³¹⁴

³¹⁴ Vö. 2.4.

borvidék	a bor		pénz	A	B	C	D	E	F	G
	minősége	kora								
II. osztályú ↓	hagyományos szüret↓	újbor↓	MKF	12,00	12,62	21,10	28,35	30,45	41,61	56,82
			LF	14,86	15,63	26,14	35,12	37,72	51,54	70,38
		1 éves bor +33,3%	MKF	16,00	16,83	25,45	32,70	34,80	45,31	62,18
			LF	19,82	20,84	31,52	40,50	43,10	56,13	77,02
		óbor +66,6%	MKF	20,00	21,04	29,80	37,05	39,15	49,02	67,53
			LF	24,77	26,06	36,91	45,89	48,49	60,72	83,65
	főbor I. (kései szüret / szamorodni) +32,5%	újbor↓	MKF	15,90	16,72	25,34	32,59	34,69	45,22	62,04
			LF	19,70	20,71	31,39	40,37	42,97	56,01	76,85
		1 éves bor +33,3%	MKF	21,20	22,30	31,10	38,35	40,45	50,13	69,14
			LF	26,26	27,62	38,52	47,50	50,10	62,09	85,64
		óbor +66,6%	MKF	26,50	27,87	36,86	44,11	46,21	55,04	76,24
			LF	32,83	34,52	45,66	54,64	57,24	68,18	94,44
I. osztályú +33,3%	hagyományos szüret ↓	újbor↓	MKF	16,00	16,83	25,45	32,70	34,80	45,31	62,18
			LF	19,82	20,84	31,52	40,50	43,10	56,13	77,02
		1 éves bor +33,3%	MKF	21,33	22,44	31,25	38,50	40,59	50,25	69,32
			LF	26,43	27,79	38,70	47,68	50,28	62,25	85,87
		óbor +66,6%	MKF	26,67	28,05	37,04	44,29	46,39	55,19	76,46
			LF	33,03	34,74	45,88	54,86	57,46	68,37	94,71
	főbor I. (kései szüret / szamorodni) +32,5%	újbor↓	MKF	21,20	22,30	31,10	38,35	40,45	50,13	69,14
			LF	26,26	27,62	38,52	47,50	50,10	62,09	85,64
		1 éves bor +33,3%	MKF	28,27	29,73	38,78	46,03	48,13	56,67	78,60
			LF	35,01	36,83	48,04	57,02	59,62	70,20	97,37
		óbor +66,6%	MKF	35,33	37,16	46,46	53,71	55,81	63,22	88,07
			LF	43,77	46,03	57,55	66,53	69,13	78,31	109,09
	főbor II. (aszú/ gyógybor) +87,5%	újbor↓	MKF	30,00	31,55	40,66	47,91	50,01	58,28	80,93
			LF	37,16	39,08	50,37	59,35	61,95	72,19	100,24
		1 éves bor +33,3%	MKF	40,00	42,07	51,53	58,78	60,88	67,54	94,32
			LF	49,55	52,11	63,83	72,81	75,41	83,66	116,83
		óbor +66,6%	MKF	50,00	52,59	62,40	69,65	71,75	76,80	107,71
			LF	61,93	65,14	77,30	86,28	88,88	95,14	133,42

A: Vételár Kassán (1570-es évek)

B: Vételár Kassán (1590-es évek)

C: A magyar kereskedő költségei egy hordó boron Krakkóban: a bor hazai vételára (B oszlop) + a Kassa-Krakkó útvonalon adódó szállítási-, vám- és adóköltségek

D: Krakkói beszerzési ár: A magyar kereskedő költségei + a krakkói eladás haszna

E: Krakkói középár: A lengyel kereskedő beszerzési ára (D oszlop) + egyéb költségek (adók, illetékek)

F: Nagybani eladási ár: A középár + a krakkói kereskedő nagykereskedelmi haszna

G: Kimérési ár: A középár + a krakkói kereskedő kimérési haszna

29. táblázat:

Az észak-kelet-magyarországi borok árának alakulása a minőség és a kereskedelmi fázisok függvényében a 16. század végén

Az „A” oszlop egy hordó „magyar” bor árát jelöli az 1570-es, a „B” pedig az 1590-es években. A „C” oszlopban a beszerzési ár és a Krakkóba szállítás összege szerepel. A borok beszerzési árát az „B” oszlop tartalmazza, a leszállítás költségei pedig az adókból, vámokból, fuvardíjból stb. tevődnek össze. Ez utóbbiból fix költség 8,06 magyar vagy 9,96 lengyel forint, a mozgó költség pedig a mindenkori beszerzési ár $\frac{1}{30}$ -a, ami anyagveszteségből adódott. A „D” oszlop árai a borok krakkói beszerzési árát mutatják, vagyis azt az árat, amin a magyar kereskedő a bort Krakkóban eladta, ill. amin a krakkóiak vásároltak. A borok krakkói középárát a „E” oszlop tartalmazza, ami nem más, mint a vonatkozó krakkói beszerzési ár („D” oszlop) + a 2,6 lengyel forint országos és városi illetékek.

Az „F” oszlop a krakkói nagybani eladási ár értékeit tartalmazza. Ezeket az értékeket a középérték („E” oszlop) alapján számolhatjuk ki két támpont segítségével. Tudjuk egyrészt, hogy a város egy 36 lengyel forint/hordó középértékű bort 46,6¹ lengyel forint/hordó áron vásárolt, továbbá egy 56,33 forint/hordó középértékűt 70 forintért. A nagykereskedelmi haszon a befektetett költségek arányában növekedett tehát, mégpedig a 36-hoz képest minden egyes újabb befektetett forint után 0,1477 forint mértékben. 37 forint/hordó középértékű bor esetén például – a 10,66¹ forintos árkülönbözetet figyelembe véve – $(10,66 + 0,1477 =) 10,814$ forint, 38 forint/hordó árú bor esetén pedig $10,66 + (2 \times 0,1477 =) 10,962$ volt a haszon.

A kimérési árat („F” oszlop) szintén a középár („D” oszlop), valamint a kimérési haszon összegéből kapjuk meg. Ha kimérés esetén – amint azt láttuk – 65 forintos befektetéssel 39 forintos haszonra, 91,56 forintos befektetés esetén pedig 45,17 forintos haszonra lehetett szert tenni, akkor ebből az következik, hogy a kimérési haszon is minden egyes újabb befektetett forint esetén 0,2323 forint mértékben növekszik. 66 forintos bor esetén tehát $(39 + 0,2323 =) 39,2323$ forintos haszonra, 67 forintos bor esetén pedig $39 + (2 \times 0,2323 =) 39,4646$ haszonra volt kilátás.

4.3. A Krakkóba szállított borok értéke

A Krakkóba irányuló borkivitelünk volumenét már megállapítottuk a vizsgált időszakra vonatkozóan.

1) „Magyar” borok

A „magyar” borok minőségi kategóriáinak és azok piaci értékének tisztázására is sor került. A különféle minőségek és árak ismeretében immár kísérletet tehetünk arra, hogy az előző fejezetben megállapított kiviteli mennyiséghez egy megközelítőleg helyes pénzértéket rendeljünk, és így Krakkó részesedését is megállapítsuk a lengyelországi összkivitel értékéből.

A pincehagyatéki adatokból arra következtethetünk, hogy a krakkói kimérések első sorban az olcsóbb „magyar” borokat forgalmazták. A kivitel értékének megbecslésekor tehát akkor járunk el helyesen, ha N. Kiss számításaihoz hasonlóan mi is a másodosztályú (nem Hegyaljai), de jobb minőségű, egy-két éves borok értékét vesszük alapul.³¹⁵ Mivel a kivitel értéke minket a magyar gazdaság szempontjából érdekel, a boroknak azt az árát kellett figyelembe venni, amelyen a krakkóiak vásároltak, vagyis amelyben a borok termelői árán felül benne van a szállítási költség, ill. a magyar kereskedő haszna is. Egy hordó ilyen bor ára a 29. táblázat szerint 38,35 magyar forint, ami hektoliterre vetítve 10,88 magyar forint. Ezt a hektoliterenkénti árat a már kiszámolt éves mennyiségi adatokhoz rendelve a következő értékeket kapjuk:

év	1589	1590	1591	1592	1593	1594	1595	1596	1597	1598	1599	1600
hl	1771	4720	3472	6347	3618	2937	7735	4699	4741	1819	4541	2076
MKF	19270	51353	37780	69053	39363	31959	84160	51129	51583	19793	49409	22585

30. táblázat:

A Krakkóba szállított észak-kelet-magyarországi borok értéke magyar kamarai forintban kifejezve

Amint az a fenti, 30. táblázatból látszik, a Krakkóba kivitt „magyar” borok értéke éves szinten – a mennyiség függvényében – rendkívüli mértékben, 19 és 85 ezer magyar forint között ingadozott. Az éves átlag a vizsgált 12 év alapján – 4040 hl-es átlagos kivitel mellett – kb. 44.000 forint, a 12 éves kivitel értéke pedig összesen 527.500 forint volt. Az éves átlag az N. Kiss István által 1610. és ’11. évekre számított lengyelországi összkiviteli értéknek (0,7–1 millió forintnak) alig 5%-a. Az előző fejezetben utaltunk rá, hogy N. Kiss a Lengyelországba kivitt borok értékét jelentősen felülbecsülte; Ha a kamarai kimutatások helyesek, akkor az összkivitel értéke az 1610-es évek elején nem haladhatta meg a 400.000 forintot. Ha az N. Kiss féle számításokkal kapcsolatos meglátásaink és korrekcióink helyesek, akkor nemcsak a

³¹⁵ Vö. 4.1.1.1

borkiviteli mennyiség, de az érték tekintetében is elmondható, hogy **Krakkó részesedése a Lengyelországba irányuló borkivitelünkben kb. 10–11%**. Mivel ebben az értékben benne foglaltatik a Krakkóból tovább szállított borok értéke is, megállapítható, hogy Krakkó a „magyar” borok lengyelországi kereskedelmében nem játszhatott komoly elosztószerepet Lengyelország központi részei felé.

2) Soproni borok

A mennyiségi kérdések tárgyalásakor már láttuk, hogy jóval több soproni bort szállítottak Krakkóba, mint azt korábban feltételeztük. A rekonstruált mennyiségi mutató szerint³¹⁶ (13. diagram:, 58. o.) a Krakkóba szállított borok mennyisége a vizsgált 12 év során három évben is felülmúlta az észak-kelet-magyarországi borokét, ti. 1589-ben, 1597-ben és 1598-ban. Az kivitel értékének megállapítása ezen borok esetében jóval egyszerűbb, hiszen nyolc évből rendelkezésünkre állnak a soproni eladási árak (lásd 1. grafikon 93. o.). Ami pedig a fuvarozásból, ill. távolsági kereskedelemről származó hasznot illeti, ez a magyar kiviteli mérleg szempontjából irreleváns, hiszen a bort főleg morva és sziléziai kereskedők vitték Krakkóba.

A hegyaljai szüreti eredményeket, valamint az 1596. évi soproni rekordtermést a krakkói borbehozatali mutatókkal egybevetve azt láthattuk, hogy a magyarországi mennyiségi tendenciák Krakkóban csak a következő évben jelentkeznek.³¹⁷ Ennek az az oka, hogy a krakkói szállításokra csak a szüretet követő évben került sor. Tehát a mennyiségivel együtt az árbeli tendenciák is késtek, vagyis az adott évben Krakkóban jelentkező bormennyiséghez csak az egy évvel korábbi soproni borárat szabad hozzárendelni. Az 1596. évi soproni rekordtermés árképző hatásai Krakkóban csak 1597-ben érvényesültek, vagyis az 1597. évi krakkói behozatali mennyiséghez csak az 1596. évi árat szabad hozzárendelni. Az eredményeket a 31. táblázat foglalja össze.

³¹⁶ Lásd 13. diagram

³¹⁷ Lásd 14. diagram

A	1589	1590	1591	1592	1593	1594	1595	1596	1597	1598	1599	1600
B	2492,0	1163,2	1211,2	1246,8	1859,6	2525,5	2690,2	2048,3	5115,5	2596,7	3795,9	2582,7
C	3437,2	1604,5	1670,6	1719,7	2564,9	3483,5	3710,7	2825,2	7055,8	3581,7	5235,7	3562, 4
D	5,332	5,332	4,971	5,332	5,332	6,000	5,993	5,771	4,316	4,902	5,539	5,162
E	18.326	8.555	8.305	9.169	13.676	20.901	22.238	16.304	30.453	17.557	29.001	18.389

A: év

B: éves kivitel hektoliterben számolva

C: éves kivitel soproni akóban (71,5 liter) számolva

D: egy akó bor ára (Dányi–Zimányi nyomán); Krakkóba a borok többnyire a következő évben érkeznek meg, ezért a soproni árakat a következő évi volumennel kell beszorozni. Az 1589., 1591., 1592. évekre nincsenek soproni ár-adatok, ezek helyett a vizsgált időszakra vonatkozó adatok átlagát vettük (=5,332 kamarai forint/akó)

E: éves kivitel értéke összesen (magyar kamarai forint)

31. táblázat:

A Krakkóba szállított soproni borok értéke magyar kamarai forintban kifejezve

A 31. táblázaton azt látjuk, hogy a soproni borkivitel éves értéke 8 és 31 ezer forint között ingadozott. Egy átlagos év kiviteli értéke pedig – 2444 hektoliteres mennyiség mellett – 17.740 forint körül alakult. Érdekes egybevetni a „magyar” és soproni borok kiviteli mutatóit azokból az évekből, amikor több soproni bor érkezett Krakkóba, mint „magyar”. 1589-ben például 2492 hl soproni és csak 1771 hl „magyar” bor érkezett. Ennek ellenére azt látjuk, hogy az 529 hl-rel kevesebb „magyar” bor összértéke mégis majdnem 1000 forinttal múlja felül a soproni borok összértékét. Hasonló a helyzet 1597-ben és 1598-ban is.

A „magyar” borok értéke kisebb mennyiség esetén – nagyjából megegyező magyarországi árak mellett – csakis azért lehetett ennyivel több, mert ezek krakkói kiszállítását és kereskedelmét az észak-kelet-magyarországi kereskedők és fuvarosok bonyolították le, ezeken tehát nagyobb volt a hozzáadott érték, így a külföldieknek más áron, jóval drágábban lehetett azt adni. A soproni borok esetében ez a közvetítő haszon a morva és sziléziai kereskedőkhöz, ill. fuvarosokhoz vándorolt. 12 éves összehasonlítás esetén az értékkülönbség még inkább szembeötlő: A „magyar” borok forgalma a mennyiséget tekintve (48.478 hl $\approx$ 29.328 hl) csak 165%-kal múlta felül a soproniakét, értéküket tekintve azonban már 248%-kal, (527.437 forint $\approx$ 212.874 forint).

3) Szentgyörgyi borok

A szentgyörgyi borok átlagos árára és minőségére a krakkói források alapján következtettünk. A krakkói számadáskönyvek minden vonatkozó adatát egybegyűjtve azt

láttuk, hogy a „magyar” borok kwartáját 5,69, a soproniakét 5,45, a szentgyörgyiekét azonban átlagosan csak 3,7 garasért vette a város. Talán nem járunk messze az igazságtól, ha a szentgyörgyi borok átlagos krakkói nagybani vételi árát is kb. 35%-kal vesszük alacsonyabbnak, mint a „magyar” borokét. Ha a „magyar” borok értékét ezen az áron átlagosan 10,88 forinttal számoltuk hektoliterenként, akkor a pozsonyszentgyörgyi bor hektoliterenkénti árát ugyanebben az árkategóriában is kb. 7 magyar forintnak kell vennünk. Ezzel az árral számolva a szentgyörgyi borok krakkói forgalmának értéke az éves kiviteli mennyiség függvényében a 32. táblázat szerint alakult.

év	1589	1590	1591	1592	1593	1594	1595	1596	1597	1598	1599	1600
hl	196	459,6	886,5	333,8	183,3	203,3	253,3	636,7	1398,4	653,2	963,8	738,5
MKF	1372	3217	6206	2337	1283	1423	1773	4457	9789	4572	6747	5170

32. táblázat:

A Krakkóba szállított szentgyörgyi borok értéke magyar kamarai forintban kifejezve

A vizsgált 12 évben a pozsonyszentgyörgyi borok értéke 1.200 és 10.000 magyar forint között mozgott, átlagosan pedig – évi 576 hl-es forgalom mellett – 4.030 magyar forintot tett ki. Ez a „magyar” borok összforgalmi értékének csupán 9,16, a soproniaknak pedig alig több mint 22,72%-a.

4) A Krakkóba kiszállított borok értéke összesen

A Krakkóba szállított „magyar”, soproni és szentgyörgyi borok értékének ismeretében érdemes ezek összegét is megvizsgálni éves lebontásban.

év	1589	1590	1591	1592	1593	1594	1595	1596	1597	1598	1599	1600
magyar	19270	51353	37780	69053	39363	31959	84160	51129	51583	19793	49409	22585
soproni	18326	8555	8305	9169	13676	20901	22238	16304	30453	17557	29001	18389
p.sz.györgyi	1372	3217	6206	2337	1283	1423	1773	4457	9789	4572	6747	5170
összesen	38968	63126	52290	80558	54322	54283	108171	71890	91825	41923	85156	46144

33. táblázat:

A Magyarországról Krakkóba szállított borok értéke magyar kamarai forintban kifejezve

Krakkói összes borkivitelünk értéke a

magyar	19270	51353	37780	69053	39363	31959	84160	51129	51583	19793	49409	22585
soproni	18326	8555	8305	9169	13676	20901	22238	16304	30453	17557	29001	18389

p.sz.györgyi	1372	3217	6206	2337	1283	1423	1773	4457	9789	4572	6747	5170
összesen	38968	63126	52290	80558	54322	54283	108171	71890	91825	41923	85156	46144

33. táblázat 33. táblázat szerint éves szinten 38 és 110 ezer magyar forint között mozgott, a 12 év átlagát tekintve pedig – **az átlagos 7060 hektoliteres forgalom mellett – 65.721 forint volt.** A 12 évi borkivitelünk értéke összesen megközelítőleg 788.656 forint lehetett. Ha a Krakkóval folytatott külkereskedelmi mérlegünk kiviteli oldalát meg akarjuk határozni, akkor a boron kívül a szabad kereskedelmi forgalomban részt vevő krakkói rézkivitelünk értékét is meg kellene még becsülni. Erre a vámnaplók további vizsgálata szükséges.

5. A kereskedelem infrastruktúrája

Borkivitelünkről csak akkor alkothatunk teljes képet, ha feltárjuk azt az infrastruktúrát, amely révén lehetővé vált az imént kimutatott kereskedelmi érték megteremtése. Választ kell találni többek között a következő kérdésekre: Merre vezettek a főbb kereskedelmi útvonalak? Kik foglalkoztak a kereskedelemmel, ill. a fuvarozással? Hogyan történt a szállítás? Meddig tartott az út? Milyenek voltak az útviszonyok? Hogy nézett ki egy szállítmány? Hasonlóan az előző részekhez, itt is külön tárgyaljuk a nyugat-, ill. az észak-kelet-magyarországi borkereskedelmet. Azon túl, hogy ezeket a borokat eltérő mértékegységekben tartották számon, eltérő útvonalakon is szállították Krakkóba. Sőt lengyel részről külön törvényi szabályozás is vonatkozott rájuk.

5.1. Források, szakirodalom, módszer

A legbősebb forrást a helyrajzi vizsgálódások szempontjából is a krakkói vámnaplók jelentették. A „vamosok” feljegyezték ugyanis a kereskedők és szállítók lakhelyét. A „magyar” borok esetében a vámnaplókban iktatott helységnevek kb. 90%-ban Magyarországhoz, és csak 10%-ban Lengyelországhoz köthetők. Hasonlóan alacsony a lengyel helységnevek aránya a soproni és szentgyörgyi boroknál; azzal a különbséggel, hogy itt a szállítók túlnyomórészt morvaországi és sziléziai illetőségűek.

A szállítási útvonalak lengyelországi szakaszai egyrészt az 1570. évi Krakkó vajdasági útrevízió,³¹⁸ másrészt a Rusz Vajdaság Jablonowski féle történeti térképei³¹⁹ alapján voltak rekonstruálhatók. A 16. század végi útvonalhálózat kurrens irodalmát mindazonáltal a *Krakkói Vajdaság történelmi atlasza a 16. század második felében* c. kézikönyv foglalja össze.³²⁰ A nyugat-magyarországi borok kiszállítási időpontjaira további támpontokat találtunk a soproni borkiviteli jegyzékben,³²¹ ill. a Házi által feldolgozott 1566/67 évi

³¹⁸ *Lustracja dróg*, Wyrozumski, 1977.

³¹⁹ Jabłonowski, Aleksander: *Atlas historyczny Rzeczypospolitej Polskiej. Epoka z przełomu wieku XVI-go na XVII-sty. dział II. Ziemia Ruskie Rzeczypospolitej*. Varsó–Bécs, 1889–1904.

³²⁰ *Atlas Historyczny Polski. Województwo Krakowskie w drugiej połowie XVI. wieku I–II.* (szerk.) Rutkowski, Henryk. Warszawa, 2008.

³²¹ SVL. Lad. XLI et QQ fasc. 4. Nr. 171. Erre a jegyzékre a Soproni Levéltár igazgatója, Dominkovits Péter hívta fel a figyelmemet, akinek szíves segítségét ezúton is köszönöm.

bormérői számadáskönyvben,³²² valamint a Prickler által feldolgozott bécsi Tabor-hidi vámnaplókban.³²³

A „magyar” borok szállítási útvonalára a krakkói vámnaplókön kívül Magyarországon elsősorban a szabad királyi városok és a harmincadhelyek, Lengyelországban pedig a borkereskedelem ellenőrzésére felállított tíz állami borlerakat elhelyezkedéséből következtethettünk. Ezek ugyanis mind a borkereskedelem csomópontjain helyezkedtek el. Az utak nyomvonalát a domborzati viszonyok is nagyban meghatározták, különösen a Kárpátokban; a kereskedők nyilván olyan hágókat választottak, amelyeken viszonylag könnyen át lehetett jutni. Ezen hágók nagy részét terepbejárással személyesen is tanulmányoztuk. Az áthaladó borkereskedelemnek köszönheti a felemelkedését számos határmenti lengyel kisváros: Grybów, Żmigród, Dukla, Rymanów, Jaśliska stb. A Kárpáton átvezető útvonalak feltárásához ezen települések helytörténeti irodalma is nagyban hozzájárult.³²⁴

A kereskedelmi útvonalak nyomvonalára Magyarországon, Ausztriában és a Cseh Korona tartományaiban elsősorban a krakkói vámnaplókban előforduló településnevek alapján következtethettünk, amelyeket a kocsisok és kereskedők lakhelyeként tüntettek fel. Mivel a morva borok krakkói kiszállítási útvonala többnyire megegyezett a nyugat-magyarországi (soproni, pozsonyszentgyörgyi) borokéval, ezért az útvonalak modellezéséhez a morva bort szállító kereskedők származási helyét is bevontuk a vizsgálatba. Módszertani problémák főként a helységnevek beazonosításával kapcsolatban merültek fel. Az alábbiakban a főbb problémákat és a megoldásaikat mutatjuk be néhány kiragadott példa alapján.

a. A vámos nem írja ki a szállító lakhelyét

A vámos nem tüntette fel a kereskedő, ill. kocsis illetőségét, ha az gyakran fordult meg Krakkóban és számára egyértelmű volt, hogy kiről van szó. Az illető lakhelyének kiderítésére

³²² Feldolgozta Házi Jenő: 1566. évi soproni borkereskedelem. = *Soproni Szemle* 13. (1959) 151–157. [Helyreigazítás: 288.]

³²³ Feldolgozta Prickler, Harald: Zur Geschichte des burgenländisch-westungarischen Weinhandels in die Oberländer Böhmen, Mähren, Schlesien und Polen. = *Zeitschrift für Ostforschung* 14. (1965) 294–320; 495–529.

³²⁴ Garbarczyk Józef (szerk.): *Krosno. Studia z dziejów miasta i regionu. Tom. I. (do roku 1918.)*. Kraków, 1972.; Kiryk, Feliks (szerk.): *Sanok. Dzieje miasta*. Kraków, 1995.; Kiryk, Feliks (szerk.): *Dzieje miasta Nowego Sącza. Warszawa–Kraków*, 1992.

ilyenkor a korábbi bejegyzésekben kellett utánanézni. Könnyebbséget jelentett, ha a jegyző a gyakori „vendégek” vezetékeve helyett, – vagy mellett – a lakhelyet illesztette be a névbe egy jelzős szerkezettel pl. Marczin Woith Mankowski = a mankovicei Woith Márton; Martinus Mankowski = a mankovicei Márton. Lengyelországban a „-ski” vagy „-cki”-re végződő családi név nemesi származást jelöl. Ha ez a végződés olyan szállító nevében szerepel, aki a borok után vámot fizetett, akkor bizonyosak lehetünk afelől, hogy nem nemesről van szó, vagyis ez nem az illető családneve, hanem csak a lakhelyére történő utalás. Szintén nehézséget jelenthetett, ha

b. a szállító két különböző helységnevet diktált be.

Olyan kisebb falvak esetében, amelyek egy nagyobb város közelében fekszenek, a kocsis hol a falu, hol az ismertebb (nagyobb) helység nevét diktálta be. A *Wójtowska Wieś*-beli Urbanus Tezbierek kocsis például olykor a szomszédos *Gliwicét*,³²⁵ a *Kauffung*-beli Johannes Fribel pedig *Schmiedeberg*-et diktálta be lakhelyül.³²⁶ Eme helységek elhelyezkedéséből biztosra vehető, hogy nem két azonos nevű szállítóról, hanem ugyanarról a személyről van szó. Néhány esetben egyértelmű, hogy:

c. a jegyző a vezetékevet tévesen a szállító lakhelyeként értelmezte.

Ha valaki történetesen a vezetékevet diktálta be, és ez a név hasonlított valamilyen helységnévre, akkor a jegyző ezt automatikusan úgy értelmezte, hogy onnan való az illető. Ilyen félreértés történt például az Árva megyei Janko Palkovicz esetében, akit hol a Cieszyn Hercegségbeli *Pawłowicéből*,³²⁷ hol pedig a Gliwiczei Hercegség-beli *Palowice-ből*³²⁸ „származtattak”, jöllehet csupán a szlovák Palkovicsról, azaz Palkó fiáról volt szó. A jegyző nem tudta értelmezni a bediktált helységnevet, ha

d. a kocsis beszédhibás volt

Egy bizonyos Christophorus neve után „*Lyslficz*” szerepel, mint lakhely.³²⁹ Az egyetlen helység, amely szóba jöhet, az a *Frydek* közelében található *Lískovec*. Ez éppen a Nový Jičín–

³²⁵ AMKr. rkps. 2116. Fol. 35, 47.

³²⁶ SVL. Lad. XLI. et. QQ fasc. 4. Nr. 171. Fol. 45, 57.

³²⁷ AMKr. rkps. 2121. Fol. 301.

³²⁸ AMKr. rkps. 2120. Fol. 373, 452

³²⁹ AMKr. rkps. 2120. Fol. 273.

Krakkó útvonalon fekszik. Kicsi a valószínűsége viszont, hogy a jegyző ezt a településnevet írta volna rosszul, ugyanis a „ko” szótagot csak bajosan lehet „l”-nek hallani. Ahonnan érkezhettek soproni bor, nem található egyéb „Lis-,” s(z)el kezdődő, ill. „vce/vec/vic”-re végződő helységnév sem Lengyelországban, sem Morvaországban, sem Sziléziában. Ez a kérdés mindaddig megválaszolatlan maradt, amíg a soproni borszállítási jegyzékben rá nem bukkantunk az illetőre, „Lüsfitz” lakhellyel.³³⁰ A bejegyzés másolatban is fennmaradt, itt már az írnok értelmezte németül a lakhelyet és kijavította *Lübschitzre*.³³¹ A „javításból” már ki lehetett találni, hogy *Leobschütz*-ről van szó, amely lengyelül *Głubczyce*. Ha a krakkói jegyző értelmezni tudta volna, hogy honnan jött a kocsis, akkor a települést szokása szerint a lengyel névén jegyezte volna fel, ahonnan egyébként mások is hoztak soproni bort. A kocsis tehát minden bizonnyal beszédhibás volt. Ezt erősíti az a tény is, hogy a neve (az általa bediktált családnév) három különböző formában szerepel: „Kiesyje”, „Pesl”, „Päsel”.³³²

Egy másik esetben már nem ilyen egyértelmű, hogy a kocsis volt-e beszédhibás vagy az írnok hallott rosszul, ill. volt figyelmetlen. A kocsis *Windhag*-ból érkezett Sopronba borért. Mivel Ausztriában sok *Windhag* van, egy másik helységnévet is bediktált, hogy egyértelmű legyen, melyik *Windhag*-ból is jött. Ezt az írnok „Klingenberg”-nek vélte hallani.³³³ Ilyen nevű helység azonban szintén nem található a térképeken. Van viszont egy *Windhag* nevű település Ausztriában, amely *Kyrnberg* szomszédságában fekszik. Semmi kétségünk nem lehet afelől, hogy a kocsis ebből a *Kyrnberg* melletti *Windhag*-ból érkezett Sopronba. Gyakran megoldhatatlan problémát jelentett, ha

e. a bediktált településnév alatt egyszerre több település is található

Abban az esetben, ha a kocsis egyéb támpontot is megad, akkor nincs probléma, feltéve természetesen, hogy a támpontul szolgáló helységnév beazonosítható. Az esetek többségében azonban nem ez a jellemző. A következő településnevekhez több olyan helység is hozzárendelhető, amelyeken keresztül, ill. ahonnan bor érkezhettek Krakkóba: *Stare Mesto*, *Nowe Miasto*, *Zabrzeg*, *Miedzyrzecze*, *Hustopeče*, *Landeck*, *Ullersdorf*. Ha a bejegyzésekben semmiféle megkülönböztető információ nem szerepelt, akkor ezeket a helységneveket csak fenntartásokkal használ(hat)tuk az útvonalak rekonstruálásánál.

³³⁰ SVL. Lad. XLI et QQ. fasc. 4. Nr. 171. Fol. 25.

³³¹ Uo. Fol. 39.

³³² AMKr. rkps. 2120. Fol. 273; SVL. Lad. XLI et QQ. fasc. 4. Nr. 171. Fol. 25, 39.

³³³ SVL. Lad. XLI et QQ. fasc. 4. Nr. 171. Fol. 58.

5.2. Útvonalak

A kereskedelemben mindig is fontos költséghatékonysági tényező volt az útvonal megválasztása: mérlegelni kellett, kinek a területén halad át a szállítmány, milyen adók vagy illetékek érvényesek az adott területen, milyenek az útviszonyok, milyen biztonsági kockázatokkal kell számolni a kiválasztott útszakaszon stb. A dilemmát jól érzékelteti egy korabeli német mondás, miszerint *„a jó út ha görbe is, nem kerülő.”*³³⁴ Ezen szempontok mentén jöttek létre új útvonalak, ill. esett vissza bizonyos utaknak a forgalma. Ebben közrejátszott az is, hogy mennyire volt „rugalmas” egy úthálózat, azaz mennyi és milyen alternatív útvonal kínálkozott a szállítmánynak egyik pontról a másikra juttatásában. Az útvonalhálózat „változtathatósága” azonban nemcsak a földrajzi tényezőktől, hanem a jogi, közigazgatási viszonyoktól is függött. Ebből a szempontból a legjobb helyzetben a felső magyarországi kereskedők voltak, mert ők számtalan kiszállítási útvonal közül választhattak, így módon kijátszhatták az amúgy sem túlságosan szigorú ellenőrzést. A legnehezebb helyzetben pedig a „soproniak” voltak, mert az osztrák rendek protekcionizmusa miatt nyugatra nem szállíthattak, így jóval korlátozottabb volt a mozgásterük.

5.2.1. A „magyar” borok szállítási útvonalai

A 14–15. században főleg a Szerémségből érkeztek a borok Magyarországról Krakkóba. A Tokaj-Hegyaljáról, Borsodból és Abaújból csak a 15. század végétől indulnak meg a kiszállítások, az észak-kelet-magyarországi borokat tehát már egy kiépített, meglévő útvonalon kezdték el szállítani.³³⁵ Ezt az infrastruktúrát csupán „örökölte” az észak-kelet-magyarországi borkereskedelem. Ekkorra Krakkó „egyeduralmi” helyzete már megrendült. Kiépültek és megerősödtek ugyanis azok a határmenti vásáros helyek, ahol közvetlenül is vásárolhattak magyar árut azok, akik az ország belsejéből érkeztek. Ilyen települések voltak a Krakkói Vajdaságban Szandec és Biecz, a Rusz Vajdaságban pedig Krosno.

Ami a magyarországi részt illeti, a szerémségi bort a középkorban a szabad királyi városokon keresztül (Kassa, Eperjes, Bártfa) szállították ki. A hegyaljai borok esetében (a 16. század második felétől) ez a helyzet is módosult: a borkereskedelem jelentős része áttevődött Zemplén megyébe, ahol tudvalevőleg nem akadályozta szabad királyi város a kereskedelmet.

³³⁴ „Good weg krümm is nich üm.” Idézi Divéky, 1905. 20.

³³⁵ Draskóczy, 1999. 101–105.

Ennek köszönhetően immáron egy olyan határszakaszon is jöttek létre vásáros helyek, ahol eddig nem voltak; nevezetesen Sztropkón, Homonnán és Varannón.³³⁶

év	Bártfa	Eperjes	Homonna	Kassa	Kisszeben és Palocsa	Lőcse	Sztropkó	Tokaj	Ungvár	Varannó	összesen
1637	781	2455	3691	3054	60	326	65	948	195	1457	13032
1638	888	4022	2570	3205	289	320	140	2115	258	836	14643
1639	1191	2831	2151	2155	300	293	63	1644	201	1180	12009
1640	1006	2319	3145	2022	292	279	223	1488	180	412	11366
1641	1209	2084	3307	1882	239	363	353	1134	279	1065	11915
összesen	5075	13711	14864	12318	1180	1581	844	7329	1113	4950	

34. táblázat:

Az új zempléni és a hagyományos Abaúj-sárosi útvonalak és vásáros helyek jelentősége a 17. századi borkereskedelemben a borok után magyar kamarai forintban szedett harmincadbevételek tükrében

A fenti, 34. táblázat:ot Tagányi közlése nyomán állítottuk össze az egyes harmincadfiók bor utáni harmincadbevételeiről.³³⁷ Ezek földrajzi megoszlása az új zempléni utak jelentőségét számokban is jól szemlélteti. A 17. század közepén a borok után nem Kassán, hanem a Zemplén megyei Homonnán fizetik a legtöbb harmincadot. A zempléni utak forgalmára ezen kívül nem csak a varannói és sztropkói harmincad forgalmából következtethetünk, hiszen Tokajból Zemplénen keresztül is vezetett egy út, továbbá a bártfai és kisszebeni harmincadbevételek egy része is a zempléni forgalomhoz köthető (lásd 1. térképmelléklet).

A határ másik oldalán, Lengyelországban is hasonló folyamat zajlik le: az új zempléni kereskedelmi útvonalakhoz új utak „csatlakoznak”; megnő Dukla, Rymanów, Jaśliska és Lesko jelentősége. A zempléni utak egyébként azért is lehettek vonzóak, mert a (dél-zempléni) Hegyaljáról a kisebb folyók mentén nyílegyenes utak vezettek a határra, ahol a Kárpátokon viszonylag alacsony (5–600 m) hágókon lehetett átkelni.

A borszállítási útvonalak pontos nyomvonalára a vámnaplókban előforduló magyar és lengyel helységnevek, továbbá a magyarországi harmincadhelyek, és a lengyel állami borlerakatok elhelyezkedése alapján következtethetünk. A szabad királyi városokon kívül a 16. század végén harmincadhelyek működtek a következő településeken: Ónod, Szepsi,

³³⁶ H. Németh, 2004. II. 65.

³³⁷ Tagányi, 1898.

Tótfalva, Szepesófalva, Ólubló, Kurima, Varannó, Sztropkó, Homonna, Csertész,³³⁸ Lengyelországban pedig 1578-tól a következő határ menti településeken működött állami borlerakat: Nowy Targ, Nowy Sacz, Biecz, Dukla, Jaśliska, Rymanów, Krosno, Lesko, Sambor, Stryj. A 17. század elején további borlerakatok nyíltak a Żmigródban (1601), Jordanówban (1607), Grybówban (1611), Dynówban (1611) és Ryboticében (1620).³³⁹

A táj szerkezetéből adódóan az útvonalakat Magyarországon elsősorban a domborzat jelölte ki. Az ország belsejéből a Kárpátok kelet-nyugati, ill. észak-kelet–dél-nyugati vonulatait a legegyszerűbben a folyók völgyén lehet megközelíteni. A folyók völgyét nálunk csak ritkán kerülte ki a kereskedelmi útvonal; ott, ahol a folyó nagyobb, lakatlan erdőségeken, vagy hosszabb szurdokokon vezetett keresztül. Egy ilyen példát a legrégebbi és legfontosabb lengyelországi útvonal esetében is találunk: A Buda–Kassa–Krakkó országút Kassa fölött a Hernád völgyéből a Tarca völgyébe tért át, mivel a Hernád szurdokokon és nagy erdőségeken keresztül töri át a Gömör-Szepesi-érchegységet. A főút a Tarca folyó völgyében Eperjes városán vitt keresztül, majd a Branyiszkói-hágón tért vissza ismét a Hernád völgyébe: immáron a Szepességbe.

A Buda–Kassa–Krakkó országút 1541-ben, Buda török kézre kerülésével elvesztette legfontosabb állomását. A megmaradt ország nyugati és keleti részei közötti ezután a felvidéki útvonalak biztosított összeköttetést: nyugat felől a Garam és a Vág, kelet felől pedig a Sajó és a Hernád völgyén keresztül. Az új helyzetben a felső-magyarországi részekon katonai szempontból Eger, gazdasági és közigazgatási szempontból pedig Kassa jutott kulcsszerephez. A tizenöt éves háború kitöréséig a borkereskedelem szempontjából a Buda–Kassa útvonal is fontos maradt; ezen vitték többek között a gyöngyösi és egri borokat is Lengyelországba, amint azt alább látni fogjuk.

5.2.1.1. Honnan érkezett a bor?

A források alapján a címben feltett kérdésre (a legtöbb esetben) csak közvetett választ adhatunk. A „magyar” borok termőhelyére csak akkor következtethetünk, ha a bort közvetlenül a borvidékről hozzák. A „magyar” borok kiszállítási útvonalán gyöngyösi, erdélyi,

³³⁸ A harmincadhelyekre lásd Zimányi 1974, 162–163 [térképmelléklet]; Tagányi, 1898. 113–116. A tótfalvi harmincadra lásd H. Németh, 2004. II. 65.

³³⁹ Vö. 2.2.1.

baranyai/szerémi? borok is érkeztek. A magyar hordók egyértelműen Kassa vonzáskörzetéből (a Hegyaljáról, Abaújból, Borsodból és Tornából) érkeztek. Kassa vonzáskörzete a szabványok terén nem ért el Gyöngyösig. Bizonyíték erre, hogy a Gyöngyös környéki borok külön hordóban érkeztek.³⁴⁰ Felmerül a kérdés, hogy az Eger környéki borokat vajon magyar vagy gyöngyösi hordóba töltötték-e? Mivel az általunk vizsgált időszakban Eger környéki településekről nem szállítottak közvetlenül Krakkóba, erre egyelőre nem tudunk válaszolni.

A vámnaplókban előforduló településnevek alapján arra következtethetünk, hogy a borok zöme Abaújból és a Hegyaljáról érkezett. A legdélibb termőhely ezen a vidéken Tokaj, ahonnan mind a felső-magyarországi városokon, mind Zemplén megyén keresztül lehetséges volt Krakkóba szállítani: Abaújban a Hejce patak és a Hernád folyó mentén Kassára, Zemplénben pedig Patakon, Terebesen és Varannón keresztül egyenesen Lengyelországba. A Tokaj–Kassa útvonalon két abaúji mezővárost említenek a vámnaplók: Szántót,³⁴¹ ill. Göncöt,³⁴² a zempléni útvonalon pedig Tolcsvát³⁴³ és Patakot.³⁴⁴

A vámnaplók tanúsága szerint érkezett bor közvetlenül a Borsodi borvidékről is: Ónodról³⁴⁵ és Miskolcra.³⁴⁶ A Borsodi borvidék határos az Abaújival. Borsodból az Abaúji borvidéken, a Hernád jobb partján visz az út, mégpedig a boráról szintén híres Szikszón és Aszalón keresztül.³⁴⁷ Szikszón harmincadhelyet is létesítettek, minden bizonnyal a helyi és a borsodi borok számára. Ez az út Hidasnémetinél találkozik az imént említett Tokaj–Kassa útvonallal.

³⁴⁰ Gyöngyös nemcsak a mértékek, de a céhszabályzatok tekintetében is mérvadó volt a térség mezővárosai számára. H. Németh, 2004. II. 181.

³⁴¹ Casparus Szeki/Syky **Szántóról** 1599. okt. 8-án 48, 9-én pedig 22 hordó „magyar” borral jelenik meg a krakkói vámon. AMKr. rkps. 2121. Fol. 133, 134.

³⁴² 1589. júl. 16-án Michael Barwel **Göncről** 20 hordó „magyar” bort hozott Krakkóba 5 szekéren és 100 lóval. AMKr. rkps. 2115. Fol. 59.

³⁴³ A **tolcsvai** Gregorius Bonysz (Bónis) 1595. feb. 11-én érkezik Krakkóba 80 hordó „magyar” borral. Minden bizonnyal a Szepességen keresztül jön, mivel a bort łacko-i kocsissal hozatja. AMKr. rkps. 2119. Fol. 60; Obuchowska–Pysiowa, 1981. 389.

³⁴⁴ **Patakról** hoz „magyar” bort Krakkóba egy bizonyos Michael 3 hordóval (AMKr. rkps. 2117. Fol. 186.), Emericus Diák 18 hordóval (AMKr. rkps. 2120. Fol. 175.), Georgius Kalay 2 szállítás során 36 hordóval (rkps. 2120. Fol. 313, 415.) és egy bizonyos Mathias 16 hordóval. rkps. 2120. Fol. 588.

³⁴⁵ 1593. már. 2-án 9 hordó „magyar” bora után 45 garas vámot fizet egy **ónodi** kereskedő, egy bizonyos Hadvany (Hatvani). Keresztnevére sajnos nem derül fény. AMKr. rkps. 2117. Fol. 148.

³⁴⁶ A **miskolci** Gregorius Zlothnik (ötvös?) 8 szekéren és 32 lovon 30 hordó „magyar” bort hoz Krakkóba 1600. feb. 27-én. AMKr. rkps. 2121. Fol. 371.

³⁴⁷ A **szikszai** bor Tinódi Lantos Sebestyén is megénekli: „Eger jó szerencsénél víg voltában / Vígán iszik szikszai jó borában.” Idézi: Feyér, 1981. 86. A kassaiak nemcsak a Hegyalján, de **Aszaló** határában is vásároltak szőlőket. Kemény, 1904.

A vámnaplókból a tornai borok jelenlétére is következtethetünk Krakkóban. A szádalmási (ma Jablonov) Somodi Simon összesen 38 hordó bort hozott.³⁴⁸ Szádalmás a Tornai borvidék része; ehhez a borvidékhez tartozik még Tornaváralja, Görgő, Körtvélyes és Jablonca.³⁴⁹ Az út innen Szepsin keresztül vezet Kassára. Feltehetően ennek a borvidéknek a forgalma miatt létesült a szepsi harmincad.

Gyöngyösi bor, a vizsgált időszak folyamán, utoljára 1593-ban érkezett Krakkóba. Ez nem véletlen, hiszen Gyöngyös mezővárosa török fennhatóság alatt volt, és pontosan ebben az évben tört ki a tizenöt éves háború. A gyöngyösi bor tehát a hadi események miatt tűnhetett el a 16. század végén a város piacáról. Borral debreceni, nyírbátori kereskedők is érkeznek Krakkóba. Mivel e városok környékén nem terem export-minőségű bor, a kereskedők nyilván máshonnan szerezték be a bort. Debrecenből magyar hordóban, tehát Kassa mértékügyi vonzáskörzetéből – minden bizonnyal a Hegyaljáról – két alkalommal hoztak bort, ezen kívül egyszer baranyait („baranskie”), egyszer pedig erdélyit („siedzmogrodzkie”).³⁵⁰ Nyírbátorból egy kereskedő szintén baranyai borral érkezett, mégpedig az imént említett, baranyai bort szállító debreceni kereskedő társaságában.³⁵¹ Ezeket a baranyai borokat a krakkói bepincézési naplókban és a boradó jegyzékekben érdekes módon szerémségi („seremiense”) borként könyvelték el.³⁵² Akár baranyai, akár szerémségi borokról is van szó – az előbbi a valószínűbb –, mindkét bejegyzés dél-magyarországi (hódoltsági) területre vonatkozik, tehát a gyöngyösihez hasonlóan ezen borok sem tűnnek fel a krakkói iratokban a tizenöt éves háború kitörése (1593) után.

³⁴⁸ A **Szádalmás/jablonovi** Simon diák ezt a mennyiséget négy év alatt, négy alkalommal szállította le. AMKr. rkps. 2116. Fol. 90., rkps. 2117. Fol. 148.; rkps. 2119. Fol. 49.; rkps. 2120. Fol. 219.

³⁴⁹ Szádalmás, Körtvélyes és Jablonca az 1708. évi szőlőterület minősítési jegyzékben is szerepelnek. N. Kiss, 1973. 386.

³⁵⁰ 1591. máj. 5-én egy bizonyos „Stephanus **de Debrecen**” 23 hordó (AMKr. rkps. 2116. Fol. 3), 1597. feb. 2-án pedig a debreceni Benedictus Kecskeméti 12 hordó „magyar” bor után fizet vámot Krakkóban (rkps. 2120. Fol. 84.), ill. 1593. feb. 23-án a debreceni Johannes Diak 12,5 hordó *baranyai* bort hoz. A mérés során kiderül, hogy ez az utóbbi mennyiség 20 „magyar” hordónak felel meg (AMKr. rkps. 2117. Fol. 131 és 139.). 1597. jan. 24-én Kecskeméti Benedek erdélyi bort hoz 3 magyar hordóban (AMKr. rkps. 2120. Fol. 57.).

³⁵¹ 1593. feb. 25-én Georgius aurificus **Bátorból** 10 nagy hordó (kuffa wielka) *baranyai* bort hoz, ami a mérés szerint 42 magyar hordónak felel meg. AMKr. rkps. 2117. Fol. 136 és 141.

³⁵² AMKr. rkps. 2344. Fol. 63, 93, 100; rkps. 1658. Fol. 12; rkps. 1661. Fol. 12; rkps. 1664. Fol. 9, 10, 13.

Erdélyi borokkal 1596-tól minden évben találkozhatunk a forrásokban. A krakkói bepincézési könyvek szerint a vizsgált időszakban mintegy 700 krakkói barilla, összesen kb. 460 hektoliter érkezett belőlük a városba. Az erdélyinek nem lehetett nagy tradíciója Krakkóban, hiszen a bormérő bizonytalan a bor mérésekor: hol csak „magyar” hordóban (pótkufka),³⁵³ hol morva akóban,³⁵⁴ hol soproni akóban,³⁵⁵ hol pedig krakkói barillában³⁵⁶ jegyzi fel, de a mérési eredmény minden esetben szerepel magyar hordóban is. Az 1597. évi vámnaplók szerint az erdélyi borokat debreceni,³⁵⁷ kolozsvári³⁵⁸ és ólublói³⁵⁹ kereskedők hozták. Erdélyben Nagyenyed környékén és a Küküllő-mentén vannak különösen jó bortermő vidékek, de nem zárhatjuk ki a lehetőségét annak sem, hogy „erdélyi” néven partiumi, vagyis érmelléki és bihari borok is érkezhettek. Ez utóbbiaknak kisebb a valószínűsége, hiszen a Partium északi részén húzódott ekkor a frontvonal a keresztény és a török hadak között, de ezt a vidéket a szabad hajdúk is pusztították.

5.2.1.2. Borutak a szabad királyi városokon keresztül

A legfontosabb 16. századi útvonal, amelyen az észak-kelet-magyarországi borok Krakkóba juthattak, Kassa városán vezetett keresztül. Minden bizonnyal erre jöttek a krakkói vámnaplókban szereplő ónodi és miskolci illetőségű szállítók, csakúgy, mint az Abaújszántó és Gönc felől érkezők. A legtöbb bor közvetlenül Kassáról érkezett Krakkóba. A 100 hordó fölötti mennyiséget Krakkóba szállító kassaiak névsora a következő: Michael Diák (453 hordó),³⁶⁰ Nicolaus Szabó (165 hordó),³⁶¹ Wolfgangus Pesner (140 hordó),³⁶² Valentinus Diák (122 hordó).³⁶³ A kassaiak több útvonalon érkeztek a borral, amire a nekik dolgozó fuvarosok

³⁵³ AMKr. rkps. 2344. Fol. 154, 181, 198, 199.

³⁵⁴ Uo. Fol. 140.

³⁵⁵ Uo. Fol. 163, 175, 202.

³⁵⁶ Uo. Fol. 138, 141, 143, 149, 154, 169, 171, 180, 192, 200, 202.

³⁵⁷ Vö. 350. lábjegyzet

³⁵⁸ 1597. már. 16-án a **kolozsvári** Luter Mihály 5 szekéren 32 lóval 5 „kuffa” erdélyi bort hozat egy Byenyas nevű Zlaté/aranypataikai kocssal. A kuffákban a mérési eredmény szerint egyenként 2,5 „magyar” hordó bor van. AMKr. rkps. 2120. Fol. 187, 195. Minden bizonnyal jó árat fizettek neki a borokért, mivel 3 hónap múlva ismét megjelenik Krakkóban, ezennel egy kuffa (=3 „magyar” hordó) erdélyi bort és 3 hordó mézet hoz. Ismét Zlaté/aranypataikai kocssal szállítat. Uo. Fol. 329.

³⁵⁹ 1600. feb. 27-én Johannes Echelman krakkói polgárnak az **ólublói** „Demian” hoz 4 hordó erdélyi bort. AMKr. rkps. 2120. Fol. 372.

³⁶⁰ AMKr. rkps. 2116. Fol. 13, 42, 65; rkps. 2117. Fol. 50, 52, 193, 279, 284, 391.; rkps. 2118. Fol. 710, 761, 764, 822, [új számozás] 15, 41, 42, 122.; rkps. 2119. Fol. 85, 86, 95, 129, 130, 134.; rkps. 2120. Fol. 23.; rkps. 2121. Fol. 125.

³⁶¹ AMKr. rkps. 2117. Fol. 342.; rkps. 2119. Fol. 95, 135, 214, 243, 236.; rkps. 2120. Fol. 221, 500, 615, 626.

³⁶² AMKr. rkps. 2116. Fol. 86.; rkps. 2117. Fol. 112, 149, 454.; rkps. 2119. Fol. 26, 92, 123, 129.

³⁶³ AMKr. rkps. 2119. Fol. 84.; rkps. 2120. Fol. 35, 62, 95, 177.

lakhelye alapján következtethetünk. A Bártfához közeli hágókon érkeztek azok a szállítmányok, amelyeknél a kocsis lakhelye: Šiba/Szekcsőalja,³⁶⁴ Bártfa,³⁶⁵ Bartošovce/Bartosfalva,³⁶⁶ Zlaté/Aranypataka,³⁶⁷ Richwald/Erdővágás,³⁶⁸ Kružlov/Kőtelep,³⁶⁹ Kl'ušov/Kolossó.³⁷⁰ Plaveč/Palocsa vagy Ólubló felől, tehát a Poprád mentén érkeztek azok a szállítmányok, amelyeknél a kocsis lakhelye a kissebeni úton volt: Lipany/Héthárs,³⁷¹ Šarišské Jastrabie/Felsőkánya,³⁷² Kisseben.³⁷³

A Szepességen keresztül ritkán szállítottak Kassáról; mindössze egy adat van arra, hogy kassai illetőségű személy erre jön borával, mégpedig Spišská Stará Ves/Szepesófalun keresztül.³⁷⁴ Egy alkalommal Árva megyéből (!) is regisztráltak „magyar” bort Kassáról; a kassai Wolfgangus Pesner 1593-ban 20 hordó „magyar” borral jelenik meg a vámon, amelyet a bejegyzés szerint Árvából („Z Oravy”) hoz.³⁷⁵ Az is előfordult, hogy a kassaiak Hegyaljáról közvetlenül Zemplén megyén keresztül vitették a bort Lengyelországba, erre következtethetünk ugyanis a kassai Valentinus Diák egyik szállítása kapcsán, amelyet egy dél-zempléni kocssal egy kašov/kásói („kasowiczki”) Lukáccsal bonyolított le.³⁷⁶ Kassára Krakkón keresztül Sziléziából is érkeztek borért: 1595. máj. 15-én pl. Michael Diák borával

³⁶⁴ Itt lakik Casparus és Paulus kocsis, akik Michael Diáknak és Wolfgangus Pesnernek szállítanak bort. AMKr. rkps. 2116. Fol. 42.; rkps. 2117. Fol. 454.; rkps. 2118. Fol. 41.; rkps. 2119. Fol. 129.

³⁶⁵ Innen szállít Michael Diáknak egy bizonyos Martinus „vector” (AMKr. rkps. 2119. Fol. 86, 95.) és Georgius Swietek (rkps. 2120. Fol. 23.).

³⁶⁶ Innen származik az a meg nem nevezett kocsis, aki a kassai Mathias Diáknak 1593. jún. 19-én 19 hordó bort hoz Krakkóba. AMKr. rkps. 2117. Fol. 325.

³⁶⁷ Idevalósi Sczesny (?) Soltis (AMKr. rkps. 2117. Fol. 193, 434.; rkps. 2118. Fol. 710.), Johannes Kielbasa (AMKr. rkps. 2117. Fol. 50.; rkps. 2119. Fol. 101.) és Michael Kielbasa (AMKr. rkps. 2118. Fol. 822.).

³⁶⁸ Innen szállít Michael Diáknak Jacobus Wilczek (AMKr. rkps. 2116. Fol. 13, 42.) és Valentinus kocsis (rkps. 2118. Fol. 42.).

³⁶⁹ 1595. márc. 11-én a Kružlov/kőtelepi Leoanrdus hozza a kassai Nicolaus Szabó 12 hordó borát. AMKr. rkps. 2119. Fol. 95.

³⁷⁰ Idevalósi Paulus kocsis, aki 1593. máj. 24-én Mathias Diáknak hoz 31 hordó bort. AMKr. rkps. 2117. Fol. 290.

³⁷¹ Innen hoz bort kassaiaknak Adamus Maslo (AMKr. rkps. 2117. Fol. 342.) és egy bizonyos Benas kocsis (rkps. 2120. Fol. 56.).

³⁷² Innen szállít Johannes Kusz kocsis (AMKr. rkps. 2120. Fol. 56, 500.; rkps. 2121. Fol. 125.) és Basileus kocsis (rkps. 2120. Fol. 221.).

³⁷³ Itt lakik Philipus kocsis, aki három alkalommal hozott kassaiaknak bort Krakkóba. AMKr. rkps. 2117. Fol. 279.; rkps. 2119. 84, 136.

³⁷⁴ 1599. aug. 13-án Stanislaus Borowski innen hozza a kassai Petrus Diák 24 hordó borát. AMKr. rkps. 2121. Fol. 57.

³⁷⁵ AMKr. rkps. 2117. Fol. 112.

³⁷⁶ AMKr. rkps. 2120. Fol. 62.

egy sziléziai illetőségű kocsis jelenik meg a krakkói vámon, egy bizonyos Gregorius Wieszowából.³⁷⁷

A lengyel határra Kassáról Eperjesen át vezetett az út. A Kassa és Eperjes közötti útszakaszon fekszik Kendice/Kende, ahonnan közvetlenül is érkezett bor Krakkóba, mégpedig a fuvaros Šiba/szekcsőaljai illetőségéből ítélve Bártfa felé.³⁷⁸ Eperjesről a vizsgált vámanyag szerint 23 alkalommal, összesen 476 hordó „magyar” bor érkezett Krakkóba. A legtöbb bort az eperjesi Szabó György hozta, egy alkalommal rekord mennyiséget, 104 hordót.³⁷⁹ Három alkalommal összesen 92 hordó bort hozott Eperjesről Georgius Diák,³⁸⁰ öt alkalommal pedig 76 hordót Jonas Spreycz.³⁸¹ A kevés fennmaradt támpont alapján arra következtethetünk, hogy az eperjesiek Bártfa felé³⁸² vagy a Szepességen keresztül szállították a bort.³⁸³ A leginkább kézenfekvő Kisszeben–Palocsa útvonalat is használhatták, erre azonban nincs támpont a forrásokban. Sziléziai kereskedők Eperjesen is szereztek be „magyar” bort, akik a források szerint Nysából és Mikołówból érkeztek.³⁸⁴

A Kassa felől érkező út Eperjesnél három irányba ágazik el észak felé; ezek mindegyikén érkezett „magyar” bor Krakkóba. A Branyiszkói-hágó felé az Eperjes és Lőcse közötti útszakaszcól több település neve is megtalálható a krakkói vámanyagban: Fričovce/Frics,³⁸⁵ és Spišské Hrchov/Szepesgörgő.³⁸⁶ Lőcséről 33 alkalommal összesen 306 hordó bor érkezik, a legtöbb Christophorus Lang nevén, aki 12 szállítással összesen 112 hordó bort juttatott

³⁷⁷ AMKr. rkps. 2119. Fol. 130.

³⁷⁸ 1591. máj. 6-án a **kendicei** Georgius a **šiba/szekcsőaljai** Gregorius-szal – nyilván Bártfa felé – 44 hordó „magyar” bort hozat Krakkóba. AMKr. rkps. 2116. Fol. 3.

³⁷⁹ AMKr. rkps. 2121. Fol. 223.

³⁸⁰ AMKr. rkps. 2117. Fol. 291.; rkps. 2119. Fol. 91.; rkps. 2121. Fol. 197.

³⁸¹ AMKr. rkps. 2116. Fol. 2.; rkps. 2120. Fol. 138, 146, 267, 273.

³⁸² Osikov/Oszikói kocssal szállítatnak Eperjesről Lucas Dziurka – esetleg Lukas György? – (AMKr. rkps. 2118. Fol. 772. Stephanus Pesti borát egy lengyel, Szaniszló kocsis hozza **Hanczowából**).

³⁸³ 1595. jan. 17-én az eperjesi Benedictus Domcza borát a **késmárki** Johannes hozza 40 lóval (AMKr. rkps. 2119. Fol. 26.). 1597. máj. 10-én a **fričovcei**? Jacobus kocsis érkezik meg Jonas Spreycz 15 hordó borával (AMKr. rkps. 2120. Fol. 267.).

³⁸⁴ Thobias Sabinovski [kisszebeni illetőségű?] borát Eperjesről a **mikołówi** Lazarus hozza Krakkóba 1595. feb. 15-én. Az eperjesi Jonas Spreycz 16 hordó borával a **nysai** Gregoriust iktatják a krakkói vámon 1597 máj. 12-én. AMKr. rkps. 2120. Fol. 273.

³⁸⁵ Vö. 383. lábjegyzet

³⁸⁶ 1593. máj. 31-én innen szállít egy bizonyos Benedictus és egy Stephanus 8 hordóval. AMKr. rkps. 2117. Fol. 302.

Krakkóba főként Hniezdne/gnézdai kocsisok közreműködésével.³⁸⁷ Lőcse és Késmárk között fekszik Kišovce/Ötlándzsásfal, ahonnan négy alkalommal 44 hordó érkezett.³⁸⁸ Késmárkról 24 alkalommal 210,5 hordó bort regisztráltak, a késmárki kereskedők között pedig megtaláljuk a város földesurát, Thököly Sebestyént is, aki 1589. júl. 31-én 14 hordót, 1593. jan. 18-án pedig 6 hordót küld Albertus Czarny podolini kocsissal.³⁸⁹ Késmárkról a legtöbbet Sebastianus Guzmith és felesége szállított (négy fuvarral összesen 83 hordót), melyet gnézdai, késmárki, podolini és ólublói kocsisok hoztak Krakkóba.³⁹⁰ Hat alkalommal bonyolít le kisebb szállításokat Georgius Kowal, szintén Késmárkról. Ő mindössze 23 hordót hoz és jóformán csak 1597-ben.³⁹¹ Késmárkiak még Casparus Roth,³⁹² Christophorus Wizner,³⁹³ Georgius Duda,³⁹⁴ Georgius Iwth,³⁹⁵ Kilianus Gruska³⁹⁶ és Adam Barscz.³⁹⁷

Az Eperjesről vezető szepesi útnak a Poprád völgyében volt egy leágazása Spišská Belá/Szepesbélánál Slovenská Ves/Tótfalu felé. Innen a Dunajec völgyében fekvő Spišská Stará Ves/ Szepesófaluba³⁹⁸ vagy Červené Kláštor/Lechnice³⁹⁹ lehetett eljutni. A fő útvonal azonban Spišská Belá/Szepesbéláról a Poprád völgyében Ólublóra vitt tovább Podolin és Gnězda érintésével. Ólublóról a Poprád kanyarulatát levágva – a granasztói hegyeken keresztül – a lengyel Piwnicznába, a Poprád mentén pedig Plaveč/Palocsán keresztül Muszynába lehetett eljutni. Podolin, Gnězda és Ólubló polgárai nem fizettek vámot Krakkóban, mivel a 13 szepesi várossal együtt ez a három is a lengyelországi zálogbirtok, a Szepesi sztarosztaság részét képezte.

³⁸⁷ AMKr. rkps. 2116. Fol. 27, 36, 79, 80, 93.; rkps. 2117. Fol. 432.; rkps. 2119. Fol. 61, 80, 266.; rkps. 2120. Fol. 152, 186.; rkps. 2121. Fol. 26. Gnézda kocsisok: Martinus és Michael Piethko, „Gal” Kilian, és egy bizonyos Clementinus kocsis. Nem derül ki viszont, hogy hová valósi Johannes Svarz és Michael Stanek kocsis.

³⁸⁸ **Kišovce/ötlándzsásfalusi** kereskedeő Ladislaus Czaplowski/Czepczanyski, aki podolini és szandeci kocsisokkal is fuvaroztat. AMKr. rkps. 2115. Fol. 215.; rkps. 2116. Fol. 41, 45.; rkps. 2119. Fol. 1, 97.

³⁸⁹ AMKr. rkps. 2115. Fol. 78.; rkps. 2117. Fol. 38.

³⁹⁰ AMKr. rkps. 2115. Fol. 129.; rkps. 2118. Fol. 18, 113.; rkps. 2119. Fol. 116.

³⁹¹ AMKr. rkps. 2118. Fol. 755; rkps. Fol. 30, 193, 314, 473, 480.

³⁹² AMKr. rkps. 2120. Fol. 65, 221, 479.; rkps. 2118. Fol. 18, 113.; rkps. 2119. Fol. 116.

³⁹³ AMKr. rkps. 2119. Fol. 85.; rkps. 2120. Fol. 215.

³⁹⁴ AMKr. rkps. 2116. Fol. 74.

³⁹⁵ AMKr. rkps. 2119. Fol. 57.

³⁹⁶ AMKr. rkps. 2116. Fol. 35.; rkps. 2120. Fol. 186.

³⁹⁷ AMKr. rkps. 2116. Fol. 2.

³⁹⁸ 1599. aug. 13-án érkezik Krakkóba a kassai Petrus Diák 24 hordós szállítmánya, melyet a **szepesófalusi** Stanislaus Borowski hozott. Vö. 374. lábjegyzet

³⁹⁹ Georgius Thadi 6 hordó borával a **lechnici** Simon jelentkezik Krakkóban 1599. nov. 20-án. AMKr. rkps. 2121. Fol. 179.

Podolini kereskedővel, ill. fuvarossal 13 alkalommal találkoztunk. Az ő révükön összesen 120 hordó „magyar” bor került Krakkóba. Ha nem a sajátjukat hozták, akkor főleg késmárki kereskedőknek vállaltak szállítást.⁴⁰⁰ A gnézdaiak a podoliniakkal ellentétben inkább a lőcseieknek dolgoznak.⁴⁰¹ A szepesi sztarosztaság székhelyén, Ólublón két fő szállítási útvonal található. A Lőcse–késmárki, ill. az Eperjes–palocsai. Nem véletlen tehát, hogy Ólublóról több bor érkezett Krakkóba, mint Gnédzáról vagy Podolinból; közvetve vagy közvetlenül 43 alkalommal 423,5 hordó. Ennek közel a fele (183 hordó) egyetlen kereskedő, Andreas Piethko szállításaihoz kapcsolható.⁴⁰² Ólublóról az út a granasztói hegyeken keresztül Kremná/Lublókorompa keresztül vitt Piwnicznába és onnan Szandecbe.⁴⁰³

Az Eperjest Kisszebenen és Héthárson keresztül Ólublóval összekötő útról a legegyszerűbben a Poprád folyó jobb oldalán haladva Muszynán keresztül lehetett Szandecbe eljutni. Ezen az útvonalon kisszebeniek 9 alkalommal kereskedői minőségben 106 hordó bort szállítottak Krakkóba, ill. 3 alkalommal szállítottak kisszebeni fuvarosok kassai kereskedőknek.⁴⁰⁴ Kisszeben után Červenica/Vörösalma faluból öt alkalommal 39 hordó,⁴⁰⁵ Héthársról pedig 9 alkalommal 104,5 hordó „magyar” bor érkezik.⁴⁰⁶ Héthárssal szemközt, a Tarca túlsó partján

⁴⁰⁰ **Podolini** szállítók: Martinus Liptak (AMKr. rkps. 2116. Fol. 41.; rkps. 2117. Fol. 55, 238, 364.; rkps. 2118. Fol. 110, 823.; rkps. 2119. Fol. 57, 85.), Georgius Liptak (rkps. 2120. Fol. 65.; rkps. 2121. Fol. 164.), egy bizonyos Mírek (rkps. 2120. Fol. 594.), egy bizonyos Michael (rkps. 2118. Fol. 113.) és Albertus Czarny. rkps. 2117. Fol. 38.

⁴⁰¹ **Gnézdai** fuvarosok: Michael Piethko (AMKr. rkps. 2115. Fol. 48, 129, 159.; rkps. 2117. Fol. 55, 67, 148, 193, 297, 327, 416.; rkps. 2119. Fol. 63, 95, 266.), Martinus Piethko (rkps. 2116. Fol. 27, 75.; rkps. 2117. Fol. 195.), egy bizonyos Clementinus (rkps. 2116. Fol. 21, 79.) és „Gal” Kilian. rkps. 2119. Fol. 61, 80.

⁴⁰² AMKr. rkps. 2119. Fol. 15, 62, 64, 85, 116, 224, 242, 260.; rkps. 2120. Fol. 285, 358, 381, 424, 478.; rkps. 2121. Fol. 75, 261. Kisebbs forgalmat bonyolítanak **Ólublóról** Jacobus Forsay (rkps. 2121. Fol. 333, 347.), Balthasarus Feledi (rkps. 2120. Fol. 93, 320, 479, 565.), Simon Herko (rkps. 2118. Fol. 83; rkps. 2119. Fol. 78, 215.; rkps. 2120. Fol. 184, 392.), Thomas Czaczko (rkps. 2119. Fol. 85.; rkps. 2121. Fol. 173.), Antonius Halpeth (rkps. 2118. Fol. 798., rkps. 2119. Fol. 3, 116.). Ólubló kocsisok Benedictus Myesz (rkps. 2115. Fol. 59.; rkps. 2119. Fol. 224.; rkps. 2120. Fol. 320.), Johannes Czarny (rkps. 2118. Fol. 748.; rkps. 2121. Fol. 271.) és egy bizonyos „Demian”. rkps. 2121. Fol. 372.

⁴⁰³ 1551-ben a lengyel király a krempachi hegy lábánál egy bizonyos Waysko-nak adományozott egy fogadót azzal a feltétellel, hogy gondot visel az ottani, rossz állapotban levő kereskedelmi útra. Az út rendezéséhez utvám szedésének a jogát is megkapta. Schmauk, nr 236.

⁴⁰⁴ **Kisszebeni** kereskedők: egy bizonyos Georgius (AMKr. rkps. 2117. Fol. 79, 83.); Valentinus Polemski (rkps. 2117. Fol. 124, 282.); Leonardus Stok (rkps. 2119. Fol. 18, 26, 140.); egy bizonyos Johannes (rkps. 2119. Fol. 247.); egy bizonyos Philipus (rkps. 2120. Fol. 37.); egy bizonyos Martinus (rkps. 2120. Fol. 551, 615.). Kassaiaknak szállít Philipus. Vö 373. lábjegyzet

⁴⁰⁵ **Červenica/Vörösalma** egy bizonyos Balasius négy alkalommal, összesen 27 hordó „magyar” bort hoz (AMKr. rkps. 2116. Fol. 71.; rkps. 2117. Fol. 141, 414, 456.), ill. egy bizonyos Mathias hoz innen Johannes Sulikowski krakkói polgárnak 12 hordóval. rkps. 2119. Fol. 62.

⁴⁰⁶ **Lipany/héthársi** kereskedők Adam Maslo (AMKr. rkps. 2116. Fol. 42.; rkps. 2118. Fol. 111.; rkps. 2119. Fol. 18.), Johannes Rimar (rkps. 2118. Fol. 112.), és Georgius Brzozowiczki (rkps. 2120. Fol. 10, 302.). Összesen 44

fekszik Dubovica/Tarcadobó, ahonnan szintén több alkalommal érkezik bor Krakkóba.⁴⁰⁷ Héthárs és Dubovica/Tarcadobó után Plaveč/Palocsa felé a második falu Kyjov/Kijó. Innen a vizsgált időszakból 9 hordó „magyar” bort hozott egy bizonyos Franciscus.⁴⁰⁸ A következő falu a rutén Šarišské Jastrabie/Felsőkánya. A krakkói vámanyagból két kocsis ismeretes innen: Johannes („Iwan”) Kusz⁴⁰⁹ és egy bizonyos Basileus.⁴¹⁰

Plaveč/Palocsáról öt alkalommal érkezik „magyar” bor Krakkóba.⁴¹¹ A település a borkereskedelem jelentős állomása volt, már csak azért is, mert a Bártfa és Kiszseben felől érkezők a bort itt tehették leghamarabb tutajra. Terv már 1599-ben volt egy új harmincadhely felállítására Palocsán,⁴¹² ténylegesen itt szedett vámról azonban legkorábban 1631-ből van adat.⁴¹³ A krakkói vámnaplók alapján arra következtethetünk, hogy erre felé nemcsak tutajon szállították a bort. Egy név szerint ismeretlen palocsai („Plaveczi”) egy Sulin/szulini kocsis bízott meg borának krakkói leszállítással.⁴¹⁴

Eperjesről három út vitt a lengyel határra. Vezetett egy a Szepességen, egy a Tarca völgyén keresztül, a vámnaplók szerint azonban a legforgalmasabb mégis az a harmadik út lehetett, amely a Szekcső mentén Bártfára vezetett. Ezen az útszakaszon, ill. ennek közelében tizenegy olyan település is található, ahonnan kereskedő vagy kocsis „magyar” bort hozott Krakkóba. Ezek Kapušany/Kapi,⁴¹⁵ Terňa/Ternye,⁴¹⁶ Osikov/Oszikó,⁴¹⁷ Janovce/Bércalja,⁴¹⁸

hordóval fuvaroznak kassaiaknak és a kisszebeni Martinusnak: Adam Maslo és egy bizonyos Benasz kocsis. rkps. 2117. Fol. 342.; rkps. 2120. Fol. 56, 551.

⁴⁰⁷ **Dubovica/Tarcadobóról** hoz 55 hordóval Mathias Gomba és Martinus Debay [Dobói?], ill. Franciscus Makra 16 hordóval. AMKr. rkps. 2119. Fol. 34, 204. Szintén idevalósi egy bizonyos Johannes, aki az ólubli Jacobus Forszaynak hozott 52 hordót. AMKr. rkps. 2121. Fol. 333.

⁴⁰⁸ AMKr. rkps. 2119. Fol. 121.

⁴⁰⁹ AMKr. rkps. 2118. Fol. 648.; rkps. 2120. Fol. 56, 500.; rkps. 2121. Fol. 125.

⁴¹⁰ AMKr. rkps. 2120. Fol. 221.

⁴¹¹ Innen szállít egy bizonyos Georgius (AMKr. rkps. 2118. Fol. 66.), egy bizonyos Valentinus (rkps. 2119. Fol. 87.), Michael Gromeczki/Gromowski (rkps. 2119. Fol. 243.), két esetben pedig csak „Plaveczi”-t – értsd: „a palocsai” – írt a vámos, amivel nagy valószínűséggel Georgiusra utal, a lakhelyet ugyanis előzőleg csak nála írták ilyen jelzős szerkezettel. AMKr. rkps. 2119. Fol. 221, 271.

⁴¹² Pieradzka, 1935. 42–43.

⁴¹³ Zimányi, 1974. 142.

⁴¹⁴ AMKr. rkps. 2119. Fol. 221.

⁴¹⁵ **Kapušany/Kapiból** hoznak bort „Ferensova” és „Gregerova” asszonyok 20 hordóval (AMKr. rkps. 2118. Fol. 832, 838.), Christophorus Kowal 27 hordóval (rkps. 2119. Fol. 72.), egy bizonyos Michael 9 hordóval. rkps. 2120. Fol. 164.

⁴¹⁶ 1593. már. 21-én **Terňa/Ternyéről** egy bizonyos „Belesko” hoz Krakkóba árulni 2 hordó „magyar” bort. AMKr. rkps. 2117. Fol. 193.

⁴¹⁷ **Osikov/oszikói** kocsisok „Lucas Dzyurka” (AMKr. rkps. 2116. Fol. 14.; rkps. 2118. Fol. 772.), egy bizonyos Johannes (rkps. 2119. Fol. 138.), és egy bizonyos Mathias (rkps. 2120. Fol. 631.).

Bartošovce/Bartosfalva,⁴¹⁹ Hertnik/Hertnek,⁴²⁰ Kobyly/Lófalú,⁴²¹ Šiba/Szekcsőalja,⁴²² Kl'ušov/Kolossó.⁴²³ A vámnaplóban előfordul még Richwald/Erdővágás⁴²⁴ és Kružlov/Kőtelep⁴²⁵ is, amiből arra következtethetünk, hogy létezett erre egy Bártfát délnyugatra elkerülő út is.

Bártfáról a vizsgált időszakban 54 szállítás során 624 hordó „magyar” bor érkezett.⁴²⁶ Bártfai kereskedőknek Zlaté/aranypataki,⁴²⁷ Šiba/szekcsőaljai,⁴²⁸ Snakov/szánkói,⁴²⁹ Gaboltov/gaboltói,⁴³⁰ grybówi,⁴³¹ Łosie-beli⁴³² kocsisok vállaltak fuvarozást.

⁴¹⁸ 1593. máj. 20-án **Janovce/Bércaljáról** érkezik Krakkóba 28 lóval egy bizonyos Johannes. AMKr. rkps. 2117. Fol. 282.

⁴¹⁹ 1593. feb. 8-án a **gönci** Paulus Diáknak szállít 28 hordó bort a **Bartošovce/bartosfalvi** Johannes Polcz, (AMKr. rkps. 2117. Fol. 84, 86.) egy ismeretlen bartosovicei kocsis jún. 19-én a kassai Mathias Diáknak 19 hordóval (Uo. Fol. 325.). 1595. feb. 22-én innen szállít a falu földesurának, *Bornemissza Gergelyek* 21 hordóval Krakkóba Marcus kocsis, 1597 már. 26-án pedig ugyanő 8 hordóval egy ismeretlennek. AMKr. rkps. 2119. Fol. 76.; rkps. 2120. Fol. 208.

⁴²⁰ **Hertnik/hertneki** kereskedők: a falu földesura Forgách Simon (AMKr. rkps. 2117. Fol. 289, 310.), Georgius Kowal (AMKr. rkps. 2117. Fol. 142.; rkps. 2121. Fol. 210.); kocsisok: egy bizonyos Adamus (rkps. 2120. Fol. 59, 616.), továbbá Melchior Cziekan. rkps. 2117. Fol. 289.

⁴²¹ **Kobyly/lófalusi** kocsisok Laurentius Francz (AMKr. rkps. 2120. Fol. 272, 331.) és egy bizonyos Valentinus (Uo. 331.)

⁴²² **Šiba/szekcsőaljai** kocsisok egy bizonyos Michael (AMKr. rkps. 2115. Fol. 287.; rkps. 2119. Fol. 42.), egy Georgius (AMKr. rkps. 2116. Fol. 3.; rkps. 2117. Fol. 310.; rkps. 2118. Fol. 41, 127; rkps. 2119. Fol. 250.), egy Petrus (AMKr. rkps. 2118. Fol. 114.; rkps. 2120. Fol. 329.) és egy Casparus. AMKr. rkps. 2117. Fol. 754.; rkps. 2118. Fol. 750, 792, [új számozás] 41.; rkps. 2119. Fol. 129, 238.; rkps. 2120. Fol. 493.

⁴²³ **K'lušov/Kolossóról** két alkalommal szállít egy bizonyos Paulus. AMKr. rkps. 2115. Fol. 59.; rkps. 2117. Fol. 290.

⁴²⁴ 1595. már. 11-én Nicolaus Szabó 12 hordó borát Leonardus **Kružlov/kőtelepi** kocsis hozza Krakkóba. AMKr. rkps. 2119. Fol. 95.

⁴²⁵ Az ismeretlen lakhelyű Georgius Bizquol 12 hordó borát Valentinus (AMKr. rkps. 2120. Fol. 258.), a niepolomicei sztarosza 30 hordó borát pedig Zacharias (rkps. 2121. Fol. 216.) **Rychvald/erdővágási** kocsisok hozzák.

⁴²⁶ A legtöbbet Stanislaus Swietlik hozta – 21 fuvarral összesen 211 hordót (AMKr. rkps. 2115. Fol. 287.; rkps. 2116. Fol. 33, 62, 90, 91.; rkps. 2117. Fol. 261, 349, 370, 402, 455, 579.; rkps. 2118. Fol. 26, 74.; rkps. 2119. Fol. 13, 106, 224, 234.; rkps. 2120. Fol. 9, 252, 396, 495, 617.; rkps. 2121. Fol. 33.), utána következik Georgius Wulgrath/Burgrad – 6 fuvarral összesen 122 hordóval (rkps. 2118. Fol. 127.; rkps. 2119. Fol. 76, 94, 195.; rkps. 2120. Fol. 132, 513.) A maradék 309 hordón 12 bártfai kereskedő, néhány krakkói megrendelő osztozik, ill. Bártfa városa – a polgármester és a tanácsosok – küldenek 49 hordóval. Ez utóbbira lásd AMKr. rkps. 2118. Fol. 6, 40.

⁴²⁷ AMKr. rkps. 2115. Fol. 247, 287.; rkps. 2118. Fol. 74.; rkps. 2119. Fol. 76, 122, 224.; rkps. 2120. Fol. 513.

⁴²⁸ AMKr. rkps. 2115. Fol. 287.; rkps. 2118. Fol. 792, 127.; rkps. 2119. Fol. 238, 250.

⁴²⁹ AMKr. rkps. 2119. Fol. 109.

⁴³⁰ AMKr. rkps. 2119. Fol. 232.

⁴³¹ AMKr. rkps. 2118. Fol. 26.

⁴³² AMKr. rkps. 2119. Fol. 223.

5.2.1.3. Útvonalak Zemplén vármegyén keresztül

A zempléni kereskedelmi utak a 16. században jöttek létre a lengyelországi kereskedelmet pártoló főurak védelme alatt. 1572-ben Zemplén megyében egyszerre három földesúri mezőváros is árumegállító jogot kapott: Varannó, a Báthoriak uradalmi központja; Homonna, a Homonnai Drugethek; ill. Sztropkó, a gersei Pethők birtoka.⁴³³ A zempléni utak a Hegyaljáról, ill. Ung és Bereg megyékből az Eperjes-Tokaji hegység keleti oldalán, a Bodrog mellékfolyóinak (Tapoly, Ondava, Laborc) völgyében vezettek északra.

A Hegyaljáról Tolcsván, Sárospatakon, Tóketerebesen⁴³⁴ és Szécsudvaron (Sečovské Dvorianky)⁴³⁵ keresztül Varannóra⁴³⁶ vitt a legfontosabb zempléni út – az Ondava bal partján. Varannóról ennek az útnak az egyik ága Kapušany/Kapi felé vitt⁴³⁷ és rátért az imént tárgyalt Eperjes–kisszeben útra. Ez az út Terňa/Ternya⁴³⁸ és Šarišské Sokolovce/Tótselymes⁴³⁹ előfordulásából következtetve feltehetően északról elkerülte Eperjest. Varannóról Bártfára egyrészt a Szekcső patak mentén, másrészt a Tapoly mentén (Kurima⁴⁴⁰ Komarov/Felsőkomaróc⁴⁴¹ és Bardejovská Nová Ves/Bártfaújfalu⁴⁴² érintésével) is el lehetett jutni. Közvetlenül a lengyel határra az Ondava mentén vitt az út Varannóról Sztropkóra,⁴⁴³ ahonnan a Duklai-hágót lehetett megközelíteni.

⁴³³ H. Németh, 2004. II. 65.

⁴³⁴ 1593. jan. 1-én érkezik Krakkóba 3 hordó borral egy „Tereveczi” magyar kereskedő. AMKr. rkps. 2119. Fol. 3.

⁴³⁵ 1594. feb. 14-én a **Dvorianky/szécsudvari** Michael Kyelemuszynak 38 hordó „magyar” bort hoz Krakkóba a **Šarišské Jastrabie/felsőkányai** Johannes („Iwan”) Kusz. AMKr. rkps. 2118. Fol. 687.

⁴³⁶ 1595. már. 1-én egy bizonyos **varannói** Thomasnak Vojtachus Buyak kocsis hoz 8 hordó „magyar” bort Krakkóba. AMKr. rkps. 2119. Fol. 84.

⁴³⁷ AMKr. rkps. 2119. Fol. 221.

⁴³⁸ Vö. 416. lábjegyzet

⁴³⁹ 1595. már. 7-én egy bizonyos Petrus **Šarišské Sokolovce/Tótselymesről** („S Tuczelmyses”) 13 hordó bor után fizeti meg a vámot. AMKr. rkps. 2119. Fol. 90.

⁴⁴⁰ A **kurimai** Johannes Potrasz-nak 1594. máj. 17-én 19 hordó „magyar” bort hoz Krakkóba Byenyasz kocsis. AMKr. rkps. 2118. Fol. 798.

⁴⁴¹ 1591. máj. 10-én a **Komarov/felsőkomaróci** Christophorusnak 7 hordó „magyar” borát hozza Krakkóba Andreas kocsis (AMKr. rkps. 2116. Fol. 7.), 1592. feb. 19-én pedig egy idevalósi Johannesnek Valentinus kocsis 8 hordóval. Ez utóbbi egy igazolás szerint **Dukla** felől érkezett, ott fizette meg ugyanis a „czwarty grosz” vámot. AMKr. rkps. 2116. Fol. 75.

⁴⁴² Egy **Bardejovská Nová Ves/bártfaújfalu** kocsis hozza a pataki Emericus Diák 18 hordó borát (Vö. 344. lábjegyzet)

⁴⁴³ A krakkói tanácsulési könyvek szerint 1591 februárjában **Sztropkón** fogatta le a **Patakról** 100 hordó borral érkező Albertus Walders krakkói polgárt Pethő Gáspár földesúr, hogy 2400 forintot csikarjon ki tőle. Vinkler, 2013. 64–66.

Amint azt a 34. táblázat kapcsán is láthattuk, a legfontosabb lengyelországi kiszállítási útvonal Zemplén megyében Homonnán vezetett keresztül. 1637 és 1641 között itt szedték a borok után a legtöbb harmincadot nemcsak Zemplénben, hanem egész Felső-Magyarországon. Homonnáról a legforgalmasabb út a Laborc folyó völgyében Mezőlaborcon át Csertész felé vezetett, ahol harmincadhely is működött. Innen a lengyel Jaśliskába vitt az út, ahol a jelentős borkereskedelemre való tekintettel a lengyelek állami borlerakatot hoztak létre.

Homonnáról egy másik útvonalon (Rokitó felé) a határmenti Viravába lehetett eljutni, amely Jabłonowski térképe szerint a 16. században tovább vezetett a lengyelországi Łupkówba.⁴⁴⁴ A harmadik átkelési lehetőség Homonnáról a Ciróka patak völgyében Szinna és Oroszruszka fölött adódott, ahonnan a lengyel Roztokiba és Baligródba vitt tovább az út. Az első borlerakat errefelé jóval lejjebb, Leskóban volt. Homonnáról a 19. században Kogutowitz térképe szerint Vyšná Jablonka/Felső-Almádon keresztül is vitt egy út a lengyel Woła Mychowába.⁴⁴⁵ Jóllehet Jabłonowski ezt az átkelőt nem tünteti fel, a terepviszonyok már a 16. században is adottak voltak ahhoz, hogy bort szállítsanak erre.

Ung-megyéből a Latorca folyó mentén és az Uzsoki-hágón keresztül Lembergbe vezetett a fő kereskedelmi útvonal. A „magyar” borok részére erre felé Samborban volt lerakatuk. A krakkói borszállítások szempontjából itt az a mellékútvonal érdemel figyelmet, amely még az Uzsoki-hágó előtt erről az útról ágazott le Lubnya felé. A Lubnya-wołosatei hágóról – amint arról alább még szó lesz – a Besszádok rengetegén keresztül Przemyślbe vagy Rzeszówba lehetett eljutni.

Észak-kelet-magyarországi „magyar” bor azonban nemcsak Felső-Magyarországról, hanem kivételes esetben Liptó, Zólyom, ill. Árva megyéken keresztül Alsó-Magyarországról is érkezett Krakkóba.⁴⁴⁶

⁴⁴⁴ Jabłonowski, 1889–1904. 4. sz. térkép.

⁴⁴⁵ Zemplén vármegye térképe. = Kogutowitz Manó: *Magyarország vármegyéinek kézi atlasza*. é.n. 61. sz. melléklet.

⁴⁴⁶ 1592. jan. 21-én a **trsztennai** (Árva megye) Mathias Kohut 6 „pulkufka” magyar borral érkezik Krakkóba. Öt nappal később az **Árva** megyei Johannes Trinday követi 12 „pulkufka” magyar borral. AMKr. rkps. 2116. Fol. 67, 69. A **lokcai** (Árva megye) Simon és egy **porubai** (szintén Árva megye) név szerint ismeretlen kocsis 1594. dec.

5.2.1.4. Átkelés a Kárpátokon

A magyar-lengyel határon Árvától Ung megyéig legalább 17 hágón, ill. határátkelőn szállítottak bort Krakkóba. A legnyugatabbi hágó az Árva megyei Podwilk és a lengyel Spytkowice között vezetett. Innen egyrészt a Skawa völgyében Jordanówon keresztül, másrészt pedig a Raba folyó völgyében – Nowy Targot kikerülve – Myślenicén keresztül lehetett Krakkóba jutni. A 16. század végén a Podwilk és Spytkowice felé vezető utat csak csempészútként használhatták a „magyar” borral kereskedők, hiszen a „magyar” bort út- és lerakati kényszer kötötte Nowy Targhoz. A jordanówi út használatára csupán abból következtethetünk, hogy az 1607. évi varsói szejm már lehetőséget biztosít arra, hogy a borkereskedők a „magyar” borral erre is mehessenek; ettől fogva ugyanis Jordanówban is működik állami borlerakat.⁴⁴⁷ A törvény itt – meglátásunk szerint – csak egy olyan gyakorlatot legalizált, amit amúgy sem lehetett volna megakadályozni. Az intézkedés nyomán a Nowy Targot (és Krakkót?) eddig elkerülő kereskedők is befizették az esedékes állami adókat.

A második átkelési lehetőség Trsztenáról adódott Nowy Targ felé.⁴⁴⁸ Nyugatról kelet felé haladva a harmadik átkelő Szepesófalunál volt, ahonnan lengyel oldalon a Dunajec mentén fölfelé Nowy Targba, lefelé pedig – a Dunajec-áttörést Kluczkowice és Grywald felé kikerülve – Szandecbe vezetett egy út. A Dunajec-áttörés kapujában még a magyar-lengyel határon fekszik a 16. század második felében elhagyott Červené Kláštor/lechnici karthauzi kolostor, amely Mágóchy Gáspár tulajdonában magán-borlerakatként működött.⁴⁴⁹ Innen a bort a Dunajec vizén lehetett Szandecbe úsztatni.

Az ötödik átkelőt Ólublóról lehetett megközelíteni. Az út erre a granasztói hegyeken át Piwnicznába vezetett, onnan pedig a Poprád mentén Szandecbe. Keleti irányba a következő

9-én 12 „pulkuffa” magyar borral érkezik Krakkóba. AMKr. rkps. 2118. Fol. 102, 117. 1593. január 14-én a **liptói** Mathias 6 hordó „magyar” bort hoz Krakkóba. AMKr. rkps. 2117. Fol. 29. 1595. február 18-án és 22-én két **besztercebányai** kereskedő (Johannes Georgius és Gregorius Slovan) 36, ill. 8 hordó „magyar” bort hoznak Krakkóba, majd ólommal megrakodva térnek haza. AMKr. rkps. 2119. Fol. 71, 75. A bort **Lőcsén** szerezhették be, mert Johannes Georgius a sajátján felül a lőcsei Danielova asszony 16 hordó borát is hozza. Uo. Fol. 72.

⁴⁴⁷ Vol. Cons. II/2. 371.

⁴⁴⁸ Atlas Historyczny II/1. 1. sz. térkép

⁴⁴⁹ H. Németh, 1994. 11–12; 30–31.

átkelő magyar oldalról Čirč/Csércsről vezetett a Poprád jobb partján Muszynába. Ezt az átkelőt leginkább azok választhatták, akik Kiszében felől jöttek Krakkóba.

A Bártfa–Palocsa útvonalról legalább három átkelőn is átjuthattak a borszállítók. (1) Kurov/Kuró felé Tyliczbe, onnan Szandecbe; (2) Gaboltó felé Izbybe, onnan Grybówba; (3) Vyšný Tvarožec/Felsőtaróc felé Wysowába, onnan pedig Grybówba vagy Bieczbe. A hármas elágazás közelében fekszik Zlaté/Aranypataka és Sveržov/Ferzso, ahonnan szintén több alkalommal érkezett Krakkóba kocsis borral. Zborórol Grybówba és Bieczbe a Becherov/Biharó-koniecznai hágón lehetett átkelni, míg a žmigródi borleraktba a Nižná Polianka/Alsópagony és Żydowsko felé.

Zempléni forgalmat a Duklai-, a Csertész-jaśliskai-, a Palota-lupkówi-, valamint az Oroszruszka-roztoki-hágókon bonyolították. Ung megyében egyetlen hágón keresztül érkezhetett „magyar” bor Krakkóba, mégpedig a rybotyczei állami lerakat felállítását indokoló Lubnya-wołosatei-hágón.

5.2.1.5. A határtól Krakkóba vezető lengyelországi útszakaszok

A Kárpátok hegláncait elhagyva Lengyelországban a Beszkidek völgyeiben, ill. dombhátain vitt az út Krakkóba. A Kárpátok és Beszkidek domborzata Lengyelországban sokkal töredezettség, mint a magyar oldalon. Itt a folyók felső folyásának iránya észak-kelet–dél-nyugati, majd a tektonikai törésvonalak mentén dél-nyugat–északkeleti irányba váltanak és így érnek ki a Visztula-síkságra. A folyók errefelé nemcsak jobban kanyarognak, hanem hosszabb szakaszon is jelentősen irányt változtatnak. A Kárpátoktól a nagyobb vízfolyások irányát a Myślenice–Czchów–Pilzno–Frysztak–Dynów vonalig dél-kelet–észak-nyugati, innen viszont a dél-nyugat–észak-keleti irányú törésvonalak jellemzik. A folyók iránya az említett vonal után 60–90°-os fordulatot vesz. A Visztula jobboldali mellékfolyói közül csupán a Dunajecre nem illik ez a séma. Itt a felszín annyira töredezett, hogy a folyó a hegyekből csak valószerűtlen kanyarokkal és áttörésekkel képes kijutni a Visztula medencéjébe.

Az országhatárról Krakkóba vezető borutakat – a kárpáti határátkelőkhöz hasonlóan – nyugatról kelet felé haladva vesszük sorra. A borkereskedelemmel és borutakkal részletesen foglalkozó 1578. évi varsói országgyűlésen az észak-kelet-magyarországi „magyar” borok

száma a legnyugatabbra Nowy Targban jelöltek ki állami borlerakatot. A nowy targi lerakat azoknak a sziléziai kereskedőknek volt fontos, akik közvetlenül a magyar kereskedőktől akartak („magyar”) bort vásárolni.⁴⁵⁰ Nowy Targba a magyar Trsztenáról, a lengyel oldalon Chochołowon, Dunajecen és Ludzimierzen keresztül vitt az út. 1607-től Jordanówban is működött már állami borlerakat, ami arra utal, hogy Trsztenáról Nowy Targ (és talán Krakkó) elkerülésével, Jablonka, Podwilk és Spytkowice felé is vittek bort.⁴⁵¹ Magyarországból Nowy Targba a legfontosabb út mégsem Árvából, hanem a Szepességből vezetett, nevezetesen Szepesófaluból. Ez az út érintette Sromowicét és Czosztynt is.⁴⁵²

Nowy Targból két úton is el lehetett jutni Krakkóba: egyrészt Myślenice, másrészt Dobczyce felé. A myślenicei út lehetett a forgalmasabb, mivel az 1570. évi vajdasági útvízió ezt nevezi nowy targi országútnak.⁴⁵³ Ezt az útvonalat a második világháború előtti szakirodalom is említi.⁴⁵⁴ Nem tudni tehát, hogy a Nowy Targ–Mszana–Lubień–Myślenice útszakaszt Wyrozumska miért nem említi a Krakkói Vajdaság régi útvonalairól szóló munkájában, ill. miért nem pótolta a hiányt a Krakkói Vajdaság 16. századi történelmi atlaszában sem.⁴⁵⁵

A Dunajec és a Poprząd völgyében Szandec városán vezetett keresztül a borút, amely – Biecz és Krosno mellett – a lengyel Kárpátalján a „magyar” borok egyik legfontosabb kereskedelmi központja volt. A szandeci kereskedők a boron főként Lengyelország belsejében (Lublin és Varsó környékén), és nem Krakkóban adták túl. Míg 1601-ben a krosnoiak 32, grybówiak 25, bobowaiak 15 hordó bort hoztak Krakkóba addig a szandeciek mindössze négyet.⁴⁵⁶

Szepesófaluból a Dunajec bal partján vezetett egy út Szandecbe, ami a folyó áttörését – a Krakkói Vajdaság történelmi atlasza szerint – Kluczkowice felé kerülte ki, majd a folyót ismét

⁴⁵⁰ 1600. jan. 17-én Nowy Targból Krakkón keresztül visz haza 6 hordó „magyar” bort a **knurówi** (Szilézia) Jacobus. AMKr. rkps. Fol. 253.

⁴⁵¹ Divéky, 1905. 23.

⁴⁵² Atlas Historyczny II/1. 1. sz. térkép

⁴⁵³ „gościniec ku Nowemu Targu:” Ennek az útnak a leírása az útvízió kéziratában Świętniki falu tárgyalása után megszakad ugyan, Świętnikin át azonban csakis Myślenicén, Lubieńen és Mszanán keresztül vezethetett út Nowy Targba. *Lustracja dróg*, 75–76. Vö. Wyrozumska, 1977. 74.

⁴⁵⁴ Pieradzka, 1935. 45.

⁴⁵⁵ *Lustracja dróg*, térképmelléklet. Vö. Atlas Historyczny II/1. 1. és 5. térkép

⁴⁵⁶ Obuchowska–Pysiowa, 1981. 389.

megközelítve érintette Krościenkot, Łąckot,⁴⁵⁷ Jazowskot és Podegrodziét. Az ólubloi út a Poprąd kanyarulatát levágva a granasztói hegyeken át Piwnicznánál ért ismét a Poprąd völgyébe, ahonnan a folyó mentén, Rytro, Barcice, Stary Sącz és Biegonice⁴⁵⁸ érintésével vezetett tovább Szandecbe. Ebbe az útba csatlakozott Piwnicznánál a Poprąd jobb partján Čirč/Cséracs és Muszyna felől érkező út is.⁴⁵⁹ Szandecbe egy harmadik útvonalon is el lehetett jutni, mégpedig Bártfáról: Kurov/Kuró, Muszynka, Tylicz és Krynica érintésével. Ez az út a mai főút nyomvonalán Krynicától a Kamienica patak völgyében vezetett Szandecbe.

Zboróról Szandecbe Becherov/Biharó felé a Ropa patak völgyében Hańczowa, Uście, Łosie, Ropa és Grybów érintésével lehetett eljutni. Grybówból Szandec elkerülésével is el lehetett jutni Krakkóba, mégpedig Czchów felé,⁴⁶⁰ de a borszállítók 1578-tól 1611-ig nem közlekedhettek erre, hiszen a bort be kellett mutatni vagy a szandeci vagy a bieczy állami borlerakatban. Grybówból közvetlenül Czchówba legkorábban csak 1611-ben közlekedhettek legálisan a borkereskedők, hiszen ettől fogva – a rendkívüli adók 1611. évi megajánlási formulája szerint – Grybówban is működött már állami borlerakat.⁴⁶¹ A Krakkói Vajdaság történelmi atlasza szerint azok, akik Szandecből tartottak Krakkóba, több út közül is választhattak. A régi út Czchówon, Tymowán,⁴⁶² Lipnica Murowanán és Bochnián keresztül vezetett, de már a 15. századból ismeretes olyan panasz, hogy a kereskedők Iwkowa felé elkerülik Czchówot, ill. Tymowát, és közvetlenül Lipnica Murowanába mennek.⁴⁶³ Szandecből Bochniába a kereskedők Uszwicán keresztül is mehettek, ahol egy fogadó is működött a 16. század második felében.⁴⁶⁴ Szandecből azonban nemcsak Bochnia, hanem Wieliczka felé is

⁴⁵⁷ A Szepesófalut Szandecce a Dunajec mentén összekötő útszakaszból **Łąckoból** érkezett bor. 1595. febr. 11-én a łackoi Softisz és a tolcsvai Gregorius Bonysz (Bónis Gergely) 110 lóval hozzák Johannes Kalay (Kállai János) magyar származású krakkói polgár 64 hordó „magyar” borát. Bónis ezen felül 16 hordó saját bort is hoz árulni, amiért köteles a vámot megfizetni. AMKr. rkps. 2119. Fol. 60.

⁴⁵⁸ Az Ólublót Nowy Sącz-csal összekötő Poprąd menti útszakaszból Barcicén és Biegonicén keresztül érkezik bor Krakkóba. 1597. nov. 1-én **biegonicei** Martinus Iwko 6 hordó „magyar” bort hoz a magyar származású (Węgrinius/Hungarus) Alexander Gallus doktor krakkói polgárnak, melyet egy nemestől vásárolt **Barcicében**. AMKr. rkps. 2120. Fol. 533.

⁴⁵⁹ Atlas Historyczny II/1. 1. sz. térkép

⁴⁶⁰ A Grybów–Czchów útvonal létezésére már 14. és 15. századból is van bizonyíték. Kutrzeba, 2009. 180–181. Vö: Wyrozumska, 1977. 16–17. (térképmelléklet)

⁴⁶¹ Vol. Cons. III/1. 50.

⁴⁶² 1597. márc. 29-én a będzini Johannes 6 hordó „magyar bort hoz **Tymowából**. AMKr. rkps. 2120. Fol. 210.

⁴⁶³ Wyrozumska, 1977. 70.

⁴⁶⁴ 1597 márc. 28-án az eperjesi Jacobus Varga 9 hordó borát egy **uszwicai** kocsis hozza Krakkóba. AMKr rkps. 2120. Fol. 209. Vö. Atlas Historyczny II./1. 1. sz. térképmelléklet.

vitt egy mellékútvonal Krakkóba. Ennek az útnak a közelében fekszik Chormanice, ahonnan az 1592. évi krakkói vámnapló szerint 6 hordó „magyar” bor érkezett.⁴⁶⁵

Szandectől keletre Grybów és Biecz között a Ropa patak völgyében található Gorlice, amelynek közvetlen összeköttetése volt Bártfával és Zboróval is. Az 1570. évi Krakkó vajdasági útvízíró jegyzőkönyvében a bieczy polgárok arra panaszkodnak, hogy Uście földesura, Balthasarus Gładysz ezt az utat nem engedi használni; az erre haladó kocsikat lefoghatja, a fuvarosokat megvereti, az utat pedig nem hogy nem javítja – jóllehet vámot is szed – hanem még be is vágatja, úgyhogy lóval már el sem lehet erre menni. A revizoroknak Bártfa panaszlevelét is megmutatták. A megkeresésre Gładysz levélben válaszolt, amelyben eljárását azzal magyarázza, hogy egy új és törvénytelen útról van szó, amit régebben sosem használtak.⁴⁶⁶

A vita számunkra is hasznos információkkal szolgál: A bieczy polgárok arra panaszkodnak, hogy ha az utat Gładysz lezáratja, akkor Grybówot, Bobowát és Ciężkowicét is elkerüli majd a Bártfáról jövő forgalom. Wyrozumska és a Krakkói Vajdaság történeti atlasza ezt a panaszt jogosnak veszi és azt a következtetést vonja le, hogy erre vezetett a Bártfát Grybówval összekötő főút is. Ezzel mi nem értünk egyet. Feltűnő, hogy a grybóviai nem éltek panasszal, a Bártfa–Grybów–Czchów főútvonal lezárása pedig nemcsak helyi (grybóviai), de országos visszhangja is lett volna lengyel és magyar részéről egyaránt, hiszen Felső-Magyarországról Grybówon keresztül vitt a főút Krakkóba. Grybówon át jött Magyarországra Krakkóból európai körútja végén Szepsi Csombor Márton is.⁴⁶⁷ Meglátásunk szerint a vitatott Ropa patak völgyében ténylegesen új útról volt szó, Grybów felé pedig nem csak erre, hanem Gaboltóról a Beszkid hágón át a Biała patak mentén is el lehetett jutni.

Az egyik zborói út a Krakkói Vajdaság történeti atlasza szerint a Becherov/Biharó-zdnyiai hágón át a Sękowa patak völgyében Gorlicén keresztül vezetett Bieczbe, a másik pedig a

⁴⁶⁵ AMKr. rkps. 2116. Fol. 90.

⁴⁶⁶ *Lustracja dróg*, 42–43. Feltehetően ennek az útnak a megszüntetéséről rendelkezett az 1569. évi lublini országgyűlés, amikor a Magyarországból Lengyelországba vezető új árutak bevágását parancsolta meg a sztarosztáknak és a földbérlőknek (dżerżawca/tenutariusz). *Vol. Cons. II/1.* 251. Minden bizonnyal Gładysz is bérbirtokos lehetett, aki a törvénynek engedelmeskedett a gorlicei út bevágásával.

⁴⁶⁷ „Ekképpen azért kívánságom szerint Bochnyán és **Gribón** által nagy szerencsésen ő szent felsége, a szegény bujdosóknak és minden zarándokonak oltalmazó Istene 1618. esztendőben mindeneknek ítéletén és várásán kívül hazámba minden kár nélkül bevín...”. Szepsi Csombor, 2003. 188.

Niżná Polianka/Alsópagony–żydowski hágón át, Krempna, Żmigród, Dębowiec és Hartlowa településeken keresztül. Az utóbbi útvonal fontosságát mutatja, hogy 1578-ban Żmigródban is hoztak létre állami borlerakatot.

Bieczből Zakliczyn és Bochnia érintésével vitt a legrövidebb út Krakkóba. Żmigródból viszont a Jasło–Brzostek–Pilzno útszakaszon a Visztula síkságra is gyorsan ki lehetett jutni és a sík terepen a Lemberg–Krakkó főútvonalba csatlakozni. A duklai lerakatnál elsősorban azok fordultak meg, akik Sztropkó felől a Duklai-hágón keresztül érkeztek. Innen vihették a bort Krakkóba Żmigródon keresztül is, vagy Kobylany érintésével Jasło felé. A jaśliskai állami lerakatot Csertész felől lehetett megközelíteni. Erre lehetett a legnagyobb a borok forgalma, hiszen innen csak olyan települések felé vezetett tovább út, ahol szintén működtek borlerakatok; ezek Dukla, Rymanów és Krosno. Az ellenőrzőpontok hálózata nyilván nem véletlenül erre volt a legsűrűbb. Innen elsősorban nem Krakkóba, hanem az ország belseje felé, Lublinba és Varsóba volt érdemes szállítani.

A rymanówi borlerakatot a Łupków felől az Ośława völgyében leereszkedő, majd Szczawnenél Bukowsko felé elkanyarodó borszállítmányok ellenőrzésére hozták létre. A Ruszkai-hágóról a Hoczewka patak völgyében Roztokin és Baligródon áthaladó út borforgalmát a leskoi lerakat ellenőrizte. Leskoból, Sanokon és Rymanówon keresztül Krosnoba visz az út Krakkó, de Rymanówból Kobylany felé Jasłoba is mehettek a Krakkóba szállítók. Krosnóból Frysztak és Brzostek érintésével Pilznonál lehetett kijutni a Lemberg–Krakkó útvonalra, de itt is létezett egy alternatív útvonal Jasłoba, mégpedig Zręcin, Łajscie és Czeluśnica településeken keresztül.⁴⁶⁸

Az 16–17. század fordulóján még csak „csempészútént” működhetett a Lubnya-wołosatei-hágóról Ustrzykibe és onnan Rybotyczén keresztül Przemyśłbe vezető útvonal, hiszen Rybotyczében csak 1620-ban hoztak létre állami lerakatot a „magyar” borok részére. Ennek az útnak a használatára viszont a krakkói vámnaplókban már a 16. század végéről van utalás; egy 1597. évi bejegyzés szerint „magyar” bor Przemyśłból érkezett Krakkóba.⁴⁶⁹ Az Uzsoki-hágóról Lembergbe vezető úton Samborban, a Vereckei-hágóról Lembergbe vezető

⁴⁶⁸ Atlas Historyczny II/1. 1 sz. térkép.

⁴⁶⁹ 1597. jan. 20-án Stanislaus Halaska 3 hordó „magyar” bort hoz Przemyśłból. AMKr. rkps. 2120. Fol.

útvonalon pedig Stryjben vették nyilvántartásba a „magyar” borokat,⁴⁷⁰ ekkora kerülővel azonban – legalább is a források szerint – nem érkezett „magyar” bor Krakkóba.

5.2.1.6. Összegzés

Amint láttuk, a „magyar” borok szállítási útvonalainak száma – a korábbi állapothoz képest – megsokszorozódott. Ez a „megsokszorozódás” főként Lengyelországra érvényes, Magyarországra csupán annyiban, amennyiben a hagyományos (Abaúj–Sáros–Szepes megyei) útvonalak mellett újabb kiszállítási „alternatívák” jelentek meg Zemplén megyén keresztül. Történt mindez azért, mert a középkorhoz képest ekkor már nemcsak polgárok foglalkoz(hat)tak a távolsági kereskedelemmel, hanem a nemesek és a mezővárosi parasztság is. Ezek mind lengyel, mind magyar oldalon igyekeztek kikerülni a (szabad) királyi városok közvetítését és közvetlen kapcsolatot kiépíteni egymással. Az útvonalhálózat bővülését az is indukálta, hogy nemcsak a városokat akarták kikerülni, hanem a vámfizetést is. Ily módon újabb és újabb csempészutak jöttek létre, amelyek mentén – némi fáziskéséssel – ellenőrző pontokat, vámhelyeket hoztak létre. Ezeket aztán – újabb, illegális utakat törve – ismét megpróbálták elkerülni. Új vámhelyek, ill. lerakatok akkor keletkeztek, ha szakadás támadt az ellenőrzés hálóján, vagyis amerre a szállítók huzamosabb ideig sikerrel kerülhették ki az ellenőrzőpontokat. Az útvonalak „osztódásának” nyomai jól láthatók a mellékelt 1 sz. térképen is.

5.2.2. A nyugat-magyarországi borok szállítási útvonala

Amíg az észak-kelet-magyarországi borokat elsősorban magyar alattvalók szállították (szinte kizárólag Lengyelországba), addig a nyugat-magyarországiakat a hagyományosan fuvarozással foglalkozó morva és sziléziai kocsisok és kereskedők vitték ki, főként novemberben, és nem közvetlenül Lengyelországba, hanem haza, a Cseh Korona tartományaiba (Csehország, Morvaország, Szilézia). A borral a német, ill. a lengyel piacokat csak januártól keresték fel. A soproni bor kizárólag Morvaországon és Szilézián keresztül érkezett, a közvetlen kiszállítást a lengyel-magyar határon keresztül minden bizonnyal Pozsony városa akadályozta meg.⁴⁷¹ A pozsonyszentgyörgyi borok túlnyomó része tudniillik a közvetlen határon – Nyitra, Turóc és Árva megyéken keresztül – érkezett Krakkóba.

⁴⁷⁰ Vö. 39. lábjegyzet

⁴⁷¹ Szende, 1992. 173–174.

5.2.2.1. A pozsonyszentgyörgyi borok szállítási útvonala

A szentgyörgyi bort a Kis-Kárpátok délkeleti lejtőiről a vámnaplók tanúsága szerint Nyitra, Turóc és Árva megyéken keresztül hozták Krakkóba, főként árvai és nowy targi kereskedők, ill. fuvarosok. A Pozsony–Krakkó útvonalról, mint legtávolabbi települést, Pozsonyt említik a krakkói források.⁴⁷² Pozsony után a Nyitra megyei Privigyéről szállítanak Michael Vargawski,⁴⁷³ Michael Uchlar⁴⁷⁴ és Georgius Jarosz.⁴⁷⁵ Privigye után a Visegrádi-hágón (579 m) Turóc megyébe, innen pedig a Turóc patak mentén a Vághoz lehetett eljutni, Kralovántól (Král'ovány) az Árva folyó vájta szurdokon keresztül pedig észak-keleti irányba az Árvai-medencébe.

A szurdoknak az Árvai-medence felőli bejáratánál egy sor olyan település helyezkedik el, ahonnan a vámnaplók szerint szentgyörgyi bort szállító kocsisok érkeztek Krakkóba. Ezek Párnica,⁴⁷⁶ Žaškov/Zsaskó,⁴⁷⁷ Veličná/Nagyfalu,⁴⁷⁸ Oravská Poruba/Poruba,⁴⁷⁹ Jasenová/Jaszenova,⁴⁸⁰ (Vel'ký vagy Malý) Bysterec/ (Kis- vagy) Nagybisztrec.⁴⁸¹ Bisztrecen túl, Közép-Árvából is hoztak szentgyörgyi bort. Ezek a települések Dedina/Gyegyina,⁴⁸²

⁴⁷² 1597. nov. 27-én Benedictus Haizner 4 hordó, összesen 33 akó szentgyörgyi bort hoz Pozsonyból áruelni. AMKr. rkps. 2120. Fol. 568.

⁴⁷³ 1595. jan. 18-án Michael „Vargawski” Privigyéről 10 hordó, összesen 80 akó szentgyörgyi bort hoz Krakkóba áruelni. AMKr. rkps. 2119. Fol. 28 és 35. 1597. jún. 21-én a **nowy targi** Mathias Zagurda szállít neki Krakkóba 5 nagy és négy kis hordó szentgyörgyi bort, összesen 70 akóval. Uo. rkps. 1597. Fol. 346.

⁴⁷⁴ 1599. aug. 4-én Michael Uchlar Privigyéről 6 hordó, összesen 60 akó szentgyörgyi bort hoz Krakkóba áruelni. AMKr. rkps. 2121. Fol. 48.

⁴⁷⁵ 1600. febr. 10-én Georgius Jarosz Privigyéről 3 hordó, összesen 30 akó szentgyörgyi bort hoz áruelni Krakkóba. AMKr. rkps. 2121. Fol. 325.

⁴⁷⁶ Innen érkezik Jacobus „Parniczki” 1593. febr. 13-án (AMKr. rkps. 2117. Fol. 99.) és 1600. febr. 5-én (Uo. rkps. 2121. Fol. 310.).

⁴⁷⁷ Innen érkezik Johannes Palkowicz: 1589. nov. 19-én (AMKr. rkps. 2115. Fol. 246.), 1593. febr. 23-án (AMKr. rkps. 2117. Fol. 131 és 140.), 1597. júl. 10-én, (Uo. rkps. 2120. Fol. 373 és 452;), 1599. okt. 10-én (Uo. rkps. 2121. Fol. 138.) és 1600. febr. 3-án (Uo. Fol. 301.).

⁴⁷⁸ A vámnaplóban „Wielka Wes Węgierski”; Innen érkezik Johannes Oswald 1591. jún. 3-án. AMKr. rkps. 2116. Fol. 20. és 31.

⁴⁷⁹ Innen érkezik Andreas Mayer 1591. május 25-én (AMKr. rkps. 2216. Fol. 16.), Stephanus „Porubski” (1591. jún. 25-én (Uo. Fol. 27.) és 1594. dec. 24-én (Uo. rkps. 2118. Fol. 127), Kysiel „Porubski” 1592. jan. 26-án (Uo. rkps. 2116. Fol. 68 és 82.), pusztán „Porubski” [esetleg Kysiel vagy Stephanus?] 1595. dec. 11-én (Uo. rkps. 2119. Fol. 248 és 259.), Jacobus Kraiczi 1591. máj. 25-én, (Uo. rkps. 2116. Fol. 16.), 1593. márc. 9-én (Uo. rkps. 2117. Fol. 164 és 169.).

⁴⁸⁰ 1597. dec. 19-én a **Jasenová/jaszenovai** Adamus 10 hordóban összesen 105 morva akó bort hoz Krakkóba. AMKr. rkps. 1597. Fol. 608, 611, 623.

⁴⁸¹ Innen érkezik Joachim Zagurda 1597. jan. 25-én (AMKr. rkps. 2120. Fol. 62 és 215.), Benedictus „Bystricki” (1591. jún. 26.: rkps. 2116. Fol. 28; 1597. dec. 13.: rkps. 2120. Fol. 592 és 600.)

⁴⁸² **Zemianska Dedina**; Innen érkezik Andreas „Dziedzinski” 1600. márc. 3-án AMKr. rkps. 2121. Fol. 382.), ill. Benediktus „Dziedzinski” (1591. jún. 21.: rkps. 2116. Fol. 25.; 1595. jan. 27.: rkps. 2119. Fol. 43.).

Lokca.⁴⁸³ Az említett települések közül egyébként csak Lokca nem a fő szállítási útvonal, a mai 70-es, ill. az E 77-es útvonal közelében fekszik.

A szentgyörgyi bort Árvából Nowy Targon keresztül vitték Krakkóba. Volt ugyan egy Nowy Targot Długopole és Morawczyna felé elkerülő útszakasz, amerre a Fuggerek a rezet szállították, a szentgyörgyi borral azonban – a vámanyag tanúsága szerint legalábbis – nem kerültek el Nowy Targot. A Trsztenáról⁴⁸⁴ Csimhován (Čimhová),⁴⁸⁵ Chocholówon, Dunajecen és Ludźmierzen keresztül vezető útnak éppen Nowy Targ volt a célja.⁴⁸⁶ A nowy targiak a szentgyörgyi bort nem csak fuvarozták, hanem maguk is kereskedtek vele.⁴⁸⁷

Szentgyörgyi bor nem csak közvetlenül a magyar-lengyel határon, Nowy Targon keresztül érkezett Krakkóba, hanem olykor nagy kerülővel Morvaország és Szilézia felé is. Erre következtethetünk a felső-sziléziai Nysa,⁴⁸⁸ Głogówek,⁴⁸⁹ Dvorce,⁴⁹⁰ Staré Město,⁴⁹¹ Wojthowska Wies, Gliwice⁴⁹² Bytom,⁴⁹³ Polska Wisła,⁴⁹⁴ Roszków⁴⁹⁵ és a lengyelországi

⁴⁸³ Lokca; Innen érkezik Simon „Lowczanski” vagy „Laktanski” (1591. máj. 22.: AMKr. 2116. Fol. 14; 1595. dec. 11.: rkps. 2119. Fol. 248 és 259.; 1597. jan. 20.: rkps. 2120. Fol. 46 és 216.; 1597. ápr. 30.: rkps. 2120. Fol. 241.), ill. Thomas „Z Lubczy” (1600. febr. 11.: AMKr. rkps. 2121. Fol. 326.).

⁴⁸⁴ **Trstena** (lengyelül Trzciana); Innen érkezik Mathias „Kohut” vagy „Hanniger” (1591. okt. 8.: AMKr. rkps. 2116. Fol. 51.; 1592. jan. 21.: Uo. Fol. 67.; 1600. jan. 25.: rkps. 2121. Fol. 273.; 1600. feb. 26.: Uo. Fol. 367.) Adam „Trzciński” (1597. jan. 22.: AMKr. rkps. 2120. Fol. 51 és 215.), Casparus Frindzik (1600. jan. 18.: AMKr. rkps. 2121. Fol. 256.), Johannes Kowal (1600. febr. 24 és 26.: AMKr. rkps. 2121. Fol. 361 és 367.)

⁴⁸⁵ Innen érkezik Stanislaus „Czimowski” (1600. jan. 8.: AMKr. rkps. 2121. Fol. 235.; febr. 2.: Uo. Fol. 298.)

⁴⁸⁶ Innen érkezik Martinus Woith (1597. jan. 21.: AMKr. rkps. 2120. Fol. 49.), Mathias Zagurda (1597. febr. 6.: AMKr. rkps. 2120. Fol. 90.; 1597. jún. 21.: Uo. 346.; 1597. aug. 8.: Uo. 410.) Petrus Zagurda (1597. márc. 26.: AMKr. rkps. 2120. Fol. 208.), Laurentius Striczek (1597. jún. 8.: AMKr. rkps. 2120. Fol. 208.).

⁴⁸⁷ Mathias Zagurda nowy targi polgár 1597. febr. 6-án saját borával érkezik Krakkóba, jún. 21-én viszont már a privilegyei Michael Vargawskinak szállít. Vö. 473. lábjegyzet

⁴⁸⁸ 1594. dec. 3-án a nysai Andreas Suberth 4 hordó, összesen 48 morva akó szentgyörgyi bort hoz Krakkóba árulni. AMKr. rkps. 2118. Fol. 93.

⁴⁸⁹ 1591. máj. 21-én a głogóweki Mathias Berk 50 morva akó szentgyörgyi bort hoz Krakkóba. AMKr. rkps. 2116. Fol. 19.

⁴⁹⁰ 1600. febr. 27-én és márc. 3-án a dvorcei Mathias Wlodarz 4 hordóban összesen 72 morva akó szentgyörgyi bort hozott Chrzanowski uraság, és négy hordóval Piotraszowski uraság részére. AMKr. rkps. 2121. Fol. 371 és 382.

⁴⁹¹ Adam Woith Staré Městoból 1597. febr. 22-én 9 hordó, összesen 85 morva akó, április 1-én 4 hordó, összesen 45 morva akó, jún. 6-án pedig újabb 4 hordó szentgyörgyi bort hoz Georgius Franczkowicz krakkói polgárnak. AMKr. rkps. 2120. Fol. 115, 215, 321.

⁴⁹² Urbanus Tazbyrek a Gliwice melletti **Wójtowska Wieśből** háromszor is szállít szentgyörgyi bort Krakkóba: 1591. júl. 19-én 4 hordóban összesen 38 morva akóval (AMKr. rkps. 2116. Fol. 35.); 1591. aug. 27-én 4 hordóban 40 morva akóval (Uo. Fol. 47.); 1593. ápr. 12-én egy hordóban 15 morva akóval. AMKr. rkps. 2117. Fol. 216.

⁴⁹³ 1595 jan. 28-án Mathias Kosmala **Bytomból** 2 hordó, összesen 20 morva akó szentgyörgyit hozott Krakkóba. AMKr. rkps. 2119. Fol. 44.

⁴⁹⁴ 1591. júl. 30-án Bartholomeus Janek **Polska Wislából** 60 morva akó szentgyörgyi bort hozott. AMKr. rkps. 2116. Fol. 38.

Oświęcim⁴⁹⁶ helynevek alapján. Az említett települések a soproni, morva és osztrák borok fő kereskedelmi útvonalain fekszenek, ezekre a soproni borok kapcsán térünk ki részletesen.

5.2.2.2. A soproni borok szállítási útvonala

A soproni borokat a legrövidebb úton az imént tárgyalt szentgyörgyi borok szállítási útvonalán Nyitra, Turóc és Árva megyéken, közvetlenül a magyar-lengyel határon keresztül lehetett volna a leggyorsabban és a legegyszerűbben Krakkóba szállítani. A soproni borok mégis csak kerülővel Morvaországon, ill. Szilézián keresztül – érkezhettek meg Krakkóba. A szentgyörgyi borok kereskedelmére a soproni bor komoly veszélyt jelentett, ezért a szentgyörgyi kereskedelmében érdekelt pozsonyiak, és talán a szentgyörgyi borral való kereskedelemben érdekelt Illésházyak (Szentgyörgy, Modor és Bazin földesurai) sikeresen akadályozták meg ennek az útnak a használatát. Ha Pozsony nem is akadályozhatta meg a soproni bor átszállítását a Dunán, azt csak a Kis-Kárpátok észak-nyugati oldalán, a Morva folyó bal partján engedték szállítani. Sopronban ezt az útvonalat nevezték „alsó útnak”.⁴⁹⁷

Az „alsó úton” szállítók Házi adatai szerint Holíč/Holicsnál lépték át a határt, meglátásunk szerint viszont csak azok keltek itt át, akik Brünn vagy Olmütz irányába tartottak. A Morva-kapu felé Szakolcánál lehetett az átkelés, ahonnan Holešov, Bystřice pod Hostýnem, Kelč, és Palačov érintésével Nový Jičínbe juthattak.⁴⁹⁸ A krakkói vámanyagban erről a Pozsony és Nový Jičín közötti útszakaszról 3 esetben történik említés. Nový Jičín előtti Palačoból érkezik egy szállítmány soproni bor,⁴⁹⁹ Holešovból⁵⁰⁰ pedig 2 szállítmány morva bor.

A soproni bort döntő többségben nový jičíni kocsisok és kereskedők hozták Krakkóba, feltehetőleg már az általunk vizsgált időszak előtti is. Severin Boner számadáskönyve arra

⁴⁹⁵ 1597. jan. 23-án a **roszkówi** („Reszkowski”) Andreas Woith 4 hordó, összesen 40 morva akó szentgyörgyi bort hozott Krakkóba árulni. AMKr. rkps. 2120. Fol. 55.

⁴⁹⁶ 1591. jún. 24-én és 25-én a prostějovi Joannes Spiczak és a mankovicei Martinus Wojth két fuvarral összesen 226 morva akó szentgyörgyit hoznak **Oświęcimből**. AMKr. rkps. 2116. Fol. 27.

⁴⁹⁷ Házi, 1959. 155.

⁴⁹⁸ Ezt az útvonalat Johannes Christoph Müller 1710-es években megjelent *Marchionatus Moraviae Circulus Preroviensis* térképe is feltünteti.

⁴⁹⁹ 1597. február 10-én a palačovi Jacobus Woit 5 hordó soproni bort hozott Georgius Ardenti krakkói polgár részére. AMKr. rkps. 2120. Fol. 93.

⁵⁰⁰ 1595. febr. 9-én a bzie-i Martinus Pyekarz kocsis 7,5 hordó morva bort **Holešovból** Jelen fia Salamon krakkói zsidónak (AMKr. rkps. 2119. Fol. 58.), 1597. nov. 16-án pedig Kopel zsidó vejének Moisesnek 4 hordóval (rkps. 2120. Fol. 550.), december 12-én pedig a holešovi Serwathka kocsis hoz Jacobus Jelen krakkói zsidónak 6 hordó morva bort (Uo. Fol. 590.).

találunk utalást, hogy az 1544-ben vásárolt borokat is jičini kocsisok szállították le Krakkóba.⁵⁰¹ Az 1589 és 1600 közötti időszakból fennmaradt krakkói vámanyagban összesen 97 soproni borszállítmány hozható összefüggésbe Nový Jičín városával; vagy a szállítmány származási helyeként vagy a szállító lakhelyeként. Érdekes ezeknek a jičini szállítóknak a nevét felsorolni, hiszen ha egy kocsis gyakran fordult meg Krakkóban, nem írták ki mindig a lakhelyét is. Sok esetben a szállító neve elegendő volt ahhoz, hogy a Jičini illetőség nyilvánvaló legyen.

Nový jičíniek voltak, és a zárójelben megadott alkalommal szállítottak soproni bort Krakkóba: Mathias Sindler⁵⁰² (36), Jacobus Sindler (29), Paulus Razanski (8), Petrus Razanski (4), Johannes Razanski (7), Simon Klepel (4), Jacobus Mixa (4), Adam Wilhart (2). Mivel csak „Razanski”, vagy „Sindler”-t írt a jegyző, négy esetben nem tudni, hogy a testvérek közül kiről lehet pontosan szó. Rajtuk kívül még egy Georgius nevű kocsis is hozott innen soproni bort.⁵⁰³ A fenti szállítók összesen 102 alkalommal szerepelnek a vámnaplóban, tehát többször, mint ahány szállítmány összesen Jičínből Krakkóba érkezett. Ez azért lehetséges, mert egy szállítmányt egyszerre többen is hozhattak,⁵⁰⁴ részben sajátjukként, részben megrendelésre.⁵⁰⁵

Nový jičínből legalább három útvonalon vihették a bort Krakkóba. A fontosabb útvonalakat feltüntető legkorábbi térképeken Nový jičínen keresztül a Frydek (Stare Miasto)⁵⁰⁶–Cieszyn⁵⁰⁷–Bielsko út haladt át, amelynek célja Kis-Lengyelország kapuja Oświęcim. Az 1566.

⁵⁰¹ Bibl. XX. Czart, Nr. 1033. Fol. 143.

⁵⁰² Mathias Sindler neve az 1604-ben a soproni borkiviteli jegyzékben is felbukkan: „Den 2. Novembr. hatt Matthes Schindler von **Tittscheín** [Jičín németül Titschein] abgeführt auf drej Wagen drey kleine Ladungen”. SVL Lad. XLI et QQ. fasc. 4. nr. 171/1. Fol. 5.

⁵⁰³ 1594. febr. 17-én „Irzyk” [Georgius] **Nový jičínből** 3 hordó soproni bort hoz Andreas Netinger krakkói polgárnak 18 lóval. AMKr. rkps. 2118. Fol. 683.

⁵⁰⁴ 1594. június 6-án például egy 8 hordós, összesen 110 soproni akós szállítmányt 4 szekérrel és 34 lóval Mathias Sindler és Paulus Razanski együtt hoztak Krakkóba eladni. AMKr. rkps. 2118. Fol. 830.

⁵⁰⁵ 1600 márc. 2-án például Mathias Sindler 6 hordó soproni bort hozott Daniel Zaidlicz krakkói polgárnak. Ez a bor vámmentes volt, viszont hozott még 8 hordó, összesen 128 soproni akó bort, ami után már kifizette a vámot, mert ez az övé volt. AMKr. rkps. 2121. Fol. 381.

⁵⁰⁶ Adam Woith kocsis **Staré Městoből** 1597-ben három alkalommal is hoz szentgyörgyi bort Krakkóba Georgius Franczkowicz krakkói polgár részére: febr. 22-én (AMKr. rkps. 2120. Fol. 115.), ápr. 1-én (Uo. Fol. 215.) és jún. 6-án. Uo. Fol. 321.

⁵⁰⁷ **Cieszynből** három alkalommal is érkezett morva bor Krakkóba: 1593. jún. 1-én a cieszyni Laurentius hoz 2 hordóval eladni (AMKr. rkps. 2117. Fol. 304.), 1594. márc. 11-én Martinus Witosz hoz megrendelésre 3 hordó hordóval (Uo. rkps. 2118. Fol. 722.), 1595. jan. 25-én pedig Johannes Sefek hoz Georgius Franczkowicz krakkói polgárnak 5 hordóval (Uo. rkps. 2119. Fol. 11.).

évi vám-, és az 1570. évi útvizíó szerint a fő kereskedelmi út („gościniec”) Oświęcimből a Visztula jobb partján Zator, Spytkowice, Skawa érintésével vezetett Kazimierzen és Stradomon keresztül Krakkóba.⁵⁰⁸ A krakkói vámanyagból arra következtethetünk, hogy Bielskotól két irányba is el lehetett jutni Oświęcimbe: egyrészt közvetlenül a Cieszynei hercegség és a Lengyel Királyság határán Kęty felé,⁵⁰⁹ – ennek az útszakasznak a használatára utalnak Biała,⁵¹⁰ Mikuszowice,⁵¹¹ Wilkowice,⁵¹² Kęty⁵¹³ – másrészt viszont a Pszczynai Hercegségen keresztül Międzyrzecze,⁵¹⁴ Zabrzeg,⁵¹⁵ Czechowice⁵¹⁶ Goczalkowice⁵¹⁷ és Pszczyna⁵¹⁸ felé. Az 1570-es útvizíó tanúsága szerint ez utóbbi volt a forgalmasabb útszakasz.

⁵⁰⁸ Wyrozumska, 1977. 44–50.; *Lustracja dróg*, 3–15. Vö. Atlas Historyczny II/1. 1. és 5. sz. térkép.

⁵⁰⁹ Kęty már Lengyelországban található, az oświęcimi vámkamarának itt is volt egy filiája. Małeck, 1963, 24.

⁵¹⁰ 1600. jan. 25-én Bartholomeus kocsis **Białából** 10 hordó morva bort hoz Marcus Malinowski krakkói polgárnak. AMKr. rkps. 2121. Fol. 272.

⁵¹¹ Simon Kyeczka **mikuszowicei** kocsis 4 alkalommal szállít morva bort Krakkóba krakkói polgárok megrendelésére: 1594. máj. 2-án Servatius Briknernek nem tudni pontosan mennyit (AMKr. rkps. 2118. Fol. 759.), Gerhardus Lizbonnak 1594. jún. 4-én és 12-én 2-2 hordóval (Uo. rkps. 2120. Fol. 318 és 329.), jún. 26-án Franciscus Czornnak 4 hordóval (Uo. Fol. 352.)

⁵¹² 1593. febr. 2-án Johannes Kozierek **Wilkowicéből** 14 akó morva bort hoz árulni Krakkóba. AMKr. 2117. Fol. 70.

⁵¹³ 1593. okt. 2-án a **kęty** Johannes Galuskának Vojtachus Pyelarek kocsis 3 hordó morva bort hoz. (AMKr. rkps. 2117. Fol. 453.)

⁵¹⁴ 1594. márc. 17-én Mathias kocsis **Międzyrzecéből** 6 hordó morva bort hoz Johannes Jaślikowski krakkói polgár megrendelésére. AMKr. rkps. 2118. Fol. 726.

⁵¹⁵ 1593. jan. 8-án a **zabrzezi** Urbanus és a **polska wisłai** Bartholomeus Janikkal együtt 5 hordó, összesen 46 akó morva bort hoznak Krakkóba. A vámos feljegyzi, hogy a bor egy részét – feltehetően a hiányzó 4 akót – **Oświęcimben** eladták (AMKr. rkps. 2117. Fol. 16.). 1597. máj. 17-én a **zabrzezi** Paulus Urbanus Capias krakkói polgár részére 2 hordó morva bort hozott. Uo. rkps. 2120. Fol. 287. Aug. 4-én a zabrzezi Johannes a **polska wisłai** kocsmárossal 9 hordó, összesen 100 akó morva bort hoztak Krakkóba árulni. (Uo. Fol. 406.) Október 18-án ugyanő a **czechowicei** Erasmus Twardyval 3 hordó, összesen 35 akó soproni bort hoznak Krakkóba árulni. Uo. Fol. 511.

⁵¹⁶ A **czechowicei** Erasmuis Twardy a zabrzezi Johannessel közösen lebonyolított szállításon kívül még öt alkalommal önállóan is szállított morva bort krakkói polgárok részére. 1597. ápr. 29-én Servatius Brikner és Gregorius Habicht részére ismeretlen mennyiséget (AMKr. rkps. 2120. Fol. 241.), július 4-én Urbanus Capias részére 4,5 hordóval (Uo. Fol. 362.), 1599. aug. 18-án és okt. 14-én 1-1 hordóval Johannes Leszczynski részére (Uo. rkps. 2121. Fol. 62 és 145.) 1600. febr. 29-én szintén Leszczynski részére 3 hordóval (Uo. Fol. 375.)

⁵¹⁷ 1595. jan. 1-én **Goczalkowicéből** egy bizonyos Erasmus 4,5 hordó morva bort hoz Krakkóba eladni. AMKr. rkps. 2119. Fol. 1.

⁵¹⁸ 1597. okt. 4-én Jonas Rozek **Pszczynából** 8 hordó osztrák bort hoz Gregorius Habicht krakkói polgárnak. AMKr. 2120. rkps. Fol. 473. Nov. 14-én a **pszczynai** Johannes Czerny 4 hordó morva bort hoz Krakkóba árulni. Uo. Fol. 551.

Nový Jičínből Krakkóba a második lehetséges útvonalat a vámananyagban Ostrava,⁵¹⁹ Godów,⁵²⁰ Golasowice,⁵²¹ Polska Wisła⁵²² településnevek jelölik; ez az út Pszczynánál találkozik az előbb ismertetett cieszynei úttal, és Oświęcimbe vezet tovább.

A harmadik lehetséges út Nový Jičínből a Boroszló–Krakkó országútba csatlakozott be és a bédzini lengyel vámkamara érintésével vezetett Krakkóba.⁵²³ Ez azt jelenti, hogy a Morva-kapuból olykor a kerülő, de minden bizonnyal jobban járható, kevésbé mocsaras terepen is érdekes volt Krakkót megközelíteni. Az oświęcimet érintő útvonalak rövidebbek voltak ugyan 30–40 kilométerrel, viszont a Visztula menti mocsarak nehezíthették a továbbhaladást. Będzin felé Polska Ostrava,⁵²⁴ Rogów,⁵²⁵ Gliwice,⁵²⁶ Bytom⁵²⁷ és Czeladź⁵²⁸ jelzik a szállítási útvonalat. Ez Lengyel területen Będzinből Olkuszon és Jerzmanowicén keresztül vezetett Krakkóba.⁵²⁹

⁵¹⁹ 1591. 1597. dec. 31-én a klimkoveci Paulus Lerlo 13 hordó, összesen 124 akó soproni bort hozott Krakkóba **Ostravából**. AMKr. rkps. 2120. Fol. 638.

⁵²⁰ 1593. febr. 11-én Adam Leman **Godówból** („Z Kudowa”) 10 akó morva bort hoz Krakkóba árulni. AMKr. rkps. 2117. Fol. 16.

⁵²¹ A **golasowicei** („z Holasowic”) Vincentius Bar morva bort árulni, soproni bort pedig megrendelésre szállít Krakkóba. Morva bort hoz 1589. nov. 10-én 3 hordóval (AMKr. rkps. 2115. Fol. 237.), 1591. ápr. 29-én 5 hordóval, (Uo. rkps. 2116. Fol. 1.), 1595 nov. 9-én 5 hordóval (AMKr. rkps. 2119. Fol. 279.). Soproni bort 1594. jan. 15-én Alexander Gallus és Johannes Gorisowski krakkói polgároknak összesen 9 hordóval (AMKr. rkps. 2118. Fol. 604.), 1595. dec. 28-án Alexander Gallusnak 6 hordóval. (AMKr. rkps. 2119. fol. 263.).

⁵²² Bartholomeus Janik **Polska Wislából** 1589. júl. 26-án 2 hordó, 1591. jún. 18-án 8 hordó morva bort hozott árulni Krakkóba. AMKr. rkps. 2115. Fol. 73. ill. rkps. 2116. Fol. 24. 1591. júl. 30-án 60 akó szentgyörgyi bort hozott Krakkóba. Uo. Fol. 38. Ugyanő 1593. jan. 8-án a **zabrzezi** Urbanus-szal 5 hordó morva bort hoz árulni (vö. 515. lábjegyzet), valamint 1594. jan. 20-án 20 lovon és négy szekéren ismeretlen mennyiségű soproni bort hoz Alexander Gallus és Johannes Gorisowski krakkói polgároknak. Uo. rkps. 2118. Fol. 615.

⁵²³ A nový jičíni Mathias Sindler 1592. jan. 29-én 12 hordó soproni bort hoz Krakkóba. A 1,5 garas/akó vámot jóváírják neki, mivel saját bevallása szerint azt **Będzinben** már megfizette. „Matis Singler od wiadra rachując per gr 1,5 theloneum; gdyz tak w Bendziniu yako sam zeznal placzil.” (AMKr. rkps. 2116. Fol. 69.)

⁵²⁴ Szintén a bédzini kamaránál fizette be a lovak után járó vámot a **polska ostravai** Johannes Wloch, aki 1591. május 17-én 6 hordó morva bort hozott Krakkóba. AMKr. rkps. 2116. Fol. 13.

⁵²⁵ A **rogówi** Vincentius Buzek 1589 folyamán 3 alkalommal hoz soproni bort Krakkóba árulni. Jún. 30-án 10 hordóban 123 akóval (AMKr. rkps. 2115. Fol. 40 és 43.), aug. 12-én 10 hordóban 121 akóval (Uo. Fol. 98 és 237.) és nov. 10-én 10 hordóban 128 akóval (Uo. Fol. 237.). Ugyanő 1599. dec. 24-én 3 hordó morva bort hoz árulni. Uo. rkps. 2121. Fol. 210.

⁵²⁶ Urbanus Tazbyerek két szállítmány morva bor mellett két alkalommal szentgyörgyi bort is hoz Krakkóba a Gliwice melletti **Wojtowska Wiesből**. 1591. aug. 27-én 4 hordóval (AMKr. rkps. 2116. Fol. 47.), 1 hordóval 1593. ápr. 12-én. Uo. rkps. 2118. Fol. 216.

⁵²⁷ A **bytomi** Mathias Kosmala 1595. jan. 28-án 2 hordó szentgyörgyi bort hoz Krakkóba árulni. AMKr. rkps. 2119. Fol. 44.

⁵²⁸ 1594. nov. 29-én Martinus Ogonek 22 akó soproni bort hozott **Czeladźből** Krakkóba árulni. AMKr. 2118. Fol. 91.

⁵²⁹ Atlas Historyczny II/1. 1. és 5. sz. térkép

A Krakkóba szánt soproni bor nemcsak az „alsó” úton, Pozsonyon keresztül érkeztetett Krakkóba, hanem – amint az a 2. sz. térképről is jól kivehető – Ausztrián keresztül is. A borral Fischamendnél⁵³⁰ vagy Bécsnél⁵³¹ keltek át a Dunán. Az ausztriai kiszállítási útvonalat Sopronban „felső útként” tartották számon. Ez magyar oldalon Vulkapordány, Szárazvám, Szarvkő és Vimpác, Ausztriában pedig Wamperdorf, Unterwaltersdorf, Moosbrunn, Himberg és Laa településeket érintve vezetett Bécsbe,⁵³² ill. Unterwaltersdorfnál volt a leágazása a fischamendi révhez. Fischamendből és Bécsből az út északra egyaránt Brünn felé vezetett. A Bécs–Brünn útszakaszcól két morvaországi helységről Pochořeliceből⁵³³ és Hrušovanyból⁵³⁴ hoztak Krakkóba morva bort. A „felső út” Brünnben Prága, Boroszló, Olmütz és a Morva-kapu felé ágazott háromfelé.⁵³⁵ Brünnből Krakkóba a Morva-kapun keresztül vezetett a legrövidebb út, amelynek nyomvonalára a krakkói vámnaplókból ismét csak morva borokkal kapcsolatos bejegyzések állnak rendelkezésünkre. A Brünn a Morva-kapuvál összekötő út érintette Přerovot,⁵³⁶ Lipniket⁵³⁷ és Hustopečét.⁵³⁸ A Hustopečéről egyrészt Nový Jičínbe, másrészt az Odera jobb partján maradva Ostravába lehetett eljutni. Az Odera jobb partjáról a Hustopeče és Odera közti útvonalról gyakran érkezett soproni bor Krakkóba;

⁵³⁰ 1586-ban Bécsújhely városa az alsó-ausztriai tartományi gyűlésen arra panaszkodik, hogy a soproniak két-három éve számolatlanul viszik át **Fischamendnél** a bort a Dunán, és minden évben egyre többet visznek. A megengedett 50 rakomány helyett 1585-ben állítólag 800 rakományt (Ladung) szállítottak át. Prickler, 1965, 503. Vö. Házi, 1959. 155.

⁵³¹ Az 1650 és 1657 közötti időszakból fennmaradt **bécsi Tabor-hídi** vámhely naplója szerint 53.395 akó nyugat-magyarországi, többek között soproni bort szállítottak itt át Szilézia, Csehország, Morvaország, Lengyelország és Szászország felé. Prickler, 1965. 512. A krakkói vámnaplók szerint – a kocsisok lakhelyéből következően – Bécsből a következő településeken keresztül érkezett bor Krakkóba: Olmütz (AMKr. rkps. 2120. Fol. 149), Dvorce (AMKr. rkps. 2118. Fol. 132.), Frankstyn (AMKr. rkps. 2120. Fol. 322.), Nysa (AMKr. rkps. 2118. Fol. 124.). Nem tudni viszont, hogy melyik útvonalon érkezett Bécsből Stephanus Skoth 11 hordó 120 akó soproni bora 1597. dec. 29-én. AMKr. rkps. 2120. Fol. 630.

⁵³² Takáts, 1900. 381–382. Vö. Házi, 1959. 155.

⁵³³ 1589. júl. 16-án a **pochořelicei** Joachim zsidó 105 akó morva bort hoz Krakkóba. AMKr. rkps. 2115. Fol. 59.

⁵³⁴ 1600. jan. 14-én Georgius Brothsmith 6 hordó, 62 akó morva bort szállít Krakkóba a **hrušovany** Lazarus zsidónak. AMKr. rkps. 2121. Fol. 245.

⁵³⁵ 1597. február 24-én 6 hordó soproni bort hozott Petrus Pauzet krakkói polgárnak a brünni Martinus Casper. AMKr. rkps. 2120. Fol. 119.

⁵³⁶ A **přerovi** Georgius Dworny 1595-ben három alkalommal is hozott zsidók megrendelésére morva bort Krakkóba: November 24-én Joachim krakkói zsidónak 4 hordóval (AMKr. rkps. 2119. Fol. 238), december 18-án Aaron krakkói zsidónak 6 hordóval (Uo. Fol. 255.), december 28-án pedig Zelik lublini zsidónak 8 rendes és 7 kisebb hordóval. Uo. Fol. 264.

⁵³⁷ 1597. jan. 14-én a **lipniki** Petrus két hordó morva bort hoz Krakkóba Gerhardus Lizbonnak. AMKr. rkps. 2120. Fol. 28. 1600. jan. 14-én pedig Petrus Konwiath Lipnikből 10 hordó morva bort hoz árulni. Uo. rkps. 2121. Fol. 247. 1597. május 6-án a **lipniki** Casparus kocsis Moises Gabin krakkói zsidónak hoz 5 hordó morva bort Uo. rkps. 2120. Fol. 250. 1600. febr. 7-én Johannes 4 hordó morva bort hoz **Lipnikből** Krakkóba árulni. Uo. rkps. 2121. Fol. 313. Február 19-én Petrus Konwiath és Petrus Zemicz együtt hoznak **Lipnikből** 12 hordó morva bort árulni. Uo. Fol. 335.

⁵³⁸ 1595. dec. 27-én Mathias Czisler **Hustopečéből** két hordó morva bort hoz árulni Krakkóba. AMKr. rkps. 2119. Fol. 263.

Mankovicéből,⁵³⁹ Jistebnikből⁵⁴⁰ Klimkovicéből.⁵⁴¹ A bort Ostravából a Nový Jičín kapcsán tárgyalt utóbbi két útvonalakon vihették Krakkóba: egyrészt Pszczynán keresztül Oświęcim felé, másrészt Bytomon keresztül Będzin felé.

Brünnből a soproni borok fő kiszállítási útvonala Prostějovon⁵⁴² keresztül Olmützbe vezetett, ahol nagy hagyománya volt a soproni borral való kereskedelemnek. Az 1566/67. évi bormérőí számadáskönyv szerint a Sopronban megmért és nyilvántartásba vett 11.673 akó bor kb. egytizedét (1166,5 akó) olmützi kereskedők szállították ki.⁵⁴³ Olmütz a borkereskedelem kivívott jelentőségét elsősorban földrajzi fekvésének köszönheti. A város a Morva-kapuhoz hasonló jelentőségű csomópont volt, ahonnan nemcsak Boroszlóba, hanem Felső-Sziléziába is fontos útvonalak vezettek. Innen egyaránt megközelíthetők a Klodzkoi, a Nysai, a Głubczycei, ill. az Opavai hercegségek; ezeken keresztül pedig Nagy-Lengyelország (Wielkopolska). A krakkói vámanyag tanúsága szerint az Olmützből a Jeseník hegységen Sziléziába vezető útvonalak szinte mindegyikén érkezett soproni bor Krakkóba. Ezek közül elsőként az Olmützt az Opavai és Racibórzi hercegséggel összekötő a Šternberk⁵⁴⁴–Dvorce⁵⁴⁵–Opava⁵⁴⁶–Ściborzyce⁵⁴⁷–Pietraszyn⁵⁴⁸ útszakaszt kell megemlíteni,

⁵³⁹ Az egyetlen **mankovicei** szállító Martinus Woith, aki a vámnaplók tanúsága szerint 25 alkalommal hozott soproni bort Krakkóba 1593 és 1600 között. AMKr. rkps. 2117. Fol. 161, 270, 352, 508, 571. rkps. 2118. Fol. 782, 840, 10, 13, 30, 127, rkps. 2119. Fol. 44, 84, 130, 183, 258. rkps. 2120. Fol. 114, 127, 210, 242, 318, 373, 628, 640. rkps. 2121. Fol. 6, 26, 206, 275.

⁵⁴⁰ 1595. dec. 31-én a **jistebniki** Urban Richter 6 hordó soproni bort hozott Andreas Netinger krakkói polgárnak. A jistebniki Urban Richtert 1597. dec. 20-án („Pridie festi S. Thomae Anno Domini 1597”) Julius della Pace krakkói tanácsos azért jelentette fel, mert a bécsi Katalin napi vásárba küldte olasz borért, de nem hozta rögtön Krakkóba, hanem a házánál **Jistebnikben** letette, és mivel nem vigyázott rá, a hidegben megfagyott és tönkrement. AMKr. rkps. 455. Fol. 750.

⁵⁴¹ **Klimkovicei** kocsisok Paulus Lerlo (4 szállítás), Andreas Haizik (2 szállítás) és egy bizonyos „Raychler” (egy szállítás). AMKr. rkps. 2117. Fol. 766, rkps. 2118. Fol. 3, rkps. 2120. Fol. 122, 242, 243, 370, 638.

⁵⁴² A prostějovi Johannes Spiczak kétszer is szállít bort Krakkóba. 1591 májusában 8 hordó, 80 akó morva bort hoz Olkuszon keresztül, tehát Będzin felől (AMKr. rkps. 2116. Fol. 2,5,10.), június 24-én és 25-én pedig a mankoveicei Martinus Woithtal 226 akó szentgyörgyi bort hoz két részletben Oświęcim felől (Uo. Fol. 27.).

⁵⁴³ Házi, 1959. 153. **Olmützből** hoznak Krakkóba soproni bort: Philipus Sink (AMKr. rkps. 2115. Fol. 126.), Procopius Sraiber (Uo. Fol. 304.; rkps. 2116. Fol. 30.; rkps. 2118. Fol. 669., 132. [új számozás]; rkps. 2119. Fol. 258., rkps. 2120. Fol. 66, 210; rkps. 2121. Fol. 45.), Casparus Snaider (AMKr. rkps. 2117. Fol. 418.), Friderichus Barthan/Parton (AMKr. rkps. 2118. Fol. 752., 2 [új lapszámozás], rkps. 2120. Fol. 85., 320; rkps. 2121. Fol. 119, 178, 358.), Sebastianus Swietlik (AMKr. rkps. 2120. Fol. 441, 481), egy bizonyos Stephanus (AMKr. 2119. rkps. Fol. 97.), Urbanus kocsis (AMKr. 2119. rkps. Fol. 253.), egy bizonyos Georgius (AMKr. rkps. 2120. Fol. 310.), Johannes és Jacobus Krupa (AMKr. rkps. 2120. Fol. 551.), Jacobus Letowicz (AMKr. rkps. 2121. Fol. 6.), Thobias Herz (AMKr. rkps. 2121. Fol. 48.) és Johannes Blaisten kocsis (AMKr. rkps. 2120. Fol. 149.)

⁵⁴⁴ A Müller térképe szerint Šternberk fölött ágazott el az út az Opavai és a Głubczycei hercegségek felé. Nem tudni tehát, hogy pontosan merre hozták morva borukat **Šternberkből** 1600 februárjában Jacobus Albricht és a „šternberki” Lucas. AMKr. rkps. 2121. Fol. 332, 336.

⁵⁴⁵ **Dvorceból** származnak, és több alkalommal szállítanak soproni bort Krakkóba Paulus Herman (AMKr. rkps. 2115. Fol. 60.; rkps. 2117. Fol. 146.; rkps. 2118. Fol. 51, 92, 256, rkps. 2120. Fol. 56, 163, 164, 180, 226,

amely Racibórzeon keresztül Nędza⁵⁴⁹ érintésével Gliwicébe és Bytomba vezetett tovább, de Pietraszyn és Ściborzyce környékén lehetett egy leágazás Roszków⁵⁵⁰ és Rogów,⁵⁵¹ majd Pszczyna és Oświęcim felé is.

Olmützből ugyanakkor a Głubczycei⁵⁵² és a Nysai Hercegségbe is el lehetett jutni Šternberken és Bruntálon⁵⁵³ keresztül. Innen a Głogówek–Gliwice útirányon vezetett a legrövidebb út Krakkóba, amely Bytomnál csatlakozott a Boroszló–Krakkó országútba. Szentgyörgyi, soproni és morva bor egyaránt érkezett Nysa városából Krakkóba.⁵⁵⁴ Ide Olmütz felől Christoph Müller (1673–1721) térképe szerint a Šternberk–Bruntálból–Vrbno pod Pradědem–Zlaté Hory–Głucholazy útvonalon lehetett a legegyszerűbben eljutni.⁵⁵⁵ Nysa városa a soproni forrásokban is gyakran előfordul. Az 1566/67. évi soproni bormérői számadáskönyv szerint az

293,370, rkps. 2121. Fol. 57, 97, 211, 300.), Georgius kocsis (AMKr. 2119. rkps. Fol. 37, 51.), Andreas Balczer (AMKr. 2120. rkps. Fol. 168.; rkps. 2121. Fol. 217.).

⁵⁴⁶ 1597. jan. 23-án Petrus Pauzet krakkói polgárnak Pawel Richtar 7 hordóban 54 akó soproni bort hoz. A bor mellett hoz még egy hordó **opavai** sört. AMKr. rkps. 2120. Fol. 54. Morva bort hoz Krakkóba az **opavai** Georgius Tayman (AMKr. rkps. 2115. Fol. 240.) és a szintén **opavai** Bartholomeus Burda. AMKr. rkps. 2119. Fol. 202. 1604. nov. 10-én közvetlenül Sopronból szállít Opavába (németül Troppau) soproni bort Daniel Rätzlihy. SVL Lad. XLI et QQ. fasc. 4. nr. 171/1. Fol. 6.

⁵⁴⁷ A **ściborzycei** Martinus Woith 1597. jan. 25-én 9 hordó ismeretlen (morva?) bort hoz (AMKr. rkps. 2120. Fol. 62. Vö. rkps. 2344. Fol. 145.), okt. 21-én pedig 7 hordó sopronit Petrus Pauzet krakkói polgárnak (Uo. Fol. 514.).

⁵⁴⁸ A **pietraszyni** Georgius Timel 4 alkalommal morva, osztrák és soproni bort hoz Krakkóba. AMKr. rkps. 2120. Fol. 270, 594.; rkps. 2121. Fol. 238, 342.

⁵⁴⁹ A **nędzai** Lukas Woith 10 hordó morva bort hozott Sophia Łąbeczkának, Garbary külváros jegyzője feleségének. AMKr. rkps. 2120. Fol. 248.

⁵⁵⁰ Vö. 495525. lábjegyzet

⁵⁵¹ Vö. 525. lábjegyzet

⁵⁵² **Głubczyce** (németül Leobschütz, a forrásokban „Lübschütz”, „Lüsfitz”, „Lüsslitz”, „Lyschwitz”, „Lislvicz”) városából főként soproni borral érkeztek Krakkóba a kereskedők és a kocsisok. Közülük a **soproni** borszállítási jegyzékben is szerepel Georgius Miczke/Mittschler (AMKr. rkps. 2120. Fol. 253, 298, 362, 500, 612.; rkps. 2121. Fol. 720, 106 [új lapszámozás], 167, 309. Vö. SVL Lad. XLI et QQ. fasc. 4. nr. 171/1. Fol. 22, 46) Christophorus Kiesye/Päsel/Puřl (AMKr. rkps. 2120. Fol. 273, 278. Vö. SVL Lad. XLI et QQ. fasc. 4. nr. 171/1. Fol. 25, 39.). Szintén Głubczycéből szállít Krakkóba soproni bort Petrus és Martinus Solcz (AMKr. rkps. 2115. Fol. 32, 36, 119.; rkps. 2120. Fol. 312.; rkps. 2121. Fol. 28.), Lazarus Fygel/Zigiel (AMKr. rkps. 2120. Fol. 316; rkps. 2121. Fol. 54.), Martinus Ditrich (AMKr. rkps. 2120. Fol. 461, 537.; rkps. 2121. Fol. 65, 109, 192.), Adamus Braitkop (AMKr. rkps. 2115. Fol. 32, 39, 105.; rkps. 2120. Fol. 260, 365, 427, 470.; rkps. 2121. Fol. 7, 373.), Adamus Cingler (AMKr. rkps. 2121. Fol. 54, 105, 226, 302.) Ladislaus Kremer (Uo. Fol. 166.), Martinus Engielhart (Uo. Fol. 226.) és Bernardus Szoltisz (Uo. Fol. 368.).

⁵⁵³ **Bruntálból** soproni bort hozott Krakkóba árulni Christophorus Henk (AMKr. rkps. 2115. Fol. 21, 30.), osztrák bort egy bizonyos Mathias (rkps. 2121. Fol. 404.). Petrus Pauzet krakkói polgárnak pedig 5 alkalommal hoz soproni bort a bruntáli Adamus Nadler (rkps. 2120. Fol. 43, 230, 320, 423, 513.).

⁵⁵⁴ 1589. szept. 19-én Melchiorus Prauser 6 hordó, 97 akó soproni bort hoz árulni **Nysából**. AMKr. rkps. 2115. Fol. 142. A nysai Andreas Suberth 1594. dec. 3-án 4 hordó, 48 akó szentgyörgyi bort hoz Krakkóba árulni. AMKr. rkps. 2118. Fol. 93. Johannes Langer 1595. szept. 19-én 2 hordó, 26 akó, okt. 17-én pedig 38 akó soproni bort hoz Nysából árulni. AMKr. rkps. 2119. Fol. 231 és 263. Joachimus Kipka Nysából 1597. ápr. 19-én 5 hordó, 71 akó soproni bort hoz Andreas Netinger krakkói polgárnak. AMKr. rkps. 2120. Fol. 229. Egy bizonyos Casparus 1600. márc. 29-én 3 hordó, 35 akó morva bort hoz Nysából Krakkóba eladni. AMKr. rkps. 2121. Fol. 407.

⁵⁵⁵ Christoph Müller (1673–1721): *Tabula Generalis Marchionatus Moraviae in sex circulos divisae*. Brünn, 1790 körül.

összesen kivitt 11.673 akóból 697,75 akót (5,98%) szállítottak Nysába, az 1604 és 1615. évek közötti időszakból hiányosan fennmaradt soproni borszállítási jegyzékben 11 nysai kereskedő szerepel, akik 18 alkalommal összesen 75,5 „Ladung” (kb. 2000 akó soproni bort) szállítottak ki, ami a jegyzékben szereplő 423 Ladung 17,85%-át teszi ki.⁵⁵⁶ A bécsi Tabor-hídi vámnaplók tanúsága szerint 52 uticél közül ide szállítják a legtöbb bort Boroszló és Legnica után, 7 év során összesen 3417 akót. A Tabor-híd hét éves összforgalmának (53.395 akó) ez a 6,4%-a.⁵⁵⁷ Nysa tehát kiemelt helyet foglal el a soproni borok kereskedelmében.

Müller térképe szerint a 18. század elején egy másik út is vezetett Olmützből Nysába. Ez az Olmütz–Boroszló országútról Šumperknél⁵⁵⁸ ágazott le Velké Losiny,⁵⁵⁹ Branná,⁵⁶⁰ ill. Jeseník felé.⁵⁶¹ Nysából Nowe Miasto (ma Prudnik),⁵⁶² Głogóweken,⁵⁶³ Koźlén⁵⁶⁴ és Gliwicén át lehetett Bytomba jutni, onnan pedig a Będzin érintésével Krakkóba.

Maga az Olmütz–Boroszló országút a Litovel–Stavenice–Leština–Postřelmov–Olšany–Staré Město–Nová Seninka–Bąki–Łądek⁵⁶⁵–Kłodzko–Frankstyn (ma Ząbkowice Śląskie)–Niemcza⁵⁶⁶ nyomvonalon haladt Boroszló felé.⁵⁶⁷ A krakkói vámnaplók tanúsága szerint ebből a

⁵⁵⁶ **Nysa** németül Neuss. Innen érkeznek Sopronba borért Johannes Cammerer (SVL Lad. XLI et QQ. fasc. 4. nr. 171/1. Fol. 8.), Casparus Raschdorfer (Uo. Fol. 22, 25.), Mathias Kürschner (Uo. 25, 27, 39, 41.), Georgius Hailingner (Uo. 11, 20, 25, 39.), Melchiorus Andres (Uo. Fol. 11, 51.), Thomas Trascher (Uo. Fol. 18.), Johannes Puches (Uo. Fol. 48.) Johannes Hess (Uo. Fol. 49.), Georgius Tausentschön (Uo. Fol. 49.), Johannes és Georgius Schletta (Uo. Fol. 52.), Michael Heroldt (Uo. Fol. 52.).

⁵⁵⁷ Prickler, 1965. 514.

⁵⁵⁸ 1600. márc. 6-án a **šumperki** Georgius kocsis 4 hordó, 71 akó soproni bort hoz Dominicus de Blens krakkói polgárnak. AMKr. rkps. 2121. Fol. 386. Šumperk („Märisch Schönberg”) a soproni borszállítási jegyzékben is előfordul. Michael Vischer szállít ide 4 „Ladung” bort 5 szekéren 1606. nov. 18-án. SVL Lad. XLI et QQ. fasc. 4. nr. 171/1. Fol. 26, 40.

⁵⁵⁹ **Velké Losiny** németül Ullersdorf. 1606. dec. 20-án két szekéren másfél „Ladung” bort szállít ide Sopronból Johannes Beil. SVL Lad. XLI et QQ. fasc. 4. nr. 171/1. Fol. 28.

⁵⁶⁰ **Branná** németül Goldenstein. 1606. nov. 22-én 4 szekéren 3 „Ladung” bort szállít ide Sopronból Jacobus Schubhardt. SVL Lad. XLI et QQ. fasc. 4. nr. 171/1. Fol. 26.

⁵⁶¹ Erre a következtetésre jutunk, ha a soproni borkiszállítási jegyzékben is előforduló településeket és a 17–18. századi térképeken feltüntetett útvonalakat egybevetjük.

⁵⁶² Vö. 489. lábjegyzet

⁵⁶³ Nysából Krakkó felé Szepsi Csombor Márton is érintette **Głogóweket**. Szepsi, 2003, 184.

⁵⁶⁴ **Koźle** (ma Kędzierzyn-Koźle) németül Cosel. Ide szállít Sopronból 4 „Ladung” bort 1609. nov. 2-án Georgius Hofman. SVL Lad. XLI et QQ. fasc. 4. nr. 171/1. Fol. 44.

⁵⁶⁵ **Łądek** németül Landeck. 1606. jan. 21-én ide szállít közvetlenül Sopronból Johannes Haugg 2 „Ladung” bort. SVL Lad. XLI et QQ. fasc. 4. nr. 171/1. Fol. 23.

⁵⁶⁶ **Niemcza** németül Nimtsch. 1615. jan. 3-án Mathias Raff 2 szekéren 1,5 „Ladung” bort hozott ide Sopronból. SVL Lad. XLI et QQ. fasc. 4. nr. 171/1. Fol. 51.

⁵⁶⁷ Ezt a nyomvonalat tünteti fel Johann Christoph Müller (1673–1721) 1790 körül Brünnben kiadott „*Tabula Generalis Marchionatus Moraviae in sex circulos divisae*”, valamint Bernardinus Erber (1718–1773) 1760 körül Bécsben kiadott *Provincia Regionohradensis et Comitatus Glacensis* térképe.

térségből is érkezett soproni bor Krakkóba, mégpedig Klodzkoból⁵⁶⁸ és Franksztynból (ma Ząbkowice Śląskie).⁵⁶⁹

Soproni bor olykor meglehetősen nagy kerülővel, Prágából is érkeztetett (a Sopron–Prága–Krakkó távolság kb. 950 km); Mathias Ficz kocsis 8 hordó, 107 akó soproni bort szállít le Prágából 4 szekéren és 24 lóval Dominicus de Blens krakkói polgár részére.⁵⁷⁰ A rakományt jóformán csak a bor teszi ki, ráadásul hazafelé menet semmit sem visz. Nagyon valószínű tehát, hogy a bort Ficz nem Sziléziában vette. Utazásának fő célja ennek a bornak a leszállítása volt. A prágai szállítás nem elképzelhetetlen, hiszen máskor is érkezett bor Prágából Krakkóba,⁵⁷¹ sőt egy alkalommal közvetlen nürnbergi szállításra is van példa, Prágán és Boroszlón keresztül.⁵⁷² A Sopron–Prága–Krakkó távolság eltörpül amellet a távolság mellett, amelyet az Atlanti-térség (Spanyolország, Portugália, Franciaország) borainak kellett megtenniük, hogy Krakkóba kerüljenek: kb. 3–4 ezer km tengeri út, 200 km vontatás a Visztulán felfelé Toruńig, onnan szekéren Krakkóig újabb 400 km. Szintén messziről, a Fekete-tenger partvidékéről érkezett a malvázia, amellyel a hajóutat követően további kb. 1000 kilométert tettek még meg szekéren Krakkóig.⁵⁷³

Az 1597. évi Sopron–Prága–Krakkó borszállítás realitását egyéb soproni és prágai adatok is alátámasztják. 1597-ben ugyanis nemcsak Krakkóba, de Prágába is jelentős mennyiségű nyugat-magyarországi bor érkezett. A 16. századból fennmaradt (1597. évi) egyetlen prágai

⁵⁶⁸ A **klodzko**-i Georgius Richter 1589. jún. 14-én 14 akó – a vámtételből ítélve (1 lengyel garas/akó) – soproni bort hozott Krakkóba árulni. (AMKr. rkps. 2115. Fol. 9.) Christophorus Rozeman Klodzkoból 1597. júl. 7-én hét hordó, összesen 63 akó, aug. 9-én pedig 4 rendes és két kisebb hordóban 48 akó morva bort hoz árulni Krakkóba. AMKr. rkps. 2120. Fol. 367 és 414.

⁵⁶⁹ 1600. márc. 5-én egy bizonyos Gregorius **Frankstynből** 17 hordó soproni bort hozott Krakkóba a breszti vajdának. AMKr. rkps. 2121. Fol. 386.

⁵⁷⁰ AMKr. rkps. 2120. Fol. 328. A bor pontos mennyisége akóban a bepincézési jegyzékben jún. 10-i dátummal Dominicus de Blens neve mellett. AMKr. rkps. 2344. Fol. 154.

⁵⁷¹ 1594. dec. 22-én Antonius Krothe **Prágából** 45 légely olasz bort hoz Abrahamus veje Marcus zsidónak. A szállítást egy **nysai** kocsis bonyolítja le. AMKr. rkps. 2118. Fol. 124.

⁵⁷² 1595. jan. 28-án a **torinói** Romerus Krath [Antonius Krothe rokona?] (vö. előbbi lábjegyzet) többek között 80 légely tenger melléki bort hozat **Nürnbergből** a **boroszlói** Johannes Kulstorffal. AMKr. rkps. 2119. Fol. 45.

⁵⁷³ **Gdańskból** egyrészt *vízi úton*, a Visztulán (AMKr. rkps. 2115. Fol. 216; rkps. 2118. Fol. 77, 81, 88, 96, 138.; rkps. 2119. Fol. 247.), másrészt viszont *tengelyen* szállították Krakkóba **Toruń, Łowicz, Rawa, Piątek, Skierniewice, Szydłowiec, Przasnysz vagy Varsó**, érintésével (AMKr. rkps. 2115. Fol. 74, 114, 116, 229.; rkps. 2117. Fol. 326, 331, 335, 564.; rkps. 2118. Fol. 691, 748, 791, [új lapszámozás] 16, 30, 52, 57, 63, 79, 85, 89, 94.; rkps. 2119. Fol. 17, 61, 100, 112, 187, 225, 231, 240.; rkps. Fol. 2120. Fol. 493, 550.; rkps. 2121. Fol. 107.). A „magyar” bort Krakkóból Gdańskba a vámnaplók szerint bizonyíthatóan csak tengelyen: **Rawa és Łowicz** érintésével szállították, így a vízi szállítás legfeljebb csak Toruńtól képzelhető el. AMKr. rkps. 2118. Fol. 697; rkps. 2120. Fol. 425.

vámnapló tanúsága szerint a kereskedők ebben az évben 3974,5 akó („vědro”) magyar bor („vino uherské”) után fizettek vámot Prágában.⁵⁷⁴ Nem elképzelhetetlen, hogy a soproni borok ára annnyival alacsonyabb volt Prágában, hogy Dominicus de Blens krakkói polgárnak megérte azt itt vásárolt bort Krakkóba szállítani. A szállítás és a távolság problematikájához érdemes adalékkal szolgálni a soproni borszállítási jegyzék; 1609. november 7-én 2,5 „Ladung” (kb. 120 soproni akó) bort négy szekéren egyenesen Gdańskba szállított egy kereskedő.⁵⁷⁵ A Sopron–Gdańsk távolság kb. 1000 km!

5.3. A szállítás módja és ideje

A bor szállításához komoly technikai tudásra, szervezési készségre volt szükség, de minden bizonnyal apáról fiúra szálló hagyományra is. Nagy helyismerettel kellett rendelkezni, ismerni kellett az átjárókat, a kerülő utakat, a vámhelyeket, valamint a szállítás során felmerülő különféle veszélyeket (a borok szivárgása, rablótámadások stb.). Tudniuk kellett előre, hogy az útviszonyok függvényében milyen igavonó erőre lesz szükség, továbbá azt is, hogy az utak mikortól alkalmatlanok, ill. mikortól kezdve alkalmasak a szállításra. Az időtartam tervezésénél elsősorban az időjárási tényezőket kellett figyelembe venni. A továbbiakban számba vesszük azokat a körülményeket, amelyek között a borkereskedelem zajlott. Itt ismét érdemes a két nagy borcsoportot külön tárgyalni.

5.3.1. Szekerek, lovak, hordók, teher

Itt elsőként arra kerestünk választ, hogy a fentebb már ismertetett magyar hordóból, hány férhetett el, ill. hányat szállítottak egyszerre egy szekéren. A vámbejegyzésekben mindig szerepel, hogy hány hordóból áll a szállítmány, de a szekerek számát csak esetlegesen tüntetik fel. 272 esetet találtunk, ahol a hordók száma mellett a szekerekét is megadták. Eszerint az esetek többségében **egy szekérre három-négy hordót raktak** (1200–1600 kg). Az 1570-es években Kalmár Gergely Deák egy szekéren rendszerint 4 hordót szállított.⁵⁷⁶

⁵⁷⁴ Archiv hlavního Města Prahy. Sbírka Rukopisů. Ungeltní registra 1597. Sign. 2054. A **prágai** kereskedők mindig is érdeklődtek a soproni bor iránt. Az 1566/67. évi soproni bormérői számadáskönyv szerint az ekkor megmért 11.673 akó soproni borból 718,25 akót egyenesen Prágába szállítottak. (Házi. 1959. 153.) Az 1603 és 1615 közötti évekből fennmaradt soproni borszállítási jegyzékben három olyan kereskedő neve is szerepel, akik harmincadmentesen szállítottak soproni bort Prágába: Anna Pamflins, Blasius de Negro és Jacobus Peran. (SVL Lad. XLI et QQ. fasc. 4. nr. 171/1. Fol. 7, 12, 19, 45.) A bécsi Tabor-híd vámregisztere szerint 1650-ben 100, 1657-ben pedig 96 akó nyugat-dunántúli bort vittek itt a Dunán át Prágába. Prickler, 1965. 515.

⁵⁷⁵ SVL Lad. XLI et QQ. fasc. 4. nr. 171/1. Fol. 45.

⁵⁷⁶ „Ao. 1577. 24. jún. indítottam Kassáról el 6 szekér bort, számszerint 24 [hordóval].”; „Ao. 1577. 24. júli. indítottam Kassáról Krakkóba 3 szekér bort, számszerint 12 [hordóval].” etc. Kerekes, 1903. 73.

Egyetlen esetben sem találkoztunk olyannal, hogy egy szekérre öt hordót raktak volna. Ha négynél kevesebb egész hordó volt a szekéren, akkor ezek mellé tehettek még kisebb, utántöltésre szánt hordó(ka)t.⁵⁷⁷

Ha a szekéren 3 hordó volt, akkor a szekeret 3-4 ló húzta, ha 4 hordó, akkor 5-6. Páratlan fogatolás esetén az első sorban haladó ló után nem kellett vámot fizetni. Ez volt az ún. *spiczny* (latinul *impar*) ló.⁵⁷⁸ Egy hordóra átlagosan 1-2 ló, az összes szállítás (kb. 420) adatait összevetve pedig egy lóra 0,7 egész magyar hordó jut. A hordó önsúlyát (max. 30 kg) is beleszámítva ez **kb. 280 kg/ló**.⁵⁷⁹ Érdekességként említendő meg, hogy bort ritkán szánon is hoztak. 1593. január 22-én Valentinus Podgorny Bieczből hét szánon hoz 7 hordó bort. A hét szánt összesen 18 ló húzza, vagyis egy szánon egy hordót 6 ló.⁵⁸⁰ A következő napi dátummal jelölve a kassai Michael Diák hozott 6 szánon 11 hordót 18 lóval. Érdekes, hogy itt egy szápra már két hordót tettek, de azt is ugyanannyi ló húzta.⁵⁸¹

A Magyarországról érkező „magyar” bor szállítmányok nagysága nagy szórást mutat; egy 1 és 104 hordót egyaránt hoztak egyszerre.⁵⁸² 365 (közvetlenül Magyarországról történő) szállítást alapul véve, az **átlagos fuvarméret 13 magyar hordó/szállítmány**.

Ami a soproni borokat illeti, itt a legeltérőbb hordóméretek fordulnak elő, nincs a magyarhoz hasonló szabványhordó. Van viszont *Ladung* (szekérteher), amely a borkiszállítási jegyzékek szerint 30 akót tett ki. Prickler szerint a *Ladung* 15. századi előzményekre vezethető vissza: ekkora volt ugyanis a soproni transzporthordó, a *Kufe*, amiből egyet tettek egy szekérre.⁵⁸³ A 30 akós mérték az óriáshordók eltűnése után is megmaradt, ezután csupán az egységnyi szekérterhet kezdte el jelenten: **1 Ladung = 30 akó = 2145 liter = kb. 2300 kg** (hordóval együtt). Idővel azonban nemcsak a hordók mérete csökkent, de a szekerek átlagos terhelése

⁵⁷⁷ „Ao. 75. octavo die novembr. inditottam Kassáról 4 szekér uj bort, tudniillik 14 [hordó] bort, 2 félnek felét töltelekre.” Uo.

⁵⁷⁸

⁵⁷⁹ A következő bekezdésben említett 1354 hordónyi kassai össz-szállításnál 1341 lovat „alkalmaztak”; ez alapján számítva minden egyes hordóra kb. egy ló igaerő jutott. Ez az érték valamivel kisebb terhet jelöl, mint az összes szállítás átlagolásánál kapott 0,7 ló/hordó.

⁵⁸⁰ AMKr. rkps. 2117. Fol. 49.

⁵⁸¹ AMKr. rkps. 2117. Fol. 50.

⁵⁸² A 104 hordós szállítás Georgius Szabó eperjesi polgárhoz kapcsolódik, aki 1600. január 2-án, 26 szekéren, 146 lóval bonyolította a szállítást. AMKr. rkps. 2121. Fol. 223.

⁵⁸³ Prickler, 1965. 315.

is. A borkiviteli jegyzékben még Ladungban tartják számon a kivitt borokat, de minden esetben feltűntetik, hogy a bort ténylegesen hány szekéren szállították ki. 121 értékelhető bejegyzés adatai alapján a szekérterhelés átlagos már csak **21,13 akó (1650 kg)/szekér** volt. Több alkalommal találkozunk olyan szekérrel is, amelyen csak 5 akó bort, azaz a Ladung egyhatodát vitték. A rakomány méretének pontosabb meghatározására a *Ladung* mellett eleinte megkülönböztették a *kleine Ladung* (21–25 akó) és a *halbe Ladung* (10–20 akó) fogalmát.⁵⁸⁴ Ez a hagyomány 1615-ben szakadt meg, ettől fogva ugyanis a szekerek száma mellett a „Ladung” helyett már csak a pontos akó-számot tüntették fel.⁵⁸⁵

A soproni borral megrakodott szekerek terhelését illetően a krakkói vámnaplók alapján is hasonló eredményre jutottunk: 116 bejegyzés adatait alapul véve **egy szekéren átlagosan 23,61 akó (1800 kg) volt.** A 30 akós (teljes Ladung) szállítás itt is előfordul, sőt egy alkalommal a 35 akós (kb. 2700 kg) terhelés is.⁵⁸⁶ Ami egy ló átlagos terhelését illeti ennek megbecslésére ismét a vámnaplók alapján vállalkozhattunk. 141 értékelhető bejegyzés alapján ez átlagosan **3,62 akó/ló,** a hordók súlyát (max. 7 kg/akó) is hozzászámolva pedig mintegy **284 kg/ló,** az egy lóra eső legnagyobb terhelés pedig 5 akó (kb. 390 kg)⁵⁸⁷

Érdekességgként említjük meg a legnagyobb soproni szállítmányt, amikor is egy szállítással egyszerre 194 akót hoztak Krakkóba.⁵⁸⁸ Ez nem túl nagy, hiszen a soproni borkiszállítási jegyzékben – a 136 bejegyzésből – 10 olyan kiszállítással is találkozunk, amely meghaladja a 200 akót, egyszer pedig még a 300-at is.⁵⁸⁹

A vámnaplók 183 bejegyzéséből következtethetünk arra is, hogy átlagosan mennyi bort tartalmazott egy olyan hordó, amiben a sopronit hozták. A legtöbb esetben egy hordó 14–15 akós (1000–1100 l), az összes adat átlagát véve pedig **13 akós (930 l),** ritkábban viszont 18–

⁵⁸⁴ Prickler szerint a 17. században a Ladung (Wagenschwehr) Sopronban és Ruszton már csak 24 soproni akót tett ki. Ezt cáfolják a soproni borkiviteli jegyzékek (1604–1615) adatai. A Ladung Sopronban a 17. század elején még biztosan 30 soproni akót jelentett. Prickler, 1965. 315.

⁵⁸⁵ SVL. Lad. XLI et QQ fasc. 4. Nr. 171. Fol. 56–58.

⁵⁸⁶ 1595. júl. 26-án Mathias Sindler 2 szekéren 70 akó soproni bort hozott. AMKr. rkps. 2119. Fol. 205; 269.

⁵⁸⁷ 1600. feb. 2-án a dvorcei Paulus Herman 60 akó bort hozott árulni Krakkóba 4 szekéren és 12 lóval. AMKr. rkps. 2121. Fol. 300.

⁵⁸⁸ Ezt a mennyiséget 48 lóval és 6 szekéren hozta Krakkóba Mathias Sindler. AMKr rkps. 2120. Fol. 356. A mérési eredményre lásd uo. rkps. 2344. Fol. 155.

⁵⁸⁹ A kauffung-beli (Szászország) Johannes Friebel 1609. nov. 4-én 11 Ladung, azaz 330 akó bort szállít ki Sopronból 15 szekéren SVL. Lad. XLI et QQ fasc. 4. Nr. 171. Fol. 45.

20 akósak is előfordulnak. Csak a bepincézési naplókban találkozhatunk 20 akósnál nagyobb hordóval: a rekord mennyiség egy hordóban 27,5 akót (20 hektoliter!).⁵⁹⁰ Valószínű ugyanakkor, hogy ezekbe az óriási hordókba csak Krakkóban töltötték át a bort, az említett 27,5 akó ugyanis az 1597. évi vámnapló szerint két hordóban hozták.⁵⁹¹ A vámnaplók szerint 10 akósnál nagyobb hordóból egyszerre egy vagy kettő fért a szekérre, három ilyen nagy hordót sosem raktak egy szekérre.

5.3.2. A szállítások ideje

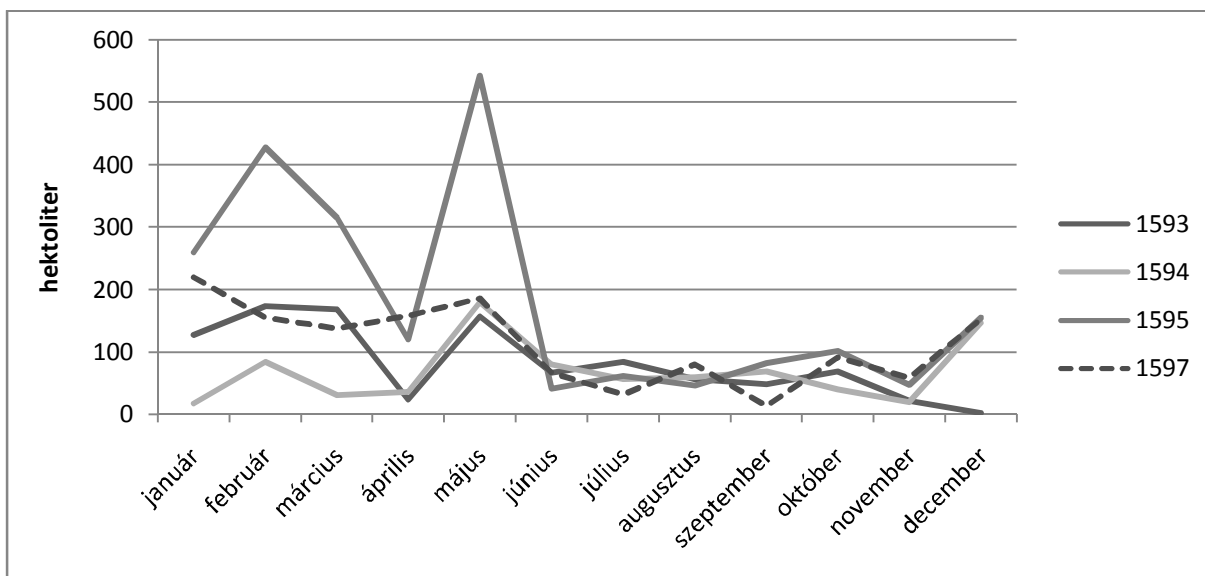
A szállítmány útnak indítását több tényező is befolyásol(hat)ta: Mikor volt a szüret; milyen volt az idő, ill. milyen időjárás volt várható; ennek függvényében milyen útviszonyokra számíthattak, és végül, de nem utolsó sorban az, hogy hol, ill. mikor voltak Krakkóban az országos vásárok. Ezeknek azért volt nagy jelentősége, mert ilyenkor a magyar borkereskedők nemcsak krakkói polgároknak, hanem idegeneknek is közvetlenül adhatták el a bort. A vásár idején kívül a magyarok csak krakkóiaknak adhattak el bort, ill. az „idegenek” csak krakkóiaktól vásárolhattak, akik rátették a maguk hasznát a borra. A városban évente háromszor volt országos vásár: tavasszal a Szent Szaniszló napi nagyvásár (május 3–14.); nyáron a Szent Vid napi kisvásár (június 10–17.); ősszel a Szent Mihály napi nagyvásár (szeptember 28.– október 8.)⁵⁹²

Mivel a vámnaplókból napra pontosan ismerjük a szállítmányok városba érkezésének időpontját, ezeket havi lebontásban grafikusan is érzékeltethetjük olyan évkörök esetén, amelyekből teljes (egész éves) adatsorok maradtak fenn; 1593, 1594, 1595 és 1597-ből. A különböző évek kiviteli mennyiségét közös grafikonon is szemléltethetjük.

⁵⁹⁰ Nem történhetett elírás, mert (1) magyar hordóban is ki van írva a mennyiség: 5,5 (AMKr. rkps. 2344. Fol. 151.; (2) ez a tétel ugyanilyen formában a városi adónaplóban is szerepel (Uo. rkps. 1671. Fol. 111.).

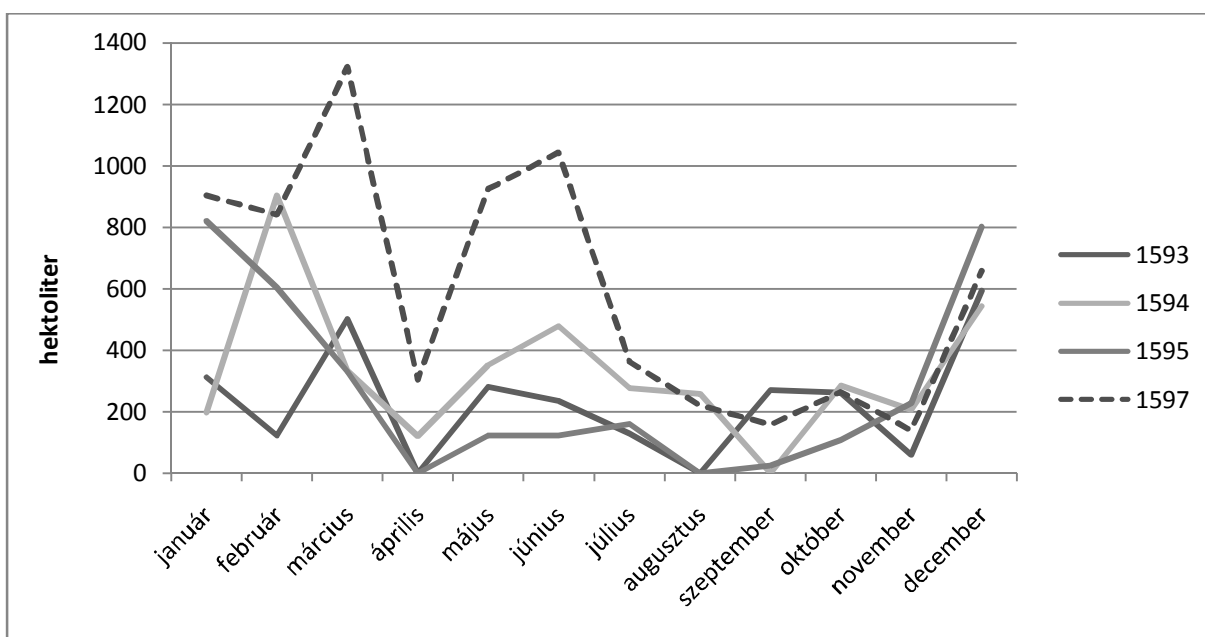
⁵⁹¹ AMKr. rkps. 2120. Fol. 249.

⁵⁹² Malecki, 1963. 212–213. A krakkói országos vásárok időpontját az 1432. évi városi statútumok rögzítik. *K. K. II.* nr. 310. 422.

3. grafikon:

Az észak-kelet-magyarországi borok érkezése Krakkóba a hónapok és a mennyiség függvényében

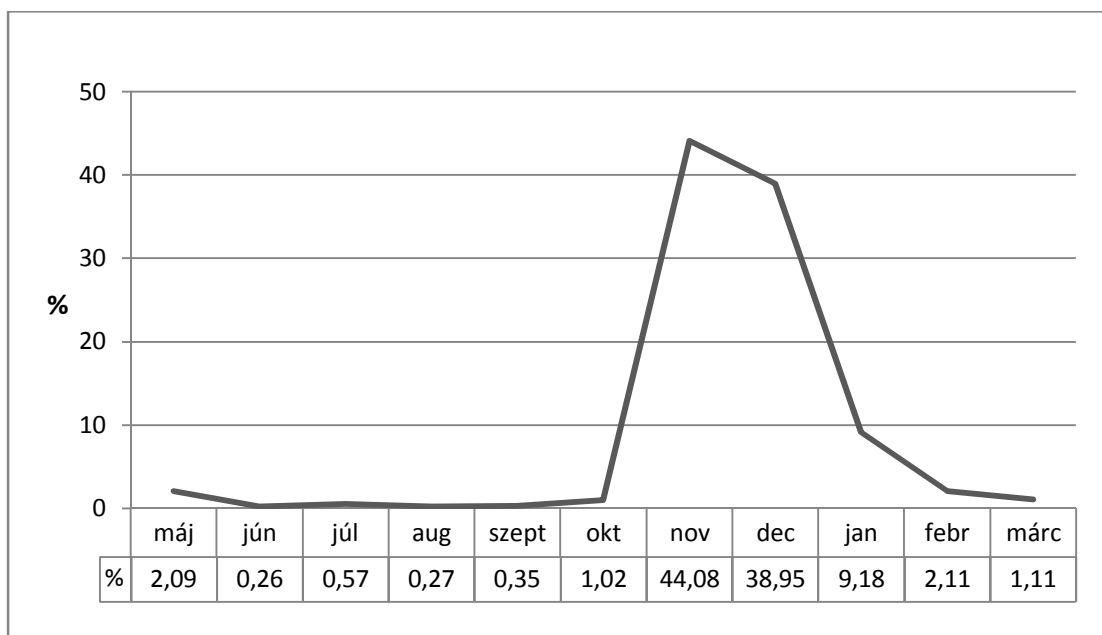
4. grafikon:

Soproni borok érkezése Krakkóba a hónapok és a mennyiség függvényében

A borok beérkezése kapcsán mind az évek, mind a borfajták tekintetében (4. grafikon:) megállapítható néhány általános tendencia. (1) A legtöbb bort az első három hónapban hozzák be a városba. (2) Az áprilist minden évben és minden borfajtára vonatkozóan egy drasztikus visszaesés jellemzi, amit aztán egy jelentős forgalomélénkülés követ májusban és

júniusban. (3) Júliustól novemberig nincs számottevő borforgalom. (4) Decemberben ismét növekedni kezd a beérkező mennyiség – a soproni boroké nagyobb, a „magyar” boroké kisebb mértékben.

A soproni borok esetében lehetőségünk volt arra, hogy a krakkói „beérkezési” görbét az 1566/67. évi bormérőí számadáskönyvből származó soproni kiviteli adatsorral is összehasonlítsuk.⁵⁹³ Ez utóbbit is grafikonra vetítettük.

5. grafikon:

A Sopronból kivitt borok éves mennyiségének eloszlása az 1566/67. gazdasági évben (százalékban kifejezve)

Amint az az 5. grafikonon is jól látható, Sopronból már novemberben elszállítják az éves kiviteli mennyiség 44%-át, decemberben pedig további 39%-át. Ebben a két hónapban gyakorlatilag lezajlott a borok kiszállítása. Ezt a tényt a soproni borkiszállítási jegyzékek is alátámasztják, amennyiben az összes lejegyzett kiszállítás (136) több mint a felét (71) november hónapban jegyezték. A krakkói „csúcs” ehhez képest két-három hónapos késéssel jelentkezik. Ez érdekes eredmény, hiszen Sopron–Krakkó távolságot még a hosszabb, kerülő

⁵⁹³ Házi, 1959. 155.

úton is legfeljebb 18 nap alatt meg lehetett volna tenni.⁵⁹⁴ Mi történhetett közben a borral? Honnan érkeztek Krakkóba a májusban és júniusban regisztrált borok?

A „magyar” borokról tudjuk, hogy ezek a szabad királyi városok vagy uradalmi központok pincéiben „váraoztak”. Mivel a soproni borok krakkói kereskedelmével morva és sziléziai kereskedők foglalkoztak, ezért joggal feltételezhető, hogy ezeket a borokat otthon, saját pincéikben tárolták. A májusi és júniusi, viszonylag élénk krakkói forgalmat minden bizonnyal az országos vásárok és a jobb útviszonyok indukálták. Ami a krakkói behozatalban az áprilisi „visszaesést” illeti, ez csak a hóolvadással állhat összefüggésben, ami a folyók áradását okozza.

5.3.3. Az utak állapotáról

A mai kor embere nehezen tudja elképzelni, milyen útviszonyok is lehettek akkor, amikor még nem volt útburkolat. Az utakat csak itt-ott erősítették meg kövekkel, rőzsével vagy fagerendákkal. A korabeli útviszonyokról pontos fogalmat alkothatunk az 1570. évi Krakkó vajdasági útrevizíó jegyzőkönyvéből. Erre a vizsgálatra áprilisban, ill. májusban került sor, vagyis éppen akkor, amikor a folyók és patakok áradása tehető. A legnagyobb problémát a magas vízállás, a felpuhult, saras talaj jelentette. A hegyi útszakaszok járhatatlanok voltak, a fahidakat elsodorta, az út nyomvonalát pedig elmosta a víz. A revizorok 3 alkalommal is megpróbálták eljutni a magyar határra, de csak egy alkalommal, sikerült nekik.⁵⁹⁵

A Visztula menti mocsaras területeken töltéseken vezették az utat, de ezeket a töltéseket is megrongálta a víz és szinte minden évben újra kellett építeni. A töltések kövekkel való megerősítése, ill. fagerendákkal való „beburkolása” az illető terület tulajdonosának a dolga lett volna, ezt azonban a legtöbb esetben csak akkor voltak hajlandók elvégezni, ha az uralkodó engedélyezte, hogy útdíjat szedjenek. A tavaszi áradások nemcsak a töltéseket, hanem a hidakat is elsodorták. A legstabilabban megépített hídkonstrukció sem bírta 6 évnél tovább. Az 1564. évi útrevizíóban a melsztyni új Dunjec-hidat rendkívül jó állapotúnak írlák

⁵⁹⁴ Kalmár Gergely deák a Kassa–Krakkó kb. 250 km-es távot 14 nap alatt tette meg jövet-menet úgy, hogy egy szekérre 4 hordót (kb. 1,6 tonna) rakodott és hazafelé semmi árut nem hozott. Az odaútat 8, a visszaútat 6 nappal számolva egy megrakott szekérrel egy nap alatt kb. 30–35 km-t tehettek meg. Kerekes, 1903. 72.

⁵⁹⁵ *Lustracja dróg*, 36–38; 42; 44.

le, amelyet vasalással is megerősítettek. A revizorok 1570-ben viszont már nem tesznek említést hídról Melsztynben.⁵⁹⁶

Olyan helyeken, ahol erre lehetőség volt, kerülték a völgyeket és inkább a köves dombháton vezették az utat. Ilyen dombháti útmaradvány ma is több helyen található a lengyel Kárpátalján (Podkarpacie), amerre a hagyomány szerint borokat szállítottak. Ezek mentén gyakran találunk 16. században épített, elhagyatott kápolnákat, amelyek sajátos tanúkövei egy virágzó kereskedelmi korszaknak. Az időjárási és a talajviszonyok mellett a vidéki nemesség is nehezítette a szállítók dolgát. A következőkben konkrét példákkal szemléltetjük az „ellenállást”, amelyet a terület birtokosai a kalmárokkal szemben tanúsítottak.

A Krakkót Morvaországgal összekötő oświęcimí út Kazimierz és Skawina közötti szakaszán kertet és malomárkot létesített az udvari kincstárnok (wielkorząd krakowski). A revizorok szerint az országút teljesen eltűnt és – a Visztula-hídon kívül – már nem is emlékeztet rá semmi. A kereskedők és kocsisok ott kerülnek ki ezt az útszakaszt, ahol tudják. A legtöbben Dąbrowski kanonok úr birtokán hajtanak át, amiért fizetnek is neki.⁵⁹⁷

Oświęcimből Krakkóba a Visztula másik oldalán is el lehetett jutni. Itt azonban Kaszów faluban a „régí jó” országút helyén a tynieci apát halastavat létesített. Az új út a tó partján vezetett, ami nagyobb vízálláskor mocsárrá változott. A revizorok éppen ilyenkor mentek erre: tanúi voltak annak, amint egy kereskedő 20 lovat fogott be egy szekér elé, mégsem tudott áthajtani a mocsáron. Az esetet látván, a revizorok elbontatták a parasztok kertjeinek a kerítését, hogy arra irányítsák az utazókat, a parasztoknak cserébe pedig megengedték, hogy útvámot szedjenek.⁵⁹⁸

⁵⁹⁶ Wyrosumska, 1977. 42.

⁵⁹⁷ *Lustracja dróg*, 45.

⁵⁹⁸ Uo. 22.

A Bártfát (a Ropa völgyében Gorlicén keresztül) Biecz-csel összekötő kereskedelmi úton Baltazár Gładysz uraság Uście faluban jogtalanul szedett vámot, a magyar (bártfai) kereskedőket megverette, az erdei utakat pedig szándékosan bevágatta.⁵⁹⁹

A Boroszlót Krakkóval összekötő országút közelében – amerre egyébként nagyon sok nyugat-magyarországi bor érkezett – Bolesław falu határában a Chelmski uraságok külszíni bányát nyitottak. A bányászok csak egy keskeny sávot hagytak meg az útból. Az utat nem is lehetett másfelé elvezetni, mivel a bányaművelés az egész birtokon folyt.⁶⁰⁰

5.4. Összefoglalás

A középkorhoz viszonyítva azt látjuk, hogy rendkívüli módon megnövekedett a kereskedelmi forgalom volumene és az utak száma, de megváltozott az áruösszetétel is: a luxuscikkek részaránya csökkent a tömegcikkek javára. A kereskedelem hirtelen megnövekedése szétfeszítette a korábbi infrastruktúrát. Ez többek között arra is visszavezethető, hogy a középkori városi útkényszer és árumegállító jog útjában állt a növekedésnek. A borkereskedelem súlypontja a középkori városok falain kívül, kisebb mezővárosokban is virágzott, amelyek mentén új szállítási útvonalak jöttek létre. Immáron az államnak is nagyobb erőfeszítéseket kellett tennie, hogy ezeken a (megszaporodott) útvonalakon ellenőrizni tudja a forgalmat, ill. be tudja hajtani a vámokat és adókat.

Amint azt az ár és minőség kapcsán említettük, a borok szállítása rendkívül jövedelmező volt; a haszon reményében sokan igyekeztek ebből kivenni a részüket. Esetünkben az (új) útvonalak feltárására azért volt lehetőség, mert a szállítás lebonyolításában jelentős részt vállaltak a környező falvak lakosai is. Ezen „fuvarosok” nevét és illetőségét feltüntették a vámnaplókban. Ami a középkori (magyar-lengyel) kereskedelmi útvonalakat illeti, erre vonatkozóan már eddig is rendelkezünk ismeretekkel. A kora újkori (új típusú) kereskedelmre ill. annak útvonalainak feltárásával azonban a szakirodalom eddig adós maradt. Ennélfogva az általunk feltárt és térképre is vetített úthálózat hiánypótlónak tekinthető.

⁵⁹⁹ Uo. 42–43.

⁶⁰⁰ Uo. 60.

6. Összefoglalás

Jelen értekezéssel fő célunk az volt, hogy megbecsüljük, milyen mennyiségben és értékben szállítottak a vizsgált időszakban bort Magyarországról Krakkóba, ill. hogy a város milyen arányban részesedett az össz-lengyelországi borkivitelünkből – az eddigi ismerteinkkel egybevetve. Mindehhez számos egyéb téma tisztázására is szükség volt. A korabeli törvényi szabályozás ismerete, ill. ismertetése nélkül nem értelmezhetők a források, továbbá a mennyiség meghatározásához a mértékegységeket, az értékbecsléshez pedig a pénzeket, ill. azoknak egymáshoz viszonyított értékét is tisztázni kellett. "Járulékos" eredményként elemeztük az egyes borfajtákat, ill. feltérképeztük azokat az útvonalakat, amelyeken a bort szállították.

A dolgozat fontos új adalékokkal szolgál a borkereskedelem törvényi szabályozását illetően is. A lengyel törvénytárakban számos, magyarországi borokra vonatkozó rendelkezést találtunk, amelyekkel érdemben még sem lengyel, sem magyar kutatók nem foglalkoztak. Esetünkben az 1578. évi törvények voltak a legfontosabbak. Ettől fogva ugyanis törvény tiltotta, hogy Magyarországról lengyel alattvaló hozzon be bort. (Rendeletek korábban is születtek erre vonatkozóan.) A piacok zavartalan ellátását biztosítandó (hogy ti. ne kelljen a magyar kereskedőknek az ország belsejébe utazniuk) a közös határ mentén 10 állami borlerakatot telepítettek; később még 4-el bővítve a számot. Magyar részről Kerekes György jogtörténeti kuriózumként említi ezeket, mint „magyar kereskedőtelepeket”.

A lerakat-rendszert csak a felső-magyarországi borok esetében sikerült megvalósítani. Ami a nyugat-magyarországi (soproni, pozsonyszentgyörgyi) borokat illeti, ezek számára nem létesültek lerakatok, mert ezeket jóval nagyobb határszakaszon, jóval kisebb mennyiségben, ill. más borokkal vegyesen hozták az országba. 1593-ban fel is oldották a határzárat, azzal az indoklással, hogy a külföldiek nem hoznak megfelelő mennyiséget, illetőleg, hogy a nyugatról érkező borok számára a nyugati határ mentén nincs a piacok zavartalan ellátását biztosító állami lerakat. A magyar borkereskedők számára útkényszert vezettek be, azzal a céllal, hogy ezen lerakatok egyikét mindenképpen érintsék. Ha a szejm megszavazta a rendkívüli adókat, a magyar kereskedőktől 2 lengyel forint *állami lerakati illetéket* (składne winne), a magyaroktól vásárló lengyel kereskedőktől pedig szintén 2 lengyel forint *állami boradót*

(czopowe koronne) szedtek. A magyarokat érintő lerakati illetéket 1611-ben rendes adóvá változtatták.

A borkivitel mennyiségének meghatározásához szükség volt a korabeli magyar és lengyel folyadék űrmértékek pontos ismeretére. Mivel azonban a szakirodalomban ehhez nem találtunk elégséges támpontot, saját kutatásokra is szükség volt. A levéltári forrásokban a borkereskedelemben – a 16. század utolsó negyedében – használatos lengyel és magyar űrmértékek között a következő átváltási arányokat találtuk: 1 soproni akó = 104 krakkói kwarta; 1 magyar hordó = kb. 130 krakkói garniec vagy 5 soproni akó. Ezeknek az aránypároknak az ismeretében a vitatott magyar (gönci?) hordóra, ill a krakkói garniecre – a vizsgált időszakra vonatkozóan – a következő eredményeket kaptuk: A soproni akó ismert (kb. 71,5 liter) nagyságát alapul véve a krakkói garniec 2,75 liter, a magyar hordó pedig 357,5 liter. A krakkói garniec-re vonatkozó eredményünk a Nowa Encyklopedia Powszechna (2,75 liter), a magyar hordóra vonatkozó pedig Bogdán István gönci hordóra megadott számításait (352,5 l) támasztják alá.

Annak kiderítése, hogy mennyi bort szállítottunk Krakkóba, azért is volt számunkra súlyponti kérdés, mert ezen adatok segítségével képet alkothattunk arról, hogy milyen részesedése lehetett Krakkó városának a Lengyelországba irányuló borkivitelünkből, ill. közvetve a külkereskedelemből általában. Az adatok kinyerése komoly módszertani problémát jelentett. A vámnaplókban nem szerepel minden vámmentes tétel, a bepincézési jegyzékből hiányoznak a nem Krakkóban pincébe bocsátott tételek, az adónaplóban pedig nem tüntették fel az adómentes borokat. A valós forgalmat tehát csak mindhárom forrás együttes figyelembe vételével, ill. összehasonlításával lehetett megbecsülni. Sajnos, erre az „egybevetésre” is csak 3 év viszonylatában volt lehetőség, mivel a források egyszerre csak kivételes esetben fednek le egy egész évet. Ebből a „teljes” 3 évből kiválasztottuk az 1597. évet, a három forrás adatsorainak együttes figyelembe vételével rekonstruáltuk a tényleges behozatali mennyiséget, majd megállapítottuk, hogy ehhez a (rekonstruált) volumenhez képest milyen arányban torzítanak az egyes források. A bepincézési naplók torzítási aránya volt számunkra a legfontosabb, hiszen ez a forrás a másik kettővel ellentétben szinte az egész vizsgált időszakot lefedi. A bepincézési napló adatait az 1597. évi rekonstruált forgalom a magyar borok esetében 30,45%-kal, a soproni borok esetében 9,3%-kal, a szentgyörgyi borok esetében pedig 21%-kal múlta felül. A többi 11 év forgalmának

rekonstruálásakor a bepincézési naplók adatait ezekkel az arányszámokkal növeltük meg. Az egyes borok éves adatait a könnyebb összehasonlítás kedvéért hektoliterben fejeztük ki. Krakkói borkivitelünk volumene 1589 és 1600. között 4.460 és 11.255 hl között ingadozott, a 12 év átlaga pedig 7060 hektoliter volt. Önmagában véve is érdekes eredmény, hogy a soproni borok kivitele vetekedett a felső-magyarországról szállított „magyar” borokéval.

Krakkónak az össz-lengyelországi kivitelből történő részesedését vizsgálva el kellett egymástól választani a nyugat-, ill. az észak-kelet magyarországi borokat – főként a különböző mértékegységek miatt (magyar hordó, soproni akó, morva akó). Ami a soproni borokat illeti, az innen külföldre szállított borokra vonatkozóan csupán egyetlen támpontunk volt, az 1566–67. évi Sopron városi bormérői számadáskönyv. E-szerint ebben az évben a megmért és külföldre szállított borok mennyisége 11.673 akó (8350 hl) volt. Ehhez képest az általunk vizsgált időszakban Krakkóba évi átlagban számítva 2500 akó (1800 hl), vagyis az 1566–67. évi gazdasági év kivitelének kb. 21%-a érkezett. Ez igen magas arány, hiszen a soproni és bécsi vonatkozó források szerint az egész lengyelországi kivitel nem érte el a 10%-ot. Az ellentmondásra magyarázatot találtunk a vámnaplókban: A soproni bort morva és sziléziai kereskedők vitték Krakkóba. Így fordulhatott elő tehát, hogy kiszállítási célként akkor sem Lengyelországot tüntették fel, amikor a bort ténylegesen oda vitték. Ami a másik nyugat-magyarországi borfajtát, a pozsonyszentgyörgyit illeti, ennek kiviteléhez nem sikerült fellelni a soproniéhoz hasonló kontroll-forrásokat, így a kapott eredményeket nem volt mivel összevetni. A vizsgált időszakban a pozsonyszentgyörgyi borok éves krakkói behozatala átlagosan 576 hektoliter volt.

Ami a felső-magyarországi borkivitelről illeti, a 17. század első feléből fennmaradt néhány harmincad-kimutatás alapján – átlagos szüret esetén – lengyelországi összkivitelünk évente 10 és 15 ezer hordó (6 csöbrös hordóval számolva 26.500–40.000 hl) közé tehető. Az általunk vizsgált krakkói források szerint a város ebből átlagosan egy mindössze 1150 hordónyi (8 csöbrös hordóval számolva 4040 hl) mennyiséget, vagyis az összforgalom kb. 10%-át vette fel, és ebből alig közvetített északra 160 hordónyi (kb. 560 hl-t). Ez megdönteni látszik azt a közkeletű, ámbár konkrét bizonyítékokkal alá nem támasztott nézetet, miszerint Krakkó a felső-magyarországi borok legfőbb kiviteli célpiaca, ill. lengyelországi elosztó-központja lett volna. Az eredmények tükrében Krakkó a magyar boroknak csupán „egyik” fontos fogyasztópiaca lehetett. A 12 évet külön-külön vizsgálva azt láttuk, hogy a borkivitel

volumene jelentős ingadozást mutat. Amikor a vámnaplókból kinyert értékeket egybevetettük a magyar forrásokban fellelhető éves szőlőtermés-adatokkal, kiderült, hogy ez az ingadozás egyértelműen a szüreti eredményekre vezethető vissza.

A mennyiségi kérdések tisztázása után lehetővé vált, hogy meghatározzuk a kivitel értékét is. Ehhez figyelembe kellett venni olyan, a borok árát meghatározó minőségi és kereskedelmi tényezőket, mint pl. a borok származási helye, a borkezelés módja, a borok kora (óbor, újbor), a különböző árkategóriák (termelői, nagykereskedelmi, kimérési ár). Ehhez kidolgoztunk egy modellt, amely az összes ismert, ill. akkoriban fogyasztott észak-kelet-magyarországi borkategóriát lefedi. Megkíséreltük továbbá ezek árát is rekonstruálni az egyes kereskedelmi fázisokra vonatkozóan. Kiindulási pontul „Kalmár Gergely deák üzleti könyve” szolgált, amelyben különféle minőségi borok kassai nagykereskedelmi vételára szerepel.

A Krakkó városi tanácsülési jegyzőkönyvekben található borhagyatéki felmérésekből arra következtettünk, hogy a „magyar” borok közül többnyire az olcsóbbakat fogyasztották. Ezért az összkivitel értékének meghatározásakor nem a hegyaljai (jó minőségű és drága) borokat vettük alapul, hanem a másodosztályú területről származó, de jó minőségű abaúji és borsodi borokat. Modellünk szerint egy hordó ilyen (egy-két éves; sem nem új-, sem nem óbor) magyarországi nagykereskedelmi (eladási) ára 28,22 magyar kamarai forint volt; ami hektoliterre vetítve 8 forintnak felel meg. Ezzel az összeggel megszoroztuk a „magyar” boroknak az egyes évekre megállapított, hektoliterben kifejezett mennyiségét és megkaptuk az adott évre vonatkozó kivitel hozzávetőleges értékét. Ezen értékek – a mennyiség függvényében – egy igen széles skálán, 14 000 és 62 000 forint között ingadoznak. Ha a 12 év adatait átlagoljuk, akkor – 4040 hektoliteres átlagos évi kivitel mellett – 32.300 forintot kapunk.

Az N. Kiss által számított lengyelországi összkivitelünk értéke a „magyar” borok esetében évi 0,7–1 millió forint, ennek pedig csupán 3–4%-a az általunk számított 32.300 forintos krakkói részesedés. Ezzel szeben az imént azt láttuk, hogy Krakkó a „magyar” borok lengyelországi kiviteléből kb. 10%-os arányban részesült. Ha ez a 10%-os részesedés az össz-mennyiségből valóban csak egy 3–4%-os érték-részesedésnek felelne meg, ez azt jelentené, hogy Krakkób csak az olcsóbb borokat szállították. A számításokat ellenőrizve azonban arra jutottunk, hogy

N. Kiss 1637. évi tarcali adatokból kiindulva az átlagos exportborok értékét valószerűtlenül magasra, 20 forint/hektoliterre becsülte. Nem vette figyelembe, hogy a főúri borok jóval drágábbak voltak az átlagos minőségénél, ráadásul az 1620-as évek monetáris válságának (Kipper-korszak) köszönhetően a magyar forint értéke romlott, így az 1637. évi borár- adatokat nem lett volna szabad az 1610-es évekre nézve is érvényesnek tekinteni. Számításaink szerint egy hektoliter átlagos minőségű exportbor a 17. század elején nem kerülhetett többre 12 forintnál. Ennek megfelelően – átlagos szüreti eredmény esetén – lengyelországi összkivitelünk értéke sem múlhatta felül a 400.000 forintot. Ha számításaink helyesek, akkor ehhez a 0,4 milliós forgalmi értékhez Krakkó a maga 32.300 forintos részesedésével kb. 8%-ban járult hozzá. Ez az eredmény mindenesetre már jóval realitásabbnak tűnik.

A soproni borok krakkói forgalmának értékét egyrészt az általunk kiszámított mennyiség, másrészt pedig a Dányi–Zimányi féle ártáblák segítségével sikerült rekonstruálni. Ez utóbbiban ugyanis támpontot találtunk arra nézve, hogy Sopronban átlagosan mennyibe került egy akó soproni bor a vizsgált években. Ezeket az ár-adatokat felhasználva itt is szélsőséges értékeket kaptunk. A borok értéke évenként 8 és 31 ezer forint között ingadozott, a 12 éves átlagérték pedig évi 17.740 forint volt, ami a felső-magyarországi borok éves átlagértékének csupán mintegy 55%-át tette ki. A pozsonyszentgyörgyi borokat többnyire szintén magyarországi kereskedők, ill. kocsisok szállították Krakkóba, így ezek kereskedelmi értékét a magyar külkereskedelmi mérleg szempontjából szintén a krakkói árfolyamon kellett meghatározni. A szentgyörgyi borok krakkói nagykereskedelmi vételárára számításaink szerint kb. 7 magyar forint volt hektoliterenként. Ezt az egységárat alapul véve a forgalom értéke a mennyiség függvényében 1.200 és 10.000 forint között ingadozott, a 12 év átlaga pedig éves szinten 4.030 forint.

A források szerint Krakkóban minden bornak legalább négy ára létezett: (1) beszerzési ár, amelyen a polgárok a külföldi kereskedőktől vásároltak, (2) egy általunk „középárnak” elnevezett ár, amelyen a pincébe tett és megadóztatott borok értékét tartották számon, (3) egy nagybani eladási, (4) egy kimérési ár. A krakkói árkategóriákat nemcsak egymásnak, hanem – közvetett adatok, különféle számítások és hipotézisek segítségével egy – a Kalmár féle forrásanyag alapján készített – felső-magyarországi minőségi és ármodellnek is megfeleltettük. Így megkísérelhettük azt is kiszámítani, mekkora haszonnal dolgoztak a

magyar, ill. a lengyel borkereskedők. A befektetett költségek függvényében egy hordó boron a magyar kereskedők 15–20%-os, a krakkói kereskedők nagykereskedelmi értékesítés esetén 30–45%-os, kimérés esetén pedig 50–75%-os tiszta hasznot realizálhattak. További adatok és számítások hivatottak ellenőrizni azon eredményeinket, miszerint a borkereskedők a drágább borokon kisebb százalékos haszonkulccsal tudtak továbbadni, ez ugyanis ellentmond a „kis fogalom, nagy haszon – nagy forgalom, kis haszon” kereskedelmi törvényszerűségének.

Kassai és krakkói források egybehangzó tanúsága szerint a borok szállítási költsége rendkívül magas volt. A 16. század utolsó évtizedében egy gönci hordó bor szállítását egy 100 km-es útszakaszon kb. 2 magyar forintért vállalták el. Tehát a magyar kereskedőknek egy magyar hordó bor Kassáról Krakkóba szállításáért 5 magyar forintot kellett fizetniük. A szállítási költség a Sopron–Krakkó viszonylatban (kb. 520 km) egy magyar hordóra vetítve, vagyis 5 soproni akó esetén kb. 10,5 forint volt. Míg az észak-kelet-magyarországi borok Krakkóba szállítására a lengyel határhoz közeli (főként Sáros megyei) falvak fuvaros népe vállalkozott, addig a soproni borokat morva és sziléziai kocsisok vitték Krakkóba.

A krakkói vámnaplók a bort szállító kereskedők, ill. kocsisok lakhelyét is megőrizték. Ezen településnevek alapján a fontosabb borvidékeket és a korabeli borszállítási utak nyomvonalát is rekonstruálhattuk, ill. térképre vetíthettük. A felső-magyarországi borok esetében közvetlenül a termőhelyről vittek bort Krakkóba Ónodról, Miskolcra, Szádalmásról, Abaújszántóról, Göncről, Tolcsváról és Sárospatakról, míg a soproni és pozsonyszentgyörgyi borok esetében a termőhelyhez legközelebb csak Pozsonyból érkezett szállítmány. Felső-Magyarországról Krakkóba egyrészt Kassán és Eperjesen, másrészt Zemplén megyén keresztül szállítottak. A kereskedők – ha csak tehették – elkerülték a szabad királyi városokat. A vámnaplókban előforduló településnevek mellett erre utal a harmincadhivatalok, ill. a lengyel állami borlerakatok földrajzi elhelyezkedése is. A lehetséges szállítási útvonalakat számba véve – a terepviszonyok ismeretében – Felső-Magyarországról Árvától Ung megyéig a Kárpátok mintegy 18 hágóján érkeztetett bor Krakkóba. A pozsonyszentgyörgyi borok túlnyomó többsége árvai kocsisok közreműködésével érkezett Krakkóba; Nyitra, Turóc, ill. Árva megyéken keresztül. A soproni borok szállítási útvonala a rövidebb, ún. „alsó úton” Pozsony, Nový Jičín és Oświęcim városán, a hosszabb, ún. „felső úton” pedig Bécs, Brünn, Olmütz, Bytom és Będzin városán keresztül vezetett.

A magyarországi szőlőtermelésben és borkereskedelemben megnyilvánuló kora-kapitalista tendenciák – melyekre Orosz István a 17. századi hegyaljai társadalom vizsgálata során hívta fel a figyelmet⁶⁰¹ – a borkereskedelem lengyelországi szabályzásában is megmutatkoznak. A lengyel politika a 16. században – egészen 1578-ig – sikertelenül próbálja megakadályozni a lengyel alattvalók magyarországi borvásárlásait, melyet végül csak úgy ér el, hogy maga is vállalkozik; lerakatokat hoz létre az észak-kelet-magyarországi borok, valamint a Fekete-tenger melléki malvázia és a muskotály borok számára. Sorra mondanak kudarcot a rendi érdekeket célzó, ill. a kereskedelmet akadályozó olyan törekvések, mint a kimérési árak limitációja, a borkimérők testületbe tömörítése, az útkényszer vagy éppen a városok árumezállító joga. A borkereskedelem minden hatósági szinten központi kérdés volt, de csakis olyan rendelkezéseket lehetett a gyakorlatba átültetni, amelyek az egyre növekvő borkereskedelmet előmozdítják és nem gátolják.

A bőséges forrásanyag számos további kutatási lehetőséget kínál. A vámnaplókban szereplő (borkereskedő) személyek névsora alapján társadalomtörténeti szempontból is érdemes a témát megvizsgálni. A vámnaplók 150 év anyagát rögzítették, lehetséges lenne tehát az általunk vizsgált idő-intervallumot kibővíteni vagy egy másik hasonlóan rövid periódust kiválasztva, hasonló vizsgálatokat végezni. Mi csak városi iratanyagokat tekintettük át, de Krakkóban létezik még egy terjedelmes vajdasági dokumentum-csoport, amely további érdekességeket tartalmaz(hat) a témára vonatkozóan. Amivel még szintén adósak maradtunk, az a Magyar Kamara, a Sopron városi, a Pozsony városi, ill. a Zemplén megyei levéltárak vonatkozó iratanyagának feltárása, ill. kiértékelése. A krakkói vámnaplók alapján számos egyéb árucikk magyar vonatkozású kereskedelmét is vizsgálni lehet a jövőben. Ami pedig a saját kezűleg – a krakkói vámnaplók, valamint az 1570. évi lengyel királyi útvízíró adatai alapján – készített térképeket illeti, ezek a kereskedelem topográfiájának és infrastruktúrájának további vizsgálatánál lehetnek hasznosak.

⁶⁰¹ Orosz, 1960. 11, 17, 18, 26, 28, 38, 47, 51, 57, 58.

7. Summary

The primary goal of the dissertation was to estimate the yearly amount and value of the Hungarian wine export to Cracow at the end of the 16th century, and Cracow's proportion of the total Polish import of Hungarian wine. The calculation is based on three main sources, which can be found in the Cracow State Archives. The sources are as follows: Cracow Tariff Books (*Regestra theloneum civitatis Cracoviensis*); the Cracow Cellar Registers (*Wydawanie win z piwnic. Nigra signa*); and the Cracow Wine Fee Registers (*Regestra exactionis ducillariae. Czopowe od win*).

To carry out this estimation first I had to clarify some basic term. First of all, the Polish and Hungarian liquid measure systems had to be cleared in order to establish the exact ratio between the two systems. As the previous metrological literature has some contradictory results, I had to conduct my own research on old-time liquid measure units. It was also important to clear the relation between the two countries monetary system, and explore the legal and infrastructural background of the trade.

In Poland the wine-trading activity was strictly regulated on state-, woiwodship- and city level. From our aspect, the most important legislative mile-stone was the Warsaw diet in 1578. From 1578 onwards no Polish subjects were allowed to travel to Hungary to purchase Hungarian wine. In order to provide the smooth flow of wine-trading, the Polish state established wine deposits along the common border, where Hungarian carters were received. The Polish demand for North East Hungarian wine (inter alia Tokaj region) was covered by these deposits. This way the Polish state had a better supervision on the wine-turnover and got a better position to tax it. From 1578 to 1611 Hungarian subjects were obliged to pay 2 Polish Guldens (*Polski złot*) extraordinary deposit fee, so called *skladne*. After 1611 the extraordinary fee was turned to ordinary. The Polish subjects, who bought the wine from the deposit, also paid 2 Polish Gulden extraordinary tap fee, so called (*czopowe* or *ducillaria*). The Hungarians were also allowed to carry the wine from the deposit to the market, in which case they paid the tap fee at the deposit for the Poles. The network of deposits along the border was quite dense, providing a sufficient and surveillance against smuggling. In 1578 ten deposits were established, and further five was added by 1620. According to recent results of the historian György Kerekes, these deposits were run mostly by Hungarians.

This wine-deposit network was only employed on the Polish Hungarian joint border, where North-East Hungarian wine crossed. Wines from West-Hungary (inter alia Sopron and Svätý Jur/Pozsonyszégyörgy region) arrived to Poland mainly through the Silesian border, where this type of deposit control was not applied, regarding to length of the border and the lower quantity of wine. As mentioned above, own researches were needed on liquid measure units. Hungarian wines were brought to book in Cracow in Hungarian units: North East Hungarian wines in so called “vas Hungaricum” or “pótkufka”; Sopron wines in so called “wiadro wielkie” or “urna magna”, Svätý Jur/Pozsonyszégyörgyi wines in so called “wiadro małe” or “urna parva”. Only one of these unit’s accurate capacity had been undoubtedly clarified yet. The “wiadro wielkie” or “urna magna” corresponds to the unit known as “akó of Sopron” or “Eimer of Sopron”, which equals approx. 71,5 litres. There was research carried out in the recent Hungarian literature to clear the exact capacity of “vas Hungaricum” which was a standardized transport barrel. However outcomes of these researches are contradictory. The denomination and exact capacity of this barrel is controversial. In the Cracow Cellar Register I found the following exchange-ratio: 1 Hungarian barrel equals 5 “akó of Sopron”. This outcome is in line with the results of István Bogdán, who matches the Hungarian standard barrel with the ancestor of the so called “gönci” barrel. The “akó of Sopron” (Polish “wiadro wielkie”) helps to clarify the basic Polish liquid measure units. These are the “garniec” of Cracow, and the “kwarta of Cracow”. The ratio between “akó of Sopron” and “kwarta” of Cracow can be found in the text of the 1578. years diet-law: 1 “wiadro wielkie” (“akó of Sopron”) equals 104 “kwarta” of Cracow, one “garniec of Cracow” equals 4 “kwarta of Cracow” Summing up the above:

- 1 Hungarian standard barrel (“vas Hungaricum”) = 5 “akó of Sopron” = 130 “garniec of Cracow” = 520 “kwarta of Cracow” = app. 357,5 litres
- 1 “akó of Sopron” = 26 “garniec of Cracow” = 104 “kwarta of Cracow” = app. 71,5 litres
- 1 “garniec of Cracow” = 4 “kwarta of Cracow” = app. 2,75 litres
- 1 “kwarta of Cracow” = app. 0,6875 liters

According to Bogdán the Hungarian standard barrel equals 352,5 litres. This is the capacity what I use in my dissertation.

After having clarified the doubted measure units, I could appropriately interpret the data of the records and express the results in the metrical system. The archival sources do not contain total sums of yearly or monthly wine turnover. Therefore the data were totalized by a spreadsheet program. Unfortunately the series of the three archival sources, specified above, gave differing total results. To solve the problem, first of all, I had to compare the series. It turned out, that all series have some deficiency in some respect. The tariff books do not contain the tariff-free, the Duty Registers the duty-free wine turnover, and the cellar register did not mark those wines, which were put into cellar outside of the city. It means, that the real turnover was not directly cognizable on basis of the three archival sources, but calculable.

According to the calculated series, the amount of the Hungarian wine export to Cracow fluctuated between 4.040 and 11.255 hectolitres yearly. The average totals to 7.060 hectolitres. The share of North-East Hungarian wines was 4040 hectolitres (57,22%), the Sopron wines' 2.444 hectolitres (34,62%), Svätý Jur/Pozsonyszentgyörgyi wines 576 hectolitres (8,16%). The top amount in case of North-East-Hungarian wines falls on 1595 (7735 hectolitres), in case of Sopron wines on 1597 (4741 hectolitres), and in case of Svätý Jur/Pozsonyszentgyörgyi wines also on 1597 (1398.5 hectolitres). It must be said, that the yearly amount of Sopron wines exceeds three times the North-Eastern-Hungarian wines' one, namely in 1589, 1597, 1600. This is a surprising result! Up till now, I had no data, referring to a remarkable export of Sopron wines to Poland and Cracow, and now all at once, their amount seems to rival with the famous "North-Eastern" wines.

The reason for the intense fluctuation of the yearly export quantity in correlates with the vintage results in Hungary. If we compare the vintage quantity series from the Tokaj-Hegyalja region with the Cracow import quantity series, this correlation becomes obvious. After a rich vintage in Hungary Cracow's import rates rise. It has been also clarified The vintage takes place in October, but the wines' arrival is expected in Cracow mostly after January. The reason for the delay is not clear.

I have comparative points from the first half of the 17. century to compute Cracow's share of North East Hungary's total wine export to Poland. These points are found in the "Szepes/Zips/Spiš" Chamber (the economic authority of North East Hungary) summaries

about the yearly total tariff taken on wine. According to former calculations based on these summaries, the total wine export to Poland fluctuated between 10–15 Thousand Hungarian standard barrels a year. The capacity of the Hungarian transport barrel contains app. 205. litres during the 16. century, so the yearly average of wine export amount out approx. 29.000 hectolitres. Cracow's 4.040 hectolitre share by comparison adds up approx. 13,93%

As for Sopron wines, I have a comparative point from the economic year 1566/67, namely the Official Wine Measure Book of Sopron. During this year 11.673 "akó" (8.346 hectolitres) of Sopron wine were measured and delivered to the North. Cracow's previously calculated 2.444 hectolitre share in this quantity totals up to 20,94%. This is surprising, because previous researches concluded to different results. According to those, Sopron wine was delivered mainly to the Czech Lands, to Moravia and Silesia. The entire Polish market (within Cracow's) seemed to share less than 10%. The contradiction can be solved by examining the the ancient merchant system. However the Sopron wine was carried abroad by Moravian and Silesian merchants, these sold the wine not only at their home emporium, but also conveyed it to further markets, inter alia to Poland. If we take into consideration, that from 1578 Polish merchants were not allowed to travel to Hungary, the necessity of these Moravian and Silesian merchants' mediation will be obvious.

Having computed the searched quantity numbers, I may try to estimate the value of the total Hungarian wine export to Poland. To reach the goal, I need the average prices in case of all wine sorts, with whom I can multiply the total quantity rates. The North East Hungarian wines should be treated separately from West Hungarian (Sopron and Svätý Jur/Pozsonyszentgyörgy) wines. Why? As for Sopron wines, I have the yearly average prices from the city reckoning books processed by Hungarian statistical literature. As for North East Hungarian prices of wine, I do not have such series. I only know, that the prices fluctuated here depending not only on vintage results, but also on the quality of wine. However, the exact interrelation between investment, quality, and price in this wine region has not been cleared up yet, so the exploration of all pricing factors seemed to be necessary. In addition to that, most of these wine were sold by Hungarians in Cracow, so I needed series of wine prices from Cracow too.

Considering all these above, the average price of a hectolitre North East Hungarian wine during the last decade of the 16th century may be calculated with approx. 10,88 Hungarian Gulden (magyar kamarai forint); the Sopron wine with approx. 7,46 Hungarian Gulden per hectolitre; the Svätý Jur/Pozsonyszentgyörgy wine with approx. 7 Hungarian Gulden per hectolitre. The yearly export value directed to Cracow amounts to 65.700 Hungarian Gulden (at 4040 hectolitres turnover).

In case of North East Hungarian wines, I had basis of comparison to compute the profit of the Hungarian merchant, and the Polish innkeeper. According to comparative experiments, the Hungarian merchant had a prospect for 10–15% profit by selling a standard barrel in Cracow compared to its purchase price and its cost of transportation etc. In contrast, the innkeeper in Cracow had a prospect for 30–45% profit by selling the wine wholesale, and 50–75% by selling it retail. However, the innkeeper had surely a lower turnover.

Some business diary entries, provided possibility to compute the average transport prices of wine. In case of the Kassa/Košice–Cracow (250 kilometres distance), the delivery price of a Hungarian standard barrel at the end of the 16th century adds up 4,95 Hungarian Gulden. Control sources confirmed this outcome in West Hungary as well. It is to say, that the transport prices were relatively high.

In the Cracow Tariff Books many important topographical data subsisted. Besides the transported goods, the toll-keeper specified the merchants' and carters' identity by name and residency. Owing to the residency data, I am able to infer the old-time tracks and routes of transport. The results have been projected on two maps. As for the North East Hungarian wines, the most wine arrived from Kassa/Košice city, and the majority of the carters from the Bártfa/Bardejov region. During the 16th century new alternative lines of communication appear between North East Hungary and Poland, namely via Zemplén County. This phenomenon accounts for the increasing noble activity in the trade, as in this county no city privileges interfered their business.

As for the Svätý Jur/Pozsonyszentgyörgy wines, these were delivered via the common Hungarian – Polish border. The route from the wine region to Cracow passed the town Previdza/Privigye and the Counties Turóc/Turčany and Árva/Orava.

In case of Sopron wines, the merchants and carters stem from Moravia and Silesia. Among all cities dealing with intermediary wine trade between Hungary and Cracow, overtops Nový Jičín in Moravia. The reason for its outstandingly high proportion is to interpret with its geographical key position, namely it is situated in the so called Moravian Gate, which connected the Baltic region with the Mediterranean and Middle Danube region.

8. Rövidítések jegyzéke

AMKr.	Archiwum Miasta Krakowa
AgTSz.	Agrártörténeti Szemle
<i>Akta Sejmikowe ...</i>	Kutrzeba, Stanisław (kiad.): <i>Akta Sejmikowe Województwa Krakowskiego I (1572–1620)</i> . Kraków, 1932.
<i>Atlas Historyczny...</i>	Rutkowski, Henryk (szerk.): <i>Atlas Historyczny Polski. Województwo Krakowskie w drugiej połowie XVI. wieku I–II</i> . Warszawa, 2008.
Bibl. XX. Czart.	Bibliotheka Książąt Czartoryskich
<i>Faut–Klein krónika</i>	Kovács, József László (kiad.): <i>Die Chronik des Marx Faut und Melchior Klein. Faut Márk és Klein Menyhért krónikája 1526–1616</i> . Sopron–Eisenstadt, 1995.
K. K.	Piekosiński, Franciszek (kiad.): <i>Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa I–II (1257–1506)</i> . Kraków, 1879–1882.
<i>Lustracja dróg...</i>	Wyrozumska, Bożena (kiad.): <i>Lustracja dróg Województwa Krakowskiego z roku 1570</i> . Materiały Komisji Nauk Historycznych Nr 21. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1971.
MGSz.	Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle
<i>Payr krónika</i>	Heimler Károly (kiad.): <i>Payr György és Payr Mihály krónikája 1584–1700</i> . Sopron, 1942.
P. K.	Piekosiński–Krzyżanowski (kiad.): <i>Prawa przywileje i statuta miasta Krakowa I. (1507–1586) – II. (1587–1696)</i> . Kraków, 1885–1909.
Vol. Cons.	Grodziski–Uruszczak (szerk.): <i>Volumina Constitutionum I/1–2; II/1–2; III/1..</i> Warszawa, 1996–2000–2005–2008–2010.

9. Levéltári források jegyzéke

1) Archiwum Państwowe w Krakowie

i) Archiwum Miasta Krakowa (AMKr.)

- (1) Consularia Crac. Inscriptiones. Rkps. 451–455.
- (2) Libri iuris civitatis Cracoviae. Rkps. 1423.
- (3) Libri taxarum victualium et rerum mechanicarum. Rkps. 1512.
- (4) Regestra perceptorum et distributorum proventuum civitatis Cracoviensis. Rkps. 1655–1677.
- (5) Regestra thelonei civitatis Cracoviensis. Rkps. 2115–2121.
- (6) Regestra exactionis ducillariae. Czopowe od win. Rkps. 2314–2352.
- (7) Regestra szrotlon et nigra signa. Rkps. 2353–2379.

ii) Archiwum Sanguszków

- (1) Lustracja ceł z 1564/65. roku. Rkps. 19.

2) Muzeum Narodowe w Krakowie

i) Bibliotheka Książąt Czartoryskich

- (1) Regestrum generale Severini Boner (1544) Nr. 1033.

3) Archiv hlavního Města Prahy:

- (1) Ungeltní registra (1597). Sg. 2054

4) Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára:

- (1) Soproni borkiviteli jegyzék: Lad. XLI et QQ fasc. 4. Nr. 171.

10. Bibliográfia

1. [ismeretlen szerző]: A soproni kereskedők 1690. évi czéhszabályzata. = *MGSz*, 6. (1899) 318–322.
2. [ismeretlen szerző]: A szepesi kamara számvevőjének jelentése 1676-ból a lengyelországi borkivitel tárgyában. = *MGSz*, 6. (1899) 267–271.
3. [ismeretlen szerző]: A zsidó adó és a kóser bor. = *MGSz*, 9. (1902) 478–480.
4. –a.–o.–.: Az osztrák és morva handgrófság. = *MGSz*, 4. (1897) 196–198
5. Acsády Ignác (A.): A Hegyalja bortermése 1591–1596-ig. = *MGSz*, 2. (1895) 135–136.
6. Acsády Ignác (A.): A régi mértékek kérdéséhez. = *MGSz*, 2. (1895) 133.
7. Acsády Ignác (A.): A Tokaji uradalom 1575-ben = *MGSz*, 2. (1895) 135.
8. Acsády Ignác: *A Pozsonyi és Szepesi Kamarák (1565–1604.)* Két pénzügytörténeti tanulmány. Budapest, 1894.
9. Az eperjesi kereskedők 1615-iki czéhszabályai. = *MGSz*, 6. (1899) 133–135.
10. Az erdélyi harminczadok utasítása 1591-ből. = *MGSz*, 6. (1899) 35–37.
11. Bad'urík Jozef: *Malokarpatské vinohradníctvo v 16. storočí*. Bratislava, 1990.
12. Balassa Iván: A szőlőművelés és borkezelés változása a XVI–XVII. században Tokaj-Hegyalján. = *AgTSz*, 15. (1973) 1–12.
13. Balassa Iván: a tokaj-hegyaljai szőlőművelés munkaszervezetének néhány vonása a XVI–XX. században. = *AgTSz*, 30. (1988) 271–305.

14. Balassa Iván: *Tokaj-Hegyalja szőleje és bora*. Tokaj, 1991.

15. Balzer Oswald (szerk.): *Corpus iuris Polonici III. (1506–1522) – IV (1523–1534)*. Lwów, 1906–1910.

16. Baraczka István: A hazai pénzrendszerek és pénzek történetéhez. = *Levéltári Közlemények*, 1965. 237–255.

17. Benda Kálmán (szerk.): *Magyarország Történeti Kronológiája II. 1526–1848*. Budapest, 1982.

18. Bessenyei József: *Menekültek... A kereskedelem helyzete Magyarországon 1526 után, Bornemissza Tamás és a budai menekültek működésének tükrében*. Miskolc–Budapest, 2007.

19. Bieniarzówna, Janina–Małeck, M. Jan: *Kraków w wiekach XVI–XVIII. Dzieje Krakowa II*. [Kraków, 1984]

20. Bog, Ingomar (szerk.): *Der Aussenhandel Ostmitteleuropas 1450–1650. Die ostmitteleuropäischen Volkswirtschaften in ihren Beziehungen zu Mitteleuropa*. Böhlau Verlag, Köln–Wien 1971. XV + 627 l. (Ism. N. Kiss István) = *AgTSz*, 15. (1973) 233–236.

21. Bogdán, István: *Magyarországi űr-, térfogat- súly és darabmértékek 1874-ig*. Budapest, 1984.

22. Bostel, F.: Taryfa cen dla Województwa Krakowskiego z r. 1565. In. *Archiwum Komisji Historycznej* 6. Kraków, 1891. 297–316.

23. Buczek, Karol: *Dzieje Kartografii Polskiej od XV do XVIII wieku*. Wrocław–Warszawa–Kraków, 1963.

24. Bujak, Franciszek (kiad.): *Materiały do historii miasta Biecha (1361–1632)*. Kraków, 1914.

25. Bur Márta (hozzászólás) In. Pach Zsigmond Pál: *Magyarország és a levantei kereskedelem a XIV–XVII. században*. Budapest, 1986. 26.
26. Bur Márta: A balkáni kereskedők és a magyar borkivitel a 18. században. = *Történelmi Szemle*, 21. (1978) 295–296.
27. Buza János Csepreg borkivitele Sziléziába a 30 éves háború idején. In. *Tanulmányok Csepreg történetéből*. Csepreg, 1996. 213–220.
28. Carter, F. W.: *Trade and Urban Development in Poland. An Economic Geography of Cracow, from its Origins to 1795*. Cambridge Studies in Historical Geography. Cambridge, 1994.
29. C-r.: A szerémi bor történetéhez. = *MGSz*, 4. (1897) 92.
30. Dąbrowski, Jan: Kraków a Węgry w wiekach średnich. = *Rocznik Krakowski* 13. (1911) 189–250.
31. Dányi Dezső–Zimányi Vera: *Soproni árak és bérek a középkortól 1750-ig*. Budapest, 1989.
32. Divéky Adorján: *Felső-Magyarország kereskedelmi összeköttetései Lengyelországgal főleg a XVI–XVII. században*. Budapest, 1905.
33. Domanovszky Sándor: *A harmincadvám eredete*. Bp., 1916.
34. Draskóczy István: Borkereskedelem a 15–16. század fordulóján. Kassa kiváltságai és borkereskedelme. = *Borok és korok*. Benyák Zoltán és Benyák Ferenc (szerk.). Budapest, 1999. 99–114, 325–330.
35. Dryja, Sławomir–Sławiński, Stanisław: *Krakowskie słodownie przełomu wieku XVI i XVII*. Biblioteka Krakowska 155. Kraków, 2010.

36. E. (közli): Nagyszombati szőlőmivesek czéhszabályai (1673). = *MGSz*, 4. (1897) 479–481.
37. E. (közli): Tokaji bortizedlés módja (1700). = *MGSz*, 4. (1897) 525–527.
38. Ember, Győző: *Magyarország nyugati külkereskedelme a XVI. század közepén*. Budapest, 1988.
39. Feyér Piroska: *A szőlő- és bortermelés Magyarországon 1848-ig*. Budapest, 1981.
40. Follprecht, Kamila: *Właściciele nieruchomości w Krakowie w 1655 roku*. Biblioteka Krakowska 142. Kraków, 2001.
41. Főző Géza: A soproni borvidék szőlőfajtáinak származása. = *Soproni Szemle*, 17. (1963) 4. 304–308.
42. Fügedi Erik: A bártfai XVI. század eleji bor- és lókivitel kérdése. = *AgTSz*, 14. (1972) 41–89.
43. Fügedi Erik: Kaschau, eine Osteuropäische Handelsstadt am Ende des 16. Jahrhunderts. = *Studia Slavica*. III. Bp., 1956.
44. Fügedi Erik: Magyarország külkereskedelme a XVI. század elején. = *AgTSz*, 11. (1969) 1–19.
45. Garbarczyk, Józef (szerk.): *Krosno. Studia z dziejów miasta i regionu. Tom. I. (do roku 1918.)*. Kraków, 1972.
46. Garniec. In. *Nowa Encyklopedia Powszechna 3. Eur-log* [Warszawa, 2004] 247–248.
47. Gecsényi Lajos: Városi és polgári szőlőbirtok és borkereskedelem a Hegyalján a XV–XVI. század fordulóján. = *AgTSz*, 14. (1972) 340–352.

48. Granasztói György: A kassai kereskedelem a 16. században. Glatz Ferenc (szerk.) = *Gazdaság, társadalom, történetírás. Emlékkönyv Pach Zsigmond Pál 70. születésnapjára*. Budapest, 1989. 63–82.
49. Gumowski, Marian: *Handbuch der polnischen Numismatik*. Graz, 1960.
50. Halaga, Ondrej: Košice–Balt. Vyroba a obchod v styku vychodoslovenskych miest s Pruskom (1275–1526). Košice, 1975.
51. Halaga, Ondrej: Pakty vzájmnosti obchodnych stredísk Krakova a Košic. = *Historicky Časopis* 36. (1988) 159–174.
52. Házi Jenő: Az 1566. évi soproni borkereskedelem. *Soproni Szemle*, 13. (1959) 151–157. [Helyreigazítás: 288.]
53. Hercegh Mihály: A Bortermelés hazai fejlődése. = *MGSz* 1. (1894) 125–135.
54. Horváth Mihály: *Az ipar és kereskedelem története Magyarországon a három utolsó század alatt*. Pest, 1840.
55. Horváth Mihály: *Az ipar és kereskedelem története Magyarországon a XVI. század elejéig*. Pest, 1842.
56. Horváth, Pavel: Obchodné styky Levoče s Poľskom v druhej polovici XVI. storočia. = *Historické Študie*, 1. (1955) 105–145.
57. Horváth, Pavel: Príspevok k obchodným stykom východoslovenských miest s Poľskom a Sedmohradskom v 15–16. storočí. = *Nové Obzory* 7. Košice, 1965. 131–142.
58. Hoszowski, Stanisław: *Ceny we Lwowie w 16 i 17. wieku*. Lwów, 1928.
59. Huszár Lajos: A lengyel pénzek forgalma Magyarországon a XVI–XVII. században. = *Numizmatikai Közlöny* 68–69. (1969–1970) 57–62.

60. Huszár Lajos: Pénzforgalom és pénzürtékviszonyok Sopronban. In. Dányi Dezső–Zimányi Vera: *Soproni Árak és bérek a középkortól 1750-ig*. Budapest, 1989. 23–63.

61. Ifj. Kemény Lajos: A kassai harminczadok története a XVI. század végéig. = *MGSz*, 1. (1894) 303–309.

62. Jabłonowski, Aleksander: *Atlas historyczny Rzeczypospolitej Polskiej. Epoka z przełomu wieku XVI-go na XVII-sty. dział II. Ziemia Ruskie Rzeczypospolitej*. Varsó–Bécs, 1889–1904.

63. Jabłonowski, Aleksander: *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. Tom VII. Część I–II. Źródła Dziejowe*, Tom 18/2. Warszawa, 1903.

64. K. E. (közli): Utasítás a szepesi kamara részére 1608-ból. = *MGSz*, 4. (1897) 79.

65. K. L.: Boros hordók mértéke. = *MGSz*, 13. (1906) 132.

66. Kalesny, Frantisek: Arbeitsgeräte der Weinbauer in der Slowakei. (Ein Beitrag zur Frage der historischen Schichten und Kultureinflüsse in der Weinkultur der Slowakei.) = *Ethnologia Slavica*, IV. Bratislava, 1973. 87–151. (Ism. Selmeczi Kovács Attila) = *AgTSz*, 17. (1975) 542.

67. Kalmár János: Mád, Tokajhegyaljai község élete a XVI–XVIII. században. Mád „falukönyve”. Mád, 1968.

68. Kárffy Ödön (közli): Rákóczi Pál és a mádi jobbágyok szerződése 1635. = *MGSz*, 10. (1903) 463–464.

69. Kemény Lajos (közli): A kassai kereskedők 1446. évi czéhszabályai. = *MGSz*, 5. (1898) 31–34.

70. Kemény Lajos (közli): A kassai kereskedők első czéhszabályzata 1475-ből. = *MGSz*, 4. (1897) 190–192.

71. Kemény Lajos (közli): A tályai szőlőhegyvám nagysága 1586–1609. között. = *MGSz*, 8. (1901) 413–415.

72. Kemény Lajos (közli): Kassai polgárok boradója aszalai bortermésük után 1610-ben. = *MGSz*, 11. (1904) 296.

73. Kemény Lajos: A kassai harmincad 1558. és 1597-ben. = *MGSz*, 3. (1896) 214–215.

74. Kemény Lajos: Kassai kereskedelmi társaság 1518-ban. = *MGSz*, 4. (1897) 482.

75. Kerekes György (közli): Kalmár Gergely deák regestrumja kereskedéséről. 1574–82. = *MGSz*, 10. (1903) 71–94.

76. Kerekes György: A kassai kereskedelmi társaság feljegyzései 1502. és 1503. = *MGSz*, 9. (1902) 106–117.

77. Kerekes György: Kassa küzdelme a szepesi kamarával 1652/52-ban. = *MGSz*, 7. (1900) 428–432.

78. Kerekes György: Két magyar borkereskedőtelep Lengyelországban a XVII. században. = *MGSz*, 8. (1901) 181–184.

79. Kerekes György: Nemes Almássy István kassai kereskedő és bíró. = *MGSz*, 9. (1902) 145–247. és 300–368.

80. Kiryk, Feliks (szerk.): *Dzieje miasta Nowego Sącza*. Warszawa–Kraków, 1992.

81. Kiryk, Feliks (szerk.): *Sanok. Dzieje miasta*. Kraków, 1995.

82. Kiss N. István: A paraszti kereskedők szerepe a magyar királyság külkereskedelmében (XVI–XVIII. század) = *AgTSz*, 29. (1987) 251–261.

83. Kiss N. István: Mérték, állam, társadalom (A magyar királyság XV–XIX. századi űrmértékeinek kérdéséhez). = *AgTSz*, 17. (1975) 273–292.

84. Kiss N. István: Nagybirtokok árutermelése és külkereskedelme a XVII. századi Magyarországon. = *Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei*, 4. (1968) 135–156.

85. Kiss N. István: Szőlő-monokultúra a Hegyalján, XVI–XVIII. század. (Termelés, export, ár, minőség) = *AgTSz*, 15. (1973) 383–391.

86. Kiss N. István: Uradalmi gazdálkodás Sárospatakon és Tokajban a XVI. század második felében. = *Történelmi Szemle*, 3. (1960) 26.

87. Kiss N. István: A bihari borvidék a XVI. század végén. = *Századok*, (1958) 616–624.

88. Kogutowitz, Manó: *Magyarország vármegyéinek kézi atlasza*. [h. n., é.n.]

89. Komoróczy, György: *Borkivitelünk észak felé*. Kassa, 1944.

90. Koncz József (közli): I. Rákóczi György gazdasági rendeletei. = *MGSz*, 2. (1895) 216–218.

91. Kónya Péter: A tokaji bor a 17. századi felső-magyarországi szabad királyi városok (Eperjes, Bártfa és Kisszeben) gazdaságában. In. Orosz István–Papp Klára (szerk.): *Szőlőtermelés és borkereskedelem*. Debrecen, 2009. 97–107.

92. Kovács József László (kiad.): *Die Chronik des Marx Faut und Melchior Klein. Faut Márk és Klein Menyhért krónikája 1526–1616*. Sopron–Eisenstadt, 1995.

93. Kovács Ferencz: „Groschen Bemyscher muncze Polnischer czal”. = *MGSz*, 8. (1901) 425–429.

94. Kozma Pál: *A szőlő- és borkultúra története Magyarországon*. Mezőgazda és a Magyar Bor Akadémia. Budapest, 1995. 640 (Ism. Csoma Zsigmond) = *AgTSz*, 38. (1996) 384–385.

95. Kropf Lajos: A hegyaljai borok hire 1660-ban. = *MGSz*, 7. (1900) 90–91.

96. Kropf Lajos: Tokaji borok Franciaországban 1707/8-ban. = *MGSz*, 7. (1900) 91–92.

97. *Księga Wiertelnicza Krakowska I–IV*. Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Miasta Krakowa. Fontes Cracovienses 6–8. Jelonek, Krystyna–Litewka, Aleksander–Walczy, Łukasz (kiad.). Kraków, 1998–1999–2000.

98. *Księgi przyjęć do prawa miejskiego w Krakowie 1507–1572. Libri Juris Civilis Cracoviensis 1507–1572*. Kiełbicka, Aniela–Wojas, Zbigniew (kiad.). Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Miasta Krakowa Fontes Cracovienses 2. Kraków, 1993.

99. *Księgi przyjęć do prawa miejskiego w Krakowie 1573–1611. Libri Juris Civilis Cracoviensis 1573–1611*. Kiełbicka–Wojas (kiad.). Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Miasta Krakowa Fontes Cracovienses 2. Kraków, 1994.

100. Kutrzeba, Stanisław (kiad.): *Akta Sejmikowe Województwa Krakowskiego I. (1572–1620)*. (kiad.). Kraków, 1932.

101. Kutrzeba, Stanisław: *Finanse i handel średnowiecznego Krakowa*. Kraków, 2009.

102. Kutrzeba, Stanisław–Ptaśnik, Jan: *Dzieje Handlu i Kupiectwa Krakowsiego*. Rocznik Krakowski Tom. 14. [Kraków, 1912]

103. Lederer Emma: Régi magyar úrmértékek = *Századok* 57. (1923) és 58. (1924) 123–157; 305–326.

104. Lehoczky Tivadar (közli): Adatok árszabályzatunk történetéhez. = *MGSz*, 1. (1894) 345–356.

105. Leśniak, Franciszek: *Rzemieślnicy i kupcy w Krosnie (XVI– pierwsza połowa XVII. wieku)*. Kraków, 1999.

106. Leśniak, Franciszek: Wymiana towarowa między miastami polskiego Podkarpacia a Północnego-Węgierskimi (Wschodnio-Słowackimi) w XVI i pierwszej połowie XVII. stulecia. *Historické Štúdie*. 41/2000. 49–79.

107. Lewicki, Stanisław: *Prawo składu w Polsce*. Lwów, 1910.
108. *Lustracja Województwa Krakowskiego 1564. I–II*. Małecki, Jan (kiad.). Warszawa, 1962–1964.
109. Mączak, Antoni: Ceny, płace i koszty utrzymania w Europie środkowej. Wposzukiwaniu nowych źródeł dla dziejów XVI wieku. = *Przegląd Historyczny*. 1973. 4. 741–769. I. (Ism. Körmendy Adrienne) = *AgTSz*, 18. (1976) 259–261.
110. Małecki, Jan: Die Wandlungen im Krakauer und polnischen Handel zur Zeit der Türkenkriege des 16. und 17. Jahrhunderts. In. Pickl, Othmar (szerk.): *Die Wirtschaftlichen Auswirkungen der Türkenkriege*. Graz, 1971. 145–151.
111. Małecki, Jan: *Handel zewnętrzny Krakowa w XVI wieku*. Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Krakowie 11. Prace z zakresu historii gospodarczej. Kraków, 1960. 73–152.
112. Małecki, Jan: Krakowskie księgi celne i problem ich wydania. = *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej* 9. (1961) 251–273.
113. Małecki, Jan: *Studia nad rynkiem regionalnym Krakowa w XVI wieku*. Warszawa, 1963.
114. Małecki, Jan–Szłufik, Elżbieta: *Jewish trade in Cracow at the end of the XVI. century and in the XVII. Selected records from Cracow Customs Registers*. Kraków, 1995.
115. Marečková, Marie: *Dálkový obchod Prešova v prvých třech desetiletích 17. století a krakovský trh*. Brno, 1971.
116. Marečková, Marie: Úloha Prešova jako centra obchodu vínem v první polovině 17. století. In. *Sborník prací Filozofické Fakulty Brněnské Univerzity*, C 27. Brno, 1980.
117. Marečková, Marie: *Východoslovenská města a měšťanstvo na prahu novověku*. Brno, 1995.

118. Młynarczyk, Ewa: *Polskie Słownictwo Handlowe XVI i XVII wieku*. Kraków, 2010.
119. Mollay Károly: Magyarország nyugati külkereskedelme a XVI. század közepén. Soproni kiegészítések és jegyzetek Ember Győző könyvéhez. = *Soproni Szemle*, 45. (1990) 228–248.
120. Mollay Károly: Soproni élet a 15. század második felében. (A Haberleiter-család története.) = *Soproni Szemle* 5. (1941) 109–122; 153–172.
121. Müller, Christoph (1673–1721): *Tabula Generalis Marchionatus Moraviae in sex circulos divisae*. [térkép] Brünn, 1790 körül.
122. Németh Gábor: Mezővárosi önkormányzat és társadalmi meghatározói a XVI–XVII. századi Abaúj és Zemplén megyében (A szőlőművelő mezővárosok társadalmának és önkormányzatának összefüggései). = *AgTSz*, 30. (1988) 306–338.
123. Németh H. István: *Kassa város archontológiája (Bírák, belső és külső tanács, 1500–1700)*. Szentpétery Imre Történettudományi Alapítvány. Budapest, 2006.
124. Németh H. István: Szabad királyi városok és nagybirtokosok konkurenciája. A felső-magyarországi városszövetség és Mágóchy Gáspár. = *Sic itur ad Astra*, 8. (1994) 5–37.
125. Németh H. István: *Várospolitikai és gazdaságpolitika a 16–17. századi Magyarországon (A Felső-Magyarországi városszövetség) I–II*. Budapest, 2004.
126. Németh H. István: Végvárok, városok, hadseregszállítók. A felső-magyarországi városszövetség és a védelmi rendszer 1526–1593. = *Történelmi Szemle*, 42. (2000) 203–243.
127. Németh. H. István: A kassai követek jelentése az 1572. évi február–áprilisi országgyűlésről. = *Fons*, 1. (1994) 31–51; 150–178.
128. Niemcewicz, J. U.: *Taxa żywności i rozmaitych rzeczy w 16. wieku*. *Zbiór pamiątek* 3. Lipsk, 1839 321–341.

129. Noga, Zdzisław (szerk.): *Atlas Historyczny Miast Polskich V. Małopolska 1. Kraków*. Kraków, 2007.
130. Noga, Zdzisław: *Krakowska rada miejska w XVI wieku*. Kraków, 2003.
131. Noga, Zdzisław: *Urzędnicy miejscy Krakowa II. 1500–1794*. Kraków, 2008.
132. Obuchowska-Pysiowa, H. *Udział Krakowa w handlu zagranicznym Rzeczypospolitej w pierwszych latach XVII wieku*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, 1981.
133. Orosz István: A hegyaljai mezővárosok társadalma a XVII. században. In. *Agrártörténeti Tanulmányok*. Szerk. Szabó István. Budapest, 1960. 3–70.
134. Orosz István: Adatok a Tokaj-hegyaljai szőlő és borkultúra történetéhez. In. *Tokaj-hegyaljai borvidék*. Nyíregyháza–Szerencs, 2012. 71–90.
135. Othmar Pickl: Die Auswirkungen der Türkengefahr auf den Handel des Hofzaun des Reiches. Bericht über den zehnten österreichischen Historikertag in Graz, veranstaltet vom Verband Österreichischer Geschichtsvereine in der Zeit vom 20. bis 23. Mai 1969. Graz, 1970. 183–197. (Ism. N. Kiss István) = *AgTSz*, 14. (1972) 239–241.
136. Pach Zsigmond Pál: A magyarországi agrárfejlődés elkanyarodása a nyugat-európaiktól (A feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet magyarországi sajátosságainak kérdéséhez). = *AgTSz*, 3. (1961) 1–9.
137. Pach Zsigmond Pál–R. Várkonyi Ágnes (szerk.): *Magyarország története 1526–1686 III/1–2*. Budapest, 1985.
138. Pákh, Judit: A szövetbehozatal szerepe és strukturája Bártfa, Eperjes, Kassa, Lőcse külkereskedelmében a 16. század végén. In. *Történeti Statisztikai Tanulmányok* 4. Bp., 1980. 1–156.

139. Pap Ferenc: *Kolozsvári harmincadjegyzékek (1599–1637)*. Bukarest–Kolozsvár, [2000.]
140. Papp Klára: Az érmelléki szőlőművelés és szőlőbirtoklás a 18. században. In: Orosz István–Papp Klára (szerk.): *Szőlőtermelés és borkereskedelem*. Debrecen, 2009. 147–175.
141. Payr György és Payr Mihály *krónikája 1584–1700*. Heimler Károly (kiad.). Sopron, 1942.
142. Pelc, Juljan: *Ceny w Krakowie w latach 1369–1600*. Lwów, 1935.
143. Pető Mária: XVIII. századi leírás a tokaji borról. = *AgTSz*, 34. (1992), 329–335.
144. Piekosiński, Franciszek (kiad.): *Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa I–II (1257–1506)* Kraków, 1879–1882.
145. Pieradzka, Krystyna: *Handel Krakowa z Węgrami w XVI. wieku*. Kraków, 1935.
146. Póda, Endre: *A soproni bor*. Sopron, 1894.
147. Pór Antal: Magyar iparosok Krakóban a XVI. század első felében. = *MGSz*, 7. (1900) 40.
148. *Prawa przywileje i statuta miasta Krakowa I. (1507–1586) – II. (1587–1696)* Piekosiński–Krzyżanowski (kiad.). Kraków, 1885–1909.
149. Prickler, Harald: Das Volumen des westlichen ungarischen Aussenhandels vom 16. Jh. bis 1700. In: Pickl, Othmar (szerk.): *Die Wirtschaftlichen Auswirkungen der Türkenkriege*. Graz, 1971. 131–144.
150. Prickler, Harald: Der Eimer. Ein Beitrag zur mittelalterlich-neuzeitlichen Maßkunde des Burgenländischen Raumes. = *Burgenländische Heimatsblätter* 21. (1962).

151. Prickler, Harald: Zur Geschichte des burgenländisch-westungarischen Weinhandels in die Oberländer Böhmen, Mähren, Schlesien und Polen. = *Zeitschrift für Ostforschung* 14. (1965) 294–320; 495–529.

152. Rácz Lajos: A középkor és a kora újkor éghajlattörténetéről. = *AgTSz*, 31. (1989) 118–147.

153. Rácz Lajos: Az éghajlattörténeti forrásgyűjteményekről. = *AgTSz*, 32. (1990) 150–157.

154. –re. (közli): A Nagybányai szekeresek czéhszabályai (1695 körül). = *MGSz*, 4. (1897) 314–315.

155. Récsey Viktor (közli): A szentgyörgyi és guari hegyközség törvényei 1643-ból. = *MGSz*, 6. (1899) 467–471.

156. Réthly Antal: Időjárási események és elemi csapások Magyarországon 1700-ig. Bp., 1962. 450. = *AgTSz*, 5. (1963) 221–223.

157. Rutkowski, Henryk (szerk.): *Atlas Historyczny Polski. Województwo Krakowskie w drugiej połowie XVI. wieku I–II.* Warszawa, 2008.

158. Rybarski, Roman: *Handel i polityka handlowa Polski w XVI stuleciu. I–II.* Poznań, 1928.

159. Samsonowicz, Henryk: Przemiany osi drożnich w Polsce późnego średniowiecza = *Przegląd Historyczny* 4. (1973) 697–716. (Ism. Körmendy Adrienne) = *AgTSz*, 18. (1976) 257–259.

160. Schmauk, Michael: *Supplementum Analectorum terrae Scepusiensis. Pars II.* Szepesváralja, 1889.

161. Schmitz, Hans-Jürgen: *Faktoren der Preisbildung für Getreide und Wein in der Zeit von 800. bis 1350.* Quellen und Forschungen zur Agrargeschichte Bd. XX. G. Fischer Verlag, Stuttgart, 1968. (Ism. Gecsényi Lajos) = *AgTSz*, 14. (1972) 224–226.
162. Schram Ferenc (közli): Peretsényi Nagy László leírása az Arad megyei szőlőművelésről (1805). = *AgTSz*, 5. (1963) 153–176.
163. Solymosi László: A szőlő utáni adózás első korszaka. = *AgTSz*, 32. (1990) 22–50.
164. Sroka, Stanisław: *Średniowieczny Bardiów i jego kontakty z Małopolską.* Kraków, 2010.
165. Stebelski, Adam (szerk.): *Straty archiwów i bibliotek w zakresie rękopismennych źródeł historycznych.* T. 1. Archiwum Główne Akt Dawnych. Warszawa, 1957. 88–90.
166. Štefan Kazimír: A XVI–XVIII. századi árviszonyok forrásanyaga és felhasználásuk az agrártörténeti kutatásban. = *AgTSz*, 13. (1971) 21–37.
167. Štefan Kazimír: Magyarország külkereskedelmi forgalmának színvonala a XVI. században. = *AgTSz*, 20. (1978) 382–394.
168. Storno Ferenc: Régi soproni borsajtók, hordók és mércékről. = *Soproni Szemle* 4. (1940) 358–379.
169. Sugár István: Az egri vár gazdálkodása az 1594–95. évi számadás tükrében. = *AgTSz*, 24. (1982) 3–4. 460–566.
170. Szakály Ferenc: Balázs deák gyöngyösi kereskedő üzleti könyvei. Adalékok a hódoltsági terület kereskedelmi kapcsolatainak történetéhez a XVI. század végén. = *AgTSz*, 14. (1972) 356–387.
171. Szamota István (közli): II. Rákóczy Ferenc szabályzata a hegyaljai szőlőművelésről. = *MGSz*, 1. (1894) 78–87.

172. Szende, Katalin: Sopron és Pozsony kapcsolatai a középkorban = *Soproni Szemle* 46. (1992) 168–178.
173. Szepesi Csombor Márton: *Europica Varietas*. Dunaszerdahely, 2003.
174. Szűcs Jenő: *A szepesi kamarai levéltár 1567–1813*. Bp., 1990.
175. Szymański, Józef: *Nauki pomocnicze historii*. Warszawa, 2008.
176. T.: Borkivitelünk Angliába. = *MGSz*, 4. (1897) 372–373.
177. Tagányi Károly (tk.) közli: Borkivitelünk Lengyelországba 1587–1616. = *MGSz*, 1. (1894) 108–109.
178. Tagányi Károly (tk.): Borkivitelünk Lengyelországba 1587–1616. = *MGSz*, 1. (1894) 108–109.
179. Tagányi Károly (tk.): Régi áruforgalmi kimutatásainkhoz. = *MGSz*, 1. (1894) 369–371.
180. Tagányi Károly (tk.): Régi gabona- és bormértékek. = *MGSz*, 1. (1894) 107–108.
181. Tagányi Károly T. K.: A 13 szepesi város adója 1450. körül. = *MGSz*, 5. (1898) 541.
182. Tagányi Károly T. K.: Az 1610-iki Lengyelországi borkivitel történetéhez. = *MGSz*, 6. (1899) 240.
183. Tagányi Károly T. K.: Borkivitelünk Lengyelországba 1637–41-ig. = *MGSz*, 5. (1898) 113–116.
184. Tagányi Károly: Az 1610-iki lengyelországi borkivitel kérdéséhez. = *MGSz*, 6. (1899) 240.

185. Tagányi Károly: Borkivitelünk Lengyelországba 1711–35-ig. = *MGSz*, 7. (1900) 282–284.
186. Takáts Sándor (Dr. T. S.): Kereskedelmi utak Magyarország s az örökös tartományok között a XVII. században. = *MGSz*, 7. (1900) 380–381.
187. Takáts Sándor (T. S.): Borkivitelünk Lengyelországba 1572-ben. = *MGSz*, 7. (1900) 428.
188. Takáts Sándor (T. S.): Kereskedelmi utak Magyarország és az örökös tartományok között a XVII. században. = *MGSz*, 1900. 7. 380–381.
189. Takáts Sándor: A felsőmagyarországi bortermés 1565-ben. = *MGSz*, 10. (1903) 44–45.
190. Takáts Sándor: A gönczi fa és az antalhordó. = *MGSz*, 10. (1903) 190–191.
191. Takáts Sándor: Borkiviteli tilalom 1637-ből. = *MGSz*, 6. (1899) 336–337.
192. Takáts Sándor: Borkivitelünk Lengyelországba 1610. és 1611-ben. = *MGSz*, 6. (1899) 85–89.
193. Takáts Sándor: Kassa kereskedői 1557-ben. = *MGSz*, 13. (1906) 125–127.
194. Takáts Sándor: Magyar borok szállítása a bécsi udvar számára 1571–81-ig. = *MGSz*, 6. (1899) 285–286.
195. Takáts Sándor: Magyarország borkivitele Sziléziába 1735-től 1756-ig. = *MGSz*, 10. (1903) 373–374.
196. Takáts Sándor: Tokaji muskotály-aszúbor. = *MGSz*, 9. 1902. 95.
197. Takáts Sándor: Vámmentes borkivitel Lengyelországba 1633-ban. = *MGSz*, 7. (1900) 93.

198. Tokaj, Tarczal és Tállya hegyaljai mezővárosok törvényei I–III. (1613. 1700.) = *MGSz, 7. (1900)* 400–416.

199. Udvardi Lakos János: Adatok a soproni Kereskedelmi Testület multjához. = *Soproni Szemle 4. (1940)* 239–252.

200. Ulanowski, [Bolesław] B.: Kilka zabytków ustawodawstwa królewskiego i wojewodzinskiego w przedmiocie handlu i ustanawiania cen. *Archiwum Komisji Prawniczej 1.* Kraków, 1895. 37–144.

201. Ulrich Attila: *A tokaji uradalom gazdálkodása a XVII. század második felétől a napóleoni háborúk koráig.* Tokaj, 2003. 113–115.

202. Ulrich Attila: Szőlőbirtoklás, szőlőbirtokosok és borkereskedelem a tokaji uradalomban a XVII. század második felében. = *AgTSz, 42. (2000)* 149–172.

203. Varga Gyula: Az érmelléki szőlőkultúra. = *Déri Múzeum Évkönyve 1974 (1975)*, 431–534.

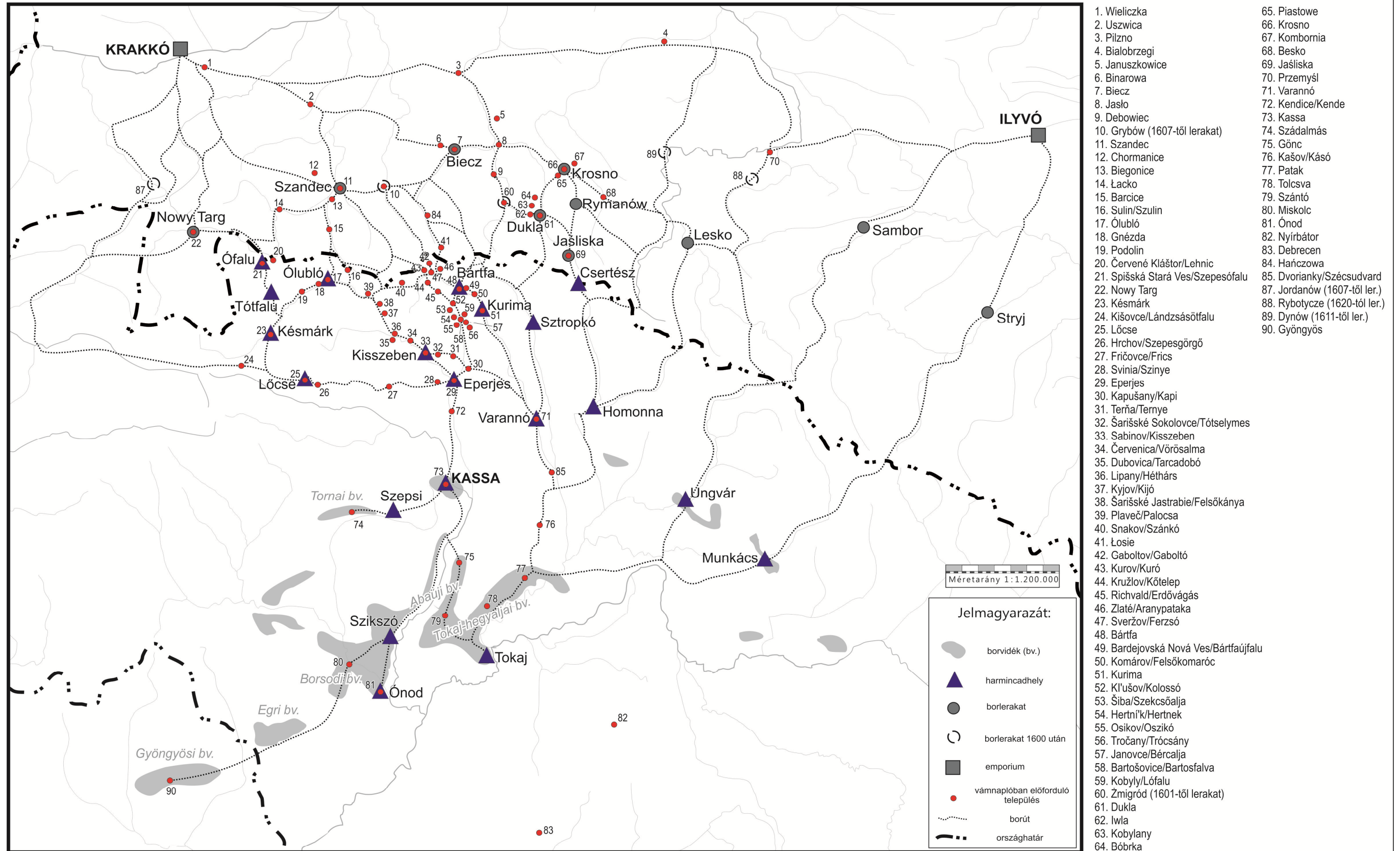
204. Vinkler Bálint: A krakkói vámnaplók tokaj-hegyaljai borokra vonatkozó bejegyzései 1597-ből. = Orosz István–Papp Klára (szerk.): *Szőlőtermelés és borkereskedelem.* Debrecen, 2009. 55–76.

205. Vinkler Bálint: A magyar arisztokrácia lengyelországi borkereskedelme a 16. század végén. (Pethő Gáspár és Albert Walders krakkói polgár perének tanulságai). In. Papp Klára–Püski Levente (szerk.): *A magyar arisztokrácia társadalmi sokszínűsége, változó értékek és életviszonyok.* Debrecen, 2013. 63–80.

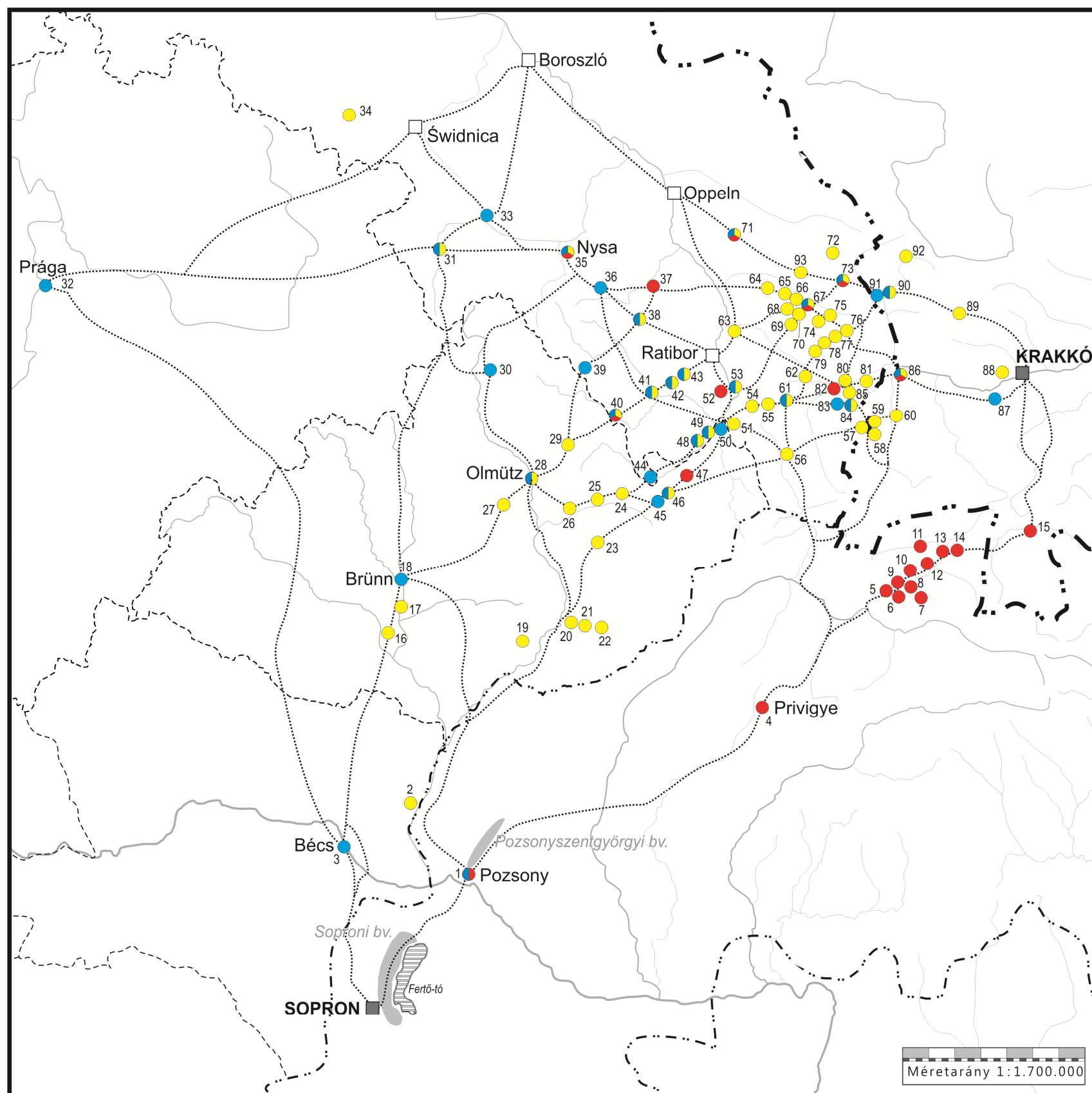
206. Vinohradnictví a vinarství v našich zemích se zretelem k jizní moravě. Szőlészet és borászat hazánkban, különös tekintettel Dél-Morvaországra. V. Dél-morvaországi Szimpózium. Mikulov, 1973. okt. 24–26. (Beszámol: Geday Gusztáv) = *AgTSz, 16. (1974)* 277–279.

207. *Volumina Constitutionum I/1–2; II/1–2; III/1.* Grodziski–Uruszczak (kiad.). Warszawa, 1996–2000–2005–2008–2010.
208. *Volumina Legum Tom I.* (összeáll.) Jozafat Ohryzko. Petersburg 1859.
209. Włodarski, Bronisław (szerk.): *Chronologia polska.* Warszawa, 2007.
210. Wyrozumska, Bożena (kiad): *Lustracja dróg Województwa Krakowskiego z roku 1570.* Materiały Komisji Nauk Historycznych Nr 21. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1971.
211. Wyrozumska, Bożena: *Drogi w ziemi krakowskiej do końca XVI. wieku.* Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1977.
212. Zelenák István: A Tokaji aszú készítésének történelmi körülményei (16–17. század). = Frisnyák Sándor–Gál András (szerk.): *Szerencs, Tokaj-Hegyalja kapuja.* Szerencs–Nyíregyháza, 2003. 177–193.
213. Zimányi Vera (szerk.): *La Pologne et la Hongrie aux XVI–XVIII siècles.* Textes du polono-hongrois de Budapest. Budapest, 1981.
214. Zimányi Vera: Magyarország az európai gazdaságban 1600–1650. Értekezések a történeti tudományok köréből 80., Bp., 1976. 167 l. (Ism. Štefan Kazimír) = *AgTSz*, 19. (1977) 572–574.
215. Zimányi Vera: Rauch Dániel nedelicei főharmincados jelentései és levelei. = *AgTSz*, 21. (1979) 226–247.
216. Zimányi Vera–Harald Prickler: Konjunktúra és depresszió a XVI–XVII. századi Magyarországon az ártörténet és a harmincadbevételek tanúságai alapján; kitekintés a XVIII. századra. = *AgTSz*, 16. (1974) 79–201.

Felső-magyarországi borok kiszállítási útvonalai Lengyelországba a 16. század végén

Nyugat-magyarországi borok kiszállítási útvonalai Krakókba a 16. század végén

Jelmagyarázat

- szentgyörgyi borok
- soproni borok
- szentgyörgyi borok
- többféle bor egy helyről
- az úthálózat szempontjából fontos egyéb települések
- borvidék (bv.)
- borút
- országhatár

1. Pozsony
2. Baumgarten
3. Bécs
4. Prievidza/Privigye
5. Párnica
6. Žaškov/Zsaskó
7. Jasenová/Jaszenova
8. Poruba
9. Veličná/Nagyfalu
10. Bysterec/Biszterec
11. Lokca
12. Zemianská Dedina/Gyegyina
13. Trstená/Trsztena
14. Čimhová/Csimhova
15. Nowy Targ
16. Pohořelice
17. Hrušovany
18. Brünn
19. Bzenec
20. Uherské Hradiště
21. Veletiny
22. Uherský Brod
23. Holešov
24. Hustopeče
25. Lipník
26. Přerov
27. Prostějov
28. Olmütz
29. Šternberk
30. Šumperk
31. Kłodzko
32. Prága
33. Zabkowice Śląskie/Frankenstein
34. Żarów
35. Nysa
36. Nowe Miasto (Prudnik)
37. Głogówek
38. Głubczyce
39. Bruntál
40. Dvorce
41. Opava
42. Ściborzyce
43. Pietraszryn
44. Mankovice
45. Palačov
46. Nový Jičín
47. Bartošovice
48. Jistebník
49. Klimkovice
50. Ostrava
51. Polska Ostrava
52. Roszków
53. Rogów
54. Godów
55. Bzie
56. Cieszyn
57. Mikuszowice
58. Wilkowice
59. Biała
60. Kety
61. Golasowice
62. Warszowice
63. Nedza
64. Rudziniec
65. Kozłów
66. Stare Gliwice
67. Gliwice
68. Sosniczowice
69. Pilchowice
70. Żernica
71. Strzelce Opolskie
72. Tarnowskie Góry
73. Bytom
74. Gierałtowice
75. Paniówki
76. Mikołów
77. Mokre
78. Orzesze
79. Bełk
80. Pszczyna
81. Miedzyrzecze
82. Polska Wisła
83. Zabrzeg
84. Czechowice
85. Goczałkowice
86. Oświęcim
87. Skawina
88. Liszki
89. Olkusz
90. Bedzin
91. Czeladź
92. Siewierz
93. Pyskowice